

LETO 1942 — OBDOBJE NAJHUJŠEGA OKUPATORJEVEGA TERORJA

Leto dvainštirideseto je bilo obdobje najhujšega okupatorjevega terorja na Štajerskem. Nemški okupatorji so dobro vedeli, da se bo z nastopom pomladi 1942 uporniško, to je narodnoosvobodilno gibanje v okupirani deželi znova razmahnilo. Niso se zmotili. Čutili so, da se je razpoloženje večine prebivalstva obrnilo proti njim. Ljudje so bili prepričani, da vojna ne bo več dolgo trajala, da bodo Nemci končno le premagani.

Organizacija hajmatbunda, katere glavna naloga je bila usmerjati prebivalstvo v nemštvo, s propagando in drugimi prijemi, zraven tega pa izvajati natančno kontrolo nad njim, od človeka do človeka, je to svojo nalogo učinkovito izvajala. Njeni zaupniki in gosta vohunska mreža pa to pomlad ni mogla zbrati s terena kakih razveseljivih novic za okupatorske oblasti. Tako je gestapo ugotavljal, da se pojavlja na terenu protinemška, protinacistična propaganda, ki ima svoj glavni vir v delavskih centrih. V teh krajih so bili najmočnejši aktivni Osvobodilne fronte, ki so s propagando od človeka do človeka ustvarjali optimistično razpoloženje in vero v zmago naprednih sil v svetu. Partizanske literature je bilo v tem času le malo na voljo, vendar so se vesti, ki so jih širili pristaši uporniškega gibanja, med ljudmi kaj hitro širile.

Komandanti policijskih oddelkov so vedno bolj pogosto tožili svojim nadrejenim oblastem, da so njihove posadke prešibke, da bi lahko uspešno zavarovali nemško, to je Slovencem zaplenjeno premoženje pred partizani, prav tako da ne morejo dovolj ščititi svojih, to je nemških ljudi in njihovih zaupnikov.

6. marca je v Mariboru zasedal štab nemških oboroženih sil Jug in med drugim razpravljal tudi o predvidenih merilih za zatiranje partizanskega odporniškega gibanja. V poročilu, ki

ga je nemški štab poslal svojim nadrejenim oblastem, med njimi tudi gaulajterju Uibereitherju, je priporočilo, da bi se s poostreno kontrolo preprečilo vsako ilegalno prehajanje prek Save v smeri z Dolenjske na Štajersko... in ker so že sedanje sile vojske in policije za izpolnitev vseh nalog nezadostne, bi bilo treba že sedaj poskrbeti, da bi s sodelovanjem hajmatbunda in stranke mogla po potrebi stopiti v akcijo vsaj okrepljena varnostna služba na najvažnejših mestih in vzdolž prometnih poti. Na tako imenovanem štabnem zasedanju v Mariboru, dne 1. junija, ki se ga je udeležil tudi predsednik deželne vlade, so posamezni referenti poročali o delovanju partizanskih enot na posameznih področjih. Ugotovljeno je bilo, da deluje na področju Celja, revirjev in Savinjske doline več partizanskih skupin, katere pa po nemških ocenah ne presegajo sto do stopetdeset mož. Poročali so tudi, da je mnogo partizanov oblečenih v uniforme nemških policistov in vermanov, kar vse so jim partizani zaplenili.

Steindl, zvezni vodja hajmatbunda, je poročal, da se je politični položaj za Nemce od aprila do junija močno poslabšal.¹⁸⁷ Ni pa maral priznati, da je temu vzrok močan porast partizanskih akcij v tej dobi in živahno delovanje političnega kadra Osvobodilne fronte. V tem času res še niso doživljali tako močnih vojaških porazov, kot so jih pozneje.

V resnici navdušenje štajerskega prebivalstva za Hitlerjevo oblast le ni bilo tako veliko, kot je to nemški propagandni aparat spočetka prikazoval. Kot že omenjeno, se je za Hitlerja in okupacijo Spodnje Štajerske navduševal polproletarski živelj, pa še to ne ves, dalje kočarji, viničarji in del delavstva in seveda ves kulturbundovski aparat, ki pa je bil sestavljen v glavnem iz meščanov, veleposestnikov in tovarnarjev.

V tem poročilu Steindl posredno že priznava, da se je navdušenje, ki ga je bilo čutiti ob prihodu Nemcev, že dokaj poleglo. To sicer opravičuje s tem, da se sleherno navdušenje poleže. Po njegovem mišljenju so imeli ljudje, torej tisti prvi in preveč idealni navdušenci le preveč idealno predstavo o nemškem rajhu. Pod novo oblastjo so se ljudje na okupiranem ozemlju morali odreči prenekaterim rečem, ki so jih bili vajeni že od rojstva. Sedaj pod novo oblastjo pa so se morali prilagajati na novi red, raznim omejitvam, kot posledicam vojne, in še marsičemu. Ko je analiziral politični položaj na Spodnjem Štajerskem, je dejal, da on sodi, da je le en odstotek prebivalstva odločen in pripravljen iti skozi vse težave in zapreke do konca

z nemškim rajhom. Kakih devet odstotkov je takih, ki so za nemško stvar, a zanjo ne bi ničesar žrtvovali. Po njegovem mnenju je okrog osemdeset odstotkov prebivalstva, ki bi ga bilo treba pridobiti za rajh. Preostalih deset odstotkov pa so po njegovem uporniki, partizani, to je aktivni borci proti Hitlerju in njihovi somišljeniki in sodelavci. Toda — pravi dalje Steindl — tudi od teh zadnjih deset odstotkov večina ni prepričana za boj proti Hitlerju, ampak da pomagajo partizanom samo zato, ker so prisiljeni in pod pritiskom partizanov.¹⁸⁸

Tako je zvezni vodja hajmatbunda opravičeval neugodni položaj in ga skušal prikazati čim bolj optimistično. In to je bilo v času, ko je bilo za nami šele dobrih deset mesecev boja.

Dejansko je bilo osvobodilno gibanje v tem času že močno razgibano in razširjeno. Številni prebivalci Savinjske doline so bili povezani z organizacijo Osvobodilne fronte. Povsod je bilo čutiti uporniško razpoloženje. Prve partizanske enote so prišle že na Koroško, tik pred sam prag velikega rajha. Partizani so bili tudi že na Kozjanskem in v Slovenskih goricah.

Vse od pomladi 1942 pa do prihoda II. grupe odredov na Štajersko so partizanske enote operirale na področju Savinjske doline in okoliških hribov, v revirskih hribih in na Kozjanskem. Torej pretežno v južnem delu okupirane Štajerske. Nemci so čutili močan porast osvobodilnega gibanja na tem področju.

Nacisti so spoznali, da partizanstvo korenini v močnem in široko zasnovanem osvobodilnem gibanju med slovenskim prebivalstvom, zato so ves svoj gestapovski aparat usmerili za prodor v to gibanje.

Da bi osvobodilno gibanje na tem področju lažje zatrli, se je Otto Lurker, šef varnostne in zaščitne policije ter tajne državne policije (gestapo), junija 1942 začasno preselil v Celje. Tako je bil bliže ozemlju, na katerem so njegovi policijski in gestapovski oddelki izvajali operativne posege. Na pomoč je pritegnil gestapovske oficirje z Bleda, Maribora in celo iz Strassburga je prišla tako imenovana gestapovska sonderkomanda s 26 oficirji. Medtem ko je bilo konec leta 1941 v Celju 27 gestapovskih oficirjev z 8 pomožnimi močmi, je bilo jeseni leta 1942 pod Lurkerjevim vodstvom 82 oficirjev z 39 tolmači in 24 pomožnimi močmi s posebno nalogo za boj proti partizanom. Ker je bilo osvobodilno gibanje zelo močno, je Lurker ustanovil posebna gestapovska oporišča (ekspoziture, op. R. Z.) na Vranskem, v Braslovčah, na Preboldu, v Šoštanju, v Mozirju, na Ljubnem, v Lučah, v Rečici ob Savinji, v Šmartnem ob Paki, v Velenju

in v Rogaški Slatini . . . Aretirali so skupine po dvajset, petdeset, stotridaset, dvestopet, dvestosedemdeset sedem in celo štiristo članov osvobodilnih organizacij hkrati. Ni bilo skoraj kraja v celjskem okrožju, ki ne bi bil prizadet zaradi gestapovskih aretacij — Celje, Škofja vas, Vojnik, Šentjur, Žalec, Prebold, Kaplja vas, Griže, Vransko, Braslovče, Šmartno ob Paki, Gorenje, Šoštanj, Velenje, Mozirje, Gornji grad, Kozje, Planina, Sevnica, Radeče, Rimske Toplice in Rogaška Slatina.¹⁸⁹

V letu 1942 so Nemci kar enaindvajsetkrat streljali naše ljudi. Prvič so v tem letu streljali 6. januarja, in to deset talcev. Med njimi je bil Mirko Cukala, doma z Ojstriške vasi, Franc Ropas, Čreta 4, Anton Remic, Čreta 3 in Franc Svet, Čreta 26 na Dobrovljah ter Jakob Rojnik iz Poljč pri Braslovčah.

18. februarja je spet padlo deset talcev za obzidjem mariberskih sodnih zaporov. Od tega štirje Savinjšani: Avgust Razpotnik iz Griž, Mihael Prodenčar iz Megojnic pri Grižah, Konrad Manzoni iz Arje vasi pri Petrovčah in Jože Pencl iz Ločice pri Polzeli. Pri tretjem streljanju v tem letu so med desetimi žrtvami tudi Savinjšani, Jože Hanžič in Polde Župančič iz Ojstriške vasi, Jože Jurhar, doma iz Dobriše vasi pri Petrovčah, ter Ludvik Čater, rudar iz Megojnic pri Grižah. 23. marca so Nemci spet ustrelili deset talcev.

Pri ponovnem streljanju 30. marca so med desetimi drugimi ustrelili kmeta in rudarja Jerneja Kajtna iz Griž.

3. aprila so ustrelili 30 talcev. Med njimi je bilo deset Savinžčanov: Franc Pahor iz Mozirja, Ludvik Vogel iz Kaplje vasi, Valentin Mastnak in Franc Lončar-Kaluder iz Šmiklavža pri Taboru, Josip Naprudnik, Ludvik Ahtik in Albin Čater iz Griž, Blaž Matko iz Dobrovelj in Franc Juhart ter Ferdinand Šketa iz Braslovč.

Komaj štiri dni pozneje, 7. aprila, so že spet ustrelili deset talcev.

11. aprila je padlo pod streli trideset talcev. Med njimi so dali življenje za svobodo Karel Antloga iz Gotovelj, Jurij Krašovec iz Žalca, Anton Miklavc iz Mozirja in dr. Jože Potrata, zdravnik iz Griž, Robert Šlander iz Kaplje vasi, Ignac Hriberšek, Alojz Zupanc iz Megojnic pri Grižah ter Anton Jagrič in Fric Malis, oba iz Griž.

Aprila 1942 je bilo še eno streljanje talcev, in sicer 27. aprila. To pot je bilo ustreljenih šest Savinžčanov: Jože Obed iz Zabukovice, Rudi Vipotnik iz Griž, Anton Cizej iz Megojnic pri

Grižah, Jože Luskar iz Dobriše vasi, Franc Kronovšek in Ivan Pavel, oba iz Orle vasi pri Braslovčah.

28. aprila je padlo spet deset talcev.

13. maja so ustrelili dvajset talcev. Med njimi so bili Savinjšani: rudar Albert Prodenčar, doma iz Zabukovice, borec Savinjske čete Leopold Kozmelj iz Tabora, Franc Lemez iz Megojnic pri Grižah, Ivan Klančnik iz Slatin.

21. maja so Nemci ustrelili petintrideset talcev. Med njimi je bilo večje število Celjanov, članov prve organizacije OF v Celju. Iz občine Šmartno ob Paki je bilo to pot ustreljenih trinajst domačinov: Franc Šumlak, Martin Klančnik, Jože Zagradišnik, Ivan Jerman iz Velikega vrha, Franc in Jože Zagradišnik iz Slatin, Miha Ažman, Martin Primožič in Alojz Puncer iz Paške vasi, Adolf Obu iz Gorenja, Ferdinand Stakne, Alojz Tamše in Ivan Podvratnik iz Skornega, Alojz Obu iz Šent-andraža.

3. junija je bilo ustreljenih triindvajset talcev. Od tega pet domačinov iz Mozirja: Martin Milavc, Stanko Umek, Franc Lekše, Alojz Zihelr in Ivan Šajber, Ludvik Plavšak iz Tabora, Jože Prašnikar s Trojan in Florjan Bizjak iz Slatin pri Šmartnem ob Paki ter Karel Kumer iz Kaple pri Taboru.

8. junija je bilo ustreljenih štiriinštirideset talcev, med njimi naslednji Savinjšani: Jože Letonja, njegov sin Jože Letonja in Anton Letonja iz Skornega ter Ivan Letonja iz Velikega vrha pri Šmartnem ob Paki, Lovrenc in Franc Mlakar iz Drešnje vasi, Maks Hlačun iz Nazarij ter Franc Zapušek iz Paške vasi.

Naslednje streljanje, tokrat dvainšestdeset talcev, je bilo 23. junija, v času, ko je Otto Lurker s svojim gestapovskim aparatom že silovito razbijal osvobodilno gibanje v Savinjski dolini. Množičnim aretacijam so sledila prav tako množična streljanja, ki odslej zajemajo naravnost strašanski obseg. Tokrat so Nemci začeli s streljanjem žensk. Samo iz občine Šmartno ob Paki je bilo tokrat ustreljenih šest deklet in žena: Rozalija Puncer, Alojzija Primožič in Cecilija Ježovnik iz Paške vasi, Marta Deleja iz Gorenja, Štefaniya Irma in Antonija Hramec z Velikega vrha.

Iz Šmartnega ob Paki pa so bili ob tej priložnosti ustreljeni naslednji domačini: Franc Irman z Velikega vrha, Ivan Steblovnik iz Rečice, Anton Kolar iz Slatin. Iz Dobriča pri Šent-andražu Avgust Zajc Anton Praprotnik. Mihael in Franc Satler iz Gorenja. Rafael Skornšek in Alojzij Koren iz Mozirja, Ivan Pečnik, Adolf Papež in Mirko Kampjut iz Nazarij, Karel Hren

z Ljubnega, Franc Miklavž iz Bočne, Franc Podovnik iz Braslovč.

Gestapo je razbil tudi organizacijo OF v Šmihelu nad Mozirjem, ki je bila ustanovljena že jeseni 1941. Pri tem streljanju talcev so padli tudi naslednji domačini iz Šmihela: Lovrenc Goličnik po domače Jesenik, ki je bil prvi sekretar odbora OF, zelo razgledan in napreden mož. Z njim je bil ustreljen tudi njegov sin Lovre. Poleg teh so bili iz Šmihela ustreljeni to pot še naslednji domačini: Ivan Acman, Anton Olet in Pavel Rezonnik po domače Rebershak.

Ob naslednjem streljanju, 7. julija 1942, (sedemintrideset talcev) je bilo iz bivše občine Šmartno ob Paki ustreljenih osem domačinov: Ivan Šumlak, Jože Irman, Florjan Irman, Viktor Šumrada, Franc Kačičnik, Alojz Kožuh, Franc Strašek, Vinko Ajdič iz Paške vasi in Martin Klančnik iz Slatin.

Iz Kroke sta bila ustreljena Vlado Zavolovšek in Rudolf Kovšak, iz Bočne Anton Memčak, Mirko Levar, iz Mozirja Alojz Usar, in Jože Štular iz Radmirja. Ob tej priložnosti je bil ustreljen tudi Martin Sevšek po domače Fojt, kmet izpod Mrzlice, ki je nudil zatočišče takoj prvim partizanom že poleti 1941, nato pa imel tudi vso naslednjo zimo skupino partizanov na svoji domačiji.

22. julija 1942 je bilo v Celju med 100 drugimi talci ustreljenih 21 Savinjčanov. Med njimi so bili Marija Goričar, članica prvega odbora OF v Mozirju, Franc Supe iz Mozirja, Anton Hribar iz Gornjega grada, Alojz Rižner, Ciril Sem in Ivan Rob iz Luč, Ana Kosirnik, Dominik Stermecky, oba iz Radmirja. Stermecky je bil član odbora OF Ljubno—Radmirje. Milka Krolnik, študentka, in Jožefa Ambrož z Ljubnega, Stanko Terglav s Polzele, Frančiška Kolar iz Slatine. Največ talcev je bilo iz občine Prebold: Franc Lobnikar, Leopold Ocvirk, Pavla Vogel, Marija Žibret, Julija Žibret, Ivan Ocvirk—Šerjak in Ivan Šmid vsi iz Kaplje vasi ter Rudolf Lopan iz Prebolda.

30. julija 1942 so Nemci ustrelili 70 ljudi. Od tega dvajset iz Savinjske doline. Iz bivše občine Prebold enajst. Tu so padli ljudje zaradi Grilove izdaje. Iz Prebolda in okoliških vasi so bili ustreljeni: Marija Čede, Marija Šlander, Ferdinand Burkeljc, Silvo Burkeljc, Ivan Ocvirk in Ivan Svet, Jože Potočnik-Počivalnik, vsi iz Kaplje vasi, Anton Zagožen iz Latkove vasi, Anton Cestnik in Feliks Pogačnik iz Šentlorenca in Franc Novak iz Šešč. Z Ljubnega Alojz in Aleksander Fludernik, Franc Žilnik iz Zabukovice, Ivan Ogradi-Brenkovič iz Gornjega grada, Ivan

Memčak, Peter Strmšek-Grabner, Franc Presečnik-Zigale in Jože Memčak iz Bočne.

Pri streljanju petindevetdesetih talcev 15. avgusta 1942 je bilo ubitih 32 Savinčjanov. To so bili: Franc Sameja, Franc Prislan, Jože Prislan, Franc Miklavž, vsi iz Gornjega grada. Frančiška Žmavc iz Čepelj pri Bočni, Alojz Štiglic, Ivan Čeplak-Kranjc, Anton Žehelj, Franc Ermenc in Anton Strmšek, Franc Kropušek-Ogradnik in Franc Kropušek-Blažetov, vsi iz Bočne. Aleksander Turnšek, Franc Krulej, Frančiška Čede, Krištof Žibret, njegov sin Krištof Žibret, vsi iz Kaplje vasi. Franc Čeplak-Kranjc, Peter Marovt, oba iz Krobe. Alojz Janžovnik iz Nazarij, Frančiška Pokleka, Gavce pri Šmartnem ob Paki. Antonija Kупec, Franc Cestnik, oba iz Šentloranca pri Preboldu. Franc Likovič iz Matk pri Preboldu. Franc Mermol in Alojz Juvan-Češpovc z Ljubnega. Jože Bergant iz Gornjega grada. Jakob Keber iz Solčave. Jože Kozmelj, Amalija Strožer in Franc Drišer iz Grajske vasi, Karl Pšenič iz Prebolda.

2. oktobra 1942 je bilo ustreljenih 143 talcev, med njimi trideset oseb iz Savinjske doline. To so bili: Franc Mlinar iz Rečice, Jože Kolenc, Franc Božič in Jakob Bezovšek — Spodnji Erbezovšek iz Gornjega grada. Leopold Prislan iz Braslovč, Franc Sevčnikar-Gosijek, Avgust Terglav, Alojz Cimperman,

Tudi žene in dekleta so kot talke padale pod streli nemških okupatorjev

Franciška Sevcnikar-Gosijekova, Julij in Marija Šušter, Alojz Brežiček, vsi s Polzele. Iz Založ pri Polzeli pa Ivan Turnšek, Ignac Vidmajer in Franc Turnšek-Mlinar. Rok Poznič-Mlinar iz Bočne, Martin Fedran iz Kroke, Jože Kač-Govedič, Franc Hribar, Rudolf Kupec iz Šentloranca pri Preboldu. Iz Prebolda Karl Lihteneger, Jože Ritz, Mirko Podpečan-Uršič, Anton Čobal-Lubej, iz Latkove vasi: Fric Ocvirk-Krajner, iz Šešč: Martin Sobotnik-Miha in Alfonz Pešan. Iz Šmiklavža nad Taborom: Antonija, Pavla in Simon Zakonjšek-Mežnar.

Ko so Nemci 4. novembra 1942 zadnjič v tem letu — spet streljali talce, tokrat osemindeset, so bili usmrčeni naslednji Savinjščani: Anton Praprotnik, Franc Vašl, Baltazar Detič, Ferdo Blagotinšek, Ciril Blagotinšek, Ivan Bizjak in Franc Tominšek, vsi s Polzele. Franc Vedenik-Frenčk, Franc Poznič, Alojz Kisovar, Jože Vasle, Jože Marinc, Pavel Stebernak, Anton Lopan in Terezija Stenovec, vsi iz Prebolda. Franc Centrih iz Latkove vasi, Norbert Žohar iz Šešč, Karel Lepič iz Šentloranca. Jože Potočnik iz Gornjega grada. Albin Čadej, Franc Blaznik in Ivan Blaznik iz Griž, Štefan Tratnik iz Žabukovice. Ivan Rojc, Ivan Dimec in Ludvik Palčnik iz Liboj.¹⁹⁰

V letu 1942 so Nemci enaindvajsetkrat streljali talce. Vsega skupaj je bilo ustreljenih 866 oseb.¹⁹¹ S streljanji talcev so nadaljevali tudi še naslednja leta okupacije, vse do svojega odhoda iz Štajerske.

Nacistom pa ni bilo dovolj, da so ustrelili enega ali več članov družine. V svojem sovraštvu do vsega, kar je slovensko, so tudi drugim članom družine namenili pogibel. 24. januarja 1942 je Heinrich Himmler, državni vodja SS, izdal nalog za izgon družin ustreljenih talcev. Otto Lurker je na štabnih razgovorih v Mariboru 18. februarja 1942 poročal, da bodo svojci ustreljenih izgnani in da bo njihovo premoženje zaplenjeno v korist nemške države. Deportacije svojcev ustreljenih talcev je predlagal okrožni vodja hajmatbunda v Celju Anton Dorfmeister.¹⁹²

Nemci so začeli z izganjanjem družin ustreljenih talcev že v začetku marca 1942. V tej prvi akciji so izgnali družine, katerih svojci so bili ustreljeni do 10. marca 1942. Med temi je bilo več družin iz Šmiklavža in Črnega vrha nad Taborom. Po hribih je ležal še visok sneg. Ko je hotela Pošebalova družina rešiti pred izgonom par težkih volov, da ne bi prišli v roke Nemcem, so jih odgnali k sosedu Kisovarju. Toda med potjo si je eden izmed volov zlomil nogo in tako se podvig ni posrečil. Že drugi dan je prirnil kamion z nemško policijo do prelaza na

Križu, kamor so prignali družino ustreljenega Andreja, ženo Terezo, hčerko Marijo in nečaka Martina, nakar so jih odpeljali v Rajhenburg in od tam v Nemčijo.¹⁹³

Dne 31. julija 1942 je komandant varnostne in zaščitne policije ter gestapa izdal nalog za drugo etapo izгона družin ustreljenih talcev. Izgon teh družin je moral biti opravljen v dneh od 3. do 5. avgusta 1942. Poleg družin ustreljenih talcev so izgnali tudi družine bodisi živih ali padlih partizanov, kakor tudi tistih, ki so bili ustreljeni na begu. Aretirane družine so s kamioni in policijskimi maricami zvozili v Celje, kjer so jih dobesedno natlačili v prostore okoliške šole. Skupaj je bilo aretiranih tisoč dvestošestdeset oseb vseh starosti in poklicev.¹⁹⁴ Tu so bile matere z otroki, od katerih so bili nekateri še dojenčki, med njimi pa starčki, stari tudi po osemdeset in več let.

Čim so bili aretirani in pripeljani vsi svojci, ki so bili na seznamu, so nekega večera ločili matere od otrok. Pri tem so nemško-avstrijski nacisti postopali skrajno kruto in brezobzirno. Dobesedno so trgali materam otroke iz naročja. Matere so tulile od bolečine, saj so čutile, da jih ne bodo nikoli več videle. Še isto noč so jih odpeljali v Nemčijo. Žene in dekleta ter moške v starosti med osemnajstim in petinpetdesetim letom so poslali v koncentracijska taborišča, kjer so jih večino že v naslednjih mesecih na razne načine pobili. Stare ljudi so poslali v taborišča na Bavarskem, od koder tudi za marsikoga ni bilo rešitve.

Pretresljiva je bila usoda otrok, ki so ostali brez materinske nege. S posebnim transportom so jih odpeljali v taborišče Frohnleiten. Z njimi na poti so bili trije majhni otroci, ki so nosili s seboj najmlajšega, še dojenčka, ne vedoč, kako naj z njim ravnajo. To, kar so nacisti počeli z našimi ljudmi, že ni bilo več človeško. Otroke so v tem času rasno pregledali. Tisti otroci, ki so dobili oznako I in II, so bili iz Frohnleitna poslani v domove organizacije Lebensborn, kjer naj bi jih vzgojili za Nemce. Otroke do treh let so lahko iz teh domov posvojili nemški starši. Takih primerov je bilo več.

Kako je potekala akcija izгона svojcev ustreljenih, se še dobro spominja Marija Škrjanc iz Šešč pri Preboldu. 30. julija so ustrelili njenega brata Franca Novaka in že tri dni pozneje, 3. avgusta, so prišli po njegovo ženo in otroka.

»Ob treh zjutraj so nas vrgli pokonci. S puškinimi kopiti so razbijali po vratih. Iz Prebolda so odpeljali trije polni avtobusi v okoliško šolo v Celju. Francova sestra Marija je potem nosila v Celje hrano, ker ob odhodu v tisti naglici ni nikdo pomislil, kaj

bo vzel s seboj. Toda nemški stražarji in drug personal prinesenih stvari ni oddal aretiranim. Sami so požrli. Ko sem potem čez dva ali tri dni spet šla v Celje, me je srečala znanka, ki mi je povedala, da so razen otrok že vse odpeljali naprej. Samo otroci so še in ti strašno jokajo.

Hitela sem v Celje, da bom morda še videla bratovo hčerkico. To je bilo nekaj groznega, kako so ti revčki jokali. Ne mogóče povedati. Nekateri so bili kar zabuhli od joka.

Ženske so mi povedale, kaj se je dogajalo. Nemci so s pretevezo spravili matere na dvorišče, češ da morajo dati še neke podatke, nakar bodo odšli vsi domov. Ženske so res hitele navzdol po stopnicah. Moji svakinji pa je nekaj reklo, neko slutnjo je imela, da ne bo dobro. Šla je k hčerkici, jo zbudila in ji povedala, da mora na dvorišče. V primeru, če me ne bo nazaj, imaš tu naslov stare mame in tete Marije, pa jima piši. Ko sem zagledala svojo nečakinjo na oknu, je bila vsa objokana in razkuštrana. ‚Kje je mama?‘ sem jo vprašala. ‚Nič ne vem, kje je, ponoči so jih odpeljali.‘ Neka ženska je pristopila k meni in mi povedala, da je bilo strašno to noč. Ženske se niso mogle ločiti od svojih otrok, Nemci pa kar s puškinimi kopiti po njih. Na vso silo so jih spravili na kamione in potem na vlak.

Z veliko muko sem dosegla, da sem lahko izročila dekletcu, kar sem prinesla, malo belega kruha in nekaj sliv. To je bilo prvo, kar je ubogi otrok dobil jesti.

Ko sem šla čez cesto, me je premagalo in sem bridko zajekala. Vtem sta prišla do mene neki Nemec z žensko in me vprašal, kaj se je zgodilo, da jokam. Ko sem mu povedala, se je obrnil k ženski in rekel po nemško: ‚Sram me je, da sem Nemec!‘

Ko je bila moja nečakinja sedem tednov v Frohnleithnu, mi je pisala kartico, naj pridem, če jo hočem še videti, ker jih bodo odpeljali v drugo taborišče. Na hitro sem obvestila žene okoliških vasi, vse tja do Griž in smo se pripravile na pot. Moram še povedati, naše žene so bile zelo zelo dobre. Pomagale so, kolikor so mogle. Pošiljale so pakete v taborišča. Piklove iz Griž, ki niso imele nobenega svojega v taborišču, so pripravile pake-tov za cel voziček in jih spravile na pošto.

Zbralo se nas je precej, tako da so Nemci mislili, ko smo prišle do taborišča v Frohnleithnu, da je prišla nova skupina izgnancev.^{«195}

Na uradu državnega komisarja za utrjevanje nemštva v Mariboru so vestno zasledovali streljanja naših ljudi. Vsakega

ustreljenega so vpisali v posebno kartoteko, imena njihovih svojcev in premoženje. Premoženje ustreljenih je bilo zaplenjeno v korist nemške države.

Ko so Nemci 15. avgusta 1942 spet streljali naše ljudi, tokrat petindevetdeset oseb, so že na dan streljanja pobrali tudi svojce in jih odpeljali v Celje. Tudi tokrat so ločili otroke od staršev. Svojce ubitih talcev so aretirali poslej vsakič že na dan streljanja, tako tudi 2. oktobra 1942, ko je bilo ubitih stotriinštirideset naših ljudi. Pri zadnjem streljanju v letu 1942, 4. novembra, ko je padlo sedemindevetdeset žrtev, so podatki, da je bilo aretiranih 259 svojcev. Od teh so jih izpustili 89. Svojce so aretirali še 10. marca 1943, ko je bilo ustreljenih petindvajset talcev. Kolikor je znano, pozneje svojcev ustreljenih niso več aretirali.¹⁹⁶

Ni podatkov, koliko svojcev ustreljenih, pobeglih in v partizane odišlih oseb je bilo tako izgnanih. Vsekakor več tisoč. S svojci banditov, kakor so jih nazivali, so v taboriščih ravnali še posebno kruto. Veliko jih je umrlo že po nekaj mesecih taboriščnega življenja.

NAJTEŽJE OBDOBJE ŠTAJERSKEGA PARTIZANSTVA

Po usodni bitki na Dobrovljah se je pretežni del partizanskih enot premaknil na Moravško, manjša skupina borcev pa je krenila proti Koroški. Z njo je odšel tudi Ivan Mogu-Marko. Trije preživeli iz Veličkove čete, Anton Gračner-Borutin, Franc Godler-Blisk in komandir Veličko, so potem, ko se jim je posrečilo dobesedno iztrgati se iz rok esesovcev, bežali proč od prizorišča boja vsak v svoji smeri. Borutin je ves izčrpan obležal na neki stezi, ki je peljala skozi gozd, ne vedoč, kje je. Ko je prišel k sebi, se je napotil čez hribe proti Mrzlici in nato pri Zabukovici naletel na terenske aktiviste.

Po čudnem naključju sta se daleč pod Dobrovljami našla Blisk in Veličko. Veličko se je čudil, da je sploh še kdo ostal živ. Skupaj sta potem potovala v Spodnjo Savinjsko dolino proti Grižam, kjer sta se sestala s tamkajšnjimi aktivisti. Oba sta nato odšla na Kozjansko.

Marko se je decembra vrnil s Koroške v Savinjsko dolino, kjer se je sestal z Ateno. Nekega večera sta odšla iz Šmihela po Žutija, ki se je zdravil pri kmetu Buteju. Vsi trije so se napotili v Šmihel in se nekaj dni zadrževali pri tamkajšnjih kmetih. Nekaj dni so bili pri Verbuču v Šmihelu, nato so odšli k Orlu v Žekovec. Od tam so odšli k nekemu kmetu nad Mozirjem, nato pa v Slatine blizu Letuša. Tu so se nekaj dni zadrževali na Kumrovem kozolcu. Ponoči so hodili po terenu in odšli tudi na Paške vrhove. Nekega večera, ko so spet odšli na pot, jih je opazil Goričarjev sin Ivan po domače Podgorškov. Fant je Ateni obljubil, da jih ne bo prijavil Nemcem, zato so se zjutraj spet vrnili na Kumrov kozolec. Marko se tega dneva dobro spominja:¹⁹⁷

»Okrog enajste ure nam je prinesla Kumrova Ivanka kosilo na kozolec. Kmalu po njenem odhodu zaslišimo neko govor-

jenje. Najprej sem mislil, da gredo ljudje od maše, ker je bil praznik Treh kraljev. Ko pa le bolj pogledam, vidim, da je pri kozolcu policija. Oficir je zaklical, če je kdo na kozolcu, naj pride dol. Mi trije pa nič. Tiho smo čakali, kaj bo. Vtem pri-
leze po lestvi Kumrov fantek, ki ga je policija poslala, da po-
gleda, če je kdo na kozolcu. Fant me je zagledal in se ustrašil.
Z znamenjem sem mu pokazal, naj bo tiho. Toda fantek ni
mogel skriti presenečenja in je spodaj ves preplašen policiji
priznal, da je videl neke ljudi. On namreč ni vedel za partizane.
Za nas sta vedeli samo Ivanka in njena mati. Policija je obkolila
kozolec in glasno pozivala, naj pridemo s kozolca, češ da se nam
ne bo nič zgodilo. Ko so Nemci zagrozili, da bodo kozolec zažgali,
smo se domenili, da bomo poskakali s kozolca in skušali zbežati.
Zaklical sem Nemcem, da bomo prišli dol, če ne bodo streljali.
Vtem pa sem že tudi zagnal bombo mednje, da bi jih zmedel.
Zdaj smo vsi trije stopili na lestev in poskakali z nje na voz,
ki je bil pod kozolcem. Ko je skočila Atena, je policist, ki je
stal za stebrom, nameril z brzostrelko nanjo. Jaz sem s pištolo
dvakrat ustrelil proti njemu in že se je umaknil, ne da bi spu-
stil rafal. Seveda so pa drugi toliko bolj streljali, vendar smo
vsí trije med točo krogel ušli proti bližnjemu gozdu. Že na
begu je bila Atena ranjena v hrbet in se je le s težavo rešila,
da je niso ujeli. Pri begu smo se razdelili in bežali vsak v svojo
smer. Pri begu nas je oviral sneg, vendar nam je uspelo uiti.«

Ranjena Atena se je kar bosa s težavo privlekla do kmetije
Marije Kovač po domače Butejka v Ljubiji pri Mozirju. Parti-
zani so to kmetijo poznali pod imenom Pri baronu. O dogodku
nam Marija Kovač takole pripoveduje:¹⁹⁸

»6. januarja 1943 smo v dopoldanskih urah zaslišali strele v
neposredni bližini. Zornikov nam je povedal, da je boj pri
Kumru v Slatinah in da je partizane izdal Podgorškov Ivan.
Tako sem vedela, koga so Nemci napadli, saj so bili Atena,
Marko in Žuti dva dni prej pri nas. Tesno mi je postalo pri
srcu, ko sem pomislila, da jih ne bom več videla.

Zvečer, bilo je okrog osme ure, smo zaslišali trkanje na vež-
na vrata. Odprli smo in v vežo se je kakor megla slabotno pri-
vlekla Atena. Po drži se ji je videlo, da je ranjena. Bila je bosa,
lahno oblečena, da je vsa drgetala. Zunaj je bil sneg in zelo
mrzlo je bilo. Vsa zbegana nisem vedela, kaj naj storim. Hitro
sem ji skuhala kave, nato pa je hotela naprej, a je nismo pustili,
ko smo videli, kako je z njo. Toda kam jo skriti?

Šle smo v hlev. V malem ograjenem prostoru je bila ovca. K njej v kot se je Atena ulegla, jaz pa sem jo zasula s košem listja. Ovca pa je bila silno nemirna. Čeprav sem Ateno čisto zasula s listjem, se je ovca obnašala kot divja. Spala nisem vso noč. Ko sem zjutraj prišla k Ateni, je bila ovca še vedno splašena. Videla sem, da Atena tu ne more več ostati, saj bi jo ovca izdala. Spravila sem jo v svinjak, spet sem nanjo nanosila nekaj košev listja, tako da je bila popolnoma zasuta. Ometla sem strop in stene, tako da je bil videti kup že star. V tem kupu listja je ostala Atena do treh popoldne.

Okrog devete ure dopoldne se je pripodil k hiši oddelek nemške policije in vermanov, bilo jih je kakih petdeset. Iskali so Ateno. Vedeli so, da je bila obstreljena in da ni mogla daleč. Vse so preiskali, ustavili so se tudi ob kupu listja v svinjaku, k sreči ga niso razmetali. Mene in moža so vodili s seboj po poslopjih, ko so delali preiskavo. Strašno sem se bala, kar tresla sem se. Čez kako uro so odšli. Ko sem se prepričala, da jih ni več, sem šla k Ateni. Ker je bila nevarnost ponovnega obiska Nemcev, sva se dogovorili, da bo šla naprej. Za silo sem jo obula in oblekla, ji dala klobaso in pijače, nato pa je odšla proti Šmihelu.

Kako uro po njenem odhodu se je spet pojavila policija. Zdaj so naredili še temeljitejšo preiskavo, tudi tisti kup listja v svinjaku so premetali. Sreča, da Atene ni bilo več tam!«

Mogu in Žuti sta se po begu s kozolca vsak zase napotila proti mozirskim planinam in se ustavila v Šmihelu pri Verbučevih. Zvečer istega dne je prišel Žuti, tudi ranjen, zjutraj naslednjega dne pa Marko. Oba sta se zazrla drug drugemu v obraz, z vprašanjem, kje je Atena? Nobeden ni vedel, kaj se je zgodilo z dekletom. Bali so se najhujšega. Kako je bilo naprej, nam pripoveduje Lizika Verbuč iz Šmihela nad Mozirjem:¹⁹⁹

»Vsi smo bili potrti, prepričani skoraj, da Atene ne bomo več videli. Marko in Žuti sta se čez dan umaknila na skedenj, ker ni bilo misliti, da bi šla v gozd. Snega je bilo čez koleno. Okoli desete ure se je pojavila na pragu Atena. Bila je strašna na pogled, ne samo zaradi konjske deke, v katero je bila zavita in bosa, temveč tudi po izrazu v očeh in na licu. Komaj je stala. Odpeljali smo jo k tovarišema na skedenj, jaz pa sem ji šla pripraviti čaj in obveze. Ker jo je zeblo pa tudi zato, da sva se zakrili pred moškimi, sva odšli v hlev, kjer sem ji obvezala rano. Še preden je mogla popiti čaj, je prišlo obvestilo, da gredo Nemci v Šmihel. Jasno nam je bilo, da se morajo parti-

zani umakniti, toda kam in kako. Saj sta dva ranjena. In kako, da ne bi pustili sledov. Naš hlapec je med tem vlačil steljo. Naložil je vse tri na gare in jih odpeljal do ovčje staje, nazaj pa privlekel polne gare stelje prav v času, ko so prišli Nemci do hiše.«

Ivan Mogu pa se teh dni takole spominja:²⁰⁰

»Še tisto popoldne, ko smo odšli od Verbuča, so prišli Nemci. Ob tej priložnosti so preiskavali po vseh kmetijah v Šmihelu. Verbuč nam je rekel, naj gremo v pastirske koče na planino. Atena ni mogla hoditi, zato sem jo večinoma nosil. Na planini smo prišli do Fošnikove koče in se tam namestili. Verbuč nam je dal dve odeji. Tam smo bili kak teden. Medtem sem šel k Verbuču, da nam je dal hrane. V koči nas je pošteno zeblo. S strehe smo trgali skodle in kurili vso noč, da smo se za silo pogreli. Bilo je zelo mrzlo, pihal je veter in nosil sneg skozi špranje. Ko sem bil nekega večera na straži, sem slišal, da se nekdo približuje. Napel sem petelina na karabinki in zaklical: Stoj!, vtem pa zakriči Janez, Atenin brat: ‚Ne streljaj, mi smo,‘ in je povedal, kdo prihaja. Z Janezom sta bila še Harkov in Servac, Bartlnov z Ljubnega. Prišli so s Pohorja. Štab Pohorskega bataljona jih je dan pred katastrofo poslal na Koroško, da bi od tam pripeljali koroške partizane na Pohorje. Pot jih je vodila skozi Šmihel na Mozirje in tako so prišli do nas.

Naslednje tedne so Nemci večkrat hajkali tam okrog, некоč so prišli skoraj do našega bivaka. Ker se je to večkrat ponavljalo, smo se odločili, da gremo proč. Odšli smo na Ter in naprej na Rastke, od tam pa na koroško stran. Pridružili smo se koroškimi partizanom. Meni so določili, da vzdržujem zvezo med Koroško in Štajersko. Tako sem prve dni marca spet prišel v Savinjsko dolino. Tam sta prišla na javko Dušan Kraigher-Jug in Franc Polh-Izak. Peljal sem ju na Koroško. V tem času je bil tudi Franc Rozman-Stane na Koroškem, kamor je prišel s Pohorja. V tem času so naredili akcijo v Mežico.

Atena se je medtem pozdravila, tako da je odšla nazaj na teren v Savinjsko dolino. Sekretar OF v Letušu Cevzar je Ateni povedal, da bi se dalo priti do orožja. V Letušu je bila postavljena nemška vaška ali deželna straža. Atena je poslala po komandirja Velička, ki je bil tedaj na področju Gozdnika. Ko je prišel z nekaj borci, smo se dogovorili za akcijo na to stražo. Cevzar je točno vedel, kdaj straža nastopi in kdaj dobi puške s strelivom.

Marko je 6. marca malo pred šesto uro zvečer pripeljal Velička in njegove borce v bližino cerkve, ki je v bregu nad

mostom in vasjo. Sedež vaške straže je bil ob cesti, nedaleč od mostu. Ko sta kmalu nato dva vermana — bila sta to domačina Ivan Leskošek in Franc Kraner — vstopila v to hišo, da bi vzela štiri puške in stodvajset kosov streliva, kar naj bi pripadalo štirim stražarjem, sta ju iznenadila dva partizana, ki sta se pognala za njima. Hitro sta jima odvzela vse štiri puške in strelivo, snela sliko Hitlerja s stene in jo poteptala, nato pa še napisno tablo na zunanji steni. Tudi to sta uničila. Drugi borci so med tem varovali vse tri dohode v vas.

Po dobro opravljeni akciji so se partizani oglasili še v trgovini Remic, kjer so zaplenili tobak in cigarete. Vsa akcija je trajala dobre četrt ure.²⁰¹ Marko je odšel v Šmihel, Veličko pa se je s svojo skupino odpravil čez Savinjsko dolino na Kal pod Mrzlico. Z njim so šli: Jernej Košir, Jože Košir in Štefan Vasle.

Bilo je že čez polnoč, ko so utrujeni borci prispeli do prvih kmetij v naselju Matke nad Preboldom. Pri Vodovnikovih v Matkah je gorela luč in slišati je bilo harmoniko. Zavili so tja in se pojavili na pragu njihove hiše. V hiši je bilo polno svatov, imeli so gostijo. Veličko se je s svojimi fanti pomešal med svate. Med njimi je bil tudi neki hitlerjanec iz Prebolda. Proti jutru se je izmuznil iz družine in odhitel v Prebold na orožniško postajo. Patrulja orožnikov, okrepljena z oddelkom policije, je krenila proti Matkam.²⁰² Medtem so Veličko in njegovi že zapustili hišo in se pričeli vzpenjati po kolovozu v podnožje Mrzlice. Težko obloženi, neprespani od dveh noči, so se le s težavo pomikali navzgor v strmino. Nihče med njimi ni slutil, da se nedaleč za njimi prihuljeno plazi policijski oddelek. Sneg je močno oviral hojo štirih partizanov. Med potjo so večkrat počivali. Šele ob sedmih zvečer so že močno utrujeni in zaspani prišli do kmetije Leopolda Hribarja na Jegrišah na Kalu. Tu so si želeli odpočiti, nakar bi nadaljevali pot. Vedno tako previden Veličko ta večer ni postavil straže.

Nemci so medtem obkolili hišo, postavili mitralješka gnezda in ko so ljudje v hiši to opazili, je bilo že prepozno. To je bilo okrog pol desete ure zvečer. Veličko je planil k oknu, toda že ga je podrl rafal. Partizan Jernej Košir je v tem zavpil: »Fantje, bombe!« kar je policiste za hip zmedlo. Košir se je pognal kot ris skozi okno in po bregu navzdol. Zdaj so policisti vžgali za njim, toda Košir je srečno ušel. Nemci so še naprej obstreljevali hišo in pri tem ranili mater Marijo, ki je bila takrat v kuhinji. Ko je hiša že gorela, so pri kletnih vratih ušli iz hiše domači sin Franc, hčerka Slavka in Franc Ramšak. Zbežala je tudi hčer-

ka Mimica, toda policija je vse štiri ujela. Ko je to videl oče Leopold, ki je tudi mislil zbežati za njimi, se je obrnil nazaj v hišo. Takrat pa ga je na pragu zadel rafal. Oba partizana Štefan Vasle in Jože Košir sta še naprej streljala iz goreče hiše, naposled pa v njej zgorela. Domačega sina Franca in Franca Ramšaka so Nemci nato na pogorišču ustrelili, obe hčerki pa so odgnali s seboj. Mimico so poslali v Auschwitz, Slavko pa so zaradi nosečnosti izpustili. V hiši so zgoreli komandir Alojz Hafner-Veličko, doma iz Hrastnika, partizana Jože Košir in Štefan Vasle, gospodinja Marija Hribar in njen mož Leopold.²⁰³

Tragedija Pohorskega bataljona

V mrzlih januarskih dneh leta 1943 se je začela širiti med prebivalci Savinjske doline strašna novica, kateri dolgo ni bilo moč verjeti. Vest, da je bil uničen ves Pohorski bataljon, je bila tako grozna, da si je bilo zelo težko misliti, da je to res. Kljub temu da je ves nemški propagandni stroj na vso moč kričal o tem njihovem zmagoslavju, se je človeku upiralo, da bi se s tem sprijaznil in vzel za resnico.

In vendar je bilo res!

8. januarja okrog poldneva se je zaprl večkratni obroč okrog Pohorskega bataljona na Osankarici. Pričel se je boj, boj na življenje in smrt! V tem boju je bataljon podlegel večkrat močnejšemu sovražniku. Nemška vojaška sila je bila za okrog tri-desetkrat številnejša kot partizanska. Po silovitem boju je Pohorski bataljon končno podlegel, bil je premagan in uničen.

V tem boju so padli naslednji Savinjščani: Franc Banko-Luka, delavec na žagi, v partizane je šel 25. maja 1942, Dominik Hribar-Oskar, tekstilni delavec, doma iz Prebolda, leta 1941 aretiran, zaprt v Starem piskru, bil odpeljan v taborišče Mauthausen, od koder se je vrnil spomladi 1942. Nato je šel v I. štajerski bataljon. Ana Kotnik-Vejica, gospodinja, doma iz Šentandraža, šla 15. junija 1942 v 2. četo I. štajerskega bataljona in njen sin Vanček Kotnik-Pašo, rojen 19. 2. 1928. V partizane je šel isti dan kot njegova mati. Slavka Kranjc-Marja, doma iz Štandraža pri Velenju, v partizanih od septembra 1942. Ivan Remec-Prešeren, rojen 18. 1. 1916 v Letušu, v partizanih od 12. 6. 1942. Franc Brezovnik-Dušan, trgovski pomočnik iz Trnovca pri Mozirju, v partizanih od junija 1942. Anton Kramar-Aleks iz Rečice ob Savinji, v partizanih od junija 1942. Slavko Mlinar-Trdi-

na iz Šentjanža pri Mozirju, v partizanih od 17. junija 1942. Franc Natlačen-Mato, Beračev iz Radmirja, v partizanih od 8. julija 1942. Ivan Stopar-Sulc, Hrešanov iz Letuša, v partizanih od 12. junija 1942.

Na en sam dan je dalo življenja za svobodo devetinšestdeset hrabrih partizank in partizanov.²⁰⁴

Leto devetnajstotriinštirideseto pomeni za narodnoosvobodilno gibanje v Savinjski dolini zastoj, če ne celo upad. Posledice izdajstva domačina Franca Grila, člana Okrožnega komiteja KPS, do aretacije eden izmed najbolj agilnih aktivistov v dolini, so zapustile poleg krvavih sledov — pobitih, mučenih in izgnanih Savinjčanov — svojo smrtno senco nad vso dolino in daljno okolico. Težko bi bilo ugotoviti, koliko ljudi je neposredno trpelo zaradi njega, gestapovski simbol mrtvaške glave je kakor strahotna pošast grozeče ležal nad prebivalstvom.

Medtem ko jih prej ni bilo težko povezovati v organizacijo OF in v njene odbore, so se zdaj ljudje odvrčali od vsake, več ali manj javne dejavnosti proti okupatorju. Ne zato, da bi kaj manj sovražili okupatorja in njegove domače pomočnike, le zapupali niso zlepa več nikomur. Kmetje, ki so prej večinoma radi sprejemali partizanske obiske pod okriljem teme, so zdaj neradi sprejemali partizane, niso jih pogostili kot prej — partizani so si morali sami vzeti živila. To je bilo mučno tako za partizane kot za gostitelje. Kmet je pač mislil — kdo ve, če tudi teh-le ne bo dobil gestapo v svoje kremplje ...

Sredi Savinjske doline je ležala vas, nekoč polna življenja, zdaj pa kakor izumrla. Nekega poletnega jutra se je že ob nastopu zarje sklenila okrog nje gestapovska veriga. V mladem žitu in detelji na poljih okrog vasi so stali mitraljezi. Kamionimarice so vozili družine v celjski Stari pisker. Zdaj je bila prazna, Kaplja vas pri Preboldu. Neprestana grožnja za dolino in hribe!²⁹⁵

Na fronti pa: osvobojen Stalingrad, zajeta 6. Paulusova armada, Rdeča armada zadaja hude udarce Hitlerjevimi hordam, toda vse je še tako daleč. O drugi fronti nekje na zahodu so samo še govorice in želje.

Na Spodnjem Štajerskem še ni čutiti niti najmanjšega znaka zmanjšanja okupatorjevega pritiska. Gestapo je bil zdaj dodobra seznanjen s partizansko taktiko. Poznal je organizacijo OF do podrobnosti, odkriti so mu bili načini partizanskega bojevanja in ilegalnega delovanja. Vse to je krepko izkoriščal v boju proti narodnoosvobodilnemu gibanju. Svoj boj je še okrepil z okrepljeno organizacijo tako imenovanih raztrgancev in vrinjencev v partizanske enote. V svojo službo je pritegnil vsakovrstne elemente, narodne izvrške. Ti so pazili na vsak pojav partizanskih enot, kontrolirali pa tudi okolje, v katerem so bivali in neopazno javljali ponašanje prebivalstva.

Vendar, navzlic krčevitim naporom in vsemogočim prizadevanjem, se narodnoosvobodilno gibanje ni dalo zatreti. Pa najsi je bil teror še tako hud, življenjske razmere še tako težke, po drugi strani pa okupatorjeva vabila prebivalstvu, naj sprejme novi, nemški način življenja, naj se sprijazni z nastalim položajem in naj se vključi v nemško skupnost, naj pozabi na slovensko narodnost, naj se odreče preteklosti, vse to ni nič pomagalo. V ljudeh je bila silna prizadetost nad izgubo svobode in dobro so vedeli, da zanje ni izgubljena le preteklost temveč tudi prihodnost. Misel na svobodo je živela dalje, tlela pod pepelom, vendar ugasnila ni. Pa če so narodnoosvobodilno gibanje doleteli še tako hudi udarci, da je včasih kazalo, da je že popolnoma brezupno, so si od udarcev kmalu opomogli spet v novo verovanje, da bo svoboda nekoč le prišla, ker mora priti.

Ko so nemške sile uspele razbiti Savinjski bataljon, je moralo osvobodilno gibanje v Savinjski dolini doživeti še vrsto udarcev.

Politično delovanje aktivistov Osvobodilne fronte

Po tragični smrti prekaljenih borcev proti fašizmu Antona Pečnika, sekretarja Okrožnega komiteja KPS Savinjske doline, in člana komiteja Franca Lapajnet 14. novembra 1941, Slavka Šlandra, sekretarja Pokrajinskega komiteja KPS za Štajersko, Jožeta Letonja, sekretarja Okrožnega komiteja KPS Savinjska dolina, Marjana Rota in Ivana Kozmelja, je nastala med političnimi delavci v Savinjski dolini precejšnja vrzel. Preostali stari in prav tako prekaljeni borci proti fašizmu: Albin Vipotnik-Strgar, Julka Cilenšek-Betka in njen mož Rudi-Vrankar, Ivan Farčnik-Buč ter Ela Letonja-Atena so le s težavo obvladovali obširen teren.

Savinjsko okrožje je obsegalo Savinjsko dolino južno do vrha revirskih hribov, do Trojan, Dobrovlje, Zadrečko, Gornjo Savinjsko in Logarsko dolino, Šentandraž, Ponikvo, Galicijo in vzhodne predele oziroma okoliše Celja, Frankolovo, Dobrno, Medlog in Strmec. Spodnja Savinjska dolina je bila v začetku leta razdeljena na štiri rajone: Žalec, ki je obsegal trg Žalec, Petrovče, Gotovlje, Šempeter, Pirešico, Ponikvo in Galicijo. Ta teren je vodil sekretar Rudi Cilenšek-Vrankar. Rajon Lurd, kamor so spadale Griže z vsemi okoliškimi vasmi, Liboje, Zabukovica, po smrti Marjana Rota pa tudi Prebold z okoliškimi vasmi. Rajon Kot je obsegal trg Vransko z vsemi okoliškimi vasmi in naselji ter Tabor prav tako z vsemi okoliškimi naselji in vasmi. Vodil ga je sekretar Ivan Farčnik-Buč.

Rajon Oljka je obsegal področje Braslovč, vzhodni predel Dobrovelj, dolinske vasi, ki so spadale pod tedanjo občino Braslovče, Gomilsko s sosednjimi vasmi ter Letuš in Polzelo.

Spočetka so sklicevali delovne sestanke sekretarjev rajonov vsak mesec, in sicer v prvi polovici meseca, zdaj v tem, pa spet v drugem kraju. Ker pa udeležba ni bila nikoli taka, kot je bilo zaželeno, in to zaradi ovir, ki se jih ni dalo vedno predvidevati, so te sestanke opustili. Kot sem že omenil, je bilo okrožje izredno razsežno. Zaradi občasnih okupatorjevih vojaških akcij, ofenziv, pogostih zapor zasedami in podobno je bilo večkrat nemogoče potovati na sestanek. Zaradi vsega tega je Okrožni komite izvedel reorganizacijo.

Tako je v Savinjski dolini združil rajon Žalec z rajonom Lurd v en rajonski aktiv, rajon Kot in Dobrovlje pa v drugega. Vsak rajonski sekretar si je pritegnil za pomoč še večjo ali manjšo skupino aktivistov — tako imenovanih terencev. To so bili običajno domačini z istega terena, ki so morali iz tega ali drugega vzroka v ilegalo. Ti rajonski aktivisti so se potem več ali manj redno sestajali vsak mesec. Ob tej priložnosti jih je obiskal nekdo iz Okrožnega komiteja.

Na sestankih so aktivisti poročali o političnem in vojaškem stanju na njihovem terenu. Poročali so o zadržanju okupatorskih oblasti, o novih uredbah, ki so jih te oblasti skušale izpeljati nad prebivalstvom, o aretacijah in o denunciantih. Ti aktivisti so z obrazložitvijo predlagali, katerega okupatorjevega sodelavca ali denuncianta je treba obsoditi na smrt, ga likvidirati, da ne bo več nevaren slovenskemu prebivalstvu. Po dobro preverjenih podatkih z več strani je bila taka obsodba izrečena in nekemu ali neki skupini je bila zaupana naloga, da opravi likvidacijo.

V tem letu je začela nemška vermaht klicati pod orožje si-nove spodnještajerskih družin in jih pošiljati na vzhodno fronto. To je bilo sicer protizakonito dejanje, te pravice okupatorske oblasti niso imele, ker dežela ni bila vključena v nemško državo. Toda, kaj je pomenila okupatorju zakonitost!

Z vpoklici štajerskih sinov v nemško vojsko se je pojavila pred aktivisti nova, zelo pomembna naloga: preprečiti, da bi ti sinovi, zdrava kri slovenskega naroda, odšli v boj za tuje koristi in tam pustili svoje življenje. Enodušen sklep vseh partijskih in aktivistov OF je bil, da je treba mobilizacijo preprečevati, kjerkoli je mogoče. Tu pa so nastajale velike težave.

Čeprav je bil vpoklic slovenskega mobiliziranca nezakonit, je okupatorska oblast zagrozila vsem družinam, katerih sinovi se ne bi odzvali vpoklicu v vermaht, da bodo brezpogojno izgnane! To je bila huda grožnja in je imela za posledico, da so se spočetka le redki fantje odzvali vabilu naših aktivistov in odšli namesto v nemško vojsko v partizane. Veliko slovenskih sinov pa je odšlo na vzhod in tam pustilo svoja življenja. Vendar so aktivisti z vztrajnim delom počasi le uspeli, da so del mobilizirancev zadržali, in sicer tako, da so jih tik pred odhodom v nemško vojsko mobilizirali. Mobilizacija je bila vedno vnaprej dogovorjena, v sporazumu, če že ne z vso fantovo družino, pa vsaj z njim samim. Tako so začele prihajati številne prijave na orožniške postaje o »nasilnih« mobilizacijah. Taka nasilna mobilizacija je očuvala družino nemških represalij.

Poleg zbiranja orožja, denarja, sanitetnega materiala in materiala za potrebe tiskarn je bila zelo važna naloga rajonskih političnih aktivov preskrba enot s hrano. V ta namen so terenske skupine včasih same, včasih pa s pomočjo enot izvršile prisilne nabave živil in drugih potrebščin pri trgovcih, gostilničarjih in večjih kmetih v dolini. Včasih so bile take zaplembe vnaprej dogovorjene z lastnikom trgovine, zlasti za tobačne izdelke.

Partijska organizacija in OF sta imeli svoje zveze in zaupnike tudi v okupatorjevem aparatu, zlasti važne so bile te zveze v policiji. Tako je bil teren večkrat pravočasno obveščen o delu denunciantov, o tem, kako se ta ali oni obnaša pri gestapovskih zasliševanjih ter komu preti aretacija. Aktiv je marsikoga rešil gestapovskih krempljev.

V tem letu se že pojavljajo prvi obrisi in zametki obveščevalne službe na terenu. Pri organiziranju te mreže so bile sprva velike težave, saj ljudje niso zaupali drug drugemu, niti se niso hoteli povezovati. Tako se je dogajalo, da v marsikateri družini

žena ni vedela, da je mož povezan z OF in obratno. Prav tako je bilo tudi z mladino, ki se je v tem letu začela spet udeleževati v narodnoosvobodilnem gibanju.

Kmalu so se rajonski odbori porazdelili po nalogah, ki so jih opravljali. Ta je prevzel nalogo za gospodarsko udeleževanje, drugi za naloge vojaškega značaja, tretji, največkrat aktivistka, delo med ženami, spet drugi delo z mladino. Vse to pa je povezoval sekretar rajona, ki je bil odgovoren za vse.

Delo partijskega ali frontnega aktivista je bilo zlasti spočetka izredno težavno. Na njegovih plečih je bila vsa teža narodnoosvobodilnega boja v kraju. Bil je slabo oborožen, največkrat samo s kako malokalibrsko pištolico z nekaj naboji, od katerih je bil zadnji pripravljen zanj, če bi prišel v brezizhoden položaj. Slabo oblečen in obut, s prtljago, ki jo je nosil v nahrbtniku, je začel s svojim delom zvečer, ko so drugi legali k počitku. V nočnih urah, ko so pripravljali za aktiviste nič koliko pasti, je odhajal na pot. V uho so mu udarjali številni streli, zdaj na tej, pa spet na drugi strani. Včasih je to bila partizanska puška, največkrat pa nemškega policista, ki je streljal na našega človeka. Tu in tam je zletela v nočno nebo raketa in razsvetlila polje okrog njega. Na križiščih zasede, v dohodih v vasi zasede, na prelazih tudi, po cesti topot vojaških škornjev. Brede po snegu, po rosi, čez polja, brede potoke in Savinjo, mostovi in brvi so zastražene. Tudi največja previdnost ga ne rešuje vedno. Prej ali slej mu je usojeno srečanje s sovražnikom, ki bo lahko zanj usodno.

Težko in odgovorno je bilo delo aktivista. Zahtevalo je nadčloveški napor, zvrhano mero idealizma, predvsem pa ljubezni do svojega naroda. Za vse to ni in ne bo nikoli materialnega povračila. Hrabro izpolnjujoč partijske in naloge OF so padali, na njihova mesta so stopali drugi. Praktično v njihovem delu ni bilo vrzeli. Zvesto so stali med svojimi ljudmi in jih usmerjali v boju za osvoboditev.

V prvem polletju 1943 je prizadejal okupator organizaciji OF v Savinjski dolini občutne udarce. Padla je vrsta predanih aktivistov-borcev in organizatorjev OF. Tako se je majhno število aktivistov na tem področju še zmanjšalo. Največ jih je padlo zaradi izdajstva.

Kmet Filip Šibila in njegova družina iz vasi Matke nad Preboldom niso marali partizanov in so bili proti osvobodilnemu gibanju. Kljub temu da so Nemci pobili že toliko slovenskih ljudi, navzlic terorju, ki so ga morali prenašati Slovenci, in čeprav je teklo že tretje leto krvave okupacije, se Šibilovi še vedno niso marali opredeliti proti okupatorju.

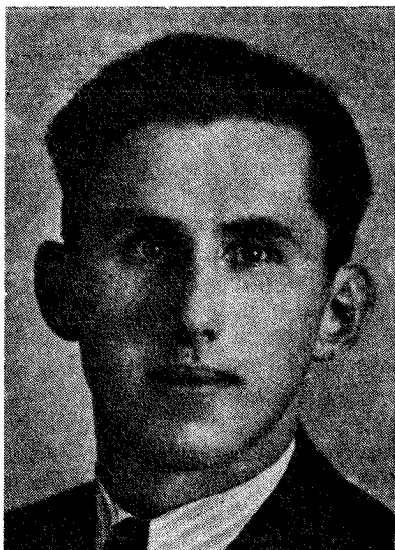
Partizani in aktivisti so se dosledno ravnali po načelu, da so se zlasti prva leta oskrbovali s hrano in drugimi potrebščinami v tistih hišah, ki so simpatizirale z Nemci ali jim celo pomagale. Tako sta se tudi aktivista v Preboldu odločila, da obiščeta Šibilove pd. Lajnarjeve in tam zaplenita nekaj hrane — samo dva nahrbtnika. Še bolj pa zato, ker sta hotela obisk izkoristiti, da bi jim končno le odprla oči in jih pridobila za našo stvar.

K Šibilovim sta prišla 5. februarja ob pol šestih zvečer. Ker sta bila sama, nista postavila straže. Bila sta tudi premalo pazljiva, nista jim prisodila takega zločinskega dejanja. Tako je domačemu sinu Ivanu uspelo, da se je izmuznil iz hiše in na vso moč tekel v bližnji Prebold na orožniško postajo. Tam je povedal, da sta pri njih dva partizana.²⁰⁶

Stražmojster Koch je takoj odrinil s patroljo enajstih mož — pet orožnikov in pet vermanov, ki jih je vodil domačin iz Prebolda, proti Šibilovi hiši. V patrolji je bil tudi policist-domačin Ivan Rogelj. Nič hudega sluteča Rot in Šlander sta bila še v Šibilovi kuhinji, ko je bila hiša že obkoljena. Koch in Rogelj sta skozi kuhinjsko okno opazovala oba aktivista, ki sta se pogovarjala z domačimi. Ko sta se premaknila in se postavila drug za drugim, je Ivan Rogelj ustrelil iz puške. Stala sta tako, da je z enim strelom zadel oba skozi prsi. Ni minilo deset minut, ko sta bila oba mrtva. Zdravnik je pri obeh ugotovil smrt zaradi notranje krvavitve. Okupatorjev hlapec Ivan Rogelj je dobro opravil svoje krvavo rabeljsko delo.

Mrtva aktivista so Nemci naložili na voz, ju prepeljali v Prebold, kjer so ju naslednji dan pokopali.

Marjan Rot je bil rojen 10. decembra 1917 in je živel pri svoji teti v Kaplji vasi. Pred odhodom v partizane je bil zaposlen v Tovarni emajlirane posode v Celju. Pred vojno se je družabno udeleževal v Sokolu, pri Društvu kmečkih fantov in deklet, v SKOJ, leta 1937 pa je postal član Partije. Tako je že v predvojni dobi sodeloval v delavskem gibanju kot marljiv

Marjan Rot

Ivan Kozmelj

in predan član KP. Spomladi leta 1941 je imel doma ilegalno partijsko tehniko, kjer je razmnoževal letake in drugo partijsko literaturo.

Takoj v začetku osvobodilnega boja je sodeloval pri raznih sabotažnih akcijah proti okupatorju. Še vedno zaposlen v Celju, je bil kurir med krajevno partijsko organizacijo in Okrožnim komitejem KP v Celju.

Ko so okupatorske oblasti organizirale vermanšaft, je moral tudi Rot obleči rjavo uniformo. Uspelo mu je, da je iz skladišča ukradel nekaj pušk in streliva. Ko so Nemci to ugotovili, so ga 19. januarja 1942 aretirali na njegovem domu v Kaplji vasi. Ponj so prišli trije orožniki. Med potjo je nenadoma podrl vse tri, se pognal v beg in se rešil. Postal je borec v I. štajerskem bataljonu. Maja 1942 je bil poslan na teren Prebold, kjer je delal kot aktivist v Okrožnem komiteju za Savinjsko dolino. Po Gri-lovi aretaciji je bil poslan v bataljon. Nekaj časa je bil tudi v Šaleški četi, ki je bila pozneje sestavni del Pohorskega bataljona. Konec septembra je Marjan Rot z ilegalnim imenom Petja, prišel na preboldski teren, kjer je delal kot aktivist. Z njim sta bila Ivo Šlander in Hermina Zagožen, oba Prebolčana. V bližini

Kaplje vasi so si naredili zasilno bivališče, ki pa je bilo konec decembra izdano. Rešili so se zadnji hip.

Novo zavetišče so si naredili na nekem kozolcu. Nemška policija izve tudi za to skrivališče in tudi zdaj se jim je še posrečilo uiti. To je bilo le nekaj dni pred tragedijo pri Šibilu.

Ivan Šlander je bil star komaj devetnajst let. Rojen je bil 25. oktobra 1924 v Preboldu. V času Grilove izdaje je pobegnil v ilegalo.

V rajonu Vransko je zaradi izdajstva padel 11. februarja znani savinjski aktivist-komunist in prvoborec Ivan Kozmelj-Štrukeljca. Doma je bil v naselju Zaglink poleg Ojstriške vasi pri Taboru.

Kozmelj se je še z enim tovarišem vračal z Dolenjske na Štajersko. Na poti se je ustavil v malem gozdičku nedaleč od kmetije, last Lovrenca Strnišnika v Zaplanini nad Vranskim. Opazil ju je sosedov sin, hkrati pa je tudi Strnišnik zagledal, kako se kadi v bližnjem smrečju. Sosedov fant je stekel na Vransko in prijavil orožnikom, kar sta odkrila s Strnišnikom. To je bilo okrog treh popoldne. Ob pol petih so orožniki že obkolili gozd, kjer sta bila Kozmelj in njegov tovariš. Oba sta bila zatopljena v kuhanje, zato niti nista takoj opazila, da sta obkoljena. Brez poziva so orožniki ustrelili proti njima. Kozmelj je bil takoj zadet, vendar je še tekel kakih osemdeset metrov, narkar se je zgrudil. Potegnil je pištolo in ustrelil proti bližajočim se orožnikom. Vtem pa ga je zadel rafal iz brzostrelke in je bil takoj mrtev. Njegovemu tovarišu pa se je posrečil preboj iz obroča in je srečno ušel.²⁰⁷

Mrtvega Kozmelja so z njegovo skromno prtljago, vrečo, v kateri je bila odeja, nekaj malega hrane in skodelica z žlico, prenesli na Vransko in ga čez noč dali v mrtvašnico. Naslednji dan so ga pokopali na tamkajšnjem pokopališču. Kljub temu da ni imel pri sebi dokumentov, so ga Nemci s pomočjo domačinov prepoznali.

Ivan Kozmelj je bil po poklicu mizar. Do vojne je bil zaposlen v Kragujevcu v Srbiji. Takoj ob začetku okupacije se je vrnil v domači kraj, kjer je kot aktivist nadvse agilno deloval v taborskih vaseh. Bil je spreten propagandist, z dušo in telesom predan Osvobodilni fronti. Bil je tudi odličen organizator in postavil si je zveze daleč naokrog. Na njegovem domu je bila ena najvažnejših javk na Štajerskem. Tu se je večkrat ustavil tudi Franc Rozman-Stane na svojih poteh iz Glavnega štaba na Dolenjskem na Štajersko in nazaj. Zadnjič je bil v tej hiši po

vrnitvi Štajerskega bataljona s pohoda na Kozjansko. Nedolgo za tem pa je Ernest Divjak tudi to družino izdal. Domače so izgnali v taborišče, kjer so skoraj vsi pomrli. Ivanu se je posrečilo zbežati. Zimo je preživel pri kmetu Rudolfu Hanžiču v Ojstriški vasi, spomladi pa se je vključil v bataljon.

Ivan Kozmelj je imel velike zasluge, da se je osvobodilno gibanje tako močno zasidralo v tem delu doline. Bil je nadvse pošten in predan borec proti okupatorju, zato je bila njegova smrt zelo boleča izguba za OF.

Preteklo je komaj štiri dni od tragične smrti Ivana Kozmelja-Štrukeljca, ko je prišlo s kmetije Lovrenca Strnišnika v Zaplanini št. 18 že spet sporočilo na orožniško postajo v Vranskem, da je v njihovem smrekovem gozdu taborišče partizanov. Sporočilo je prišlo ob osmi uri zjutraj.

Takoj se je formirala patrulja šestih orožnikov in treh gestapovcev in krenila v Zaplanino. Nemci so taborišče obkolili, pri tem jih je opazil stražar, ki je s strelom opozoril partizane in vseh sedem se je srečno umaknilo iz obroča, s seboj so odnesli tudi ranjenca.²⁰⁸

Matija Mirnik-Zvezda

Zadnji dan julija 1943 je Savinjska dolina izgubila še enega svojih zvestih sinov. To noč je padel Matija Mirnik-Zvezda. Matija je bil bister, krepak mož. Domačijo je imel v Drešinji vasi, v libojski tovarni keramike pa si je služil vsakdanji kruh. Ljudje so ga poznali kot poštenega, značajnega človeka, vedno pripravljenega, da brani svoje in svojih tovarišev pravice. Nemške okupatorje je zasovražil tako, kot more to edinole mož, ki mu je prostost dražja od življenja. Svobodo je ljubil tako kot savinjske dobrave in hmeljišča, drešinjsko gmajno in bistro Savinjo.

Med prvimi je stopil v vrste upornikov. Z njim sta bila še Mlakar in Primož Bervar. Vsi trije so poslej sledili Nemcem kot njihove smrtno sence. Ko so Nemci ustrelili Mlakarja in Primoža, je še z večjim srdom in brez odmora nadaljeval svoje aktivistično poslanstvo. Ko je moral oditi z domačega terena, je postal neustrašen borec Savinjske čete.

Maja 1943 je dobil nalog, da mora likvidirati zagrizenega hitlerjanskega blokfirerja Piteržnika v Stranicah. Zvečer so se Matija in dva tovariša poslovili v četi in se napotili na precej dolgo pot. Ko so prišli do izdajalčeve hiše, jih je obšel čuden

nemir. Ko so se na trkanje odprla večna vrata, sta Matija in Jurič vstopila, tretji je ostal na straži. Piteržnika je pozni obisk začudil, vendar je ostal vsaj na videz miren. Partizana sta mu sledila v kuhinjo. Piteržnik je gotovo zaslutil namen partizanskega obiska in se je v hipu odločil. Ko je ponudil jabolčnik, je segel še po kruh in nož. Naprej je šlo bliskovito: s prosto roko je udaril po svetilki, da je prostor zagrnila tema, vtem pa je že mahal s krušnim nožem ter ranil Mirnika v roko in v trebuh, Juriča pa v roko. Le s skrajnim naporom sta partizana končno opravila svojo nalogo. Piteržnik je dobil plačilo za izdajalsko delo.

Hudo ranjenega Matijo so po vrnitvi vseh treh spravili na domačijo k znani partizanski hiši, k Rebcu na Gorici. Prijazna družina je skrbela zanj kot za svojega. Ni pa še bil popolnoma zdrav, ko se je nekega večera odpravil na svojo domačijo v Drešinjo vas. Na travniku zunaj vasi sta s sinom zgradila zemljanko, zavetje, ki mu je nudilo zatočišče pred sovražniki. Ker še ni bil dovolj čvrst, da bi odšel v četo, je sklenil, da bo nekaj časa delal na terenu kot aktivist.

Nekega dne je zvedel, da je Lesjakov Gustl iz Levca dobil poziv v nemško vojsko. Fant pa bi raje šel v partizane. Da bi vzpostavil zvezo s fantom, se je Matija poslužil vaščana iz Levca Ivana Šklamba. Dogovorili so se, da se zvečer dobijo v koruzi poleg Kudrovega kozolca. Ko se je dogovorjeno uro Mirnik priplazil do tja in zažvižgal, ga je obsula toča krogel iz brzostrelke. Matija se je zgrudil in se s poslednjimi močmi zavlekel v koruzo. Nemci so še naprej streljali, vendar previsoko. Matija je pomislil, v koruzi me bodo iskali. Hudo ranjen v trebuh je vedno bolj izgubljal moči in se je s poslednjimi močmi plazil med vrstami bujno rastoče pese ter se skril zasledovalcem.

Matiji je bilo takoj jasno, da ga je Šklamba izdal. Lesjakov Gustl je bil le neprostopoljna past. Matija je še slišal, kako Nemci lomastijo po koruzi in z baterijami iščejo sled za njim. S poslednjimi močmi je grebel v zemljo, da bi se skril pred sovražniki. Zemlja je bila hladna, kri, ki mu je odtekala vanjo, je bila kakor vez med njo in njim. Ko je tako ležal, so se začele bolečine, ki so od minute do minute naraščale. Zasledovalcev ni bilo več slišati, odšli so. V nastali tišini se je Matija domislil časov, ko se je v zgodnjih jutranjih urah vozil s kolesom čez to polje na delo v tovarno.

Bolečine so bile vedno hujše, dokler ni pojenjala zavest. Jutranja rosa je ovlažila čelo mrtvega Matije Mirnika.²⁰⁹

Ko sta po napisni akciji, 7. julija 1941, odšla v partizane zakonca Julija in Rudi Cilenšek, sta morala vzeti s seboj tudi svoji nedoletni hčerki. Nadi je bilo šestnajst, Lavri pa enajst let. Če bi ju pustila doma, bi ju gestapo gotovo aretiral in nato izrabljaj za pritisk na starše in naposled kot strahovito maščevanje nad njima.

Prvo zatočišče je družinica našla na nekem kozolcu. Kasneje si je zgradila po ruskem vzoru zemljanko, v zemljo izkopan bivač, ki je pokrit in dobro maskiran nudil kolikor toliko varno zavetje pred dežjem in snegom pa tudi pred nepoklicanimi očmi. V tej zemljanki je Julka, bolj znana pod imenom Betka, s svojima hčerkama preživljala dneve, zvečer pa so vse tri hodile na sestanke, na politično delo po vaseh. Tudi obe deklici sta bili že takoj spočetka vključeni v delo.

Ko je Franc Gril poleti 1942 stopil v službo gestapa, je hotel spraviti Nemcem v roke tudi Cilenškovo družino. S svojimi pajdaši je večkrat lazil po hostah, da bi odkril bivač. Ni vedel zanj, samo slutil je, kje približno je. Nekega dne pa bi skoraj prišlo do tragedije. Kako je bilo, nam Lavra Cilenšek opisuje v zborniku Liboje, 25 let svobode. Citiram nekaj odstavkov:²¹⁰

»V grapi, kjer se je ob potoku vila mehka pot med košatimi, gosto poraščenimi smrekami, smo si spomladi 1942 zgradili podzemski bivač. Potok nam je bil nevidna steza, po kateri smo prihajali in odhajali, ne da bi puščali za seboj sled. Dognali smo kmalu, da si boljšega prostora za bivanje nismo mogli izbrati. Od naše »hiše« ni bilo daleč v bližnje vasi: Liboje, Kasaze, Megojnice . . .

Cas je preskakoval dneve, tedne in le nekaj dni je manjkalo pa bi preskočil leto! Leto dni v zemljanki! A prvo obletnico je pokvaril 24. februar 1943 . . .«

To jutro se je mati Betka že navsezgodaj odpravila nekam po opravkih. Nada je tipkala, mlajša Lavra pa je skušala navezati pogovor. Kmalu potem, ko se je mati vrnila, je zabobnelo po stopu. Ta se je pod težkimi koraki rahlo vdajal. Topot korakov je zamrl in spet je zavladala tišina. Ko je čez čas mati malce pridvignila pokrov, da bi pogledala, kaj je zunaj, je zagledala policijo.

»Mama je zagledala Nemca, ki je od daleč pokazal v smer naše zemljanke. Odtlej dalje je vse šlo s filmsko naglico. Le to še vem, da sem slišala mamine besede: ‚Lavra, Nada, naprej! Izdane smo!‘ Potem vem, da sem tekla, drvela v grapo, skočila čez potok, mimo dreves, mimo ognjenih zubljev venomer naprej in

naprej . . . V smrt ali življenje. Navdajal me je občutek, da sem v vrtiljaku, da se vse okrog mene vrtniči, beži, vpije, preti: če se ustaviš, si zgubljena! Ne, ne smem se ustaviti, ne smem! sem si ukazovala in bežala, neprestano bežala in se le tu in tam ozrla, da bi videla, kako je sestri in mami. Bomo vzdržale?

„Mama! Psi! Pomagajta! Mama!“ Obstala sem, se sunkovito obrnila in ostrmela: velik volčjak, ki so mu sledili še drugi, je renčaje vlekel sestrino krilo. Zdaj je konec! Zgrozila sem se in skočila za drevo. Imela sem občutek, da se mi vse v prsih trga, da mi bo kri zdaj zdaj vdrla skozi usta. Meni se je zdelo, da je prešla že cela večnost, pa je v resnici minilo komaj nekaj trenutkov.

Razprtih oči sem sledila mami, ki je zdrvela proti sestri. Vedela sem, da nima orožja. Goloroka na razsrjenega psa? „Mama!“ sem zatulila skozi solze, skrila oči v dlani in zaječala. Potem sem onemoglo obmolnila, odmaknila roko z obraza in . . . Čudo prečudno! Veliki volčjak je izpustil krilo in se zagledal v smer, od koder so prihajali glasovi zasledovalcev, zarenčal, se obrnil in jo odkuril.

Vse tri smo za hip obstale, se spogledale in meni se je zdelo, da sem skozi solze videla droben mamin in sestrin smehljaj. Potem se je vse znova začelo: spet smo drvele, venomer naprej, naprej . . .

Ušle smo . . . Vse to je daleč, zelo daleč in vendar blizu.«

Aprila 1943 je izdajalec Vrankovič iz Braslovč izdal dve zemljanki terencev v Podvrhu pri Braslovčah. Zemljanki sta bili na hribu Krištelj v mladem smrekovem gozdu. Prva zemljanka je bila 500 metrov vzhodno od Rakove domačije in je bila skoraj vsa pod zemljo. Zgrajena je bila iz desk v velikosti devetih kvadratnih metrov in zelo dobro maskirana. Nemška policija je hrib Krištelj obkolila in najprej našla to zemljanko, ki pa je bila v tistem času prazna. Terenski aktivisti so bili namreč v drugi zemljanki, ki je bila kakih dvesto korakov proč. Ko so terenci videli, da so obkoljeni, so se poskušali rešiti s tem, da so se pogнали proti vrhu gozda. Od peterice so se rešili le trije, dva: Anica Rak in Ivan Blatnik, pa sta med begom padla. Anici je rafal prestrelil nogi, da se je na mestu zgrudila. Hudo ranjena je še streljala po Nemcih, ki so jo nato takoj ubili. Njo in Blatnika so pokopali na pokopališču v Braslovčah. Ob pogrebu je grobarjev sin Jože Debelak padla partizana še zasramoval.²¹¹

12. marca je prišel na orožniško postajo v Griže Franc Potočnik, delavec iz Zabukovice, in povedal, da je našel v gozdu last

kmeta Zupana pd. Štormana v Zabukovici zemljanko, v kateri prebivajo partizani. Kar hitro po njegovi prijavi, se je napotila orožniška patrolja proti gozdu, kjer naj bi bila zemljanka. Patroljo je vodil sam Potočnik.

Zemljanko so zgradili jeseni leta 1942 terenski politični delavci: Albin Vipotnik-Strgar, Pongrac Raček-Matevž in Vili Reberšak-Rado. V njej je bilo urejeno zasilno bivališče z nekaj ležišči in s štedilnikom za kuhanje. Zemljanka je bila zelo dobro maskirana in prikrita, našel jo je lahko le nekdo, ki jo je zelo vestno iskal. Matevž je opazil, da hodi po gozdu Franc Potočnik in nekaj išče. Na rami je imel sekiro in se delal, kot da zaznamuje drevesa za posek. Ko se je Potočnik približal zemljanki tako blizu, da jo je opazil, ga je Matevž poklical. Čeprav je Potočnik zelo dobro poznal Matevža, je ta le zbežal in šel takoj svoje odkritje prijaviti orožnikom. V tem času so bili v zemljanki partizani-domačini: Jože Hrovatin-Jurič, Štefan Vasle, Albert Hlačar, Matija Mirnik-Zvezda in Matevž. Ker so Potočnika poznali, so računali, da jih ne bo izdal. A vseeno so zaradi previdnosti zapustili zemljanko in se še pravi čas umaknili v hrib Kotečnik.

Bilo je okrog pol enih popoldne, ko so se pojavili orožniki v bližini zemljanke in jo obkolili. Počasi so ožili obroč okrog nje, ker so mislili, da so partizani še v njej. Proti pričakovanju pa zemljanke niso razdrli, temveč so pustili takšno, kot so jo našli. Mislili so, da se bodo partizani ponovno naselili v njej in bi jih ob priložnosti zajeli. Zvečer je šel Matevž na Potočnikov dom, da bi izdajalca likvidiral, toda hiša je bila zastražena s policijo. Že naslednji dan pa se je Potočnik preselil v izpraznjeno župnišče v Grižah. Tu je živel vse do leta 1944, ko je bil obsojen na smrt in ustreljen.²¹²

To pomlad je padla še tretja zemljanka na terenu Griže. Že prejšnjo jesen so jo skopali preživeli borci Veličkove čete: Albert Hlačar, Jože Hrovatin-Jurič in Štefan Vasle. Bila je v bližini lovskega doma, nedaleč od poti, ki pelje v Zabukovico. Ker je bila slabo maskirana in v bližini precej prometne poti, jo res ni bilo težko odkriti. Našel jo je domačin Jože Žgank, hitlerjanec in blokfirer. Žganka so partizani-domačini večkrat opozarjali, naj že vendar neha hajkati za partizani in simpatizirati z Nemci, pa ni nič zaleglo. Tudi tokrat se je izkazal, da je izvržek slovenskega naroda. O najdbi je brž sporočil orožnikom v dolini.

Matija Mirnik-Zvezda

Darinka Rebec-Tatjana

Naneslo je, da je prišel zvečer v zemljanko Anton Gračner-Borutin, ki je vzdrževal zvezo med Kozjanskim in Savinjskim bataljonom. Ponudili so mu, naj prespi v zemljanki, kar pa je previdni Borutin odklonil. Opazil je namreč, da fantje v zemljanki niso kaj dosti konspirativni in se je zbal, če ni morda zemljanka že odkrita. Res je bila! Borutin si je postlal in se ulegel med drevje nedaleč od vhoda v zemljanko. Proti jutru ga je prebudil neki šum in še ves dremoten opazi, kako se plazijo proti zemljanki neke postave. Hitro pokliče one tri, nakar se spusti za obronek. Tedaj pa že useka Nemec po njem, vendar ga ni zadel. Tudi oni trije so se zadnji hip rešili in ušli med drevjem. Tako je previdni Borutin rešil svoje tovariše zanesljive smrti.²¹³

Izdajalca Žganka so partizani obsodili na smrt in ga 26. 5. 1943 ustrelili. Žal pa so Nemci v povračilo zanj pripeljali 29. maja deset talcev iz Starega piskra in jih za Artičnico ustrelili.²¹⁴

UPORNIŠKI DUH ŽIVI DALJE

Vso zimo 1942—43 je deloval nacistični propagandni stroj s polno paro. Ko je Nemcem 7. novembra 1942 uspelo skorajda razbiti Savinjski bataljon, najboljšo partizansko enoto II. grupe odredov, in ko so uničili Veličkovo četo, se je Savinjska dolina z okoliškim pogorjem — do tedaj najbolj živahno partizansko torišče — izpraznila, saj je večji del partizanskih enot odšel na Moravsko, nekaj pa na Koroško. Ko pa je Nemcem uspelo uničiti še legendarni Pohorski bataljon, je zavladalo med nacisti na Štajerskem pravo zmagoslavje.

Že prej je uspelo gestapu, ob pomoči domačih izdajalcev, prodreti v organizacijo Osvobodilne fronte in jo domala uničiti. Tako v Mariboru, trboveljskih revirjih, v Celju, posebno hudo pa jo je prizadel v Savinjski dolini. Če pomislimo, da je bilo samo v letu 1942 ustreljenih 866 prebivalcev Štajerske, med njimi tudi več vodilnih članov Fronte in Partije, da so bili vsi ti ljudje člani in podporniki osvobodilnega gibanja, spoznamo, kako hud udarec je bil to za OF. To pa še ni vse. Koliko jih je bilo drugače pobitih, v zaporih, pri zasliševanjih in kolikšna množica ljudi je bila odpeljana v koncentracijska taborišča smrti. To so naravnost grozljive ugotovitve.

Res je bilo to eno najbolj kritičnih obdobij osvobodilnega gibanja na Štajerskem in malodušneži so že mislili, da je vsega konec. Toda kljub tako hudim represalijam se osvobodilno gibanje ni dalo več pogasiti. Hrepenenje po svobodi je bilo močnejše od vsakega terorja.

To ljudstvo bo živelo... tako je nekoč Ivan Cankar zagotovil slovenskemu narodu. In imel je prav. V obdobju največje in najtežje preizkušnje slovenskega naroda od njegovega obstoja, ko je šlo za biti ali ne biti, se je to pokazalo.

Nemški nacistični in hitlerjanski propagandni stroj na Spodnjem Štajerskem je s stotinami kričacev na zborovanjih širom

po deželi skušal dokazati — pri tem sta mu pomagala zloglasni »Štajerski gospodar« in »Marburger Zeitung« — to, kar so si sicer tako želeli: da na Štajerskem ni več partizanov, »banditov«, upornikov, da je dežela pomirjena itd. in da bo zdaj mogoče do kraja izpeljati že začeto germanizacijo dežele.

V prvem polletju 1943 je bilo na področju Savinjske doline nekaj večjih partizanskih enot oziroma vojaških akcij, poleg tega je bilo na terenu precej ilegalcev, manjših partizanskih skupin, katerih navzočnost je že sama bila pomemben politični faktor, ki je pobijal neresnično hvalisanje nacističnih propagandistov. Te male skupinice ilegalcev so opravljale politično delo med ljudstvom, mu budile vero v zmago, govorile o svobodi, ki bo prišla, in o lepšem življenju.

Poleg sicer redkih partizanskih dokumentov nam tudi zapisniki in poročila nemških orožniških postaj o prijavah partizanskih obiskov v vaseh in naseljih ter na hribovskih kmetijah zgovorno pričajo o živahni dejavnosti teh partizanskih skupin. Da bi zaščitili kmete in njihove družine pred nemškimi represalijami, so partizani le-tem večkrat dovolili, da so okupatorju prijavili njihov obisk. Začnimo kar z novim letom 1943: K trem kmetom v okolici Šentjošta nad Vranskim je prišlo 3. januarja popoldne dvajset partizanov. Druga, manjša skupina je bila v Orli vasi pri Braslovčah in obiskala naslednje kmete: Franca Šketa, Franca Hrušovarja, Franca Matka, Franca Breznikarja in Terezijo Svet. Naslednjega dne je nek domačin opazil skupino devetih partizanov, ki je bila na poti od Kresice na Dobrovljah proti Čreti.

Zvečer istega dne so partizani poškodovali vod visoke napetosti blizu Arje vasi pri Petrovčah. Naslednji dan je prišlo k nekemu kmetu v Grižah deset partizanov. Tudi na Dobrovljah so jih videli tega dne.

7. januarja so prišli partizani k Ferdinandu Koku, kmetu v Grajski vasi. Kok je bil Ortsbauerfirer (krajevni kmečki vodja). Pobrli so mu vse tiskovine hajmatbunda, sneli Hitlerjevo sliko in vse skupaj uničili. Ta večer so se oglasili tudi pri Antoniji Ocvirk v isti vasi. Partizane so opazili tega dne tudi na Dobrovljah. Nekaterim se je zelo mudilo s prijavljanjem partizanskih obiskov. To je bilo v skladu z njihovo zavestjo in odnosom do narodnoosvobodilnega gibanja.

Tako je kočarica Neža Ahac že ob pol šesti uri zjutraj pridrvela z dve uri oddaljenega doma v Marija Reki in prijavila, da so bili zvečer pri njej partizani.

9. januarja je prišlo devet partizanov v vas Trnavo pri Gomilskem in se oglasili pri kmetih: Jožetu Stepišniku ter pri Francu in Ivanu Turku. Isti večer so bili partizani tudi v Šmatevžu pri Gomilskem.

10. januarja je prišlo v Dolenjo vas pri Preboldu 14 partizanov in obiskalo več kmetov. Še isti večer je bil kratek spopad med policijo in partizani v Gomilskem. Ta večer je policija ujela dva neoborožena partizana.

12. januarja ob dveh popoldne je 15 partizanov obiskalo več kmetov v Marija Reki. Naslednji dan so bili partizani v Matkah nad Preboldom.

14. januarja so videli partizane v naselju Vologa nad Vranskim. Naslednji dan je bila manjša skupina partizanov v Grižah. Partizane so videli tudi pri Svetem Joštu nad Vranskim. 14. januarja je padel v zasedo in bil ubit nek partizan v Podvrhu pod Dobrovljami.

19. januarja so preboldski aktivisti zaplenili in odnesli večjo količino živil iz trgovine Avgusta Žerovnika, ki je bila tik ob glavni cesti Vransko—Celje. Zaplenili so tudi večjo količino tobačnih izdelkov. Glede na to, da je trgovina ob močno prometni točki, je akcija močno razburila nemške policijske sile v dolini pa tudi v Celju. Že navsezgodaj zjutraj so organizirali pohod za partizani toda brez uspeha. Isti večer je bilo šest partizanov v Lokah, kjer so v tamkajšnji gostilni Antona Jelena zasegli tobak in cigarete ter nekaj živil. Isti večer so se oglasili tudi pri Konradu Korošcu. Prejšnji večer je bila ta skupina pri kmetu Strnišniku v Zaplanini nad Vranskim.

22. januarja je bila manjša skupina partizanov v Libojah, neka večja skupina pa je isto noč v trgovini Julijane Korošec v Gomilskem zaplenila živila, različno blago in tobačne izdelke. Partizani, kakih dvajset po številu, so odšli še v sosednjo vas Zakl k trgovcu Pavlu Košenini in tudi tam zaplenili trgovske zaloge. Od tu so se vrnili na Dobrovlje.

Dva dni nato so preboldski aktivisti pod vodstvom Marjana Rota in Ivana Šlandra obiskali nekatere kmete v Zaglinku, naselju blizu Tabora. Ko so se oskrbeli z živili, so se odpravili proti Grajski vasi in na preboldski teren. Kakor je bilo že običajno po takih prijavah, so Nemci tudi to jutro poslali patroljo policistov v Zaglink in nato proti Grajski vasi, toda za partizani ni bilo sledu.

Tu navajam samo tiste primere, ki so zabeleženi v nemških dokumentih. Partizanskih dokumentov o tem skorajda ni, ali

pa so ta poročila o dejavnosti posameznih manjših enot na tem področju tako skopa in nestvarna, da si z njimi ne moremo kaj prida pomagati. Dejstvo je, da je iz teh poročil razviden le manjši del dejavnosti partizanskih enot. Veliko obiskov kmetje niso prijavljali, predvsem tedaj ne, če je bil kdo v skupini kmetu znan. V Spodnji Savinjski dolini so v tem času že delovale štiri skupine terenskih aktivistov, ki so bili tako rekoč večer za večerom med ljudmi v vaseh. Poleg teh pa je prihajalo v dolino ali hodilo skozi njo nešteto manjših in večjih partizanskih enot, ki so se tu oskrbovale z živežem in drugimi potrebščinami.

Vse te skupine pa niso le zbirale živež in drugo, enako ali še bolj pomembno je bilo politično delo. Okupacijske oblasti so pobrale domala vse radijske sprejemnike, časopisov razen lažnivega »Štajerskega gospodarja« ni bilo, tako bi bilo prebivalstvo povsem odrezano od informacij, če jih ne bi partizani seznanjali z novicami. Partizanske enote in terenski aktivisti so dobivali od časa do časa literaturoz Dolenjskega. V tem času je začela s tiskom literature novoustanovljena tehnika Cankar. Tudi tehnika Robida je pošiljala literaturo.

Tako so bili pač partizani tisti, ki so prebivalstvo obveščali o najnovejših dogodkih po svetu, na svetovnih in domačih frontah. Posledica je bila, da so v tem letu ljudje postajali spet zaupljivejši in se spet počasi vezali na svojo osvobodilno vojsko. Nasprotno pa okupatorjeva propaganda s časopisjem, letaki in na zborovanjih ni imela nikakega uspeha. Ljudje so bili tiho in si mislili svoje. Brali so edinole še rdeče plakate, njim so verjeli. Vzbujali so grozo, v njihovih dušah pa je rasel upor.

Omenil bi še to, da vse te partizanske akcije, rekvizicije in podobno niso bile v ničemer povezane. Tako se je dostikrat dogodilo, da je kakšna mimoidoča partizanska skupina naredila rekvizicijo pri našem najboljšem kmetu. Včasih pa se je dogodilo, da so bili kmetje v najkrajšem razdobju žrtve nenačrtnih partizanskih obiskov, ko so morali v nekaj dneh po večkrat napolniti partizanske nahrbtnike. To sicer ni bil splošen, niti tako pogost pojav, toda dogajalo se je le.

Tako se je pri zavedni kmetici Leopoldini Orešnik v Zagliniku že drugič v enem tednu zglasila skupina partizanov in se založila z živili. To je bilo 26. januarja 1943.

Isti večer je sekretar rajona Kot (Vransko—Tabor) Buč zaplenil živila v trgovini Ivana Povšeta v Orli vasi pri Braslovčah. Trgovcu Povšetu se je zelo mudilo, da bi čimprej prijavil

partizanski obisk, zato je hitel in bil že pred deveto uro zvečer, niti pol ure po odhodu partizanov na policijski postaji v Braslovčah.

Zadnji dan januarja je prišla skupina sedmih partizanov h kmetu Jožetu Golavšku po domače Ramšaku v Lokah pri Taboru. Tam so jih pogostili, nakar so odšli proti Črnemu vrhu. Gredoč so se oglasili še pri Henriku Blazniku. Isti večer je bilo v gostilni Remenih v Marija Reki pet partizanov. Ponoči je naletela skupina štirih kurirjev na nemško zasedo v Založah pri Polzeli. Žrtev na srečo ni bilo.

25. januarja so videli partizane v več krajih v zahodnem koncu doline. Mimo Ojstriške vasi je šla skupina osmih partizanov v smeri vasi Gomilsko.

Velik poraz, ki ga je doživela Hitlerjeva vermaht na vzhodni fronti, ko je bil Stalingrad ponovno osvobojen in je bila zajeta cela 6. armada pod vodstvom feldmaršala Paulusa, je naredil nacistične voditelje zelo živčne. To je bil prvi veliki udarec dotlej nepremagljivi nemški armadi in še tako prepričani nacisti niso imeli nobene garancije, da bo to tudi njihov zadnji poraz. Ker so opazili, da se prebivalstvo tega veseli, je državni vodja SS Himmler poslal konec januarja svojim podrejenim na okupiranem ozemlju okrožnico z navodilom, da je treba vsakogar, ki bi kazal veselje nad tem porazom, aretirati in poslati v kazensko taborišče. V ta namen je bila angažirana celotna obveščevalna mreža in aparat hajmatbunda. Toda ljudje so znali skriti veselje. Tako je prinesel mesec februar novo upanje in zagotovila v našo zmago.

1. februarja je bila manjša skupina partizanov pri kmetih v Mariji Reki in v Poljčah pri Braslovčah.

4. februarja je prišla večja skupina partizanov k mlinarju Jakobu Grumu v Kasazah pri Grižah. Zaplenili so mu večjo količino mlevskih izdelkov. Že navsezgodaj je bila v mlinu nemška policija s psom, toda partizani so zabrisali za seboj vsako sled. Naslednji dan sta se mudili v Šmiklavžu nad Taborom dve skupini partizanov. Ena je odšla proti Grajski vasi, druga pa proti Marija Reki.

8. februarja so se partizani spet mudili v Lokah, oglasili so se pri kmetu Jerneju Turenšku.

14. februarja je prišla skupina desetih partizanov k Jožetu Golavšku v Loke. Še isti večer so odšli k sosedu Mihaelu Dollarju, kjer so jim skuhali žgance in kavo. Pozno ponoči so se

odpravili še h kmetu Jakobu Ribiču v Loke. Naslednji dan pa je policija aretirala v Taboru tri domačine, in sicer Avgusta Ulago, Jožeta Groblerja in Pavleta Žilnika. Osumljeni so bili, da ne prijavljajo partizanskih obiskov. Zaprli so jih v Stari pisker v Celju, a so jih pozneje izpustili.

15. februarja zvečer je obiskal okrajni sekretar OF Ivan Farčnik-Buč domačije: Jožeta Golavška po domače Ramšaka, Mihe Dolarja po domače Čeveljča in Jakoba Ribiča v Lokah pri Taboru.

16. februarja je dobila orožniška postaja v Taboru sporočilo, da je šla pod hribom Krvavica v Ojstrici večja partizanska enota. Verjetno je bil to Kamniško-zasavski odred, ki je večkrat prišel na to stran. Štela naj bi okrog stopetdeset mož. Šla je v smeri Šentlenart—Vrhe. Nekaj po polnoči se je bataljon ustavil pri kmetiji Simona Veterška po domače Šnepa na Vrheh. Bataljon se je mudil na Vrheh do 19. februarja, ko je krenil proti Mrzlici. Ta dan je večja skupina iz te enote prišla do gostilne Rudolfa Bača po domače Vrbana v Veliki Reki. V trgovini so mu zaplenili nekaj živil. Potem se je bataljon oglasil še pri Jakobu Otavniku po domače Markuletu v Veliki Reki. Domači sin, ki je že ob šesti uri in petnajst minut pritekel na orožniško postajo v uro in pol oddaljeni Prebold, je povedal, da je bataljon krenil v zahodni smeri proti gostilni Remenih, kar pa ni bilo res. Bataljon je krenil pod Mrzlico na vzhodno stran. To noč so bili partizani tudi v vasi Matke pod Mrzlico.

Po nemških poročilih sodeč pa je ostala na Vrheh še ena večja partizanska enota. Jože Zmrzlak iz Šmiklavža št. 56 Vrhe je prijavil, da je prišlo na njegov dom 20. februarja okrog osemdeset partizanov.

25. februarja je prišlo pet partizanov v vas Podlog pri Šempetru. Oglasili so se pri kmetu Jožetu Novaku. Naslednji večer so terenski aktivisti raztrosili letake v Arji vasi in v Petrovčah. Letaki so nosili podpis II. grupe odredov.

26. in 27. februarja se je mudila pri kmetih na Vrheh manjša skupina partizanov. Oglasili so se pri Francu Cestniku, pri Matildi Zaberložnik in pri Antonu Cestniku, zvečer pa so odšli proti Marija Reki. Tam jih je zapazil neki verman, ki pa je opazil še neko drugo, večjo skupino partizanov na tem terenu, in to javil v Prebold.

V noči od 26. na 27. februar so bili raztroseni letaki s partizansko vsebino v vaseh Poljče, Zakl, Šmatevž, Kamenče in v Gomilskem.

2. marca ob šestih zjutraj sta krenili dve patrulji policije proti Marija Reki v smeri Šmiklavž in naprej proti Vrhem. V zapušteni kočici na Vrheh so opazili več partizanov. Ker je bila kočica povsem na čistini, sredi gmajne, jih niso takoj napadli, temveč so se po gozdu približali kmetiji Ignaca Zaberložnika po domače Tomaža. Tu je gospodar Tomaž pravkar skušal spraviti v seno na kozolcu ranjenega partizana, da bi ga skril. Ko je bil partizan na sredini lestve in ga je Tomaž, ki je bil zgoraj, skušal potegniti na pod, so zaropotale brzostrelke ter puške in ranjenec se je zrušil smrtno zadet na tla. To se je zgodilo ob pol enih popoldne.

Vtem so Nemci dobili sporočilo, da je nedaleč proč blizu Šentlenarta večja partizanska enota. To je rešilo Tomaža na kozolcu, ki se je upravičeno bal, kaj bo policija naredila z njim. Policija pa se je kar na hitro umaknila, od koder je prišla. Gredoč so požgali prazno kočico, iz katere so se med streljanjem že umaknili partizani.

4. marca je že ob pol dveh zjutraj pritekel na orožniško postajo v Braslovče kmečki sin France Rančigaj in povedal, da je bila na njegovem domu v Šmatevžu št. 14 pravkar skupina partizanov, ki da jim je zaplenila nekaj živil. Policija je takoj krenila za partizani.

6. marca je Veličko z nekaj borci napadel Letuš. (Več o tem v posebnem poglavju.). Isto noč je bilo pri nekem kmetu na Šmohorju 14 partizanov. Tudi blizu Gomilskega so ta večer videli šest partizanov.²¹⁵

Tako so se vrstile prijave na orožniške postaje dan na dan. Prestrašeni žandarji so zapisovali vse do najmanjših podrobnosti, koliko je bilo partizanov, kdaj so prišli, kdaj odšli, kako so bili oblečeni, kaj so govorili in seveda, kaj vse so pojedli ali vzeli s seboj in še nešteto podrobnosti. Točno so napisali poleg datuma prijave tudi uro in minuto, kdaj se je prijavitelj zglašil na orožniški postaji in seveda tudi njegovo ime.

Partizani so tako sproti demantirali nemške trditve. Bili so navzoči vsak dan in bilo jih je vedno več.

Ko je skopnel sneg, sta začela gestapo in policija pošiljati na teren, zlasti v hribovske predele, raztrgance in tudi vermane. Ti so imeli nalogo, da skriti opazujejo gibanje po terenu in to sproti javljajo policijskim postojankam. Tako je bil tudi blizu opuščene kmetije Jesenik v Marija Reki neki verman na preži. Bilo je 29. marca, pozno popoldne, ko je opazil pri hiši

skupino partizanov. To je nemudoma sporočil policijski posadki, ki je bila tedaj v opuščenem župnišču v Marija Reki.

Patrulja devetih policistov pod vodstvom stražmojstra Heindricha Friedricha je bila hitro pripravljena za pohod. Prišedši do Jesenika, so skušali partizane obkoluti in jih uničiti. Toda partizani se niso pustili iznenaditi, hitro so vžgali po približujočih se Nemcih. V spopadu sta bila hudo ranjena stražmojster Heindrich in verman Rausch. Nemci so zbežali po bregu in komaj uspeli vzeti ranjenca s seboj. Na obrambo ni bilo misliti, ker je bil juriš partizanov preveč silovit.

Vodja patrolje Heindrich je med prenosom v dolino umrl, Rauscha pa so prepeljali v celjsko bolnišnico.²¹⁶

Raztrganec »Johan«

Ujeti partizani, ki so jih Nemci zajeli v že opisanem hudem boju 7. novembra na Dobrovljah, so se v zaporih, razen enega, junaško držali. Vsa mučenja, pogosto zasliševanja ob številnih udarcih, vse trpljenje, ki so jim ga prizadejali, jih ni moglo omajati. Celjski gestapovci so na njih preizkusili vse načine trpinčenja, ki so se jih mogli spomniti. Tudi nje so hodili pretepat s korobači kulturbundovci-domačini iz Celja: sin hotelirja na Ljubljanski cesti Karl Skoberne, mesar Ludvik Junger, mlajši sin peka Kača, Sepp Jellenc, sin trgovca z usnjem in še nekateri drugi. Njihovi očetje so si ustvarili bogastvo z žulji slovenskih ljudi.

Ujete partizane z Dobrovelj in s Kozjanskega so vodili gestapovci po celjskih ulicah in ščuvali svoje nemškutarske privržence, da so jih zasramovali in nekateri celo pljuvali vanje. V ta namen so celo organizirali prevoze ljudi iz okoliških krajev, da bi jim pokazali svoj dragoceni plen. Tako je tudi v libojski tovarni tamkajšnji paznik Ferdo Pintar nagoval delavce, naj gredo v Celje, da se bodo nagledali ujetih »banditov«.²¹⁷

Eden od ujetih pa se je, na žalost, le dal omehčati in se izločil iz slovenske skupnosti. Na Štajersko je prišel z II. grupo odredov. Gestapo ga je prešolal za svojega sodelavca in ga spomladi triinštiridesetega začel skupaj z drugim raztrganci pošiljati na oprezovanje za partizani.

Tako je šel, sedaj pod novim imenom »Johan«, skupaj še z dvema drugima raztrgancema, tudi nekdanjima partizanoma,

8. aprila na prvi obhod po terenu. Njegova pajdaša sta bila Slavko Brunšek-Zagloba in Ivan Kotnik-Vejak, oba doma iz Šentandraža. Oba sta bila v partizanih na Pohorju, dokler ju niso Nemci dobili v roke 7. decembra 1942. Vse tri raztrgance je gestapovec Gottle z avtomobilom odpeljal do gostilne Dolar v Savinjski dolini. Dogovorjeni so bili, da pride ponje čez štiri dni v neki kraj v Rečici pri Laškem. Medtem pa morajo preiskati ves teren pod hribovjem Gozdnika in Mrzlice. O rezultatih bodo morali podrobno poročati, zato je dobil Zagloba od gestapovca beležnico. Ob štirih popoldne se je gestapovec SS šturmfirer Gottle odpeljal nazaj v Celje.

»Johan« je bil tokrat še neoborožen, medtem ko sta imela druga dva pištolo in bombo. Raztrganci so zavili v hribe, v smeri Mrzlice. Med drugim je bila njihova naloga, da morajo nad Preboldom poiskati neko domačijo in jo daljši čas opazovati.

Vse dni niso opazili niti enega partizana. Četrty dan so se ob osmih zvečer spet dobili z Gottlejem. Le-ta je prišel z osebnim avtomobilom ponje in jih odpeljal v Celje. Na gestapu so morali raztrganci sestaviti podroben zapisnik o vseh zapažanjih zadnjih štirih dni in ga podpisati vsak s svojim pravim imenom in priimkom. Obenem so prejeli plačilo: za vsak dan po 10 mark.

Odslej so »Johana« redno pošiljali na partizansko ozemlje. Vendar nikoli samega! Raztrganci so hodili vedno po dva ali trije, včasih pa tudi po več skupaj. Gestapo v Celju je imel več takih skupin. To so bili ljudje, ki so bili posebej izvežbani za protigverilsko bojevanje. Bile so to večje in dobro oborožene skupine, največkrat z avtomatskim orožjem. V takih specializiranih enotah so bili v glavnem policisti, pripadniki gestapa, vermani in bivši, izdajalski partizani. Oblečeni so bili civilno in nekateri so nosili tudi partizanske kape. Marsikak kmet je nasedel taki skupini, ki se je izdajala za partizane. Jeseni dvainštiridesetega je taka skupina, ki jo je vodil bivši partizan iz revirjev Gračnar, prišla k Mežnarju v Šmiklavž in prosila za pijačo. Dali so jim piti vodo, ker drugega pri hiši niso imeli. Takoj so aretirali in odpeljali s seboj gospodarja Simona Zakonjška in njegovo ženo Pavlo. Obenem so aretirali še soseda Antonijo Zakonjšek, ki je bila tedaj slučajno na obisku. Vse so potem ustrelili.

Take skupine so imele tudi vsaka svoj naziv. »Johan« je bil nekaj časa dodeljen skupini »Karl«. Ta skupina je sodelovala

pri likvidaciji Veličkove čete na Kalu 7. marca 1943. Pozneje je »Johan« delal s skupino »Elza«. V taki družini se je velikokrat pojavljal zlasti na Dobrovljah. Ob neki priložnosti je bil tudi ranjen, in to od partizanske krogle.

Gestapo je imel navado, da je ljudi, ki so dovolj ali celo zanj preveč vedeli, znal narediti neškodljive. Tako je bilo tudi s skupino raztrgancev, v kateri so bili Tonček Majcen, domačin iz Celja, neki »Nace«, naš znanec »Johan« in še neki »Fifi«. Ti ljudje so večkrat pijančevali pri kmetih pod Dobrovljami. Za krono vsega so pri Janžovniku na Dobrovljah vsi štirje posilili staro ženico, in to vpričo njenega moža, ki je bolan ležal v postelji. To je bilo pa tudi gestapu preveč in so vse tri postrelili.²¹⁸

Skoraj vse gestapovske izpostave, ki so delovale v Savinjski dolini, so imele po nekaj teh raztrgancev. Braslovče, Mozirje, Gornji grad, Vrasko. Na Vraskem je imel gestapo štiri raztrgance, ki jih je pošiljal v okoliške hribe, največ pa na Dobrovlje. Tam so vohunili pri kmetih, medtem ko so se srečanja s partizani izogibali. Večkrat so gestapovci združili te skupinice, da jih je bilo za celo četo in so tako nastopali pred kmeti kot partizanska četa. Take skupine so vodili prav tako v civilne obleke preoblečeni gestapovci.

Na Vraskem sta bila tudi dva domačina, ki sta se vdinjala gestapu za vohunsko službo. To sta bila pek Dane Granda in kmečki sin Franc Mohor iz Merince. Mohor je bil pred vojno fanatičen član Katoliške akcije in kot tak velik sovražnik komunizma. Ko so ga leta 1944 postavili pred partizansko sodišče, je hotel svoja izdajstva prevaliti na nekatere kmete v soseščini. Sodišče jih je zaslišalo, nakar se je izkazalo, da so nedolžni. Nasprotno pa so dokazali Mohorju, da je pri gestapu vložil nad šestdeset prijav. Gestapo mu je dajal denar, imel pa je tudi brezplačno vožnjo z nemškimi avtobusi.

Zelo nevaren izdajalec in »raztrganec« je bil tudi Dane Granda. Kakor Mohor je tudi Granda dobil leta 1944 plačilo za svoje izdajalsko delo.²¹⁹

Hribovski kmetje so že od vsega začetka narodnoosvobodilnega boja nosili na svojih plečih največji delež glede prehrane partizanskih enot. Hribovski kmet si je pritrgoval od ust, da je lahko nasitil lačne partizane, ki so bili njegovi skoraj vsakdanji gosti. Marsikdaj je ta ali ona družina ostala brez večerje, ker jo je odstopila partizanom. Prijazno, brez godrnjanja in nejevolje, so sprejemali partizane pod krov. Dajali so brez vsakršnih pogrbljenosti in niso pomislili na to, da bi jim to moglo

kdaj koristiti. Tudi prijavili so partizanske obiske zelo poredko. Če bi hotel kdo prijaviti vsak partizanski obisk na orožniški postaji, bi moral skoraj sleherni dan v dolino. So primeri, ko ni njihovo ime niti enkrat zapisano v dokumentih orožniških postaj v vseh letih okupacije. In vendar so bile to partizanske hiše! Bilo pa je tudi precej zavednih kmetov v ravninskih vaseh, ki so prav tako prispevali znatne količine hrane za partizane. Našli so se pa tudi taki med njimi, ki partizanskih obiskov niso bili nič kaj veseli in so takoj po odhodu partizanov hiteli obveščat orožnike, da bi dokazali svojo pripadnost okupatorskim oblastem.

Poglejmo dokument »Dnevno poročilo št. 456 orožniške postaje Tabor z dne 25. aprila 1943«,²²⁰ Tu piše, da je prišel 24. aprila, tj. prejšnji večer ob desetih na orožniško postajo posestniški sin Jožef Čater, stanujoč v Kapli št. 43 ter povedal, da so pri njegovem stricu kmetu Antonu Čaterju partizani, oboroženi s puškami in revolverji. Takoj je bila formirana patrulja sedmih orožnikov pod vodstvom postajnega vodje Gasparda in odšla v Kaplo. Medtem so partizani odšli. Orožniška patrulja je bila na terenu do druge ure po polnoči, nakar se je vrnila v postojanko.

Od Čatra so šli partizani v sosednjo vas Tabor. Bili so to terenski aktivisti pod vodstvom okrajnega sekretarja OF Ivana Farčnika-Buča. Najprej so se oglasili pri kmetu Ivanu Terglavu po domače Metelanu. Z njimi je bila tudi partizanka. Pri Terglavu so se zadrževali kakih dvajset minut, nakar so odšli k sosedu, kmetu Pavlu Žilniku po domače Fišerju, Tabor št. 24. Terglav je prišel na orožniško postajo ob triindvajseti uri in trideset minut in povedal, da so mu partizani vzeli nekaj hrane in kanglico za mleko. Približno ob istem času je prišel na orožniško postajo tudi Žilnik in prijavil partizanski obisk in škodo, ki so mu jo naredili.

Naslednji obisk je naredil Buč s svojimi ljudmi ob enajstih ponoči pri kmetu Tomažu Hrovatu po domače Jožu, Tabor št. 22. Ta domačija je komaj kakih petsto metrov od orožniške postaje. Tudi tu so partizani vzeli nekaj hrane. Hrovat se je nekam slabo počutil zaradi obiska partizanov, zato se je skrivaj umaknil iz hiše in se zaril v seno na parni. Buč pa je kmalu pogrešil hišnega gospodarja in naročil, naj ga poiščejo. Po daljšem iskanju so ga našli v senu in ga pripeljali v hišo. Ko so bili vsi domači zbrani v sobi, je imel Buč politično predavanje. Med drugim jim je povedal, da vojna ne bo več dolgo

trajala in da bodo Rusi kmalu pregnali Nemce. Po končani politični uri so si partizani dali postreči s pijačo, odprli radio in ob pozni nočni glasbi plesali in prepevali partizanske pesmi. Pred odhodom je Buč zatrdil, da bo drugič pripeljal s seboj kakih dvesto partizanov in z njimi porušil orožniško postajo v Taboru.

Ob enih po polnoči so se partizani odpravili proti Črnemu vrhu. Trideset minut po njihovem odhodu je bil Hrovat že na orožniški postaji.

Ker pa se je orožniška patrulja vrnila v Tabor šele ob dveh, ni mogla prej priti na področje, kjer so operirali partizani. Pa tudi pozneje niso mogli vzeti v zaščito ogroženih prebivalcev. Orožniki, ki so se vrnili iz Kaple, so šli spat.

Takoj naslednje dni pa so bili Nemci obveščeni, da se nekateri ljudje v Taboru pritožujejo, da orožniki niso hoteli vzeti na znanje prijave kmeta Hrovata in iti nad partizane. To je govorila Hrovatova žena pa tudi Franc Žuža in Alojz Ribič.

Trgovec Josip Opresnik je bil klican celo na zaslišanje. Izgovarjal se je, da mu o tem ni nič znanega, da bi orožniki ne hoteli iti v patruljo. Šele orožnik Sivka mu je povedal, da so bili orožniki zdoma, ko je prišel Tomaž Hrovat prijaviti partizane. Govorjenje teh nekaj nergačev in nemškutarskih hlapcev je šlo tako daleč, da je o tem izvedelo policijsko vodstvo v Celju in je moral orožniški vodja v Taboru podati opravičilo oziroma zagovor na Landrat v Celju.²²¹

Isti večer, ko je bil Buč s svojimi ljudmi v Taboru, so aktivisti s terena Zabukovica prišli v Šešče in se gredoč oglasili v gostilni Frančiške Žgank.

Na policijo v Preboldu je privihral možakar in povedal, da je videl pri gostilni Žgank osem partizanov. Še preden ga je dežurni policist vprašal, kdo da je, se je možakar že odpeljal s kolesom.

Desetčlanska policijska patrulja je hitro krenila proti Šeščam. Blizu vasi Šentloranc je patrulja opazila pri kapeli nedaleč od križišča nekega moškega, ki se je peljal s kolesom proti Preboldu. Vodja patrulje je večkrat zaklical »halt«, toda kolesar se ni ustavil, temveč je še bolj pognal. Ko se je pripeljal v sadovnjak na desni strani ceste, je policija že streljala. Kolesar se je ranjen zgrudil, zadet v nogo. Zadeli sta ga dve krogli, ena mu je razbila kost.²²²

Partizani, ki so obiskali gostilno Žgank, so že odšli, še preden je prišla patrulja z ranjenim. Gostilničarka je orožnikom

povedala, da je ranjenec njen brat, ki ga je poslala na policijo, da bi prijavil partizane. Ranjeni Martin Žgank pa je zahteval, da se mu je mudilo na policijo in se zaradi tega ni takoj ustavil. Zjutraj so ranjenega odpeljali v celjsko bolnišnico.

Razgibana partizanska dejavnost pa ni bila le v Spodnji Savinjski dolini. Poglejmo, kako je bilo to pomlad onstran Dobrovelj. Tudi na področju Gornje Savinjske doline so nemške orožniške postaje registrirale številne partizanske obiske v tamkajšnjih vaseh, obenem pa ugotavljale premike manjših in večjih partizanskih skupin in enot, ki so se pojavljale zdaj na tem pa spet na drugem koncu doline. Tu se bom omejil samo na čas od začetka marca do konca maja 1943.

Zvečer, 2. marca, je prišlo kakih 20 partizanov k Šentjoštu nad Gornjim gradom, kjer so se oglasili pri kmetih Jožetu Slapniku, Antonu Semprimožniku, nato pa pri Petru Zagožnu in Francu Remicu v Šmartnem ob Dreti. Naslednji večer je bila manjša skupina partizanov v Poljanah, kjer so si pri Ivanu Prislanu skuhali večerjo. Trije partizani so bili ta večer pri kmetu Antonu Napotniku v Radegundi. Naslednji večer je bilo trinajst partizanov pri kmetu Francu Mikeku v Šmihelu, kjer so jim skuhali žgance in kavo. 9. marca je večja skupina partizanov prišla v Tirosek, kjer so se oglasili pri kmetih Ferdinandu Veršniku po domače pri Tomanu in pri sosedu Francu Veršniku po domače Pogorevcu. Ker je bil Franc Veršnik v nemški službi, so mu partizani zaplenili nekaj živil in živilske karte. Naslednji večer so bili partizani v Brezju pri Mariji Kolenc.

11. marca je prišlo pet partizanov h kmetu Antonu Pirnatu v Trnavče pri Radegundi. Kmet je prijavil, da so mu partizani popili kavo, ki je bila skuhana za domače. Nemci so se jezili, ker je Pirnat zelo pozno prijavil partizanski obisk, najbrž po dogovoru s partizani. Zvečer 19. marca je prišlo 40 partizanov k Ivanu Žerovniku po domače Podkrajniku v Dolu. Obiskali so tudi soseda Ivana Štorglja po domače Pavlina. Pri obeh so dobili nekaj hrane. Menda ista enota partizanov je bila to noč tudi na Dobrovljah, kjer so jim pri Ivanu Brezovniku skuhali krompir za večerjo. Bili so tudi pri Alojzu Vodovniku, kjer so pili jabolčnik. Brezovniku so partizani dali 50 mark za živila. Isto noč je manjša skupina partizanov, štiri ali pet borcev prišlo v Preseko k Alojzu Rajšterju, nakar so odšli v Radegundo, kjer so pri Pavlu Hudeju dobili nekaj hrane.

21. marca so dobile orožniške postaje v dolini več prijav o partizanskih obiskih. Tako so bili partizani, kakih 40 po številu, pri Ivanu Lamprečniku v Šentlenartu nad Gornjim gradom. Pri Alojzu Vodovniku na Dobrovljah je bilo dvajset partizanov, ki so baje popili 40 litrov jabolčnika! Tudi v Lokah pri Mozirju naj bi bili isti večer partizani, tudi kakih dvajset. Bili so pri Jožefi Klančnik, pri Ivanu Vrdočniku in pri Zgozjniku. Policijske patrulje, ki so tudi tokrat šle po domnevnih sledeh na Dobrovlje, niso odkrile partizanov. Naslednji večer so bili partizani pri Francu Kopušarju po domače pri Glojku v Savini pri Ljubnem.

22. marca je bilo šest partizanov pri Francu Dobniku v Nazarjah. Opoldne istega dne je prišla najbrž ta skupina v Letuš, kjer je pri Francu Usarju zaplenila živila, nekaj obleke in drugega blaga. (V nemškem poročilu je pripomba: »Zaradi varnosti je Usar s svojo družino dobil novo stanovanje v središču Letuša.«) Zvečer istega dne so bili partizani pri Justini Praznik po domače Golob in takoj nato še pri Jožetu Zamerniku po domače Robniku na Konjskem vrhu. Štiri dni pozneje so bili partizani spet na Konjskem vrhu, kjer so večerjali pri kmetu Jakobu Zavratniku po domače Raduhniku. Raduhnik je poročal, da so bili štirje brez orožja, eden pa je imel nemški vojaški plašč. Zvečer, 24. marca, je skupina kakih dvajset partizanov večerjala pri Jožefi Klančnik v Lokah pri Mozirju. Pri tem so naredili mali miting za domače in prepevali slovenske pesmi. Nato so se oglasili še pri sosedu Ivanu Remicu, vzeli nekaj hrane in plačali zanjo 25 mark. Naslednji večer so bili partizani pri kmetu Jakobu Acmanu v Šmihelu.

Ivan Mavrič, sin kmeta Franca Mavriča po domače Volovška v Tiroseku pri Novi Štifti, je bil zaupnik SD (gestapa, op. avtorja). Da bi z njim obračunala, se je večja skupina partizanov — Mavrič je rekel žandarjem, da jih je bilo sto — napotila k temu kmetu. Ivan pa je pred partizani zbežal in hitel na orožniško postajo. Patrulja orožnikov in policistov se je napotila proti Mavriču. Ker jim najbrž ni bilo do srečanja s partizani, so med potjo spustili svetlobno raketo in tako opozorili partizane. Ti so medtem vzeli vola, nekaj živil ter Ivanove obleke, nakar so odšli. Isti večer so bili partizani v Šmartnem ob Dreti, vzeli v trafiki nekaj tobačnih izdelkov, nato pa se spopadli z orožniško patruljo. To je bilo 27. marca.

Naslednji večer je bila manjša skupina partizanov na domačiji Amalije Ramšak na Dobrovljah. Prav tako manjša sku-

pina borcev je bila v Lepi njivi pri Ivanu Parfantu. 29. marca je prišlo dvajset partizanov k Antonu Potočniku na Dobrovlje, kjer so večerjali. Partizani so bili tudi pri sosedu Ivanu Matku. V Dolu je bilo v noči od 30. na 31. marec kakih petdeset partizanov, ki so se oskrbovali s hrano pri kmetih Antonu Tratniku, Tomažu Piklu po domače Dovniku in pri Rudolfo Tratniku po domače Spodnjem Treplu v Šmiklavžu. Genovefi Vrtačnik po domače Podmeninšek so vzeli vola. Isto noč so partizani obiskali blokfirerja Ivana Uratnika na Dobrovljah in mu zaplenili nekaj živil in drugega blaga.

Skupina, v kateri sta bila Ivan Mogu-Marko in Atena, je prišla 5. aprila k Ivanu Hramcu v Gavcah nad Šmartnim ob Paki. Tu so jim morali pripraviti večerjo. Atena je očitala Hramcu, da je z izdajo povzročil smrt njenega očeta in Steblovnika iz Rečice ob Paki. Iste noči je Franc Skok-Samo s svojo skupino partizanov pri kmetu Francu Rakunu v Varpolju zaplenil večjo količino živil in 100 mark.

10. aprila je večja skupina partizanov — v prijavi je navedeno 70 do 80 mož — zasedla vas Brdo. Ljudi iz vasi so sklicali na zborovanje — miting, na katerem so govorniki govorili o položaju na vzhodni fronti, zapeli nekaj pesmi, med njimi tudi rusko. Partizani so imeli zasedeno Brdo od pol enajstih do pol štirih zjutraj, nakar so odšli v smeri proti Bočni. To je bil prvi miting v Gornji Savinjski dolini.

Tako se vrstijo prijave o partizanskih obiskih iz dneva v dan. V noči na 29. april so partizani raztrosili letake v Radegundi in Brezju pri Mozirju. Letake so polagali tudi na hišna okna. Za 1. maj so zagoreli kresovi. Dva sta gorela na zahodnem koncu Dobrovelj blizu Šentjošta, na Čreti so partizani zažgali staro, opuščeno mežnarijo, kres je gorel tudi v smeri Korošice. Skupina partizanov, najbrž Samova, je to noč zažgala tovarno zabojev na škofovih žagah v Nazarjah. Tako je gorel mogočen kres v počastitev delavskega praznika tudi sredi doline, v bližini okupatorjevih postojank. Nedaleč proč so bili tudi raztreseni letaki OF.

Naslednje dni se partizani pojavljajo v Bočni, v Spodnjih Krašah, v Šentjoštu, v Logarski dolini, v Poljanah pri Rečici, v Šmihelu, v Melišču in drugod. Pri tem moramo upoštevati, da veliko kmetov ni prijavljalo partizanskih obiskov.

5. maja je prišla večja skupina partizanov — po prijavi 48 mož — v Homec pri Rečici. Bili so pri Završniku (Štefcu), Ivanu Krančiču, Jožetu Zovolovšku in pri Ivanu Kolencu. Zve-

čer se je blizu sosednjega naselja Brdo namestila nemška zaseda osmih orožnikov in štirih vermanov. Ob tričetrt na eno ponoči se je omenjena skupina dvignila, da bi odšla v postojanko v Rečico. Ko so Nemci, gredoč proti Homcu, videli razsvetljene hiše, so napadli v strelcih. Partizani so se umaknili, eden od njih pa je, ranjen v obe nogi, obležal. Tako so Nemci ujeli Avgusta Gobca, delavca iz Laz pri Litiji.

To pomlad so partizani v Gornji Savinjski dolini likvidirali tudi nekatere sodelavce gestapa, ki so se izkazali za nepopoljšljive izdajalce slovenskega naroda. Tako sta prejela zaslužen kazen blokfirer Jože Poznič in sodelavec gestapa Franc Pahovnik oba doma v Šokatskem grabnu pri Gornjem gradu. Podobno kazen je zaslužil tudi Jakob Hartman iz Dola. Nekam pozno pa so aktivisti OF odkrili zločinsko delo kmeta Jožeta Završnika po domače Štefca iz Homca. Ta je imel na vesti tri partizane, ki jih je spravil gestapu v roke, Franca Pintariča — znanega pod imenom »Švaba«, mladega dijaka iz Gornje Radgone, ki se je že leta 1941 pridružil partizanom in domačina Franca Mlinarja-Branka iz Šentjanža ter aktivista, prav tako domačina, Franca Skoka po domače Bendovega z Brda, nedaleč od Homca. Vse tri je zastupil s posebnim strupom, ki mu ga je dal rečiški župan nemčur Diehtner.

20. maja 1943 je prišla k Štefcu partizanska patrulja z nalogom, da mu da plačilo za njegovo izdajalsko delo. Bil je ustrelen, pred odhodom pa so partizani zažgali njegovo gospodarsko poslopje. Tako je požar oznanil izdajalčevo smrt daleč po dolini.

To pomlad so partizani sprejeli v svoje vrste tudi precejšnje število mladih fantov, ki so jim Nemci poslali poziv, da morajo v nemško vojsko, to je na vzhodno fronto. Velika večina teh mobilizirancev se je podala med borce za svobodo, nekaj pa je bilo tudi takih, ki so raje ubogali okupatorja. Tak primer je bil s sinovoma Franca Senice, gostilničarja v Prihovi. Mlajši brat Ivan ni počakal partizanov, ki so prišli ponj. Ko so nato hoteli vzeti s seboj starejšega brata Maksa, jim je ušel. Ko sta dva partizana prišla po Jožeta Uratnika z Velikega vrha, ki je bil na dopustu in je prenočeval pri Francu Reberšaku v Skornem, tudi ni hotel z njima, ko sta ga vabila s seboj. Komaj sta ga pripravila do tega, da jima je pokazal uniformo in opremo, ki jo je imel skrito na kozolcu. Partizana sta pred njim uničila plinsko masko, vzela uniformo, Uratnik pa se je odpravil nazaj na fronto, rajši kot bi se šel bojevat za svobodo svojega naroda.

Partizani so tu in tam ostrigli tudi kakšno dekle, prijateljico nemških vojakov. Prav tako so imeli pred njimi strah tisti blokfirerji in celfirerji, ki so bili preveč zvesti hlapci hitlerjanskega hajmatbunda. Priznati pa je treba, da je bilo precej teh funkcionarjev, ki so jim okupatorji vsilili to funkcijo, na strani osvobodilnega gibanja. Partizanom še zdaleč ni bila osnovna dejavnost prehranjevati se, da bi preživel, kot so to hoteli prikazati nemški žandarji v svojih zapisnikih in poročilih, ko pišejo o zaplembah in »ropanju« kmetov. S svojimi obiski po vaseh in naseljih so ljudi politično osveščali.²²³

Organizacija OF se širi na nova področja

Medtem ko so bila skoraj vsa obrobna naselja Savinjske doline in okoliški hribi že v prvem in naslednjem letu okupacije močno angažirani v narodnoosvobodilnem gibanju, tega ne bi mogli reči za kraje, ležeče severovzhodno od Žalca. To so bili Ponikva, Šentjanž na Vinski gori, Velika Pirešica in Galicija. Na to področje vse do leta 1943 niso prišle niti partizanske enote niti aktivisti. Šele zgodaj spomladi 1943 je začel tu orati ledino aktivist Rudi Cilenšek-Vrankar. Ti kraji so namreč spadali v tem času v njegov rajon.

Glede na to, da gestapo do tega časa v teh krajih še ni žel svoje smrtne žetve kot drugod po dolini, so bili prebivalci teh krajev bolj dostopni za osvobodilno misel. Vrankar si je kmalu našel pomočnike med domačini, ki so mu kot legalci znatno pomagali pri njegovem delu. Kmalu je bilo na terenu več kmečkih domačij, ki so postale prave partizanske hiše in zatočišča za aktiviste. Iz tedna v teden se je večal krog ljudi, ki so sprejemali OF za svoj program. Med prvimi sodelavci aktivista Vrankarja na tem terenu so bili kmet Rebec in njegova družina, doma v Gorici pri Celju, Podvršnik Karel-Lisjak v Šentjungerti, Podvršnik Franc-Živko iz Zavrha in še nekateri drugi.

25. februarja je bil pri kmetu Karlu Podvršniku-Lisjaku ustanovljen prvi odbor OF v teh krajih. Člani odbora so bili naslednji domačini: Karel Podvršnik-Lisjak, Karl Podvršnik-Živko, Jože Rojc in Urbanov Vanč. Sekretar odbora je bil Franc Verdev-Mirko. S tem dnem se je pričelo novo obdobje organiziranega in sistematičnega dela za Osvobodilno fronto. Vendar so razpredali svoje mreže še zelo previdno in le prek zaupljivih oseb.

Jeseni je bil ustanovljen odbor OF za vasi Šentjanž, Pirešico, Gornjo Črnovo in Lipje. Odbor je bil ustanovljen v hiši Jakoba Lešnika v Veliki Pirešici št. 4. Člani odbora so bili Anton Praprotnik-Stroj, Maks Vanovšek, Štefan Rebernik in Boltežar Aubrecht. Sekretar odbora je bil Jakob Lešnik.

Proti jeseni tega leta je prišel na teren Lurd Leon Cibic-Tomaž. Tomaž, novi sekretar ZMS in SKOJ okrožja Celje, je prišel k Betki Cilenšek, da bi si od tu vzpostavil zveze s celjskim terenom. Betka je že imela nekaj zvez z mestom. Tomaž je ostal nekaj časa na tem terenu, največ pa delal na terenu z Vrankarjem. Z Vrankarjevega terena je hodilo nekaj mladincev na delo v Celje. S pomočjo teh in študentov si je Tomaž počasi ustvaril potrebne zveze s Celjem.

Pri kmetu Rebcu na Gorici sta si Vrankar in Tomaž naredila majhno zatočišče. Poslopje, ki je služilo za shrambo, so toliko predelali, da so pridobili mali prostor, ki je imel povsem skrit dohod. Tu sta prebivala čez dan, zvečer pa hodila na politično delo med ljudi. Kmalu pa sta si naredila še eno zemljanko v gozdu, ki naj bi služila za shrambo, obenem pa bi služila kot zavetišče v primeru potrebe.

Rebcova hčerka Danica se je močno navdušila za partizanstvo. Kmalu je postala mladinska aktivistka. Povezala je Tomaža še z drugimi mladinci na terenu in s pomočjo teh je dobil stik z nekaterimi mladimi ljudmi v Celju. Ker je bilo vsako delo ilegalna v mestu docela nemogoče, je Tomaž vabil ljudi na javke, kjer se je z njimi dogovarjal za različne akcije. Iz mesta so mu začeli prinašati papir in drug material za tehnike, pa tudi manjše trosilne akcije so že opravili.

Po kapitulaciji Italije so začeli Nemci voziti v skladišče streliva na Gorici velike količine Italijanom zaplenjenega orožja. S seboj pa so pripeljali tudi italijanske ujetnike, ki so jim to orožje in strelivo sortirali in zlagali v skladišče. Ti ujetniki pa so dobivali dokaj slabo hrano in veliko premalo. Zato so začeli kmalu skrivaj obiskovati okoliške kmete in prosjačiti za hrano. Po dva ali trije so hodili ob večerih okrog in nadlegovali kmete. Ko je Tomaž to slišal, se mu je porodil načrt. Nekega večera je počakal dva Italijana, ki sta se vračala iz naselja v svojo bazo. Ker je znal dobro po italijansko, ju je ogovoril in se spustil z njima v pogovor. Oblečen v partizansko uniformo, je naredil na Italijana precejšen vtis. Ko sta mu povedala, kje sta bila in zakaj hodita okrog, jima je predlagal,

da bi jima on preskrbel hrano in to zelo dobro, če bi mu ona dva prinesla v zameno kakšno orožje. Ker so terenski aktivisti pred nekaj dnevi izpraznili trgovino v bližnji vasi, so bili zdaj dobro založeni, zlasti s sladkorjem in moko. Italijana sta rade volje pristala, da bosta prinesla nekaj bomb. Skupaj so se domenili, kje jih bosta pustila. Tam ju bo čakala hrana. Tomaž je nestrpno pričakoval naslednji večer. Ko se je ponoči vrnil s terena, sta se z Vrankarjem napotila na določeni kraj. Previdno sta se približala mestu, kjer naj bi Italijana odložila orožje. Res je bila tam vrečka, v kateri je bila prej hrana, zdaj pa so bile notri bombe. To se je ponavljalo večer za večerom, dokler Tomaž nekega večera spet ni ustavil obeh ujetnikov. Med razgovorom jima je predlagal, naj prineseta več orožja, on pa jim bo dal več hrane. Ujetnika sta povedala, da bi le stežka spravila mimo nemških stražarjev večje količine streliva. Predlagala sta, da bi laže porinila skozi žično ograjo kakšen zaboj z bombami ali pa z granatami za minomet. Dogovorili so se za točno lokacijo in čas, ko bosta porinila zaboj skozi ograjo.

Vrankar in Tomaž pa sta že prej naredila dobro skrito zemljanko v neposredni bližini skladišč s strelivom. Računala sta s tem, da bi ju v primeru hajke ali ofenzive Nemci tam zagotovo ne iskali.

Aktivista sta pritegnila v akcijo še kmeta Rebca in njegovega sina Ivana. Tako so zvečer v mraku čakali v grmovju poleg žične ograje, ki je bila napeta okrog skladiščnih stavb in barak. Videli so, kako sta Italijana oprezovala, kdaj bo Nemec, ki je bil na straži, odšel na drugi konec skladiščnih objektov. Tedaj sta pograbila že pripravljene zaboje s kupa in jih porinila pod ograjo. Partizani na tej strani so jih hitro pograbili in odnesli od ograje v grmovje. Preden so odšli, so Italijanoma izročili pripravljena živila in za ta večer je bila akcija srečno opravljena. Vrankar in Tomaž sta skupaj z Rebcovimama znosila težke zaboje v njihov bunker, ki je bil v bližini. V zabojih so bile italijanske ročne bombe in granate za lahke minomete. Naslednji večer so partizani odnesli zaboje v drugo, bolj oddaljeno skladišče, nakar so jih s kurirji odpremili v bataljon.

Po nekaj dneh so akcijo ponovili, vse je srečno potekalo in v dveh mesecih so dobili iz tega skladišča precejšnje količine orožja. Žal pa strelivo za italijanske puške za partizane ni bilo

uporabno, ker na Štajerskem skoraj niso imeli italijanskih pušk.

Januarja bi se na Tomaževem terenu skoraj zgodila katastrofa. Zaradi premajhne pazljivosti so pri neki študentki v Celju odkrili letake OF. Gestapo je hitro ukrepal. Takoj je zaslišal mladinko, kje je dobila letake. Mladinka je povedala, kdo jih ji je dal, nakar so jo vzeli s seboj v avtomobil in se odpeljali proti Medlogu. Pripeljali so se do Piškovega mlina, nakar so poslali mladinko k Rebcu, kot da gre po mleko, kakor je imela navado hoditi. Pogledala bi, če so Rebcovi doma in če je tudi Tomaž tam. Deklica ni povedala, da jo je poslala policija.

Rebcovih ni bilo doma, pač pa so Nemci ujeli domačega sina Ivana. V Celju na gestapu so potem toliko časa prepričevali Ivana, da jim je obljubil, da jim bo žive spravil v roke Vrankarja, Tomaža in domače. Medtem je Tomaž že dobil sporočilo, da je v Celju izdaja in da so zaprli nekatere ljudi, s katerimi je imel zvezo. Naslednje jutro ob petih zjutraj je bil Rebcov sin Ivan že izpuščen iz zaporu. Ko se je vrnil domov, je vse po pravici povedal in predlagal, da bi ob petih popoldne, ko bo prišel nekdo od gestapa ponje, tega ujeli in razorožili. Toda Tomaž je vso Rebcovo družino odpeljal od doma, tudi Ivana, in vse spravil na varno. Tako se je gestapu ponesrečil načrt. Od tega dne dalje so bili vsi Rebcovi v ilegali. Mladinko, ki je klonila, pa so poslali v koncentracijsko taborišče.

Dobave orožja iz vojaškega skladišča na Gorici so potekale srečno vse do februarja 1944. Nekega dne pa je štab IV. operativne cone poklical k sebi Tomaža, da bi se podrobneje seznanil s to zanimivo akcijo. Štab je zdaj sklenil, da bi bilo treba to akcijo zajeti še širše. Zato je naročil Tomažu, naj pridobi za to še več ujetnikov-Italijanov, da bi tako še več orožja dobili iz skladišča. Obenem pa naj bi pripravili vse potrebno — podatke in drugo, da bi partizanske enote napadle to skladišče in zaplenile orožje.

Ko so potem skušali pridobiti še druge ujetnike, da bi sodelovali pri dobavi orožja, se je našel med njimi neki fašist, ki je vse to izdal gestapu. Odslej ne samo, da ni bilo več mogoče dobiti orožja, Nemci so uprizorili veliko hajko, skladišče pa močno zastražili. Tako se je končala zelo pomembna akcija dobave orožja, ki je trajala nad dva meseca. Partizanske enote so dobile v tem času znatne količine dragocenega orožja. Posebno dragocene so bile za naše enote granate za minomete.²²¹

Kot sem že omenil, je postala Rebcova hčerka Danica mladinska aktivistka. Bila je zelo prizadevna, razgledana in je kot takšna imela lepe uspehe pri delu z mladino. Nekega večera v maju 1944 pa je bilo njenega poslanstva med mladino konec, konec tudi njenega mladega življenja.

V Vrbju pri Žalcu je imela Danica sestanek s tamkajšnjo mladino. Ko se je napotila z Rudijem Cilenškom-Vrankarjem proti mostu čez Savinjo v Petrovčah — most v Grižah je bil zastražen — sta upala, da bosta prišla srečno na libojski teren. Vse naokrog je bila tišina, rahlo je padal dež. Ko sta prišla do mosta, je iz zasede zaregljala brzostrelka in krogle so zadale Danico, ki je bila nekaj metrov pred Vrankarjem. Danica se je smrtno ranjena zgrudila, Vrankar pa se je brezmočno odplazil nazaj. Nemci so nato Danico odpeljali v celjsko bolnišnico, a je že med potjo umrla.²²⁵

Napad na rudnik Sonnenberg

V zgodnjem majskem jutru sta prišla v taborišče terenskih aktivistov rajona Lurd kurirja Franc Godler-Blisk in Ludvik Zupanc-Ivo. Za seboj sta imela dolgo pot. Iz Kozjanskega bataljona, ki je taboril na obronkih Bohorja, sta potovala mimo Planine, Zabukovja, mimo Jurkloštra, Rimskih Toplic, čez Savinjo in prek Rečice in Šmohorja pod Gozdnik. Prinašala sta pošto v štab Savinjskega bataljona in v štab IV. operativne cone, ki je bil v tem času na Dobrovljah. Na terenu Lurd sta nameravala le prenočiti.

Kurirja sta željno poslušala novice z domačega terena, ki jih ni bilo malo.

V taborišču so bili zbrani: Cilenškova družina, Pongrac Raček-Matevž in Vili Reberšak-Rado. Proti večeru je prišel mednje še Albin Vipotnik-Strgar. Takoj jim je povedal novico: zadnje dni je pripravil vse potrebno za zelo pomembno akcijo. Obveščevalec in rudar Kukovec po domače Zalokar ga je namreč obvestil, da so Nemci poslali v bližnji rudnik Sonnenberg dva tisoč ribjih konzerv, čez dan pa bo kurir prinesel še plačo in živilske karte za delavce. O tem je že obvestil Jova, ki je bil s svojim minerskim vodom ravno te dni na njihovem terenu.

Zvečer so bili na zbornem mestu zbrani vsi terenski aktivisti, oba kurirja in Jovov minerski vod. Odšli so proti rudniku.

Ko so postavili straže, so vdrlí med rudniške stavbe. Rudnik so ponoči stražili le rudniški čuvaji v glavnem domačini. Policijske straže ali verkušca ni bilo. Zaradi tega so se s čuvaji lahko hitro pogovorili in poklicali še rudniškega blagajnika, ki jim je odprl vrata v pisarno in blagajno. V blagajni je bilo nekaj nad 125 000 mark, ki so jih partizani vzeli s seboj. Hitro so praznili tudi skladišče in zaboje nosili v bližnji gozd; po opravljeni akciji pa dalje v svoja skrivališča. Med navzoče čuvaje in rudarje so razdelili nekaj konzerv, da jih bodo imeli za priboljšek. Končno so uničili še rudniške naprave.

Ko je bilo vse delo opravljeno, je Strgar zbranim rudarjem obrazložil namen akcije ter namen in cilj partizanskega boja. Pozval jih je, da naj čimprej nehajo delati za okupatorja, ki samo ropa našo deželo in jih povabil, da naj se čimprej pridružijo partizanski vojski, ki se bori za osvoboditev domovine.

Dragoceni tovor so partizani še isto noč varno poskrili in za seboj zabrisali vse sledove. Zjutraj pa so bile v okoliških hostah nemške patrulje, ki so histerično iskale sledi za partizani, toda brez uspeha.²²⁶

Savinjski bataljon napade Letuš

14. junija je Savinjski bataljon pod vodstvom komandanta Alojza Packa-Platina zasedel Letuš. Ura še ni bila niti pet popoldne, ko so bili partizani že gospodarji položaja. Prvotni namen akcije je bil, da se bataljon oskrbi s hrano, zato je bila v načrtu rekvizicija v trgovini z mešanim blagom last Marije Remic. V akciji je sodelovalo šestdeset partizanov. Platin je postavil močne straže: po dvanajst borcev v vsako zasedo na vseh treh dohodih v Letuš. Medtem ko je ena skupina partizanov nabavljala živež v trgovini, je druga vdrla v krajevni urad in tam zaplenila osem pušk in stodvajset kosov streliva.

Med partizansko akcijo v Letušu pa pripelje po cesti iz Šmartnega ob Paki osebni avto, v katerem sta se vozila ing. Georg Herzig in njegova žena Ana. Zaseda je spustila na avto rafal iz mitraljeza. Inženir in njegova žena sta bila laže ranjena. Ko so ju izvlekli iz vozila, so avto zažgali. Takoj zatem pa pripelje po cesti iz Mozirja avtobus, v katerem se je vozila godba vermanshafta iz Celja. Ko je pripeljal avtobus v Letuš, se je znašel pod ognjem partizanskih pušk. Avtobus je obstal, vermani pa so iskali kritje pred streli in se razbežali. Pri tem je

bil smrtno zadet Ludvik Kač, Miha Umek in Jože Lednik pa ranjena. Vsi ti vermani so bili iz postojanke v Celju.

Malo pred šesto uro se pripeljeta z motorjem po cesti iz Braslovč dva policista: brata Stanko in Maks Leskovar doma iz Radvanja, oba pripadnika SS. Borka Milka Kerin je pomerila s puško, ustrelila in že sta se smrtno zadeta zvrnila z motorja na tla. Partizani so jima sezuli škornje in pobrali orožje. Takoj zatem se pripelje iz Braslovč z motornim kolesom orožniški oficir Franc Lončar prav tako doma iz Radvanja. Zaseda ga je ustavila, moral je oddati kapo in bluzo.

Manjša skupina partizanov je medtem poiskala domačina Martina Lenovška in Vladimira Bredovnika, ki sta imela doma vermanske uniforme. Oddati sta jih morala partizanom.

Po vsem tem so se partizani zbrali, komandant je poklical tudi zasede in bataljon se je odpravil nazaj na Dobrovlje.

Orožniška postaja v Braslovčah je bila o napadu obveščena ob pol šesti uri. Od tam so telefonirali v Šoštanj in kmalu sta bili na poti na Dobrovlje dve patrulji: iz Braslovč 11, iz Šoštanja pa 40 policistov.²²⁷

Smrt Vere Šlander in Dušana Kraigherja

15. junij — dan, ki je boleče ranil osvobodilno gibanje na Štajerskem. Ta dan smo namreč izgubili dva predana borca, pomembna organizatorja narodnoosvobodilnega gibanja na Spodnjem Štajerskem: Vero Šlander, ki je bila sekretar Pokrajinskega komiteja SKOJ za Štajersko in Dušana Kraigherja — sekretarja Pokrajinskega komiteja KPS za Štajersko. Zgodilo se je tako iznenada, tako nepričakovano, da sprva niti verjeti niso mogli.

Po nadvse uspešnih podvigih Platinovega I. štajerskega bataljona prejšnji dan v Letušu, so se nemške policijske sile na hitro pripravile, da bi maščevale udarce.

Že zelo zgodaj so bile njihove policijske sile na pohodu na Dobrovlje. Nekaj močnih kolon se je prebijalo proti vršacem Dobrovelj, druge policijske, vermanske in orožniške sile pa so zasedle obronke Dobrovelj, posebno še na zahodnem delu, kjer so zaprle dohode na Menino.

Štab druge grupe odredov, v katerem sta tedaj bila tudi sekretar Pokrajinskega komiteja Dušan Kraigher in Vera Šlander, sestra narodnega heroja Slavka Šlandra, se je utaboril

v mali ognjeniški kotanji na Tolstem vrhu nedaleč od Šentjošta. Zvečer je komandant Stane poslal kurirja Rudija Stoparja-Kitaka na javko s kurirji, kjer je prevzel pošto. Ko se je kurir zjutraj vračal v taborišče štaba, ga je zapazila patrolja nemške policije in mu neopazno sledila. Tako je kurir nevede in nehote pripeljal močno kolono nemške policije prav v bližino taborišča štaba. Ne dolgo za tem, ko je oddal pošto in jo je Vera že pričela brati, so Nemci iznenada udarili v kotanjo na tisti strani, kjer ni bilo straže. V štabu je bilo tedaj le malo ljudi. Policija je odprla močan ogenj iz brzostrelk in tak rafal je zadel Vero, da se je smrtno ranjena zgrudila. Dušan Kraigher je skočil k njej, da bi jo dvignil, ker je obstajala nevarnost, da bi jo Nemci zajeli, a se je tudi on zgrudil, prav tako smrtno ranjen. Policija je že pobirala reči po taborišču, komandant je že vzel in pregledoval Verino torbico, ko se pojavi pred njim komandant Stane. Trenutek ali dva sta si stala nasproti dva najhujša sovražnika in štela sekunde, kdo bo hitrejši. Na srečo je bil Stane hitrejši in je z rafalom iz brzostrelke podrl nasprotnega komandanta, tik preden je on pritisnil na petelina. Vtem je že tudi Stanetova zaščita z jurišem navalila na Nemce in jih pognala iz kotanje.

Nedaleč proč je taboril Platin s svojim bataljonom. Ko so borci zaslišali streljanje, so se pognali v smer spopada, vendar prepozno, tragedija je bila že končana.

Spopad je bil kratek, a zelo oster. Partizani, Stanetova zaščita in drugi, ki so bili v štabu II. grupe, so v jurišu pognali Nemce v beg. Po končanem boju se je pokazalo, da je tudi komandant Stane ranjen. Strel iz brzostrelke ga je zadel v roko in je močno krvavel.

Ker ni bilo znano, s kakšnimi silami so Nemci navalili na Dobrovlje, je štab grupe sklenil, da vse partizanske enote krenejo na Menino planino. Pripravili so zasilna nosila, položili nanje umrlo tovariša in se odpravili na pot. Toda na sedlu Lipa med Dobrovljami in Menino planino so naleteli na zelo močne nemške zasede, zato je Stane dal povelje za vrnitev na Dobrovlje. Potem so na Tolstem vrhu pokopali oba umrli in grob skrbno zamaskirali.²²⁸

Vera je bila najmlajši član Šlandrove družine. Kot drugi štirje otroci, je tudi ona okušala grenkobo družinske revščine v vaški hišici, kjer se je njen oče, krojač, s šivanko ubadal za skromne dinarje. Morda je bila ravno ta revščina vzrok, da so

otroci že v rani mladosti začeli razmišljati, kako to, da neka-teri imajo, drugi pa stradajo. Spoznanje, da vlada na svetu velika krivica, ki bi jo bilo treba nekoč odpraviti, je naredilo iz teh otrok revolucionarje. Ko so nekoč žandarji odgnali njena brata v zapor in sta morala del svoje najlepše mladosti preživeti kot robijaša, je to v mladi deklici zapustilo neizbrisno sled. Ne da bi se bala, je tudi sama stopila na njuno pot.

Kot gimnazijka je postala članica Skoj, na univerzi pa kot mlada medicinka članica Partije. Okupacija ji je, kot toliko drugim, prekinila študij in že ji je bilo treba iti v ilegalo. Z bratoma, Slavkom in Vilčem ter s sestro Mico je tudi ona nastopila težavno pot štajerskega partijskega in frontnega aktivista-ilegalca. Kdo ve kolikokrat je prekrizarila Štajersko od enega konca do drugega, kot kurirka je potovala prek nemško-italijanske meje v Ljubljano in nazaj, delovala pod najtežjimi pogoji globoke ilegalnosti v hitlerjansko zastrupljenem Mariboru, Celju in drugod. Vedno je bila v nevarnosti, da jo odkrije gestapo ali kdo od njegovih. Pri njenem delu ni bilo zadržkov kot slabo vreme, zimske tegobe, sneg ali nemške ofenzive. Tudi v najtežjih časih ni poznala malodušja.

Njeno delo z mladino je rodilo bogate sadove. Mladina jo je imela rada. Bila je sekretar Pokrajinskega komiteja Skoj za Štajersko, leta 1943 pa jo je CK imenoval za članico Pokrajinskega komiteja KPS za Štajersko. Z njeno smrtjo je osvobodilno gibanje na Štajerskem mnogo izgubilo.

Dušan Kraigher-Jug je bil v letu 1943 sekretar Pokrajinskega komiteja partije za Štajersko. Že pred vojno, ko je služboval v Celju, je delal skupaj s štajerskimi komunisti Slavkom Šlandrom, Milošem Zidanškom in drugimi. Z njimi vred je bil tudi preganjan in že tedaj občutil vse tegobe, ki jih posreduje človeku življenje ilegalca.

Maja 1943 je prišel za nekaj časa v tehniko Cankar. Tu je lahko v miru delal, največ je pisal. Rado Zakonjšek se ga takole spominja: »Dušan Kraigher je bil po postavi droben, toda nabit z energijo. Simpatičen. Ko je bil pri meni, je skoraj neprestano pisal besedila za letake, različne proglase in podobno, da smo komaj sproti tiskali. V tem času je napisal tudi brošuro. Kadar ni delal, se je rad pogovarjal. Pri njem nisi imel občutka, da je po položaju višji. Imel je silno dragoceno lastnost, da je uspel človeka pridobiti, ne da bi se tega zavedal. V tem je bil podoben Stanetu, enemu izmed velikih ljudi, ki sem jih imel priložnost spoznati. Z Dušanom delati je bil pravi

užitek. Pri tem nisi imel občutka nelagodnosti, kot ga imaš, če ti kdo nekaj zapove. Z njim ali zanj bi naredil vse, brez tistega zoprnega občutka dolžnosti. V sebi je imel nekaj, kar imajo samo rojeni voditelji.

Vedno mi bodo ostali v spominu dnevi, ki sem jih skupaj z njim preživel v Skutnikovi rebri. Dušan je bil vedno veder, silno rad je pel. Prepeval je tudi med delom, seveda ne preveč na glas. Največkrat tisto: 'Odkar pa Ančka moj'ga sosedu, na klop'ci rada posedi, je igra s kamenčki 'zgubljena, več zame nima vrednosti ...'

Včasih se mi zdi, da ga še vedno slišim.

Prva brigada na Štajerskem

6. avgusta 1943 je bila nad Gabrjem na Šipku ustanovljena VI. slovenska narodnoosvobodilna brigada Slavko Šlander. Brigada je nastala iz treh bataljonov: I. savinjski bataljon Slavka Šlandra, II. zasavski bataljon Lojze Hohkraut in III. kamniški Matije Blejca. Brigada je ob ustanovitvi štela okrog 700 borcev, od teh je bilo okrog 400 novincev. Oborožena je bila s 387 puškami in 12 strojnici. Poveljevala sta ji komandant Janko Sekirnik-Simon in politični komisar Mitja Ribičič-Ciril.

Novonastala brigada je še isto noč krenila na Menino planino, kjer je ostala do 9. avgusta, nakar se je vrnila na Šipek. Na Šipku je ostala do 12. avgusta, ko se je spet premaknila na Menino planino. Naslednji dan je brigada krenila na pot proti Limbarski gori z namenom, da se prek moravškega terena prebije na Dolenjsko, kar pa ji tokrat ni uspelo.

Ravno tiste dni potujejo iz rajha prek Štajerske in mimo Ljubljane v Italijo veliki vojaški transporti, cela armada, ki jo ščiti 16. divizija SS. Dolge vojaške kolone se valijo tudi po Savinjski dolini. Baje so bile že celih 17 dni na poti.

Prvo večjo akcijo na področju Savinjske doline je Šlandrova brigada naredila, ko je v noči na 7. oktober 1943 napadla postojanko v Rečici. To je bilo teden dni pozneje, ko je Savinjska četa, ki je bila tedaj v sestavu Zasavskega bataljona, napadla policijsko postojanko v Radmirju. Domačin, borec France Prislan-Zdravko, je uspel dobiti zvezo z dvema policistoma, kar je omogočilo, da je četa presenetila posadko med spanjem. Tako je bila postojanka zavzeta brez vsake žrtve. Nemci so

imeli dve žrtvi, ubit je bil komandir posadke in policist. Partizanom pa se je priključilo dvajset rezervnih policistov. Izredno bogat je bil plen: 10 brzostrelk, 50 pušk, 15 pištol, 4000 nabojev za puške in 1500 za brzostrelke, 150 bomb in še veliko druge opreme. Ob tej priložnosti so partizani zažgali radmirske šole.

Po akciji v Radmirju se je Savinjska četa napotila na Tolsti vrh, kjer je že bila Šlandrova brigada. Brigada se je pripravljala za napad na Rečico. Terenski politični delavec Franc Kos-Samo, domačin iz Nazarij, je prinesel v štab brigade podatke o stanju posadke v Rečici. Posadko bi napadli v času, ko je pri večerji in jo tako presenetili. Najbrž zaradi predolgi priprave in po neprevidnosti borcev je o nameravanem napadu dobila informacije neka domačinka, nemška zaupnica, ki je to sporočila Nemcem. O pripravah je dobil sporočilo tudi nek drug nemški zaupnik in tudi ta je poročal nemškemu oblastem.

Nemci pa niso mogli poslati ogroženi posadki v Rečici pomoči, ker so se njihove enote bojevale na nemško-italijanski meji med Sevnico in Litijo proti XV. diviziji NOV.

Ko je zgodaj zvečer, kmalu po nastopu teme, prišla udarna skupina 26 prostovoljcev Šlandrove brigade pred menzo, kjer naj bi tedaj posadka večerjala, je bil tam samo en orožnik, vsi drugi so bili že v postojanki. Partizani so najprej likvidirali posadko v bunkerju, nato pa navalili na postojanko. Nemška posadka se je silovito branila. Ko se je kmalu nato pojavil s III. bataljonom komandant brigade Janko Sekirnik-Simon, so začeli postojanko obmetavati tudi z minami. Ko so prislonili k poslopju postojanke lestev, se je komandant Simon povzpел po njej s svežnjem šestih bomb v roki, ki jih je vrgel skozi okno v notranjost postojanke. Sledila je huda eksplozija, nakar je pet bombašev vdrlo v postojanko. Po nekajurnem ostrem boju je partizanom uspelo streti odpor posadke. Padlo je sedem Nemcev, šest je bilo ujetih. Likvidiran je bil tudi gestapovski agent Schauer po rodu iz Kočevja. Borci so iskali župana Dientherja, ki pa je pobegnil.

Tudi v Rečici so dobili Šlandrovci obilen plen. 70 pušk, štiri brzostrelke, 20 pištol, precej streliva in druge opreme. V postojanki je bilo tudi nekaj lovskih pušk, ki so jih orožniki zaplenili rečiškemu lovcem. Tudi te so partizani odnesli s seboj.

Med akcijo so borci I. bataljona Šlandrove brigade pridno praznili obe trgovini v Rečici, Tirškovo in Turnškovo. Ta večer se je brigada dobro založila z raznovrstnim živežem. Borci iz tega bataljona so pred odhodom zažgali župnišče, županovo

hišo in poslopje, v katerem je bil sedež krajevnega hajmatbunda. Še prej pa so iz stavbe odnesli dva stroja za razmnoževanje, nekaj denarja in precej tehničnega materiala za tiskarno.

Med napadom je skušalo prodreti do Rečice 40 orožnikov in 20 vojakov, ki jih je napadeni postojanki poslalo okrožno orožniško glavarstvo v Celju. Pri Prihovi je nemška kolona trčila v zasedo 1. in 3. čete II. bataljona. Po hudem spopadu so se Nemci umaknili proti Mozirju, nato pa se skušali prek Križnika prebiti do Rečice. Toda tudi tam so trčili na partizansko zasedo in bili odbiti. Pri Varpolju se je zaseda spopadla z delom posadke z Ljubnega, ki se je s kamionom pripeljala v bližino zasede. Borci so jurišali nanje. Nemci so se umaknili, kamion pa prepustili partizanom, ki so ga zažgali.

Iz Rečice se je brigada napotila na Mozirske planine in se ustavila na Goličnikovi trati pri Tirskih pečeh. Nemci so začeli dovažati v Savinjsko dolino vojaštvo in policijo. Po poročilih naj bi prišla v Gornjo Savinjsko dolino skoraj cela divizija SS, ki naj bi zasedla podnožje Mozirskih planin vse od Šoštanja do Solčave. En regiment pa je bil stacioniran v Rečici, namenjen prav za obračun z brigado. Da bi brigado rešil obkolitve, je štab brigade poslal I. bataljon proti Kamniku, II. bataljon na Menino planino, III. pa na Moravško.

I. bataljon je na pohodu proti Kamniku pri Radmirju padel v močno zasedo esesovcev in se je komaj izvlekel iz nastavljenе pasti. V naslednjih dnevih so bataljoni Šlandrove brigade naredili več manjših akcij. Tako je II. bataljon 17. oktobra zvečer napadel Nazarje. Šibka posadka Nemcev v gradu ni tvegala spopada s partizani. Pozaprla je okna in ni oddala niti strela. Partizani so medtem izpraznili dobro založeno trgovino, nakar so borci na trgu zapeli nekaj partizanskih pesmi. Borci 3. čete pa so medtem uničili rudniške naprave v bližnjem rudniku boksita. Zaplenili so 25 kg eksploziva, 90 vžigalnikov in 2500 mark. Iz Nazarij so partizani odšli v sosednjo vas Kokarje. Tam so v nemškem delavskem domu zaplenili 60 odev, nakar so sredi vasi priredili miting. Vaščani so jim pridno stregli z jedačo in pijačo. Na poti proti Okrogu, kamor so bili namenjeni, so borci v Zgornjih Krašah pri nekem kmetu, ki je imel dva sinova v nemški vojski, zaplenili telico. Tako so bili s hrano za nekaj časa preskrbljeni.

22. oktobra je prišel I. bataljon Šlandrove brigade z Menine planine na Dobrovlje. Zvečer se je utaboril na po Nemcih zaplenjenem posestvu v Čreti, ki ga je upravljal domačin

Florjan Kokovnik. Borci so kmalu polegli po senu in zaspali, štab bataljona pa se je namestil v hiši, potem ko je razporedil straže.

Drugo jutro so zaklali dva prašiča in se tako oskrbeli s hrano. Kokovnik je na orožniški postaji povedal, da sta bila prašiča težka vsak po sto kilogramov, obenem pa je nalagal Nemce, da so mu partizani zagrozili, da ga bodo pretepli, če ne bo pustil zaklati prašičev.

Zvečer, 23. oktobra, je I. bataljon odšel od Kokovnika v Savinjsko dolino. Ko se je naslednji večer ta bataljon, s katerim je bil tudi komandant Sekirnik-Simon, vračal iz Savinjske doline na Dobrovlje, je pri Gomilskem nenadejano naredil uspešno akcijo. Okrog devete ure zvečer se je bataljon mudil pri mlinu pod vasjo. Borci so zaslišali brnenje kamiona, ki je prihajal iz Braslovč. Simon je na hitro razporedil borce v zasedo. Kamion je vozil dvajset vermanov na Vransko, da bi zasedli izpraznjeno postojanko. Spremljala sta jih šturmfirer in gestapovec Gertner.

Partizanska zaseda je spustila kamion v bližino in šele tedaj vžgala po njem. Šofer je bil ranjen v roko in je že po nekaj metrih ustavil. Napad je vermane tako iznenadil, da še pomislili niso na obrambo, le vodji sta oddala nekaj strellov. Rezultat hitro končanega obstreljevanja je bil — šest mrtvih in sedem ranjenih vermanov, od katerih sta dva kasneje umrla. Sedem vermanov je padlo v ujetništvo. Gestapovec in šturmfirer sta bila tudi ubita. Borci so ranjene vermane prenesli v bližnjo hišo in jih za silo obvezali, nato pa se je bataljon odpravil proti Dobrovljam. S seboj je odnesel plen — 18 pušk, dve brzostrelki in dve pištoli, precej streliva, oblek, plaščev in čevljev.

Tako je bila uničena celotna posadka za postojanko na Vranskem, še preden je prišla na cilj. Vermani, ki so ostali v Braslovčah, so slišali streljanje. Namestnik odsotnega, tedaj že ubitega komandirja, je zbral 25 mož in z njimi v strelcih krenil proti Gomilskemu. Ko so prišli v bližino graščine Žovnek, je bila ta razsvetljena, čeprav je bila obvezna zatemnitev. Vermani so mislili, da so partizani v graščini in so jo obkolili. Izkazalo se je, da je oskrbnik pozabil pogasiti luči. Vermani so se iz Žovneka vrnili v Braslovče, kjer so šele izvedeli o napadu partizanov pri Gomilskemu. Ponovno so se napotili proti Gomilskemu. Boječ se, da ne bi gredoč po cesti padli v partizansko zasedo, so pri Žovneku krenili kar čez polje in skozi go-

zdove. Šele proti jutru so prišli do vasi Kapla ob cesti Vransko—Celje. Od tu so se vrnili nazaj proti Gomilskemu, kjer so pobrali mrtve in ranjene ter ujetnike, ki jih partizani niso vzeli s seboj.

Naslednjih nekaj dni se je Šlandrova brigada zadrževala na Menini planini. V noči od 29. na 30. oktober je z vsemi tremi bataljoni napadla močno postojanko v Šmartnem ob Dreti. Obveščevalci so poročali, da zahaja komandant te postojanke zvečer k svoji ljubici v vas. Ko je komandant Simon razporedil bataljone, je odšel z dvema spremljevalcema v vas, v upanju, da bo nemški poveljnik še vedno pri svoji zaročenki. Bilo pa je že zelo pozno ponoči, brigada je na svoji poti iz Menine planine zaradi goste megle zašla in tako hodila nekaj ur dlje, kot je bilo v načrtu.

Nemca ni bilo več pri ženski, zato se je Simon vrnil k III. bataljonu, ki je začel obstreljevati posadko. Simon je upal, da bo s pomočjo ujetega komandanta postojanke dosegel, da se bo posadka predala brez boja. Kmalu je bilo slišati streljanje na eni strani iz Gornjega grada, na drugi pa iz Kraša. Kazalo je, da gredo obkoljeni posadki na pomoč. Treba je bilo hitro ukrepati. Zato je Simon odšel ponovno k tisti ženski ter ji dopovedal, da bo posadka doživela tako usodo kot sta jo onidve v Radmirju in Rečici. Ženska je šla s Simonom pred postojanko in klicala komandanta, naj zapove predajo. Ker nekaj časa ni bilo odziva, je Simonov kurir Mušič s krampom razbil vhodna vrata, nakar je Simon z dvema borcema vdrl v postojanko. Znotraj je še enkrat zaklical Nemcem, naj se predajo. In že je nekdo pomolil skozi okno na metlin ročaj navezano belo srajco in posadka se je brez boja vdala.

Vsa oborožena posadka, orožniki, policisti in pripadniki landvahe so morali zapustiti postojanko. Tu so borci zaplenili dve brzostrelki, 28 pušk, štiri pištole, 4000 nabojev, 30 bomb, 52 uniform, 50 parov čevljev, odeje in veliko druge opreme. Borci so po dolgem iskanju naposled odkrili komandanta postojanke. Ta in drugo moštvo se je lahko vrnilo v postojanko, partizani so zadržali le namestnika komandirja, nacisti, in ga likvidirali. Likvidirali so tudi gestapovskega sodelavca Dušana Debeljaka-Bučarja in učiteljico Iško. Med akcijo je skupina borcev zaplenila živila v obeh trgovinah.²²⁹

PARTIZANSKE DOMAČIJE

Partizanska vojska se nikakor ne bi mogla obdržati in zra-
sti v pravo ljudsko vojsko, če ne bi imela takega zaledja, pred-
vsem kmetov, ki so jo z brezmejnimi žrtvami podpirali. To
velja predvsem za hribovske kmete, ki so se navezali že na
prve skupinice partizanov in jim ostali zvesti vsa leta boja.

Kaj je vplivalo na preprostega hribovskega kmeta, ki se je
le stežka prebijal skozi zime, slabe letine, večno v boju z na-
ravnimi silami, vdan v usodo in vendar nenehno upajoč v boljše
čase, da se je spoprijateljil z neznancem, ki ga je prvič videl,
ko je nekega večera prišel k hiši? Bil je človek s puško, pri-
pravljen na boj. Nemci so poskrbeli za hribovskega kmeta
bolje kakor bivša jugoslovanska oblast; dali so mu karte, da
je poceni kupoval hrano v dolini. Mnogo hribovskih kmetov
ni pridelalo toliko žita, da bi bilo dovolj kruha skozi vse leto.
V stari Jugoslaviji so kupovali po pol kilograma sladkorja na
mesec, v rajhu ga je bilo naenkrat dovolj. Bil je sicer na karte,
toda kar po več kilogramov na osebo. In vendar se ta preprosti
hribovski kmet, ki je imel morda naročen tedenski časopis in
Mohorjeve knjige, ne more ogreti za okupatorja, ki ga skuša
navezati nase. Sovraži ga, tujca, ne prizna ga za gospodarja.
Trpi v negotovosti, v skrbi za prihodnost in čaka. Čaka.

In ko je nekega večera, že v mraku pristopil k njemu tujec
s puško, se ga ni ustrašil. Ko mu je povedal, da se začčenja boj
proti okupatorju, se je kmet razveselil. Med večerjo mu je ne-
znanec povedal, da je rudar, knap, bodisi iz Zabukovice ali iz
Trbovelj, ali učitelj, ki so mu vzeli razred in šolo, ali študent,
ki ni maral več v nemške šole, ali pa morda človek njegovega
stanu, kmečki sin, ki je zbežal pred aretacijo — naj je že bil
karkoli, kmet je začutil, da mu je nekje blizu, da mu mora po-
magati.

Drugič jih je prišlo že več. Vsem je bilo lastno eno — bili so lačni. Utrujeni. Bili so srečni, da jim je dano, prebiti nekaj ur v zavetju štirih sten, med dobrimi ljudmi. Tujci z izmišljenimi imeni so vedeli toliko povedati! Ko so jih domači ogledovali, so se spomnili: vsi ti so nekje doma. Imajo mater, očeta, družino. Pa so pustili vse in zdaj so tu. Pregarjani, a vendar vedri. Nobene potrnosti ni v njih.

In tako so prihajali. Obiski so se vrstili in vedno je bilo dovolj novic. Le mati je morala pogosteje zamesiti testo za kruh. Kmetije na obronkih Savinjske doline — pa tudi drugod po Štajerskem — so to poletje, pisalo se je leto 1941, vstopale v zgodovino. Ne da bi te družine vedele, kakšna usoda jih čaka, so se povezale z ljudmi iz boja in jim pomagale.

O partizanskih hišah in družinah v Spodnji Savinjski dolini sem že pisal, ko govorim o ustanovitvi Savinjske čete in o Revirski četi v Šmiklavžu. V pričujočem sestavku bi rad povedal o nekaterih partizanskih hišah na Dobrovljah, v Šmihelu in v Lepi njivi nad Mozirjem.

Dobrovlje pozna vsak štajerski partizan. Bile so ves čas NOB partizanski center Štajerske. Tu se je že od začetka avgusta 1941 zadrževala Savinjska četa, tu je bil oktobra ustanovljen Štajerski bataljon, na Dobrovlje je prišla II. grupa odredov, tu so se največ zadrževali štabi štajerskih enot.

Dobrovlje se kakor zagozda zajedajo med Gornjo in Spodnjo Savinjsko dolino. Prostrano hribovje se razteza od Braslovč na vzhodu do Menine planine na zahodu. Gozdovi, vmes samotne kmetije. Na vsem tem pogorju ni niti enega strnjenege naselja ali vasi.

Takoj po prihodu Savinjske čete na Dobrovlje so ti, prvi borci v teh krajih, našli stik z dobroveljskimi kmeti. Samo eden je bil, ki je vstopil v okupatorjevo službo — Matevžak, mali kmet na južnem pobočju Dobrovelj. Ko je za svoje izdajalsko početje prejel zaslužen kazni, so bile Dobrovlje partizanske. Vse do svojega odhoda na brežiški pohod so partizani hodili podnevi na svojih poteh iz enega na drug konec Dobrovelj. Med partizani in kmeti na Dobrovljah je vladalo tesno sožitje.

Omenil bom le nekatere domačije, ki nosijo ponosen in zaslužen naslov — partizanske hiše.

Franc Dobrovnik-Brezovnik je kmet visoko na vzhodnem pobočju Dobrovelj. Od tu se vidi daleč po Savinjski dolini, vse do Celja, na jugovzhodu Mrzlica in velik del revirskega hribovja, na severovzhodu pa daleč na Pohorje. Ni čuda, če se je

Franc Brezovnik-Dobrovnik pred svojo domačijo

javka pri tem kmetu imenovala Na Pugledu! Sem so prihajali kurirji s Kozjanskega, iz revirjev, s Koroške in z Moravske strani. Vsi trije, oče Franc, žena Terezija in sin Franc, so bili obveščevalci, ki so bili v stalnem stiku z najbližjimi partizanskimi enotami. Če je domači sinek Francek pel in vriskal, ko je gnal živino h koritu, je bilo znamenje, da so Nemci nekje na tem področju. Ko je gestapo nekoč leta 1942 hotel pridobiti dobroveljske kmete, da bi javljali gibanja partizanov, so poklicali tudi Brezovnika. Še isti dan je poiskal partizanski štab in zaskrbljen iskal nasveta. Zvit štabovec mu je dejal: »Ti boš še naprej delal za nas kot doslej, Nemcem boš pa nosil podatke, ki ti jih bomo mi dajali. Tako boš navidez delal za gestapo, v resnici pa za nas.« Brezovnik se je strinjal in vsa leta vojne gestapo ni odkril prevare.

Nekega dne se je Brezovnik znašel v hudi stiski. Podnevi — bilo je marca 1943 — so mu pripeljali skupino ranjencev, da bi jih čez noč spravil pod streho. S sinom sta jih spravila na hlev v seno. Zvečer so pridrli Nemci in zasedli domačijo. Polegli so tudi po senu. Ranjenci so bili vso noč tiho kot miši in res jih Nemci niso odkrili, čeprav so ležali poleg njih. Brezovnik ni spal vso noč. Samo premišljal je, kako bi se zmuznil v bližnji gozd. K sreči se je vse mirno izteklo. Zjutraj so Nemci odšli, nato pa so partizani odpeljali ranjence.²³⁰

Ko je prišla Savinjska četa julija 1941 na Dobrovlje, se je utaborila v gozdu Konščak na posestvu Helene Rovšnik po domače Jug. Tu se je kasneje nekaj časa zadrževal Štajerski bataljon, po prihodu II. grupe odredov pa štab grupe. Jugova in sosedna Covnikova hiša sta bili prvi domačiji na Dobrovljah, kamor so zahajali partizani. Pri obeh teh hišah so pekli kruh za partizane, najprej za Savinjsko četo, nato za Štajerski bataljon, leta 1942 pa za II. grupo. Kasneje so s hrano podpirali tudi bližnjo bolnišnico v Grahotu.

Domačija kmeta Blaža Ramšaka-Predovnika je nudila pomoč partizanom vse od prihoda Savinjske čete na Dobrovlje. V tej hiši je kurir Pokrajinskega komiteja Ivo Poljanšek-Ubo shranjeval obleko. Blaža Ramšaka je izdal Ernest Divjak. Ker je tajil vsako sodelovanje s partizani, je ostal živ, vendar je moral v taborišče Flossenburg na Bavarskem.

Divjak je izdal tudi partizansko družino Blaža in Amalije Matko po domače Destank v jamah. Tudi k tej hiši so prihajali partizani vse od začetka partizanstva na Dobrovljah. Nemci so Blaža Matka aretirali 25. novembra 1941 ter ga po daljšem mučenju v Starem piskru v Celju 3. aprila ustrelili. Njegova žena se je nato skrivala po dobroveljskih gozdovih, otroke je oddala znancem. Februarja pa so tudi njo aretirali in jo s štirimi otroki odpeljali v Stari pisker, od tam pa v taborišče Bamberg. Po enem letu je dobila k sebi v taborišče še enega otroka, ki je bil v nekem drugem taborišču. Tako je imela v taborišču vseh pet otrok. Najmlajši je bil star tri mesece, ko je bil oče ustreljen. Ko se je po osvoboditvi vrnila domov, je našla dom popolnoma opustošen.

Znana partizanska domačija je bila tudi pri Uršuli Velan po domače Tesovnik. Velanova se je dobro spominjala nekega sestanka iz leta 1941. Bilo je tedaj, ko je prišel na Dobrovlje Franc Rozman-Stane. Bataljon se je bil pravkar vrnil iz Šoštanja. Takole pravi: »Bilo je oktobra, datuma se ne spominjam, ko so prišli k meni. Bilo je proti večeru. Polna hiša jih je bila. Mizo so dali na sredo sobe in se pogovarjali vso noč. Dobro se spominjam, da so ves čas med pogovorom trli orehe. Zjutraj je bilo po tleh polno luščin.« To je bilo na dan, ko je bil formiran Štajerski bataljon.

Partizanska domačija je bila tudi pri Otovniku — Alojzu in Jožefi Vodovnik. Tu sem so pogosto zahajali partizani, ker so bili domači zelo gostoljubni ljudje. Tu sta prenočevala tudi Bcžo Mravljak-Podžupan in Rado Zakonjšek-Cankar. Tudi pri

Ramšaku — Gregorju Hribniku so se pogosto oglašali partizani v letu 1941 in naslednja leta. V celonočnem boju med XIV. divizijo in Nemci 24. februarja 1945 so Nemci požgali hlev, v katerem je zgorelo sedem glav živine.

Partizanska domačija je bila tudi pri Francu in Jožefi Ropas po domače pri Španu pod Čreto. Franca Ropasa je izdal Divjak in je bil 25. novembra 1941 aretiran. 6. januarja je bil ustreljen. Obenem s Francem je bila aretirana tudi njegova žena, ki pa je bila 8. januarja 1942 izpuščena iz celjskega zaporu. Po vrnitvi na Dobrovlje se ni upala živeti na svojem domu, zato si je zgradila blizu svojega rojstnega doma pri Zaveršniku bunker, kjer je nato prebivala z dvema otrokoma. Najstarejša je imela tri, najmlajša pa eno leto. V bunkerju so preživele vse do osvoboditve.²³¹

Prva žrtev med kmeti na Dobrovljah pa je bil Ivan Strožič-Zakrajšek, ki je imel svojo domačijo tik ob cerkvi Sv. Katarine na Čreti. Ivan Strožič je bil zelo vnet podpornik partizanov. Oktobra 1941 je imel Štajerski bataljon blizu njegovega doma svoje taborišče. 26. oktobra 1941 je bil prvi frontalni boj v Sloveniji — tik ob njegovi hiši. Ko so Nemci po boju privedli v njegovo hišo ujetega kurirja Avgusta Lukanca-Brgleza, ga je skušal rešiti z izjavo, da je to njegov hlapec. To pa ga je pokopalo. Nemci so ga odpeljali s seboj in ga že čez tri dni ustrelili. Njegova žena se je nato skrivala po raznih hišah vsa leta vojne.²³²

Omeniti mi je še partizansko domačijo Franca in Lucije Korkovnik po domače Čulk v Šmartnem pod Podvrhom. Pri Čulkovih so se oglašali najprej borci Savinjske čete nato pa tudi drugi. Pri hiši je bila zelo prometna in pomembna javka. Gospodinjo Lucijo rojeno Sedelšak so Nemci pozimi 1941—42 aretirali in odpeljali v taborišče Rawensbrück.

Poleg Dobrovelj je bilo izrazito partizansko področje Šmihel in Lepa njiva nad Mozirjem. Družina Lovra Goličnika po domače Jesenikova v Šmihelu je bila že leta 1941 povezana s partizani. Lovro je bil sekretar odbora OF. Tako oče kot sin sta bila zelo zavedna Slovenca, zlasti oče je bil politično zelo bister in razgledan kmet. V njihovi hiši so bili partizani že v zimi 1941—42 gostoljubno sprejeti. Pomagali so jim, kolikor so mogli. Pri njih, kakor tudi pri drugih kmetih v Šmihelu, ni bilo v navadi, da bi prijavljali orožnikom partizanske obiske. Šmihel je bil kraj, kjer so partizani našli pomoč in zatočišče, če je bil še tako težek položaj.

Oba Lovrenca, očeta in sina, so Nemci 12. junija 1942 aretirali, 23. junija pa ustrelili. Mater in pet otrok so Nemci odpeljali v taborišče, mati je umrla v Auschwitzu.

Z Goličnikom — Jesenikom — je bil tesno povezan Gregor Verbuč, partizani in aktivisti so ga poznali pod imenom Jurček. Jurček je bil zanje gospodar te domačije, Jurček je bila njegova domačija, Jurček je bilo ime za javko v tej hiši pa tudi za celotni okoliš. Če je koroški partizan rekel, sem namenjen k Jurčku, je lahko pomenilo, da gre k Verbuču, ali pa tudi širše, da gre v Šmihel. K Jurčku so začeli prihajati partizani in aktivisti že jeseni 1941, gostoljubna družina jih je sprejemala vsa leta do osvoboditve. Večkrat se je zgodilo, da je bila družina v hudi nevarnosti, vendar je srečno prebrodila vse nevarnosti, kar je bilo za tako dejavno partizansko domačijo redek primer.

Znana partizanska domačija je bila tudi hiša Ivana Acmana, še mladega kmeta v Šmihelu. Tudi on in njegova družina je bila zavedno slovenska in se je tudi že v letu 1941 povezala z osvobodilnim gibanjem. Ivana Acmana so aretirali isti dan kot Jesenika in je bil tudi isti dan ustreljen. Njegova žena je umrla v koncentracijskem taborišču. Še majhna otroka je hotela nacistična organizacija Lebensborn ponemčiti, vendar se ji to ni posrečilo. Po osvoboditvi sta se vrnila domov.

12. junija 1942 je doživela tragično usodo tudi Rezoničnikova po domače Rebershakova družina iz Šmihela. Nemci so tega dne aretirali gospodarja Pavla in njegovega brata Marka Rezoničnika, z njima pa tudi njihovega rejenca Antona Oleta. Tudi ti trije so bili ustreljeni 23. junija.

Rezoničnikova družina je bila tudi partizanska. Zgodaj se je vključila v osvobodilno gibanje. Tako je uspelo gestapu to poletje podreti zelo delavno organizacijo OF v Šmihelu nad Mozirjem. Vendar je Šmihel kljub temu ostal partizanski.

Partizanska je bila tudi Lepa njiva, hribovito naselje med Šmihelom in Mozirjem. Pri Vincencu Goličniku po domače pri Gabru so doživeli prvo srečanje s partizani 8. oktobra, ko se je Štajerski bataljon po zavzetju Šoštanja vračal na Dobrovlje skozi Lepo njivo. Pri Gabru so partizanom skuhali večerjo. Med partizani so domači spoznali oba brata Letonja in Boža Mravljaka. Mravljak jim je pripovedoval, kako je bilo v Šoštanju. Pustili so jim tudi nekaj literature. Poslej so se partizanski obiski nadaljevali. Brat Ivan je prevzel vlogo partizanskega obveščevalca, kar je opravljal vse do odhoda v partizane. Povezal

se je z zanesljivimi ljudmi, ki so mu prinašali poročila na dom. To je bil Špeh iz Gorenja, svakinja iz Topolščice in Zalesnikova fanta iz Skornega.

25. januarja je izdajalec Divjak pripeljal gestapovce h Gabrovim. Aretirali so tri člane družine — gospodarja Vincenca, njegovega brata Ivana in sestro Frančiško. Istega dne so aretirali tudi soseda Janeza Urbanca, ki je bil prav tako osumljen sodelovanja s partizani. »Ker smo vse tajili, ničesar priznali, so nas po nekaj dneh izpustili iz zapor. Po vrnitvi iz ječe nisem več spal pod domačo streho iz bojazni, da me bodo ponovno aretirali. Partizanom pa smo še nadalje nudili vso pomoč. Brat Ivan je bil še naprej obveščevalec. Na jesen je odšel v partizane, jaz pa maja 1944.«

Pavel Gregorc iz Lepe njive pripoveduje, kako so začeli prihajati partizani v njegovo hišo. »Prve partizane sem srečal 8. oktobra 1941. Tedaj sta v moji hiši prenočevala brata Božo in dr. Dušan Mravljak. Prišla sta od soseda Gabra, kjer sta večerjala. Oba sta imela pri sebi puški, nahrbtnika in ročne bombe. Od tistega večera ju nisem več videl. Pač pa so se oglašali drugi partizani... Ob neki priložnosti sem se srečal z učiteljem iz Lepe njive Rudijem Mutcem. Zaupno me je vprašal, če sem pripravljen delati za partizane. Pristal sem, ker sem vedel, da je Mutec zanesljiv človek. Poslej sem se vsak teden oglasil pri njem, kjer sem dobil informacije o stanju policije v Mozirju in druge pomembne vesti, kar sem potem sporočal partizanom.

Pri Jožetu Hrastniku po domače Molvniku v Lepi njivi sta se najprej oglašala brata Jože in Vlado Letonja. To je bilo jeseni 1941. V noči na osmi oktober 1941 se je del Štajerskega bataljona ustavil na njegovi domačiji. Partizanskega obiska niso prijavili, kakor tudi pozneje dostikrat ne. Domači sinovi so postali partizanski obveščevalci.

Franc Dimec je nekega večera v jeseni 1941, ko je v kolibi blizu doma kuhal žganje, dobil prvi partizanski obisk. Oglasili so se trije borci, ki jih je pogostil s kruhom in pijačo. Pozneje so se partizanski obiski vrstili. Prihajali so Letonjeva brata in sestra Atena, Ivan Mogu-Marko, Albin Vipotnik, Janko Vincenc-Harkov in drugi. Večkrat so jim kuhali večerjo, pa tudi perilo so jim prali. Tu je dobil Marko 200 nabojev za puško in dve bombi. Tudi pri tej hiši niso javljali partizanskih obiskov orožnikom. Mirko Tratnik, ključavničar iz Mozirja, jim je prinašal obvestila o položaju v dolini in o gibanju nemških patrulj, kar so Hrastnikovi sporočali partizanom.

Partizani so se pogosto oglašali tudi pri Francu Goličniku v Lepi njivi. Prav tako tudi pri Orlu v Žekovcu. Na obrobju Savinjskih gorá je bilo še več partizanskih hiš, ki so sprejemale partizane kot lastne sinove. Take domačije so bile tudi pod Goro Oljko, na Paških vrhovih, v Skornem in drugod.²³³

Prihod XIV. divizije

Ko se je Nemcem takoj prve dni leta 1943 posrečilo uničiti najmočnejšo partizansko enoto v slovenski Štajerski — Pohorski bataljon, so s tem dejansko močno zavrli osvobodilno gibanje v naši deželi. Šele sredi poletja 1943 so partizanske sile toliko narasle, da je iz njih nastala prva brigada na Štajerskem, ki pa se ni ves čas zadrževala in bojevala v naši pokrajini.

Leto 1944 začenjamo s prihodom legendarne XIV. divizije, ki je 6. februarja prek Sotle stopila na štajerska tla, naredila nekaj uspešnih akcij v Zasavju, nakar se je v izredno težkih pogojih zaradi novozapadlega snega in nenehnih bojov le stežka in z velikimi žrtvami prebijala s Kozjanskega proti severu. Po prihodu na Štajersko je komandant divizije zaprosil štab IV. operativne cone, ki je bil tedaj na Dobrovljah, naj mu pošlje zanesljivega vodiča, da bi popeljal divizijo proti Dobrovljam. V štabu cone so se spomnili na Franca Godlerja-Bliska, ki je že od poletja 1942 postavljaj kurirske zveze po Štajerski.

Ko je Blisk nameraval povezati vzhodno Pohorje z že postavljeno kurirsko mrežo relejnih postaj, ga je na poti ujelo sporočilo, ki ga je pozivalo, da se mora takoj javiti v štabu cone. Komandant Kranjc mu je povedal, da prihaja na Štajersko XIV. divizija in mu naročil, naj vzpostavi in poskrbi za stalno zvezo med divizijskim in conskim štabom. Štab cone je predvideval, da bi ena izmed brigad operirala na teritoriju med Sotlo, Savo in Savinjo, druga brigada bi krenila na Pohorje, tretja pa bi se z divizijskim štabom prebila na Dobrovlje. Blisku je bilo še naročeno, da mora očuvati že obstoječe relejne postaje in kurirske zveze. Zato ni smel dati svojih kurirjev za vodiče brigadam in diviziji, niti niso smele vojaške enote potovati prek relejnih zvez.

XIV. divizija je bila že na Pohorju, ko je prišel Blisk v njen štab. Tu je razložil načrt nadaljnjega pohoda divizije, kakor jim ga je predlagal štab cone. Toda divizijski štab je predloženi načrt zavrnil in vztrajal na tem, da ostane divizija skupaj in

tako prodira dalje. Štab je imel v načrtu, da gre divizija proti zahodu in nekje pri Rimskih Toplicah prekorači Savinjo in nadaljuje pot pod Kalom in Mrzlico nad revirji in čez Vrhe. Savinjsko dolino bi prešla nekje v njenem zahodnem koncu in se nato povzpela na Dobrovlje. Blisk, ki je poznal položaj na Štajerskem, je dvomil, da bi ta načrt uspel, vendar se je vdal.

Ko je potem divizija prek Lisce prišla na obronke nad Rimskimi Toplicami, so obveščevalci ugotovili, da je dolina ob Savinji zasedena z nemškimi silami. Med njimi je bilo tudi več tankovskih enot. Prehod prek doline je bil nemogoč. Nemci so že odkrili divizijo na svojem področju in vrgli proti njej močne sile. Divizija se je obrnila proti severu in nato med Grobelnim in Šentjurjem, vzhodno od Celja, prešla s Kozjanskega na Konjiško področje. Ko se je prebila na Paški Kozjak, je bila že obkoljena. Neprestani napadi Nemcev in visok sneg so močno ovirali divizijo na njenem pohodu.²³⁴

Nemce je prihod Štirinajste močno presenetil, odkrili so jo šele, ko je bila že na Kozjanskem. Vse priprave za pohod so bile izvršene v veliki tajnosti. Ko je divizija v nepregledno dolgi koloni korakala po dolini Voglajne, se je nenadoma razširil glas med ljudmi daleč naokrog o velikanski partizanski sili, ki se je pojavila na Štajerskem.

Krajev v Savinjski dolini se prihod Štirinajste ni neposredno dotaknil. Nemci so sicer potegnili nekaj sil iz postojank v dolini, da so jih uporabili v ofenzivi proti prodirajoči diviziji, ki so jo hoteli na vsak način uničiti. Že sama vest o njenem prihodu na Štajersko je prijetno vznemirila prebivalstvo in mu vlila zaupanje v našo zmago.

XIV. divizija je svoj pohod na Štajersko plačala z življenji dveh tretjin svojih borcev, kar je bil izredno visok krvni davek v našem boju za svobodo. Začelo pa se je obdobje velikih bojov z okupatorjevimi silami in obdobje velikih partizanskih zmag. Začelo se je tudi obdobje ponovnega prebujanja osvobodilnih sil, ki so v tem letu doživele velik razmah.

Zidanškova brigada

8. januarja 1944 je bila na Pohorju ustanovljena druga brigada na Štajerskem — XI. SNOB — imenovana po prekaljenem Štajerskem borcu heroju Milanu Zidanšku. V njej je bilo več borcev iz Savinjske doline med njimi načelnik brigadnega štaba Vincenc Janko-Harkov iz Letuša.

Na območje Savinjske doline je prišla Zidanškova brigada junija 1944, potem ko je na področju Pohorja in okoliških krajev opravila vrsto uspešnih akcij.

Štab IV. operativne cone je odredil, naj v prihodnje obe brigadi, Šlandrova in Zidanškova, rušita prometne komunikacije, ker bosta s tem najbolj v živo zadevali okupatorjev vojni stroj. Prek ozemlja, ki je spadalo v vojno operativno IV. operativne cone, so vodile zelo pomembne prometne zveze, ceste in železnice, ki se jih je posluževal okupator za premeščanje vojaštva z ene fronte na drugo in za transport materiala. Rušenje prometnih zvez, napadi na postojanke, s čimer bi se brigade dokopale tudi do težkega orožja, in pa mobilizacija vseh moških od 17. do 45. leta so bile glavne naloge brigad.

Tako Šlandrova kot Zidanškova brigada naj bi rušili prometne zveze tudi na področju Savinjske doline, in sicer mostove in nadvoze na cestah Trojane—Vransko, Šmartno—Polzela—Šentrupert—Braslovče. Zidanškova brigada je prišla s Pohorja prek Graške gore in se za štiri dni ustavila pri kmetih v Šmihelu nad Mozirjem. 3. julija so proti Šmihelu prodirale tri nemške kolone v skupni moči 620 mož. Dve koloni sta prodirali iz Mozirja proti Radegundi in od tam proti Šmihelu, tretja pa iz Ljubnega mimo Visočnika in Mozirske koče.

Štab brigade je ta dan poslal patruljo 18 mož na Mozirске planine z nalogo, da ponoči zakurijo signalne ognje. Sporočeno je bilo namreč, da bodo to noč priletela zavezniška letala in na dogovorjenem kraju odvrгла orožje. Patruljo pa so presenetili Nemci tako iznenada, da je padlo šest borcev, devet pa so jih ujeli. V brigado so se vrnili le trije med njimi komandir patrulje.

Zavezniška letala so ponoči priletela, ker pa ni bilo signalnih ognjev, je orožje odvrгло le eno letalo, in to blizu Mozirske koče. Partizani so tako dobili pošiljko 31 brzostrelk in 16 pušk. Če bi bili prižgani ognji, bi bilo orožja znatno več.

V noči na 4. julij je bila Zidanškova brigada pri kmetu Visočniku na zahodnem delu Mozirskih planin. V štabu brigade sta bila Viktor Avbelj-Rudi in načelnik IV. operativne cone Franc Poglajen-Kranjc. 4. julija je brigada odšla od Visočnika in prešla Savinjsko dolino. 6. julija je prišla na Šentflorjanski vrh. Tu je dobila sporočilo, da se na tem področju zadržuje skupina gestapovskih plačancev tako imenovana Revsova banda.

Anton Tostovršnik-Revs je bil doma s Konjskega vrha nad Lučami. Nemci so ga leta 1941 zaprli zaradi skrivanja orožja.

Zaprto je bil v Rajhenburgu, od koder mu je uspelo zbežati, nakar se je skrival po gozdovih. Leta 1942 spomladi se je pridružil partizanom. Bil pa je zelo nediscipliniran, grob in oblasti željen človek. Za vsako ceno je hotel dobiti kak vodilni položaj. Ker ni mogel uveljaviti svojih hotenj, je proti koncu leta 1943 dezertiral. Začel je delovati samostojno, si pridobil nekaj privrženecv enakih kvalitiet in tako je začela strašiti njegova banda po hribih in vaseh v zahodnem koncu Savinjske doline. Sčasoma si je nabral okrog sebe kar precej sodelavcev, tako da je njegova banda štela dvajset mož. Ljudje so se Revsove bande močno bali zaradi represalij zlasti še, ko so zvedeli, da je povezan z Nemci. Kmetom, za katere je še od prej vedel, da sodelujejo s partizani, je bil Revs stalna grožnja, saj bi jih lahko vsak čas izdal gestapu, katerega plačanec je postal. To je bil razlog, da so ga kmetje ščitili, pod grožnjo seveda ter dajali bandi hrano in zatočišče. Tako se je Revsova banda obdržala dlje kot pol leta.

Ko je 6. julija 1944 Zidanškova brigada zvedela za Revsovo bando, je štab poslal patroljo dvajsetih borcev, ki je obkolila hišo, v kateri naj bi bil Revs s svojimi pajdaši. Ta pa se je pravočasno izmaknil. Partizani so v prazni hiši našli na štedilniku lonce z mesom, ki se je kuhalo za kosilo. Popoldne je brigada spet poslala na teren patroljo z intendantom, ki naj bi opravil rekvizicijo na domačiji, ki je podpirala bando. Patrolja je zaplenila tri svinje in dvoje govedi ter kakih 80 kg moke. Ko so partizani nakladali, jih je iz bližnjega gozda presenetil mitralješki rafal Revsovega mitraljeza. Brigada je poslala za njegov hrbet četo, toda mitraljezec z nekaj pajdaši je zbežal v dolino.

Štab brigade je mislil, da ima opravka s kako belogardistično skupino. Ko je še isti večer sklical sestanek okoliških kmetov, je ugotovil, da je to čisto navadna banda roparjev, ki se jih poslužuje gestapo. Brigadni štab je uvidel, da je pretežna večina kmetov proti tej bandi. Zanja so bili le tisti, ki so imeli svojce pri njej. Revsova banda je bila zelo nevarna kurirjem in političnim aktivistom ter partizanskim sodelavcem. Tem so Revsovcem nastavljali zasede ter jih zahrbtno pobijali. Vse to je močno oviralo razvoj osvobodilnega gibanja v tem področju Savinjske doline.²³⁵

Partizani so Revsa stalno zasledovali, toda zelo spretno se jim je izmikal. Imel je dobro obveščevalno mrežo, razpredeno širom po terenu. V letu 1944 je začel Revs kar javno sodelovati z okupatorji. Skupno z njimi je zalezoval partizane in hodil v

hajke z nemškimi patruljami. To je trajalo vse do 24. julija 1944.

Tega dne je ravno postrojil svojo bando pred Gasilskim domom na Ljubnem, ko je partizanski ostrostrelec z bližnjega griča Grbuče z razdalje kakih 1000 metrov pomeril nanj in ga z dobro merjenim strelom zadel v prsi. Nekaj minut kasneje se je namreč nameraval s svojo bando priključiti vermanski patrulji za hajko nad partizane. Tako se je končala kariera zločinca-domačina. Kmalu je sledil konec tudi preostali bandi, ki je ostala brez voditelja. Ob osvoboditvi Ljubnega, 1. avgusta, so jo partizani zajeli v Janezovem mlinu v Vrbju ob Savinji.

Šlandrova napade Tabor

Na terenu Tabor in Vransko to zimo in na spomlad ni bilo kakih posebnih dogodkov. Sekretar rajona Ivan Farčnik-Buč je s svojo ekipo večer za večerom obiskoval naselja in vasi, opravljal politično delo med ljudmi in tekoče naloge. Prestrezal je fante, ki so dobivali pozive nemških vojaških oblasti za vojsko in jih pošiljal po zvezah v Šlandrovo brigado, katere bataljoni so večkrat operirali tam okrog. Na terenu so zdaj delovale že tudi gospodarske komisije, ki so opravljale rekvizicije na zaplenjenih posestvih, zbirale hrano in jo odpremljale brigadi.

V Taboru je bila postojanka z dvanajstimi zagrizenimi nemškimi orožniki, ki so bili še vedno zelo prizadevni v gonji za partizani. Podnevi v patruljah, ponoči v zasedah so spravili marsikaterega borca NOB v smrt. Ker so partizani te pomladi zavzeli in razrušili že lepo število policijskih postojank na Štajerskem, so se vse posadke poskušale zavarovati pred partizansko silo. Tako kot drugod so tudi v Taboru mobilizirali v landvahe 40 domačinov, mož in fantov, ki so morali priti vsak večer iz okoliških naselij in vasi v Tabor. Tam so jih oborožili s puškami in jih namestili v neposredno bližino orožniške posadke, ki je bila v izpraznjenem župnišču, v bivšo kaplanijo in mežnarijo. V primeru partizanskega napada na postojanko bi morali pomagati orožnikom odbiti napad in pregnati partizane.

Domačinom pa je to stražarjenje začelo presedati. Zato so sporočili Buču, naj pripelje Šlandrovo brigado, da napade in uniči to zagrizeno policijsko gnezdo.

V Taboru pa je bil še nekdo, ki je bil skoraj bolj nevaren kot oboroženi policisti. To je bil trgovec Josip Opresnik, sicer

Slovenec, vendar pa zelo prikrit in nevaren hitlerjanec. V Taboru je bil že nekaj let pred vojno, tako da je dodobra spoznal tukajšnje ljudi. Med okupacijo je bil nekaj let župan. Pozimi 1941/42 je gestapo aretirjal v Taboru več zavednih Slovencev, članov in simpatizerjev OF. Dolgo se ni vedelo, kdo jih je izdal, ko se je naposled pokazalo, kdo jih ima na vesti. Opreznik je stanoval nad svojo trgovino, spal pa s puško ob nočni omarici.

Domačini so pripravili potrebno za napad. Narisali so točen položaj orožniške postaje, mežnarije in kaplanije, kjer je bila nastanjena landvahe, in drugih objektov v vasi. Podrobno so opisali tudi vse dohode, tako da bi imel štab brigade dovolj jasno sliko, kako izvesti napad. To skico in ves drug material sta nesla nekega večera dva kurirja na javko z brigadnimi kurirji. Na svoji poti na drugo stran doline sta zašla v zasedo in oba padla. Tako je prišel načrt napada Nemcem v roke.

Gestapo je videl, da je bil načrt zelo strokovno pripravljen. Kdo od domačinov v Taboru naj bi to bil, je bilo vprašanje. Zedinili so se, da je bil to najbrž nekdanji občinski tajnik v bivši Jugoslaviji Lojze Križnik. Križnik je tedaj prebival na Vrheh, kamor se je umaknil takoj po začetku okupacije. Da bi ga šli aretirat na Vrhe, kjer so se skoraj stalno zadrževali partizani, policije ni mikalo. Ko so pa zvedeli, da pride vsako nedeljo v Tabor, so sklenili, da ga tu počakajo.

V nedeljo, 15. maja, naleti policija na Lojzetovega brata Martina. Vklenejo ga in odženejo na postajo. Lojze je bil medtem na obisku pri Briglu. Tja je prišel orožnik Sivka in ga pozval, naj gre z njim na orožniško postajo, češ da gre samo za neko obvestilo. Toda ni bilo dolgo, ko so ju že gnali, oba brata skupaj vklenjena, proti Vranskemu. Tu je imel gestapo iz Celja svojo izpostavo. Zaprli so ju v celico, vendar so brata Martina kmalu izpustili. Lojze pa je moral dnevno na zasliševanja, kjer je tajil in ni priznal obtožb. Naslednjo soboto ponoči je zbudil Lojzeta v celici silovit pok. Tisti hip je bila razrušena stavba postojanke v Taboru. Še pred dnem ga je spet poklical gestapovec in mu zabrusil, da so banditi v Taboru. Kmalu nato so Lojzeta odpeljali v Mauthausen.

17. maja 1944 pride Šlandrova brigada na področje hribovja Šipka in Vranskega. V noči od 19. na 20. maj tabori bataljon te brigade pri kmetih Jakovcu, Močniku in Maroltu v Jakovem dolu na Vranskem, dva pa v naselju Lipa na sedlu med Dobrovljami in Menino planino. Nemci so bili o tem obveščeni in so zjutraj 20. maja navsezgodaj krenili mimo Ločice proti Bistrici

in Jakovemu dolu. Ta sovražna enota je štela več sto mož in je hotela še pred dnem presenetiti in napasti bataljon Šlandrove brigade. Ko je obveščevalec Avgust Križnik-Metod dobil sporočilo, da so Nemci že na poti, je z vso naglico odhitel v Jakov dol in obvestil štab bataljona, ki je zapovedal takojšen umik v smeri Šentjošta na Dobrovljah. Bataljon se je rešil zadnji čas, ker so ga nemške enote že obkoljevale. Pri preboju je padla borka Grozdana. Na pomoč sta prihitela tudi druga dva bataljona Šlandrove, nakar so s skupnimi silami odbili sovražnika.

Ko je štab Šlandrove brigade dobil sporočilo, da so pripravljeni načrt dobili Nemci v roke, se ni pomišljal. Poklical je borca Ivana Bukovca-Nandeta, ki je bil doma iz Tabora in mu naročil, da mora pripeljati brigado do taborske postojanke. Še prej je Ivan podrobno opisal položaj postojanke in okoliških objektov. 22. maja je Ivan Bukovec vodil brigado iz taborišča na Lipi med Menino in Dobrovljami mimo trga Vransko, Prekope in Pondorja. Na Mrzlem polju nekdanje Razganove opekarne se je brigada razdelila v tri skupine, ki naj bi od treh strani kot klešče stisnile postojanko. Vse tri skupine so imele odrejen točen, na minuto določen čas, kdaj morajo prodreti na položaj pred postojanko. Na vseh cestah, ki vodijo v Tabor so bile postavljene močne zasede. Skupina, ki jo je vodil Ivan Bukovec-Nande je morala prodreti do postojanke z južne smeri od vasi Loke.

Še prej je morala porezati telefonske žice. Vse tri stavbe, v katerih je bila postojanka, so sestavljale trikot. Okrog cerkve je bilo obzidje, za njim pa jarek, ostanek še iz turških časov. V obzidju so Nemci naredili strelne line. Bukovec se prvi splazi proti obzidju in ugotovi, da za strelnimi odprtinami ni nikogar. Zato da znamenje drugim, da se pomaknejo k zidu. Nedaleč proč na drugi strani zida zagleda Bukovec dva stražarja. Z lovsko puško v roki skoči Bukovec nadnju in zakriči: Roke kvišku! Oba sta odvrгла puški in se vrgla po tleh. Bukovec pobere puški stražarja pa pozove, da gresta za njim. Ko so vsi trije spet za zidom, ju Bukovec prepozna, oba sta njegova dobra znanca Jurčev Viktor in Ludvik Žilnik, Čvanov. Vtem je brigada že pritisnila na postojanko in začelo se je streljanje. Orožniki so nudili silovit odpor. Skozi okna prvega nadstropja so nabijali z mitraljezi, zraven pa neprenehoma metali bombe, da se je bilo nemogoče približati poslopju.

Da bi strli odpor žandarjev, zapove štab brigade, naj postavijo minomet na položaj. Mina naredi precejšnjo luknjo v pro-

čelje postojanke. Nato vrže mino neki borec kar z roko skozi odprtino. Silovita eksplozija v notranjosti stavbe prekolje stavbo na dva dela in jo močno poruši. Borci zdaj navaliijo na postojanko, v kateri je streljanje pojenjalo. Medtem pade neki borec v vodnjak na dvorišču. V bližini se je namreč podrla stena in partizan, ki je bil ravno pri vodnjaku, se je znašel v vodi.

Partizani preiščejo vso stavbo župnišča, toda orožnikov ni, ker, ko da so se vdrli v zemljo. Naj še tako iščejo, za orožniki ni bilo ne duha ne sluha.

Medtem ko je boj za postojanko še trajal, je skupina borcev iz brigade mobilizirala večje število domačinov in jih odpeljala proti Vrhem. Brigada je dobila tudi nekaj pušk in streliva.

Druga skupina je medtem zasedla hišo trgovca Josipa Opresnika. Opresnik je že spal, ko so ga zbudili partizani. Pod posteljo je imel puško in se je že hotel braniti, toda bil je prepozen. Partizani so ga odpeljali s seboj, nakar mu je sodilo partizansko sodišče. To noč so odpeljali iz Tabora tudi občinskega tajnika po imenu Misja, ki je prišel v Tabor že v začetku okupacije in bil ves čas občinski tajnik. Bil je zelo zagrizen nemčur, nacist in kakor Opresnika so se tudi Misje ljudje zelo bali.

Nemški župan v Taboru Deikslberger, po rodu Avstrijec, socialdemokrat, je to noč preživel v velikem strahu. Štab brigade je bil obveščen, da ni nacist in da je v marsikaterem primeru interveniral pri nemških oblasteh ali celo pri gestapu za tega ali onega občana. V tem času je bil že tudi povezan z nekaterimi sodelavci OF v Taboru. Pač pa je moral na gestapu prestati izredno trda zaslišanja, češ, domačina Opresnika, ki ni imel vidne funkcije v lokalni upravi, so partizani odpeljali, njega, nemškega župana, pa pustili pri miru. Gestapu to ni šlo v glavo in toliko, da ga niso zaprli.

Šlandrova brigada je že zdavnaj odšla in bil je že dan, ko so prilezli iz svojih skrivališč orožniki. Umazani od ometa in prahu so prilezli kakor ščurki na sonce. Eden od njih se je skril v greznico in tam preživel najhujše trenutke.

Nemci niso več obnavljali postojanke v Taboru. Orožništvo so preselili v poslopje kmeta Ivana Kumra v Kapli, tik ob državni cesti. To postojanko so okrepili še z močno vojaško posadko, ki je hodila v patrulje po okoliških vaseh in hribih.²³⁶

ORGANIZACIJE OF V LETU 1944

V prvih mesecih leta 1944 je politično delo v Savinjski dolini doživelo nov razmah. S prvim januarjem 1944 je prevzel posle sekretarja OK Tone Bole, marca je prišel na okrožje Vlado Majhen-Rafael kot instruktor Oblastnega komiteja. V tem času je spadala v Savinjsko okrožje vsa Spodnja Savinjska dolina in Gornja Savinjska dolina vse do Logarske. Meja okrožja je potekala od Levca mimo Celja, Vojnika, Frankolovega, pod pobočjem Pohorja in Ponikvo, blizu Šoštanja, prek Belih vod, Mozirskih planin, Smrekovca, Raduhe, Sv. Duha pod Olševo, Logarske doline, prek Črničva in Menine planine, za Vranskim po grebenih nad revirji na Mrzlico, od tam se spusti v Liboje in se spet sklene v Levcu.

Spodnja Savinjska dolina je bila razdeljena na štiri rajone: Lurd (Zabukovica in Griže) sekretar Julka Cilenšek-Betka; Žalec, pod katerega so spadali še kraji Gotovlje, Pirešica, Galicija in Ponikva. Sekretar Rudi Cilenšek-Vrankar. V rajon Dobrovlje je spadal Letuš, Braslovče, Polzela. Vodil ga je sekretar Rudi. Rajon Kot je obsegal kraje Vransko, Tabor in Gomilsko. Vodil ga je Ivan Farčnik-Buč.

10. marca 1944 je bila seja Okrožnega komiteja Savinjska dolina, kjer so med drugim razpravljali o ustanovitvi okrožnega odbora OF, kateremu bi sledila ustanovitev rajonskih odborov OF. Sledila so poročila rajonskih sekretarjev. Tako poroča Vrankar, sekretar rajona Žalec, da je okupator izvršil številna nasilja nad prebivalstvom njegovega rajona. V zadnjem času sta bili spet dve veliki izdaji, ki so jima sledile številne aretacije. Izdaje je zakrivila deloma nespretnost, deloma pa premajhna konspirativnost aktivistov. Na njegovem rajonu delujejo štirje odbori OF, v Gotovljah, v Vrbju, v Galiciji in v Šentpetru.

Sekretarka Betka poroča o položaju in delu v rajonu Lurd, ki je najbolj industrijski predel v dolini. Tu sta dva rudnika, Zabukovica in Liboje ter keramična tovarna v Libojah. Rajon je zaradi tega pod zelo močno kontrolo okupatorjevih policijskih oblasti. Kljub temu pa je na tem terenu močno razširjena organizacija OF. Poleg dveh odborov OF delujejo na tem terenu še trije odbori Delavske enotnosti, dva odbora SPŽZ in trije odbori Zveze mladine. Nedavno je bil v Grižah sestanek, na katerem so razpravljali in agitirali za Plavo gardo. Popolnoma legalni sestanek je z vednostjo Nemcev vodil nek študent iz Ljubljane.

Buč, sekretar rajona Kot poroča, da ima na svojem terenu razpredeno mrežo številnih zaupnikov, posameznih simpatizerjev in sodelavcev OF, niso pa povezani v odbore OF. Poroča tudi, da je bila v januarju v njegovem rajonu na Vranskem velika izdaja s številnimi aretacijami. Med drugimi so aretirali tudi tamkajšnjega župnika, po rodu Korošca, ki je velik simpatizer OF. Tudi na njegovem terenu se je pojavil agent Plave garde, neki Pintar.

Sekretar rajona Dobrovlje poroča, da deluje na njegovem terenu en sam odbor OF in en odbor SPŽZ. Tudi v njegovem rajonu je bila izdaja. Več, kar 5 terenskih odborov OF pa je v rajonu Oljka, 4 odbori SPŽZ in 5 odborov ZSM. Poleg tega imajo tudi že rajonski odbor OF. Poroča tudi, da okupator nima ravno močne kontrole nad njegovim rajonom.

Okrožni komite je imel tedensko dvakrat zvezo prek redne TV 21 in TV 22 z Oblastnim komitejem KPS in poverjeništvom IO OF. V samem okrožju so obstajale poleg TV linije še redne kurirske zveze med posameznimi rajoni in okrožjem. Zaradi velikih razdalj mnogokrat niso mogli prihajati rajonski sekretarji na redne mesečne sestanke na Okrožni komite. Večkrat jih je zadržala tudi okupatorjeva ofenziva. Zato je bil sprejet sklep, da izvrši komite reorganizacijo tako, da razdeli okrožje na nekaj rajonskih aktivov. Tako sta bila poslej v Savinjski dolini dva aktiva, in sicer: prvi aktiv, kamor so spadali rajoni Dobrovlje, Kot in Oljka ter Dreta iz Gornje Savinjske doline; drugi aktiv je povezoval rajona Žalec in Lurd. Ti aktivni bodo v prihodnje imeli svoje redne sestanke vsak teden. Po možnosti bo prihajal nanje član OK, sicer pa jih bo vodil eden izmed sekretarjev rajona. Za vzdrževanje zvez je bila močna ovira reka Savinja, zlasti v zimskem času.

Na seji so poročali tudi o močni politični razgibanosti žensk na tem terenu. Za delo po liniji SPŽZ je bila na tej seji določena aktivistka Neža. Doslej je obstajala angažiranost žena le pri raznih nabiralnih akcijah, poslej je to zavzelo širši razmah. Zelo delavna pa je mladina, ki se zelo rada odziva za sodelovanje pri raznih akcijah in je pri tem pokazala velike uspehe. Žal pa je v tem času znatno primanjkovalo literature.

Okrožni komite v tem času še ni imel referenta, ki bi skrbel za gospodarska vprašanja v narodnoosvobodilnem gibanju. Zbiranje hrane, denarnih sredstev in sanitetnega materiala je bila skrb slehernega aktivista, ki je to vključeval v svoje politično delo na terenu. V glavnem so se oskrbovale vojaške enote in manjše aktivistične skupine, kurirske postaje in tehnike z rekvizicijami, ki pa so imele včasih neljube politične posledice. Na seji je bilo sklenjeno, da bodo ustanovili posebne gospodarske odbore, ki bodo poslovali tako kot v Ljubljanski pokrajini. Od rekvizicij bi prešli na prostovoljno zbiranje materiala in denarja ter na odkupe.

V tem času je dobilo okrožje tudi denarne obveznice. Z njimi bi začeli pridobivati posojila narodne osvoboditve.

Okrožni komite sklene na tej seji, da bo ustanovil svojo posebno okrožno tehniko, ki bi tiskala literaturo za potrebe okrožja. Tehniko bi vodil aktivist Žuti.

27. aprila je bila mladinska konferenca, na kateri so bili zbrani vsi mladinski aktivisti iz Savinjskega okrožja. Na konferenci je govoril Vlado Majhen-Rafael o notranje- in zunanjepolitičnem položaju, aktivistka Meta je govorila o SPŽZ in o potrebi tesnejšega sodelovanja med to in mladinsko organizacijo, o mladinski organizaciji pa je govoril sekretar Oblastnega komiteja Skoj Jože Rajšter.

Na konferenci so ugotavljali, da je zlasti v Spodnji Savinjski dolini oteženo delovanje aktivistov zaradi močne kontrole okupatorjevih policijskih oblasti. V nekaj zadnjih tednih so tam padli pod okupatorjevimi streli kar štirje mladinski aktivisti. Konferenca je trajala dan in pol. Na predvečer 27. aprila in na predvečer prvega maja so mladinci zažgali kresove po vseh hribih v Savinjskem okrožju. V teh dneh so bile tudi številne trošilne akcije letakov. Te so opravili mladinci.

28. aprila 1944 je bila prva, ustanovna seja novega Okrožnega odbora Osvobodilne fronte Savinjske doline. Seje so se udeležili skoraj vsi okrožni aktivisti. Instruktor OBKOM Rafael je čestital novoimenovanim članom Okrožnega odbora, obenem

pa jih je opozoril, da prevzemajo s tem imenovanjem nase veliko odgovornost v zgodovinskem času, ko se slovenski narod bori za svojo svobodo in s tem kuje svojo usodo za prihodnost. Ko je govoril o političnem pomenu ustanovitve OO OF, je prikazal razliko med stanjem v Ljubljanski pokrajini in na Štajerskem. Štajerska je še v obdobju zbiranja političnih sil in vojaške mobilizacije, medtem ko je Dolenjska že v fazi gradnje slovenske narodne oblasti.

Doslej je nosila vso težo dela in odgovornosti Komunistična partija Slovenije. Postavitvev okrožnih in okrajnih odborov OF pa priča, da je Partiji uspelo razgibati vse sloje prebivalstva na Štajerskem v toliki meri, da je postalo gibanje sposobno ustvariti temelje za najširše sodelovanje ljudskih množic v odborih Osvobodilne fronte.

Začetek osvobodilnega gibanja je nujno koncentriral vso odgovornost v rokah prvih aktivistov. Njim so bila nujno dana tudi široka pooblastila. Sedanje stanje osvobodilnega gibanja pa zahteva že širšo demokratizacijo upravljanja, zato se ukinja jo široka pooblastila posameznikom in se prenesejo na celotne odbore, v katerih se delo porazdeljuje. Delitev dela, ki se nujno pojavlja v zvezi z imenovanjem odborov, samo koristi celotnemu gibanju, ker prinaša vanj red in disciplino, če je delitev dela pravilna. Delitev dela pa ne odvezuje posameznih aktivistov odgovornosti, ki jo imajo do celotnega gibanja.

Sledil je razgovor o pristojnosti posameznih odbornikov za izdajanje navodil in okrožnic okrajnim odborom, ki morajo iziti vedno le z vednostjo in s podpisom okrožnega sekretarja.

Dogovorili so se še, da se bo sedež okrožja nastanil nekje v rajonu Kot ali Dobrovlje, ki sta med vsemi rajoni najmanj politično razgibana. Aktivist Cene, ki mu je kot domačinu najbolj znan teren, bo poiskal ustrezen prostor. Na sedežu okrožja bodo morali biti kot stalni zastopniki: sekretar, načelnik Okrožne gospodarske komisije, predstavica SPŽZ in predstavnik ZSM. Drugi okrožni aktivisti pa bodo delovali na terenu in se le občasno oglašali na sedežu okrožja.

Pri Okrožnem odboru se je osnovala tudi propagandna komisija, ki naj bi jo vodil aktivist Žuti. Pri delu naj bi mu pomagali še trije tovariši ali tovarišice.

Na seji so tudi ugotovili, da je delo med ženami najslabše organizirano. Okrožje predlaga Oblastnemu komiteju, da bi za ta referat pritegnili sekretarko rajona Lurd Julko Cilenšek-Betko.

Zelo dobro pa je organizirana mladina, ima širok Okrožni komite, poleg tega pa še v vsakem okraju po enega zastopnika v Okrajnem odboru.

O delu mobilizacijske komisije je poročal vojni referent Samo. Povedal je, da je v zadnjem času postavil že v vseh okrajih vojaške referente, ki opravljajo mobilizacijo. Mobilizacija se je pričela zlasti v aprilu, ko je okupator pošiljal pozive za vermanšaft. Tedaj so se začeli množično prijavljati v partizansko vojsko. Tako je bilo v tem času poslanih v partizane v vsem okrožju nad petsto mož. Kaže, da bo mobilizacija še nadalje uspešna. Led je prebit. Zlasti je k temu mnogo pripomogla XIV. divizija s svojim prihodom na Štajersko. Porazi Nemcev na frontah, na drugi strani pa porast partizanske vojske v vsej Jugoslaviji zelo vzpodbudno vpliva na prebivalstvo.

Da bi se izboljšal ideološki nivo aktivistov, je bil sprejet predlog, da se organizirajo tečaji v ta namen. Tečaje je vodil Rafael, ki je predal vse posle sekretarju Tonetu in s tem zaključil svoje instruktorsko delo v okrožju. Naloga okrožnih aktivistov, ki so odhajali na teren je bila, organizirati okrajne odbore OF, jih uvesti v poslovanje podobno kot je to bilo izvršeno na okrožju, obenem pa pregledati in organizirati potrebne zveze. Za politično delo pa bo okrožni odbor izdelal program o vseh aktualnih vprašanjih, ki se nanašajo na politične probleme.

Maja 1944 je prišel na Štajersko dr. Aleš Bebler. Postal je novi sekretar Oblastnega komiteja KPS za Štajersko. Bebler je kmalu poživil delo političnih organizacij na terenu, obenem z drugimi forumi pa sodeloval pri pripravah za osvoboditev Gornje Savinjske doline. Zlasti močno se je zavzemal za mobilizacijo, ki to pomlad kar ni in ni mogla steči tako, kot je bilo pričakovati. Bebler je kmalu spoznal, da je na vasi dovolj mladih ljudi, ki so pripravljeni iti v partizane. Videl je, da ljudje ne marajo več v nemško vojsko, nasprotno, da v velikem številu dezertirajo iz nje in iščejo možnosti, da bi se priključili partizanom. Vsekakor je bilo treba okrepiti brigade, da bi lahko izpolnile velike naloge, ki so bile pred njimi.

Referent za mobilizacijske zadeve pri Okrožnem odboru OF Celje Franc Kos-Samo je formiral posebne mobilizacijske centre v obeh dolinah. Skozi te centre so prihajali novinci, ki jih je nato pošiljal v brigade.

Glavni štab NOV in POS je želel, da bi tudi na Štajerskem ustanovil poseben partizanski korpus, v katerem bi bile vključene vse štajerske partizanske enote. Da bi bil korpus številčno

dovolj močan, bi bilo potrebno mobilizirati vsaj še tisoč borcev.

Pod parolo: »Vsi na delo, da ustvarimo na Štajerskem nov, in sicer najmočnejši slovenski korpus!« je v juliju pozval sekretar Oblastnega komiteja za Štajersko Aleš Bebler-Primož vse okrožne, med njimi tudi komite Savinjskega okrožja k pospešeni mobilizaciji v NOV.²³⁷ Ugotavlja, da mobilizacija še vedno ne napreduje tako, kot bi morala in kot bi lahko. Ugotavlja tudi, da je zlasti med vojnimi obvezniki velika pripravljenost za vstop v NOV, da pa je dejanski dotok v partizane sorazmerno nizek.

Bebler pristavlja, da naše organizacije zaostajajo za poletom množic in v tem vidi vzrok, da ne narašča dovolj hitro oborožena sila na Štajerskem. Zato naroča, da je treba to zaostajanje odpraviti, mobilizacijo pa je treba imeti za glavni in neposredni cilj vsega našega političnega in organizacijskega dela. Pri tem velja posebno pažnjo posvetiti krajem, kjer je še dosti nemobiliziranih vojnih obveznikov.

Orožja za novomobilizirance je bilo na Štajerskem dovolj. Prinašala so ga zavezniška letala in ga s padali spuščala v Gornji Savinjski dolini in na Pohorju. Tako ni bilo več treba novincev pošiljati na Dolenjsko. Da bi zavirali našo mobilizacijo, so Nemci širili med ljudstvom vesti, da pošiljamo neoborožene novince v Bosno in v Črno goro.

S posebno okrožnico se je Oblastni komite obrnil tudi na štab III. relejnega sektorja in pozval kurirje, da tudi oni sodelujejo pri mobilizaciji novincev v partizane.

Savinjska dolina je bila do tega časa še precej neobdelana glede na mobilizacijo novincev. Šele na poletje se je dotok v partizanske enote toliko povečal, da je prišla dnevno večja ali manjša skupina iz doline, ni pa še bilo prave mobilizacije, kakor so jo predvidevali in zahtevali višji partijski forumi in forumi OF. Tako je Boris Kidrič v Ljudski pravici napisal članek, kjer med drugim kritizira razmere na Štajerskem:

»Tretja bistvena napaka v dosedanjem izvajanju splošne mobilizacije se je pojavila na Štajerskem, kjer naši tovariši marsikje spričo novega, prejšnje čase na Štajerskem nepoznanega poleta narodnoosvobodilnega gibanja in naraščanja naše vojske menijo, da dotok nekaj stotin novih mobilizirancev pomeni že vse in da zaradi tega ni treba na terenu prav nič kontrolirati, če je mobilizacija res do kraja izvršena. Splošna mobilizacija je pač splošna mobilizacija in pomeni pač to in prav nič dru-

gega, da je treba mobilizirati vse za orožje sposobne narodne sile.«

Pri mobiliziranju v NOV ni bila odrejena starost, vsak za orožje sposoben moški je bil poklican, da stopi v boj proti okupatorju, pri tem ni bilo važno, je bil to kmet ali delavec. Dogajali pa so se primeri, da so ponekod odbori OF oproščali večje kmete pred mobilizacijo z izgovorom, da morajo obdelovati svoje kmetije. Oblastni komite je ostro udaril po takih pojavih, ker se s takim ravnanjem ustvarja privilegij premožnih, ki ostajajo doma, reveži in drugi siromašni pa morajo v vojsko.

Mobilizacijo pa so spremljale še druge težave. Tako se je tu in tam dogodilo, da brigada ali odred ni maral sprejeti novincev, češ da nima orožja zanje. Poleg tega je marsikak mobiliziranec ušel in se javil Nemcem, potem ko jim je še povedal, kje je ta ali ona enota, kje je zborna mesto itd. Nemška policija je budno spremljala partizansko mobilizacijo. Preprečiti je ni mogla, toda po svojih močeh jo je ovirala. Večkrat je napadla taborišča, kjer so bili zbrani neoboroženi novinci in te razgnala ali polovila. Tak primer je bil tudi v Zahomcu pri Preboldu.²³⁸

V času mobilizacije pa se je sklenila tudi usoda zločinskega kmeta Avgusta Vedenika-Zmeta iz Gornje vasi pri Preboldu. Iz skupine mobilizirancev je pobegnil neki Jelen iz Kunigunde pri Galiciji. Preboldskim žandarjem je izdal pot, po kateri bodo zvečer vodili novince v brigado. Žandarji, policija in vermani z ortsgrupenfirerjem Francem Pintarjem so v mraku postavili zasedo. Zmet se je ta dan vrnil z obiska pri sinu, ki je ranjen ležal v nemški vojaški bolnišnici za fronto. Ko je zvedel za zasedo, se ji je ves navdušen pridružil. Vsi so bili prepričani, da jim bo tokrat uspelo.

Tisti večer, bilo je 8. maja 1944, je bila tema kot v rogu. Naneslo pa je, po naključju pač, da so partizani, ki jih je vodil kurir Živko, prišli do zasede iz nasprotne smeri, kot so pričakovali Nemci. Hodili so tiho, Živko pa naenkrat začuti, kako ga roke grabijo za vrat. V tem sproži. Nekdo tik njega zarjove in tudi tisti, ga je grabil za vrat, popusti in se zgrudi na tla. Od kurirjev se je smrtno zadet zgrudil Lojze Vetrih-Jakec, vsi drugi so se rešili. Že drugi dan se je zvedelo, da sta bila smrtno zadeta ortsgrupenfirer Pintar in Zmet, oba od enega strela.

Okupatorji so svojima hlapcema pripravili slovesen pogreb.

ZBOROVANJA OSVOBODILNE FRONTE

Do poletja 1944 se je narodnoosvobodilno gibanje v Savinjski dolini že močno razmahnilo. Veliko je k temu pripomogel položaj na frontah, stalni in veliki porazi nemških armad, invazija zavezniških armad v Evropo, silovita bombardiranja nemških mest, vse to je bilo dovolj zgovoren dokaz, da je zmaga svobodoljubnih sil več kot zagotovljena. Vsi napor nemškega propagandnega stroja niso več zmogli prikriti resničnega stanja, v katerem so se znašle sile osi. Aktivisti Osvobodilne fronte so v tem času prešli že na množičen stik s prebivalstvom v dolini. Organizirali so številna zborovanja, katerih se je prišlo angleško ime — miting.

Tak miting je 7. julija organizirala v Lokah pri Taboru skupina tiskarjev iz bližnje Cankarjeve tehnike. Tamkajšnja šola je bila nabito polna. V Šentjanžu je bil miting v Prosvetnem domu, ki je bil tudi zelo dobro obiskan. V soboto, 12. avgusta, je bil miting v osnovni šoli v Galiciji, ki se ga je udeležilo okrog 200 ljudi. Po mitingu je bila veselica, še prej pa so zapeli vrsto partizanskih pesmi. Miting je bil tudi v Šentandražu, kjer je v tamkajšnji nabito polni šoli govoril ljudem partizanski župnik Jože Lampret. Nekaj kasneje je bil miting tudi v Sevčniku. Tu pa je skoraj prišlo do paničnega konca prireditve. Ko so strazarji opazili, da se bliža kolona nemško oblečenih mož, so mislili, da je miting izdan. V resnici pa so bili to bivši nemški vojaki, ki jih je aktivist Marjan Tratnik peljal v Gornjo Savinjsko dolino.

Pri organiziranju mitinga na Zgornji Ponikvi pa se je pripetila nesreča. Julija je bil namreč pripravljen miting, kar pa je nekdo izdal Nemcem. Prišla je policija in odpeljala 15 ljudi. Ljudje so bili po tem dogodku močno razburjeni. Aktivistom so očitali, da prihajajo mednje le takrat, kadar kaj potrebujejo,

niso pa nudili ljudem nobene zaščite, čeprav je bila na dan izdaje tam v bližini naša vojska. Zaradi tega je bilo politično delo tam nekaj časa precej otežkočeno.

Ko je prišel na svoji poti v Šaleško-mislinjsko okrožje na ta teren član okrožja Aleš, bivši šolski upravitelj v Gotovljah, se je takoj odločil, da popravi stanje. V nedeljo, 13. avgusta, se je še z nekaterimi aktivisti odpravil na Zgornjo Ponikvo, kjer je takoj po maši začel z mitingom. V enoinpolurnem govoru je ljudem raztolmačil potrebo po čimbolj aktivnem sodelovanju v boju proti okupatorju in domačim izdajalcem. Zborovanje je zelo uspelo in ljudje so rekli, da je bilo res potrebno.

Vlado Marovt-Rus, doma iz Podvrha pri Braslovčah, sekretar okrožnega komiteja zahodno-pri-morskega okrožja. Padel 13. 4. 1944 pri Vrhovljah v Goriških Brdih

To nedeljo je imel Aleš zborovanje še v Podkraju. Naslednja dva dni je imel sestanke z aktivisti okrajnega odbora, zvečer pa so priredili miting v Šentjanžu pri Velenju, nato pa v Lokovini blizu Dobrne. Oba mitinga sta zelo dobro uspela. Prav tako dobro je uspel tudi miting v Šentandražu.

Aleš je potem poročal o stanju v okraju Šentilj, kjer je našel zelo dobro organizacijo. V okraju je šest terenskih odborov OF, ki so vsi aktivni, v kratkem pa bodo ustanovljeni še štirje odbori in tako bo ves okraj zajet v organizacijo OF. Okrajni odbor šteje osem članov, ima redne tedenske sestanke in je sploh akti-

ven. Obstaja tudi okrajni plenum ZSM s predsedstvom, ki ima že šest vaških odborov. SPŽZ ima tri vaške odbore. Formirana je in že deluje tudi okrajna gospodarska komisija. Odkril pa je tudi nekaj nepravilnosti zlasti v zvezi z zaplembami in mobilizacijskimi ukrepi, kar je potem uredil.

Jeseni je bil v Lokah še en miting, ki so ga organizirali kurirji iz TV 26. Tudi ta miting je bil zelo dobro obiskan. V Taboru je bil tudi velik miting v tamkajšnjem Prosvetnem domu. V Gomilskem je aktivist Ivan Rančigaj v nedeljo dopoldne po končani maši nagovoril zbrano množico, ki je z velikim zanimanjem poslušala simpatičnega mladega govornika, ki jim je živahno razlagal program Osvobodilne fronte, kako bo v novi, osvobojeni domovini in kaj vse bi bilo nujno potrebno žrtvovati in prispevati za dokončen poraz nemške vojske. Povedal jim je novice s front, ki so se močno razlikovale od tistih, ki jim jih je prinašal tednik »Štajerski gospodar«.

Omenil sem samo nekatere večje mitinge v Spodnji Savinjski dolini. Bilo pa je takih zborovanj še več. Marsikje so se zbrali kar v gostilni ali pa tudi v kaki kmečki hiši. Včasih so priredili aktivisti miting tudi v taki hiši, ki ni bila ravno najbolj navdušena za partizane in jo prisilno vključili v gibanje. Take so tudi nekatere več ali manj oportunistične pa tudi nepoučene družine, ki so dotlej stale ob strani, morale prispevati za stvar osvoboditve.²³⁹

Zborovanja-mitingi, ki so bili poleti in jeseni 1944 pa se niso mogli primerjati z velikimi zborovanji na osvobojenem ozemlju Gornje Savinjske doline. To so bile naravnost mogočne manifestacije — hvaležnost prebivalstva slovenski partizanski vojski, ki je pokrajino osvobodila ter pregnala okupatorja, mogočna izpoved hotenja, živeti svobodno in radost ob spoznanju, da si zdaj prvič v zgodovini ustvarja in gradi svojo oblast, v zavesti, da je prihodnost v njegovih rokah!

GORNJA SAVINJSKA DOLINA OSVOBOJENA

*Uničenje nemških postojank na Ljubnem, v Lučah
in v Gornjem gradu*

Glavni štab NOV in PO Slovenije ter Pokrajinski komite KPS za Štajersko sta menila, da so dozoreli pogoji za izgon okupatorja z določenega predela Štajerske. Strateško in politično je temu najbolj ustrezala Gornja Savinjska dolina krog in krog obdana z visokim hribovjem in planinami. Visoko hribovje in brigade slovenske vojske bi varovale osvobojen teritorij pred okupatorjevo ponovno zasedbo. Osvobojeno ozemlje, ki bi bil nekak otok v okupirani Štajerski, bi služil kot »baza za organizacijo vojske, bolnišnic in v političnem ter v vojaškem pogledu za stopnjevanje zaupanja prebivalstva v našo vojsko in oblast«. Predvideno je bilo, da bi najprej osvobodili območje Solčave proti Gornjemu gradu, Mozirju in Spodnji Savinjski dolini. Glavni štab je imenoval poseben štab za operativno delovanje obeh brigad — Šladrove in Zidanškove, ki naj bi uresničile zamisel o osvobojenem ozemlju.

V tem času, julija 1944, so bile v Gornji Savinjski dolini močne vermanske posadke. V Gornjem gradu 161 mož, v Mozirju 170, v Rečici 154, v Lučah 123 in na Ljubnem 127 mož. Tem vermanskim posadkam je bila dodeljena še vojaška gozdna zaščita (forštšuci), ki so jo sestavljali pripadniki nemških letalskih enot in orožništva. Vse te posadke so bile v močno utrjenih postojankah z bunkerji. Najprej naj bi Šlandrova brigada napadla postojanko v Lučah in na Ljubnem, medtem ko bi Zidanškova demonstrativno napadla Gornji grad. Za izvedbo teh operacij bi prevzele zavarovanje vse tri brigade XIV. divizije, Kamniško-zasavski odred in Koroška grupa odredov. Ena brigada štirinajste je morala postaviti zasedo v soteski

med Letušem in Mozirjem ter Šmartnim ob Paki, druga bi morala zasesti progo Šoštanj—Šmartno, tretja pa izvajati akcije na progi Celje—Grobello—Ponikva. Najmočnejšo intervencijo je bilo pričakovati iz celjske in šoštanjske smeri.

Kamniško-zasavskemu odredu je bilo odrejeno, da v času operacij v Savinjski dolini demonstrativno napade Litijo in to z obeh strani Save. Vzhodnokoroški odred je moral postaviti zasede in tako zapreti cesto Črna—Solčava in proti Železni Kapli, s preostalim delom sil pa demonstrativno napasti Črno. Prav tako je moral odred zavarovati prehode čez Kamniško sedlo, čez Belo peč in Kramarico. Poleg tega je moral prekopati in zaminirati ceste.

Zidanškova brigada je morala poleg napada na Gornji grad zavarovati dostope iz smeri Kamnika in iz Mozirja. Prav tako je morala na teh odsekih prekopati ceste in vkopati protitankovske mine, postaviti barikade ter zrušiti mostove. Vse te komunikacije je bilo treba onesposobiti tako, da jih okupator ne bi mogel dlje časa uporabljati.

Postojanka na Ljubnem je predstavljala trd oreh za partizane. Nemška posadka je bila nameščena v petih utrjenih postojankah, ki so bile v najbližji okolici zavarovane s 17 bunkerji. Na Ljubnem je bil tudi sedež Revsove bande.

Šlandrovci so si ves dan pred napadom čistili orožje in si urejali opremo. Politični komisar major Žokalj-Džidži jim je govoril o pomenu akcij IV. operativne cone na območju Savinjske doline. O poteku akcije na Ljubno izčrpno piše dr. Marjan Stiplovšek v knjigi Šlandrova brigada. Naj ga citiram:²⁴⁰

»Iz Citrije sta se I. in II. bataljon po poldrugourni hoji približala Ljubnemu. I. bataljon je med Lučami in Ljubnim prekorčal Savinjo. Zato so čete vsaka v svoji smeri v polkrogu začele stiskati obroč okrog Ljubnega od Savinje prek grička Rasulje, kjer so imeli Nemci okrog cerkve in pokopališča več bunkerjev in strelskih jarkov, do levega brega Ljubnice. Štab bataljona je pričakoval, da bo na Rasuljah naletel na hud sovražnikov odpor. Ko so se borci 1. čete priplazili do teh ovir, so presenečeni ugotovili, da Nemci strelskih jarkov in bunkerjev na gričku niso zasedli. Tako so brez truda zasedli vse dominantne položaje nad Ljubnim, s katerih bi sovražnik lahko prizadejal borcem hude žrtve in jim onemogočil hiter dostop do postojank v trgu. Prav takšno srečo je imel II. bataljon, ki je poslal v predhodnico patruljo. Ta je presenetila stražarja na

mostu čez Savinjo in ga brez strela razorožila. II. bataljon je imel odprto pot za napad z juga. Čez most so brez težav pripeljali tudi top. Če bi Nemci vsaj malo slutili, da jih partizani nameravajo napasti, bi prav gotovo ključnih bunkerjev na robu trga ne pustili brez posadk. Tako pa so šlandrovci brez težav sklenili obroč okrog Ljubnega. Prvi strel je padel šele okrog 23.30, ko je stražar pred vermansko postojanko v Druškovičevi trgovini zagledal borce 1. čete. Tedaj se je začelo streljanje okrog vseh postojank, iz katerih so manjše skupine takoj zasedle bližnje bunkerje in strelske jarke. Nemci so z raketami klicali pomoč. Z njimi so tudi zažgali kozolec in gospodarsko poslopje. Visok ogenj je razsvetljeval okolico postojank in oteževal premike borcev.

1. in 3. četa I. bataljona sta obkolili manjšo postojanko gozdne zaščite v gozdarski hiši, v kateri je bilo sedem mož, ter glavno postojanko vermanov v Druškovičevi trgovini, ki ju je štab bataljona sklenil najprej likvidirati. Okrog njih je bilo pet bunkerjev, iz katerih so šlandrovci posadke že po kratkem obstreljevanju pregnali. Nato so stopili v akcijo minerci. Skozi okno so vrgli v vermansko postojanko deset kilogramov razstreliva, takoj po eksploziji pa so vanjo vdrli borci 1. čete in ujeli šest vermanov. Nekaj vermanov je bilo ranjenih in mrtvih, večina pa jih je pobegnila v sosednje hiše. Tako je bila po dobri uri boja uničena glavna postojanka vermanov. Borci so nato lovili vermane po sosednjih hišah. S skupino borcev 1. in 3. čete ter minerci je nato štab I. bataljona sklenil uničiti postojanko v gozdarski hiši. Pripadniki gozdne zaščite pa kljub okrepljenemu napadu niso niti pomislili na predajo. Tudi po tretjem miniranju, ko je bila hiša že precej porušena, so iz prvega nadstropja streljali in metali bombe ter onemogočali borcem vdor v postojanko. Komandant Zavasnik je nato ukazal zažgati gozdarsko hišo. Vseh sedem pripadnikov gozdne zaščite je zgorelo in ob štirih zjutraj je bil strt odpor tudi v tej postojanki.

Medtem je 2. četa I. bataljona, ki se ji je pridružila še 2. četa II. bataljona, napadla orožnike in skupino gestapovcev v Laknerjevi hiši ob cesti proti Lučam. Orožniška posadka je imela kar šest mitraljezov, nad postojanko pa bunkerje in strelske jarke, ki jih je takoj po prvih streljih zasedla. Imela je dobre položaje za obrambo ter je onemogočala četama, da bi se približali postojanki. Šele potem ko sta načelnik štaba Mirko Jerman in komandant bataljona Franc Zavasnik organi-

zirala napad na položaje orožnikov in gestapovcev s severne strani, od koder ga niso pričakovali, ker so računali, da jih varujejo vermani, je njihov odpor popustil. Šlandrovci so okrog devete ure dopoldne z jurišem vdrli v orožniško postojanko in jo zažgali. Razen pušk so zaplenili tudi vseh šest mitraljezov. Nekaj orožnikom in gestapovcem je uspelo pobegniti in so se še naprej upirali.

V zgodnjih jutranjih urah in dopoldne so šlandrovci čistili zgornji del trga. V akcijo je šel tudi štajerski bataljon VDV, ki je bil sprva določen za rezervo. Ena četa tega bataljona je skrbela za prenos ranjencev v bolnišnico na Mozirski planini, dve četi pa sta se prebijali na Ljubno s severovzhodne strani med položaji I. in II. bataljona Šlandrove brigade. Že ponoči je četa VDV odšla proti Janezovemu mlinu z nalogo, da uniči postojanko Revsove »bande«. Toda mlin je bil prazen, ker so se revsovci umaknili v Gasilski dom na Ljubnem. Prodiranje šlandrovcev in pripadnikov VDV proti spodnjemu delu Ljubnega je bilo zelo nevarno, ker so se vermani, orožniki, gestapovci in revsovci iz privatnih hiš in bunkerjev odločno upirali. Borci so zavzemali posamezne hiše in število ujetnikov na Rasuljah je naraščalo. Vermani so svojo drugo postojanko v Grundičevi hiši zapustili brez boja. Vedevejevci so obračunali tudi z nekaj gestapovci in na občini ujeli župana Petra Schlindweina. Opoldne so se revsovci in še nekateri, ki se niso hoteli vdati, zatekli v Koroščevo hišo, od koder so se nameravali prebiti v glavno postojanko gozdne zaščite v Petkovi gostilni. Svojega načrta pa niso uspeli uresničiti, ker so jih šlandrovci in borci VDV obkolili. V hudem spopadu se je vnelo nekaj okoliških poslopij. Kljub temu so minerci uspešno izvedli svojo nalogo. Okrog štirih popoldne so pognali v zrak Koroščevo hišo, iz katere se jih je nekaj rešilo, a so jih borci ujeli. V partizanske roke je padel tudi vodja gestapovske postojanke na Ljubnem Goettle.

Tako je ostala nezavzeta postojanka le še v Petkovi hiši, iz katere so pripadniki gozdne zaščite odbijali napade 1. čete II. bataljona pod vodstvom Franca Prislana-Zdravka, in 3. čete, ki jo je obstreljevala z Gorbuča. Borci so upali, da bodo s topom lahko strli odpor gozdne zaščite. Z njim so dvakrat zadeli gostilno, že pri četrtem strelu pa se je zlomila udarna igla in top so morali odpeljati. Gozdno zaščito so prisilili, da se je umaknila v kletne prostore, od tu pa je lahko uspešno odbijala napade šlandrovcev, ker je bila pred postojanko čistina.

Borci so večkrat brez uspeha poskušali postojanko minirati. Potem ko so jo obkolili tudi borci I. bataljona in VDV, se je minerec Kobilšek znova lotil miniranja. Na dolgo hmeljevko je privezal deset kilogramov razstreliva in ga prislonil ob zid. Šele s tretjim miniranjem, ko je uporabil 20 kilogramov razstreliva, je uspel. Borci so vdrli v postojanko in 31. julija ob 18. uri po skoraj 19-urnem boju strli še odpor gozdne zaščite. Od 47 mož te posadke jih je padlo 19. Ljubno je bilo tako osvobojeno.

Čeprav so bili mnogi Ljubenci hudo prizadeti, saj je bilo med boji miniranih ali požganih 18 zgradb, so vsi navdušeni pozdravili borce. Na trgu pred ljubensko cerkvijo je zaigrala partizanska godba, tja pa so borci pripeljali tudi ujete pripadnike gozdne zaščite, ki so bili še povsem omamljeni od eksplozij. Njihov odpor je bil zato tako hud, ker so vedeli, da za svoje zločine ne morejo pričakovati milosti. Pogosto so namreč hodili na hajke in so imeli na vesti več hudodelstev. Svojo zagrizenost so pokazali tudi kot ujetniki.

V boju na Ljubnem je imel sovražnik nad 70 mrtvih, boji pa so terjali žrtve tudi med vedevejevci in šlandrovci. Padli so namestnik komandanta IV. operativne cone major Alojz Hostnik-Jovo, intendant štaba cone zastavnik Franjo Justin, narodni heroj, pomočnik političnega komisarja bataljona Zidanškove brigade Milka Kerin, ki je bila slučajno tedaj v Šlandrovi brigadi na poti s partijskega tečaja, trije borci in ena borka (Nada Filipič) Šlandrove brigade ter dva pripadnika VDV.

Po bojih so borci zbrali med ruševinami orožje in opremo, prebivalci Ljubnega pa so odstranjevali nemške napise in razobešali slovenske zastave.«

Isti večer je bila napadena tudi postojanka v Lučah. Napadel jo je III. bataljon Šlandrove brigade. Tudi o tem napadu beremo v knjigi Šlandrova brigada:

»Komaj uro po osvoboditvi Ljubnega sta se vdali tudi posadki obeh postojank v Lučah.

Štab III. bataljona je napad nanje dobro pripravil. V noči na 30. julij se je bataljon premaknil od Hribernika v bližino Luč. Bataljonski funkcionarji so se pod vodstvom namestnika komandanta brigade Alojza Packa-Platina spustili do Luč, da bi ugotovili razpored bunkerjev in strelskih jarkov. Po ogledu položajev je štab sklenil, da bo 1. četa napadla Luče z zahodne strani od Solčave, 2. z juga od kmeta Jerovčnika, 3. pa z vzhoda

ob cesti proti Ljubnemu. Prvi dve četi sta imeli nalogo uničiti postojanko 2. alarmne čete Celje-vzhod v župnišču, 3. pa naj bi poskušala likvidirati postojanko z okrog 70 orožniki in policisti v osnovni šoli. Ob Savinji in Lučnici so bili dobro utrjeni bunkerji, ki so zapirali dohod do obeh postojank. Zato sta četi dobili kot prvo nalogo, da preženeta sovražnika iz njih. Štab je upal, da bodo borci to oviro obvladali le v primeru, če bodo sovražnika presenetili, še preden bi uspel zasesti bunkerje. Poročilo obveščevalca, ki se je vrnil iz Luč pozno zvečer, je vzbujalo upanje, da se bodo ta predvidevanja uresničila.

Nekaj pred enajsto uro zvečer so borci začeli stiskati obroč okrog Luč. Ko je skupina borcev poskušala priti čez Lučnico, jo je opazil neki verman in s strelji opozoril na nevarnost. Vermani, orožniki in policisti so naglo zasedli bunkerje in se začeli iz njih odločno braniti. Do jutra so borci zavzeli dva bunkerja, v katerih so ujeli dva vermana in dva policista. Nemci so morali zapustiti tudi bunker pri otroškem vrtcu. Tu je bil hudo ranjen policist. Za 3. četo sta bila dva bunkerja pri mostu neobvladljiva ovira na poti do orožniške postojanke. Nadaljevanje napada ob jutranjem svitu iz bližine bi terjalo hude žrtve, zlasti še, ker so vermani s puškomitraljezom iz zvonika obvladali položaje šlandrovcev. Zato je štab ukazal umik do Jerovčnika, kjer je enote razvrstil tako, da so bile Luče blokirane in pod stalnim mitralješkim ognjem. Nemci so imeli menda pri premikih med bunkerji in postojankami nekaj žrtev.

Ob štirinajsti uri je poslal namestnik komandanta brigade Alojz Pacek-Platin dve pismi komandirjema orožnikov in vermanov s pozivi na predajo. Orožniki in policisti so nato začeli zapuščati bunkerje in odhajati v osnovno šolo. Ko so vermani to opazili, sta komandir Studentschnigg in sonderfirer Scheiber odšla v orožniško postojanko, kjer so se nato začeli žolčni razgovori. Komandir orožniške postaje Leudl se je odločil za predajo, oba vodje vermanšafta ter dva stražmojstra pa sta menila, naj zdrži posadka do torka zjutraj in se nato prebije čez Raduho. Tudi orožniki in policisti, ki so se medtem lotili pijače, so bili enotnega mnenja. Neki policist z Dunaja se je javil, da bi kot parlamentarec odšel na pogajanja za predajo. Prvi odgovor posadke je bil, da bo o vdaji še premislila. Zato je ob treh popoldne poslal namestnik komandanta brigade nov ultimatum, v katerem je zahteval predajo do 21. ure, če si želi ohraniti življenje. Ta poziv je nesel v Luče ujeti verman, ki je poročal tudi o usodi posadke na Ljubnem. V osnovni šoli so bili

nato novi razgovori, na katerih je tudi občinski komisar in krajevni strankin vodja Just poskušal pregovoriti orožnike in policiste, naj zdržijo. Orožniki, po narodnosti pretežno Avstrijci, pa so sklenili, da se prepuste humanosti partizanov. Na boj bi pristali le v primeru, če jim borci ne bi dovolili, da prosto odidejo. Nekateri občinski in vermanski funkcionarji so zahtevali vsaj to, da ostanejo med pogajanja vsi bunkerji zasedeni, toda orožniki se niso več hoteli vrniti vanje.

Okrog 19. ure je prišel do zasede pri mostu pod Jerovčnikom nemški policist z belo zastavo in je namestniku komandanta brigade Alojzu Packu-Platinu sporočil predajo posadke z vsem orožjem in strelivom. Štab III. bataljona je takoj ukazal prenehanje ognja, enote pa so dobile nalogo, da blokirajo postojanki z vseh strani, zasedejo bunkerje in vdrejo v trg. Od sovražnika pa je štab zahteval, da se brez orožja razvrsti pred postojankama. Borci so izkoristili zmedenost in negotovost sovražnika med pogajanja ter začeli zasedati bunker za bunkerjem, posadke pa razoroževati. Ujete policiste 25. policijskega polka SS in orožnike je bataljon poslal pod stražo proti Ljubnemu, vermane pa je zadržal.

Pri obeh postojankah v Ljubnem in Lučah je imel sovražnik po poročilih štaba IV. operativne cone 76 mrtvih in 169 ujetih ter neugotovljeno število ranjencev. Padlo je šest šlandrovcev, ranjenih pa je bilo 21. Zaplenili so 19 puškomitraljezov, 349 pušk, 42 brzostrelk, 328 bomb, 90 min, 14 tromblonov, 43 750 nabojev in mnogo vojaške opreme.«

Kako je potekal napad na Gornji grad, nam v knjigi Zidanškova brigada nazorno opiše Mirko Fajdiga:²⁴¹

»Zidanškova brigada je bila pred začetkom akcije pri kmetijah Vavkan, Ramšek in Jamnik v bližini Gornjega grada. Dne 30. julija zvečer so njeni bataljoni krenili, da bi izvršili določene naloge. Prvi bataljon je zasedel položaje na območju Šentjanža ter varoval dostope od Rečice in Mozirja. Tretji bataljon je zasedel položaje na območju Gozda in Kališča ter varoval dostop od Kamnika. Njegova manjša enota je šla minirat cesto pri Županjih njivah, druga manjša enota, s katero je bil politični komisar bataljona Slavko Kokalj-Jožko, pa je šla na zavarovanje topa, ki je bil dodeljen Šlandrovi brigadi za napad na Ljubno.

Drugi bataljon, ki je imel dve četi, je šel pod poveljstvom namestnika komandanta Milana Trtnika v demonstrativni napad na Gornji grad. Prva četa je blokirala vojaško gozdno za-

ščito v Rakovi vili ob cesti proti Ljubnemu ter vermane na pošti in v bližini orožniške postaje. Postavila pa je tudi zavarovanje proti Mozirju, Bočni in Šmartnemu. Glavno nalogo pri navideznem napadu je prejela 2. četa, ki jo je vodil iznadljivi in hrabri komandir Jaroslav Soušek-Zdeno. Četa je imela poleg pušk 3 mitraljeze, nekaj brzostrelk in lahek italijanski minomet. Komandir je borce razporedil v tri udarne skupine. Ena je obkolila orožnike, dve pa v veliki graščini vermane. Terenski delavec domačin je vse skupine pripeljal do sovražnikovih utrdb neopazno. Partizanski podatki, da šteje posadka v Gornjem gradu okoli 150 mož, so bili precej natančni. Vermanov je bilo 126, vojaške gozdne zaščite 17, orožnikov, policistov in gestapovcev okoli 15, skupaj 158 mož.

Akcija vseh enot Zidanškove brigade se je pričela okoli 23. ure. Prvi bataljon je prekopal na svojem širšem okolišu vse ceste, minerji pa so zaminirali cesto pred zasedo in pri kamnolomu blizu Mozirja ter porušili most čez Savinjo pri Radmirju. Tretji bataljon je porušil vse mostove od Županjih njiv do Kališča ter prekopal na več mestih ceste, ki peljejo od Kamnika proti Gornjemu gradu in Lučam. V Gornjem gradu se je pričela akcija ob 23.30. Zateček je bil spodbuden. Mitraljezec 2. čete Štefan Kodrin-Konrad je opazil pred orožniško postajo stražarja. Ker je moral varovati položaje desetine je ukazal svojemu pomočniku, da mu mora pomagati zajeti stražarja, in sicer brez strela. V naslednjih nekaj trenutkih jima je to odlično uspelo. Nato je prišla patrulja treh orožnikov. Iskala je stražarja. Konrad je to izkoristil in sprožil mitraljez. Dva orožnika sta obležala, tretji — namestnik komandirja orožniške postaje — pa je dvignil roko in prosil, da mu prizanesejo. Povedal je, da ima brzostrelko pred vrati orožniške postaje. Pogumni Ferdo Nunčič je preskočil cesto in se čez nekaj časa vrnil z brzostrelko. Pričelo se je obojestransko močno streljanje. Orožniki so zmetali več bomb, Konrad pa je s soborci tolkel po njihovih strelskih linah. Toda borci so kmalu opazili, da je Konrada ranila bomba. Na položaju je ostal še nekaj časa, nato pa se je z njegovim mitraljezom izkazal Karel Vidergar-Vulči. Borci so vse postojanke ostro napadali, toda sovražnik se je zagrizeno branil. Noč na 31. julij se je iztekla za 2. bataljon z uspešno blokado, cilj je bil dosežen. Sovražnikova posadka ni mogla na pomoč na Ljubno in v Luče, ki so ju z vso močjo napadali borci Šlandrove brigade. Na položajih 1. in 3. bataljona je bilo vse mirno, vendar so partizani predvidevali,

da se sovražnik zanesljivo pripravlja za posredovanje in nasprotno akcije. Dne 31. julija ob 5. uri zjutraj je ukazal štab Zidanškove brigade 2. bataljonu, naj se umakne z nevarnih položajev iz Gornjega grada na ugodnejše, s katerih bo lahko tudi čez dan blokiral sovražnikove utrdbe.

Na Ljubnem in v Lučah so boji po oceni štaba cone potekali ugodno, kar je bil vzrok za ustno povelje Zidanškovi brigadi 31. julija, da mora demonstrativni napad na Gornji grad spremeniti v pravi. Podnevi 31. julija pa se je zgodilo nekaj nepričakovanega. Nekaj nemških častnikov gozdne zaščite je prese-netilo najprej 1. četo II. bataljona, ki je bila okoli Rakove vile, nato pa še I. bataljon pri Mozirju. Ko nihče ni pričakoval njihovega izpada, se jim je le-ta posrečil. Nemci so se odločili za tvegano akcijo. Sedli so v osebni avtomobil ter odbrzeli kar mimo dveh zased. Ko so se presenečeni partizani zavedli nemškega preboja z avtom, je bilo že prepozno. Na račun tega spodrseljaja je bilo pozneje izgovorjenih več resnih, pikrih pa tudi šaljivih pripomb.

Sovražnik ni upal niti ponoči niti podnevi na pomoč obklojenemu Gornjemu gradu. Za pohod iz Mozirja so se odločili komaj 31. julija zvečer. Na dveh tovornjakih so peljali vojake in policiste, pred njimi pa so previdno prodirali trije tanki. Blizu Šentjanža je sovražnikovo enoto napadel I. bataljon, mitraljeze, zlasti pa protitankovske puške so usmerili na tanke. Ti so se ustavili in začeli obstreljevati partizanske položaje s topovi. Sovražnik se je kmalu prepričal, da se partizani ne mislijo umakniti, zato se je vrnil v Mozirje. Zvečer je spet vse oživel. Drugi bataljon je z novimi navodili krenil v Gornji grad. Z njim so bili sedaj še štab brigade, borci zaščitnega voda in nekaj minerjev. Ponovni partizanski vdor v neposredno bližino utrdb je sovražnikovo posadko presenetil, zlasti pa skupino 17 vermanov, ki se je »hrabrila« v gostilni. Partizanska skupina, v kateri so bili kurirji, s člani štaba brigade in borci I. bataljona, so vermane nenadoma napadli in jih pozvali k predaji. Vermani so se partizanov tako prestrašili, da so takoj dvignili roke. Partizani so zvedeli, da so te vermane poslali za okrepitev postojanke, v kateri je bila nemška vojaška gozdna zaščita. Torej tudi drugi večer so začeli borci Zidanškove uspešno. Namestnik komandanta Milan Trtnik je po vdoru v postojanko usmeril okrepljene minerje z jurišno enoto na pošto. Gromki eksploziji je sledil juriš bombašev in ko so partizani vdrli v stavbo, so ugotovili, da so sovražnikovi vojaki zbežali

po skrivnem rovu v grad. Sledil je napad na gozdno zaščito. Po miniranju zgradbe in po odločnih juriših je ta postojanka padla 1. avgusta ob 2. uri zjutraj. Večina nemških vojakov se je vdala, manjše število pa je bilo med napadom ubitih in ranjenih, medtem ko se jih je nekaj prebilo k vermanom v grad. Minerji so se nato lotili zgradbe, v kateri je bila orožniška postaja. Po uspešni razstrelitvi so partizani planili v stavbo kar skozi okna in druge odprtine. Orožniki pa so bili hitrejši. Po rovu so se umaknili v grad. Z jurišem so borci II. bataljona nato pregnali v grad skupino sovražnikovih vojakov, ki so se upirali v župnišču. V gradu je bila sedaj zbrana vsa pisana nacistična družčina na čelu z zagrizenim županom Ernstom Haudeckom.

Partizanski obroč se je okoli obsežne graščine tesno sklenil in partizani, četudi maloštevilni ter za obleganje neprimerno oboroženi, se niso ustrašili sivih mogočnih zidov, ki jih je bilo treba za dosego zmage premagati. Napadali so premišljeno ter iskali slabe točke v sovražnikovem obzidju. Združena sovražnikova posadka se je branila z vsemi silami. Močan bojni hrup se je razlegal po trgu ob Dreti, vendar ga je od časa do časa preglasila partizanska pesem. Pojoče partizane je spremljal brigadni orkester, v katerem je bilo najbolj slišati neutrudljivega harmonikarja. Močno streljanje, partizanski orkester, ubrani partizanski glasovi sredi tako ogorčenih bojev, to je bilo za prisotne nekaj edinstvenega in nepozabnega. Od kod borcem Zidanškove takšen polet in razpoloženje?

Spodbujeni spričo vesti, da je Šlandrova brigada po hudih bojih zavzela ob 18. uri ogorčeno branjeno sovražnikovo postojanko na Ljubnem, uro zatem pa prisilila k vdaji še zadnji posadki v prav tako ogorčeno branjeni postojanki Luče, so se lotili izvršitve zadnjih povelj, da je treba uničiti tudi gornjegrajsko nacistično drhal s podvojenimi močmi. Z ognjem in pesmijo so borci naskakovali trdnjavo. Zavedali so se, da sedaj pričakujejo vsi od njih podobno veliko dejanje, kot so ga že dosegli soborci Šlandrove brigade. Komandir Zdeno je že drugo noč v nemščini, češčini in slovenščini pozival sovražnike vojaške k vdaji. Iz Luč je četa šlandrovcev pripeljala zajete nemške vojaške, ki so tudi prepričevali oblegano posadko, naj se neha upirati. Morala pri vermanih je padala, toda bili so med njimi še takšni, ki o vdaji niso hoteli ničesar slišati. Po surovosti in zagrizenosti sta prednjačila brata Franc in Martin Mahor. Franc je bil komandir vermanske čete in je bil po vojni zaradi stor-

jenih zločinov med vojno obsojen na smrt. Proti vdaji so bili tudi orožniki, policisti, nekaj pripadnikov gozdne zaščite in zlasti duhovni vodja vseh branilcev nemški župan Ernst Haudeck.

Štab brigade je uvidel, da niso puške, mitraljezi in lahek italijanski minomet kos mogočnim utrdbam. Zato je zaupal namestniku komandanta brigade Vincencu Janku-Harkovu in Milanu Trtniku, da posredujeta z minerji. Akcije sta se kot izkušena stara partizana lotila kar osebno. S precejšnjo težavo sta namestila celo vrečo razstreliva pod grajsko obzidje iz smeri Menine planine. Sem sta se težko priplazila, ker so Nemci med bojem zažgali bližnje gospodarsko poslopje, ki je čistino okoli gradu z velikim plamenom močno razsvetljevalo. 1. avgusta okoli četrte ure zjutraj, se je stresel ves Gornji grad. Eksplozija je bila učinkovita. Kamniti zidovi so zaječali in zazijala je velika razpoka. Skozi prah in dim, ki sta se vila okoli obzidja, so jurišali partizani. Toda vsi trije njihovi juriši so bili odbiti.

Zopet je bilo slišati klice sovražnikovim vojakom, naj se vdajo, vendar tudi obljube, da se jim ne bo nič hudega zgodilo, niso pomagale. Napadalci pa so kljub temu slutili, da v graščini dozorevajo pogoji za vdajo. Volja do nadaljnje obrambe je pri sovražniku postopoma upadala, saj ni bilo z nobene strani znakov o kakšni pomoči, s katero bi jih lahko njihovi poveljniki hrabрили. Najgodnejši za vdajo so vsekakor postajali vermani. V predpoldanskih urah je komandant IV. operativne cone major Franc Poglajen-Kranjc napisal posadki, ki se je brezupno branila v gradu, tole ultimativno pismo:

„Naše močne sile so zasedle Savinjsko dolino. V dvodnevnih bojih so padle že močno utrjene nemške postojanke na Ljubnem, v Lučah in Šmartnem ob Paki. Posadka na Ljubnem se je trdovratno branila ter je uničena do zadnjega moža razen nekaj vermanov, ki so se predali brez boja. Posadka v Lučah se je predala brez boja ter je sedaj vsa na svobodi in so šli po svoji želji v Celje.

Vermani in orožniki Gornjega grada!

Danes je vrsta na vas.

Vendar pa ne želimo brezplodnega prelivanja krvi z vaše strani za cilje zločinskega Hitlerja. Vojna je za Nemčijo izgubljena ter je samo še vprašanje dneva. Rdeča armada in zavezniki razbijajo demoralizirano nemško vojsko že v Varšavi, Firencah itd.

Nobenega smisla in pomena nima vaše nadaljnje upiranje.

Zaradi tega vam postavljamo jasno zahtevo: 10 minut po prejemu tega pisma se mora vsa posadka predati našim napadajočim silam. Če boste zahtevo sprejeli, vam jamčimo za vašo življenja, v nasprotnem primeru pa boste še danes do zadnjega moža uničeni. Pomoči ne boste dobili od nikogar, kajti naše brigade so zasedle vse položaje, od koder bi lahko prišla pomoč.

Poleg komandanta Poglajena je pismo podpisal tudi načelnik štaba IV. operativne cone Petar Brajović.

Pismo je v graščino odnesel nemški podčastnik, zadnji poveljujoči iz postojanke gozdne zaščite, ki se je vdala v nočnih urah. Pismo je vznemirilo posadko in za parlamentarca se je takoj ponudil Stanko Fabjan, ki je bil pred nedavno mobilizacija v vermanšaft sodelavec osvobodilnega boja. Fabjan je ukazal vermanu Hriberšku, naj takoj razobesi belo zastavo. Vtem je prihrumel komandir Franc Maroh in preprečil takojšnjo vdajo postojanke. Fabjana je hotel ustreliti, toda proti Marohu so nato nastopili nemški policist, ki je bil za vdajo, verman Jože Gradišnik in še veliko drugih, ki so spoznali, da je nadaljnja obramba nesmiselna. Na razgovor s partizani so poslali Stanka Fabjana in nemškega podčastnika. Vodstvo postojanke je postavljalo kot pogoj za vdajo, da partizani spustijo oborožene orožnike. Štab cone je ta pogoj zavrnil in zahteval takojšnjo popolno vdajo. Parlamentarca sta se vrnila v graščino in ko sta povedala, da zahtevajo partizani brezpogojno vdajo, sta naletela na hud odpor pri peščici zagrizencev z županom Haudeckom na čelu. Prišlo je do medsebojnih obračunavanj in velika večina vermanov in drugih, ki so bili za vdajo, je opozicijo hitro obvladala. Ob 10. uri je zaplapolala na gradu bela zastava, vrata so se odprla in Zidanškova brigada je s to sijajno zmago dosegla svoj največji bojni uspeh.

Partizani in njihovi voditelji, ki so sodelovali v bojih za osvoboditev Gornjega grada, so bili tega uspeha nepopisno veseli. Izkazano junaštvo in njihovi veliki naporji so bili bogato nagrajeni. Osvoboditev Gornjega grada je bila izredno pomemben vojaški dosežek Zidanškove brigade, saj so skoraj neverjetni podatki, da sta mogočne utrdbe, ki jih je branilo okoli 160 sovražnikovih vojakov, napadali samo dve partizanski četi, ki sta skupno šteli približno 150 borcev in starešin. Četi sta sicer bili ojačeni z minerji, v bojih pa je sodelovalo še nekaj kurirjev in članov štaba brigade. Toda če vse to upoštevamo, ne preseže število partizanov, ki so napadali sovražnika dve

noči in dober dan, 170 borcev. Poudariti je treba, da so bili partizani za tako zahteven napad zelo neprimerno oboroženi, saj so se znašli pred močnimi utrdбами z lahkim orožjem. Najučinkovitejši vojaški poseg pri napadih na postojanke in na srednjeveško trdnjavo je treba pripisati minerjem. Pri sklepnih oceni tega velikega uspeha je treba še reči, da so k zmagi odločujoče prispevale visoke moralnopolitične vrednote partizanske vojske, katerih v tem času sovražnikova vojska ni premogla.

Drugi bataljon je imel neznatno število žrtev, saj so bili laže ranjeni samo Štefan Kodrin-Konrad, Kopšajev, Filip Potočnik in Karel Rajh-Feliks. Zidanškova brigada pa je v bojih za osvoboditev Gornje Savinjske doline le utrpela hudo žrtev. V napadu na Ljubno je padla pomočnica političnega komisarja I. bataljona narodna herojka Milka Kerin — Pohorska Milka, ki se je v Šlandrovi brigadi zadrževala le po naključju. Pridružila se ji je na vrnitvi s partijskega tečaja in nato aktivno sodelovala v napadu.

V Gornjem gradu je imel sovražnik znatne izgube. V bojih so bili ubiti trije sovražnikovi vojaki, nekaj pa je bilo tudi ranjenih. Brigada je zajela 126 vermanov, 17 pripadnikov vojaške gozdne zaščite, 12 orožnikov ter župana Haudecka. Ob predaji je Haudeck naglo slekel rjavorumeno uniformo, se preoblekel v civilno obleko in se nato skril v dimnik. Toda poskus pobega mu ni uspel, ker so ga staknili vermani in ga prijavili partizanom. Partizani so zasegli pomemben plen: 134 pušk, 2 mitraljeza šarca, 6 lahkih mitraljezov, 27 brzostrelk, 2 parabeli, 6 pištol ter mnogo streliva in vojaške opreme.«

Šlandrova likvidira nemško posadko v Mozirju

Močna vermanska in policijska posadka v Mozirju, v kateri je bilo tristo vermanov in policistov, je bila stalna grožnja drugim osvobojenim predelom Savinjske doline. Podoben značaj so imele obrobne postojanke Letuš, Šmartno ob Paki in Braslovče. Tudi te so bile številčno zelo močne, saj je bilo v Letušu 70, v Šmartnem 100, v Braslovčah pa 120 mož posadke. Te postojanke so zadrževale razširitev osvobojenega ozemlja proti vzhodu v Spodnjo Savinjsko dolino in ovirale zveze obeh dolin.

Vse zgoraj naštetih posadke so bile v močno utrjenih postojankah. Obdane so bile s strelskimi jarki, z bodečo žico, z bun-

I. bataljon Šlandrove brigade na poti proti Rečici

kerji in drugimi ovirami, ki so oteževale dostop. Posadkam so zaradi bližine in lahkega dostopa v primeru potrebe lahko priskočile na pomoč močne nemške enote iz sosednjih postojank. V Celju je bilo v tem času kakih 4000 vojakov, v Šoštanju 1000, v Velenju 300, na Polzeli 200, v Slovenj gradcu 800 in na Vranskem 52. Ta vojska, ki je torej štela nad šest tisoč mož, bi lahko uspešno intervenirala in morda celo onemogočila partizanske načrte.

Štab IV. operativne cone je posrečeno taktiziral in izigral Nemce kot že velikokrat. S svojimi brigadami je nameraval hkrati, v eni sami noči, napasti Mozirje, Letuš, Šmartno ob Paki in Braslovče. Da bi pa odtegnil nemške sile s tega področja, je s Šercerjevo in Bračičevo brigado ter s Kozjanskim odredom 10. septembra napadal nemške postojanke na Kozjanskem in tam ustvarjal osvobojeno ozemlje. Dva dni zatem, ko je bila zrušena postojanka v Kozjem, se je že začela velika partizanska ofenziva na postojanke na mejnem področju med Gornjo in Spodnjo Savinjsko dolino.

Za napad na Mozirje je bila določena Šlandrova brigada. Ta je v teh akcijah dobila najodgovornejšo nalogo, od katere je bil odvisen končni uspeh celotne operacije. To je bila zanj velika odgovornost hkrati pa tudi priznanje.

Nemci so Mozirje spremenili v dobro utrjeno središče obrambnega sistema na prehodu z osvobojenega ozemlja v spodnji del Savinjske doline. Sovražnik se je v njem dobro utrdil v šoli, v župnišču, v cerkvi, v prosvetnem in sokolskem domu ter v otroškem vrtcu. Postojanke okrog cerkve so Nemci obdali z barikadami iz tesanega lesa v višini 2 do 3 metra, z žičnimi ovirami širine okrog 30 do 40 m, z minskim poljem in s strelskimi jarki. Ob drugih postojankah in okrog Mozirja pa so bili postavljeni bunkerji, kar je zelo otežilo prodor v trg. V teh postojankah so bili vermani (264) in orožniki. Posadka je bila številčno, v primerjavi z moštvom Šlandrove brigade kot napadalcem, zelo močna, kar je terjalo zelo skrbne priprave. Štab Šlandrove brigade je lahko poslal v akcijo le 452 borcev pehote in 36 artilerijcev, vendar še ti niso bili vsi oboroženi.

Ob 18. uri se je s položajev v Bočni, na Otoku in v Kropi napotila brigada na akcijo. Glede na povelje štaba IV. operativne cone o konspirativnosti so borci molče korakali, ko je nenadoma nekdo začel izpod vrha Dobrovelj spuščati rdeče rakete. Tedaj so se h komandantu vrnili tudi obveščevalci, ki so ves dan opazovali sovražnikove premike okrog Mozirja. Ugotovili so, da tamkajšnja posadka ne sluti, da jo bodo napadli in da ni dobila čez dan nobenih okrepitev. Zelo slabo pa so varovali konspirativnost akcije intendanti, ki so že ob treh popoldne prepeljali v Nazarje 13 voz, s katerimi bi po akciji odpeljali plen. Obveščevalci so slišali med prebivalstvom v Nazarjah govorice o napadu na Mozirje. To je komandanta Jermama razjezilo, zato je ukazal, naj gredo na čelo brigade zastavonoše, šramel in harmonikarji. Borci so nato veselo razpoloženi, med igranjem in petjem, ki je dvigalo borcem moralo, prikorakali v Nazarje. Tu so se bataljoni ločili in se usmerili vsak na svoje območje napada. Komandant brigade Mirko Jerman je šel z II. bataljonom, da bi neposredno vodil to enoto, njegov namestnik Franc Zavasnik-Božič je odšel z isto nalogo s I. bataljonom, pomočnik političnega komisarja Matija Knap pa s III. bataljonom.

Ob 21. uri so bataljoni zavzeli določene položaje. Načrt je predvidel, da se napad na postojanko v Mozirju izvede koncentrično, in sicer vsak bataljon z dvema četama, po eno četo pa bi imeli v rezervi.

Sovražnik je imel dobro organizirano opazovalno službo. Iz zvonika so odkrili premike borcev I. bataljona. Takoj so jih obsuli z mitralješkim ognjem iz zvonika, v katerem so imeli

štiri mitraljeze. Nato so odprle nanje ogenj tudi posadke bližnjih bunkerjev. Tako se je že pred določeno uro okrog 21.20 po prvih nemških strelih začel hkratni napad vseh treh bataljonov.

Borci I. bataljona so se kljub hudemu ognju priplazili na jurišno oddaljenost od bunkerjev in postojank. S teh položajev so odprli ogenj na postojanko in prisilili sovražnika, da je zapustil prve utrjene položaje in se umaknil za leseno ograjo okrog postojank. V pripravi na juriš je štab bataljona določil dva mitralješka oddelka za naskok z južne strani. To pregrupiranje je bilo opravljeno kljub nenehnemu sovražnikovem ognju. Po znaku »na juriš« so borci najprej zmetali ročne bombe za obrambni pas postojanke. Tedaj je sovražnik delno prenehal streljati in borci so priložnost izkoristili za vdor v postojanko. Vdalo se je 25 vermanov z orožjem, drugi pa so pobegnili v postojanke okoli cerkve. V jurišnem bojnem redu so nato borci I. bataljona nadaljevali pot proti orožniški postojanki. Med potjo k njej so likvidirali še bunkerje na levi strani ceste. Po kratkem boju so nato uničili manjšo orožniško postojanko s posadko osmih mož. Po tem uspehu so začeli preiskovati okoliške hiše in ujeli so še deset vermanov. Med prodiranjem proti cerkvi so uničili še nekaj bunkerjev. V jutranjih urah so zavzeli položaje za zadnjimi hišami pred cerkvijo, od koder so z mitralješkim ognjem in minometom obstreljevali posadko v postojankah in v zvoniku. Zaradi hudega sovražnikovega ognja pa skupini borcev ni uspelo, da bi se prebila prek mostu bliže k postojanki. Borci I. bataljona so še ob svitu vztrajali na svojih položajih. V jutranjih urah pa sta bila ranjena komandant bataljona in njegov namestnik.

III. bataljon je prodiral proti glavni postojanki od žage pred Mozirjem, kjer je 2. četa zavila na levo, da vzpostavi zvezo z II. bataljonom, 1. in 3. četa pa sta se usmerili na levi breg Savinje in ob njem prodirali proti žičnim oviram. Ti dve četi sta se uspeli prebiti čez žične ovire, v naskoku sta najprej pregnale sovražnika iz strelskih jarkov, nato pa kljub močnemu mitralješkemu ognju zavzeli tri bunkerje. Prva četa je nato postavila zasedo pri mostu čez Savinjo in začela obstreljevati zvonik. Tako je Nemcem zaprla izhod iz trga proti Savinji, borcem 3. čete pa je omogočila, da so razoroževali vermane po bunkerjih. Nato je 3. četa s skupino borcev I. bataljona, ki je operirala desno od nje, napadla postojanke v šolskem in prosvetnem domu ter v otroškem vrtcu. 2. četa je medtem

uspela skupaj z borci II. bataljona izbojevatí prehod skozi žične ovire. Po hudem boju je zavzela strelske jarke ter dva bunkerja. 2. četa je nato prodrla v notranjost trga in pomagala pri napadu na postojanko v sokolskem domu. Po polurnem boju se je ta postojanka predala, po kratkem boju pa sta se vdali tudi posadki v prosvetnem domu in v otroškem vrtcu. Tako je I. in III. bataljonu uspelo, da sta do ene ponoči zavzela vse manjše postojanke in bunkerje, pri tem je bilo ujetih okrog 100 vermanov in orožnikov. Po tem uspehu so se borci obeh enot razmestili na položaje okrog cerkve, da bi pomagali II. bataljonu pri likvidaciji glavnih postojank v šoli, v župnišču in v cerkvi.

II. bataljon je zavzel pri napadu položaje od griča Brdca čez glavno cesto do Savinje. 3. četo, ki je prodirala ob glavni cesti, je sovražnik zaustavil s hudim ognjem iz zvonika in obcestnih bunkerjev. 1. četa je v naskoku zavzela bunker ob Savinji in zaplenila mitraljez in tri puške. Borci 2. čete pa so z Brdca obstreljevali glavne postojanke. Poskus naskoka je sovražnik z izredno močnim mitralješkim ognjem odbil. Približevanje postojanki je bilo izredno težavno. Sovražnik je namreč ob začetku napada zažgal kozolec in neko gospodarsko poslopje. Ogenj je tako razsvetljeval okolico postojanke, da so imeli Nemci zelo dober pregled nad položaji šlandrovcev. Videti je bilo vse do Nazarij. Velike težave so bile tudi pri namestitvi topa na položaj. Ko so ga peljali iz Nazarij proti Mozirju, so Nemci iz zvonika obstreljevali cesto in morali so ga obložiti z vrečami peska, da so ga lahko pripeljali na oddaljenost 250 metrov od postojanke, od koder so nato z neposrednimi strelí obstreljevali predvsem zvonik in cerkev. Obstreljevanje s topom je bilo zelo uspešno. Že po prvih zadetkih se je moral sovražnik umakniti iz štirih bunkerjev, proti jutru pa tudi iz šole in iz zvonika v cerkev, tu pa se je izredno močno upiral. Zaradi hudega ognja niso topničarji uspeli odpeljati topa, temveč so ga morali razstaviti in ga odnesti s položajev. Ko se je zdanilo, je glavnina Šlandrove brigade blokirala še nezavzete postojanke in jih nato ves dan obstreljevala.

Čez dan je sovražnik z izpadi poskušal prebiti blokado, toda šlandrovci so ga vsakokrat odločno zavrnili. Okrog 17. ure se je vsa Šlandrova brigada spet približala postojankam okrog cerkve. Sovražnik je verjetno opazil osredotočenje sil in priprave za nov napad ter uvidel, da se ne bo mogel braniti. Prav gotovo ga je demoraliziralo tudi to, da ni dobil pričakovane pomoči. Najprej je zapustilo postojanko deset vermanov, nato

pa se je predal še nek funkcionar. Tega so poslali nazaj v postojanko, da bi pozval posadko na predajo. Kmalu nato je sovražnikov ogenj prenehal in na eni od sovražnih postojank se je pojavila bela zastava. Šlandrovci so nato z vseh strani pohiteli k postojankam in razorožili 153 vermanov. Tako je po dvajseturnih bojih ob 17.30 padla najbolj utrjena sovražna postojanka na meji med Gornjo in Spodnjo Savinjsko dolino. Za to zmago je darovalo svoje življenje pet šlandrovcev, pet je bilo huje in 35 laže ranjenih. Sovražnik je imel po partizanskih podatkih 51 mrtvih, več ranjenih, ujetih pa jih je bilo skupaj 255. Šlandrovci so takoj po bojih začeli zbirati plen. Dobili so 225 pušk, 5 lahkih minometov, 12 težkih mitraljezov, 10 puškomitraljezov, 121 min za minomete, 203 bombe, 80 000 nabojev, dva osebna in en tovorni avto ter velike količine vojaške opreme.

Med bojem se je morala borcev očitno stopnjevala. Čim več postojank in bunkerjev je padlo in čim več je bilo ujetih in zaplenjenega orožja, tem srčneje so se borili. Težave pa so bile predvsem v tem, da je imel sovražnik za obrambo izredno dobre položaje in da so bili borci ves čas napada izpostavljeni ognju. Zato je bila tudi zveza med bataljoni včasih pomanjkljiva, dobra pa je bila med štabom brigade in operativnim štabom. Odlikoval se je brigadni poveljniški kader, ki je vodil akcijo pri enotah.

Že eno uro po predaji posadke je štab dobil sporočilo, da poskuša sovražnik prodreti v Letuš. Zato je poslal III. bataljon na položaje proti temu kraju. Še pred njegovim prihodom pa so borci Tomšičeve brigade sovražnika uspešno zavrnil in III. bataljonu ni bilo treba poseči v boj. V zasedi pa je ostal od 19. ure do 8. ure zjutraj naslednjega dne. Pred odhodom je porušil še most iz armiranega betona čez Savinjo v Letušu, ki je bil dolg okrog 40, širok pa 10 m. Za miniranje so porabili 320 kg razstreliva.

Tudi gorska baterija je po zavzetju postojanke v Mozirju takoj odšla na pot. Dobila je nalogo, da pomaga Tomšičevi brigadi pri zavzetju postojanke v Šmartnem ob Paki. Že med potjo pa je zvedela, da so tomšičevci strli odpor sovražnika v tej postojanki, zato je odšla na položaje v Bočno.

II. bataljon je po zavzetju postojanke dobil nalogo, da spremi ujete vermane v Bočno in tja pripelje ves zaplenjeni material in orožje. Ena od čet tega bataljona pa je morala v zasedo na Slape pri planini Krašica. V trgu je ostal le I. bataljon, ki je

skrbel za vzdrževanje reda. Štab brigade se je tako pripravil na morebitni nemški vdor v Mozirje.

Po uničenju postojank je zavladovalo med prebivalstvom veliko veselje. V Mozirju je bil zvečer po osvoboditvi velik miting, na katerem so nastopili tudi šlandrovci.²⁴²

Zidanškova brigada napade Braslovče

Napad na Braslovče in sosednje postojanke v Spodnji Savinjski dolini se je začel istega dne kot na Mozirje. Tomšičeva brigada je dobila nalogo, da napade in likvidira Letuš. Da bi lažje izvedla to nalogo, je z delom enot demonstrativno napadla postojanko v Šmartnem ob Paki. Obenem je porušila železniško progo od Šmartnega do Polzele, na več mestih razkopala cesto, porušila mostove in z zasedo zavarovala dostop iz Celja po levi strani Savinje. Zidanškova je imela nalogo napasti in po možnosti uničiti postojanko v Braslovčah, zavarovati dohod iz Celja na desnem bregu Savinje in poleg tega še demonstrativno napasti postojanko na Vranskem ter vezati tamkajšnje nemške sile, ki bi sicer lahko prek Dobrovelj udarile v hrbet Šlandrovi brigadi ob napadu na Mozirje.

Razpoloženje med pohodom v akcijo je bilo zelo dobro. K temu so znatno prispevale tudi vesti o naglem napredovanju Rdeče armade ter zavezniških enot v Franciji.

Brigada je krenila od Sv. Jošta, Črete, Javršnika, Sv. Janeza in Pavla ter Križnika 11. septembra ob 18. uri, da bi opravila zadano nalogo. Njene enote so bile na določenih položajih okoli polenajste ure. Po tem času sta se postojanki v Braslovčah približevali z juga 2. četa Mirka Krajgerja-Luke, z zahoda pa 3. četa Mihe Ramšaka iz I. bataljona. Napadalne skupine so hotele z iznenadnim napadom presenetiti sovražnika, kar pa jim ni uspelo. Nemci so bili na napad pripravljeni in so partizane pričakali v strelskih jarkih, bunkerjih in utrjenih zgradbah. Partizanom je kljub temu uspelo obkoluti sovražnikova obrambna žarišča v župnišču, orožniški postaji in zvoniku. Posamezne udarne skupine so se plazile ob 60 cm visokem pokopališkem zidu, ki pa jim ni dajal primernega kritja, ker je bil preblizu stavb, v katerih so bili Nemci močno utrjeni. Iz prvega nadstropja so na plazeče partizane z lahkoto metali ročne bombe mimo zidu in tako razbijali partizanske napadalne skupine. Partizani so zasedli na južni strani nekaj hiš in začeli iz njih napadati Nemce

v sosednih zgradbah. Pod zaščito močnega partizanskega ognja je minerjem uspelo priti do dveh sovražnikovih zgradb in ju minirati. Slediti bi moral juriš, ki pa ga ni bilo mogoče izvesti. Iz zvonika in drugih utrdb so Nemci tako močno streljali, da bi bil juriš preveč tvegan in povezan s prevelikimi žrtvami. V ožjem sovražnikovem obrambnem prostoru je bil tudi bunker, ki je partizanske položaje močno ogrožal. K njemu se je plazil miner, toda kljub velikemu pogumu mu miniranje bunkerja ni uspelo. Opazil ga je Nemec in proti njemu izstrelil tromblon, ki je zadel mino. Ta je eksplodirala in minerja hudo ranila.

Podobne težave kot I. bataljon je pri napadu na Braslovče imel tudi II. bataljon. Utrjeno šolo in bunkerje je začel napadati s četami Antona Bendeta-Nika in Jaroslava Souška-Zdena ob 23. uri v vzhodne ter južne strani. Teren okoli utrdb je bil odprt, brez zaklonov in za napadalce zelo neugoden. Proti šoli so poslali minerje, ki pa do stavbe niso prišli, ker so naleteli na sistem bunkerjev. Borci so se nato prebili do šolske drvarnice in jo zažgali. Tako so hoteli zanetiti tudi glavni objekt, toda Nemci so ogenj hitro pogasili. Bataljonsko vodstvo je med bojem poslalo posadki pismen poziv za vdajo, toda sledil je odgovor, da pričakujejo pomoč in da naj partizani le nadaljujejo z napadom ter naj ne zbežijo. Odgovor je bil podpisan z »novi komandir«, kar so si partizani razlagali, da so Nemci prejšnjega komandirja pred napadom zamenjali ali celo zaprli. Stari komandir je bil povezan s partizani, kar so Nemci verjetno zvedeli in se takoj lotili ustreznih ukrepov. Zagrizen sovražnikov odpor v Braslovčah je tako štab bataljona povezoval s spremembo vodstva v postojanki. Bataljon se je pred dnem umaknil iz Braslovč na ugodnejše položaje, s katerih je blokiral postojanko. V napadu so se med drugimi zlasti izkazali komandir Jaroslav Soušek-Zdeno, vodnik Štefan Kodrin-Konrad in mitraljezec Franc Klančnik. Nemci so imeli v nočnih bojih z II. bataljonom po partizanskih poročilih približno 10 mrtvih in ranjenih, bataljon pa pet ranjenih.

Skupina borcev I. bataljona z brigadnim intendantom, komandirjem štabne zaščite Jožetom Bambičem in kurirjema Tončkom Kropuškom ter Ivanom je v gasilskem domu pri šoli odkrila kakih 80 gasilskih uniform, 20 zimskih plaščev in 30 parov čevljev, nekaj uniform Hitlerjeve mladine, v dveh trgovinah pa nekaj špecerije. S štirimi vpregami so se odpeljali na Dobrovlje. Tu se je preoblekel v nove uniforme dobršen del I. bataljona, z njimi pa tudi slabo oblečeni borci iz drugih enot.

Iz hlevov na državnem posestvu v Braslovčah so odpeljali tudi nekaj živine.

Tretji bataljon je najprej postavil zasedo v Šentrupertu, kjer je tudi miniral cesto. Nato je poslal proti Celju močnejšo enoto, ki bi morala postaviti zasedo na mostu v Grobljah. Iz celjske smeri so se tedaj pripeljali štirje tovorni avtomobili Nemcev. Partizani so jih napadli z mitraljezi, trombloni in drugim orožjem ter jih prepodili v smer, od koder so prišli; potem so v Grobljah postavili zasedo. Tretji bataljon je s patruljami nadziral tudi teren med zasedama v smeri proti Št. Pavlu (Prebold) ter Kapli, medtem ko je 3. četa II. bataljona minirala pri Polzeli most ter prekopala ceste. Četrty bataljon je ob 21. uri demonstrativno napadel Vransko, četa bataljona pa je razrušila most pri Kapli. Sovražnikova posadka na Vranskem se je ob napadu odločno upirala, kar ni kazalo na morebitno likvidacijo. Vsako približevanje partizanov utrdbam so Nemci odbili. Toda bataljon je kljub temu zasedel čez noč več kot polovico Vranskega. Neoboroženi borci so med blokado naglo izpraznili tri trgovine. Ranjena sta bila komandir Franc Herle-Nande in Polde Žibert-Mirko.

Ob svitu 12. septembra so se začeli vsi bataljoni umikati na predvidene položaje. Zbirno mesto III. bataljona je bilo pri Starem gradu nad Braslovčami. Ko so njegove zasede bile na pohodu iz doline in šle mimo graščine Žovnek, so jih iz postojanke napadli Nemci. Borci III. bataljona so odgovorili z močnim ognjem in držali položaje do prihoda I. bataljona. Ta bataljon bi sicer moral zasesti položaje ob robu gozda nad Braslovčami in od tod blokirati postojanko. Toda razvoj dogodkov je narekoval drugače. Takoj je bilo treba napasti sovražnikovo posadko Žovnek in priskočiti na pomoč III. bataljonu, ki je bil v spopadu z Nemci. Ponoči se je izkazalo, da v Žovneku ni le nekaj sovražnikovih vojakov, kot so se glasile prvotne informacije, temveč kakih 50. Prvi bataljon je na položajih okoli Žovneka zamenjal enote III. bataljona, sklenil okoli utrjene graščine obroč in pričel postojanko napadati. Med napadom so partizani pozivali posadko k vdaji, toda Nemci so računali, da bodo kmalu dobili pomoč, pa so se še naprej zagrizeno branili. Prvi bataljon je med bojem zaplenil v graščini 4 svinje, 4 goveda in 5 tovornih konj. Okoli 10. ure so izvedli sovražnikovi vojaki izpad. Njihov cilj je bil prebiti se v gozd, kar pa je uspelo le posameznikom. Bataljon je imel ob napadu na Braslovče in Žovnek 4 ranjence, Nemci pa so imeli več mrtvih in ranjenih.

Okoli 10. ure se je pripeljalo iz Celja v Braslovče 6 tankov in 22 tovornih avtomobilov vojaštva, ki je pripadalo I. bataljonu Cholm 25. policijskega polka SS. Del nemških enot je najprej napadel II. bataljon, ki je streljal nanje z roba gozda nad Braslovčami, glavnina s tanki pa je šla na pomoč postojanki Žovnek. Tu so kmalu po 10. uri naleteli na I. bataljon, ki se jim je prav tako kot II. bataljon čvrsto postavil po robu. Kljub močnemu ognju nemške pehote, minometov in tankovskega topništva je bataljon vztrajal na položajih nad Žovnekom do 13. ure. Zaradi velike sovražnikove premoči se je nato umaknil v višje lege proti Staremu gradu in se tu vkopal. Toda Nemci so ga tudi tu ob 14. uri napadli z vso silo. Po ostrih spopadih je Nemcem uspelo s tanki razpoloviti bataljon in ga prisiliti k umiku. Bataljon se je nato zbral ter se utrdil pri Strnadu. Nemci so ob 22. uri izvedli na njegove položaje pravo kanonado, nakar se je I. bataljon vrnil na položaje k Staremu gradu. Sem je prispel 13. septembra ob 4. uri zjutraj in se na položajih vkopal.

Nemški pehoti se je II. bataljon uspešno upiral od 10. do 13. ure. Ob 14. uri pa so na njegove položaje prodrli tanki in vsuli iz topov po njih točo šrapnelov. Bataljonu ni kazalo drugega, kot da se je umaknil kakih 700 m višje v smeri proti Letušu. Tu se je razporedil po malem grebenu in ga držal do 16. ure, ko so se Nemci umaknili v Braslovče. Bataljon se je nato ponovno približal postojanki na oddaljenost kakih 400 m in zasedel položaje ob cesti Braslovče—Letuš.

Tretji bataljon se je po umiku iz zased in od Žovneka zbral pri Starem gradu. Tu je bil do 15. ure, ko ga je štab brigade poslal v bližino Braslovč nad cesto, ki pelje v Letuš.

Ob 17. uri se je II. bataljonu približala kolona nemških policistov z dvema tankoma. Prihajala je iz Braslovč in je bila namenjena v Letuš. Blizu II. bataljona je bil sedaj tudi III. bataljon. Drugi bataljon je Nemce napadel še preden so se utegnili razviti v bojno formacijo. Prišlo je do hudega spopada, v katerem sta tankovska topa kar bruhala granate pa tudi sovražnikovi minometalci so bili zelo aktivni in nevarni. Tedaj pa je po Nemcih z boka udaril III. bataljon. Po dveurnih bojih sta bataljona prisilila Nemce, da so se umaknili v Braslovče, postojanko pa sta blokirala do 4. ure zjutraj, ko sta se umaknila k Sv. Urbanu na Dobrovlje. Nemci so imeli v tem spopadu več mrtvih in ranjenih, bataljona pa 2 padla in 5 ranjenih. Iz tega boja je treba posebej omeniti, da je bilo poleg omenjenih ranjencev še več laže ranjenih partizanov, ki pa so med bojem

odklonili prvo pomoč in s soborci gonili Nemce; med njimi je bil tudi namestnik komandanta brigade Vincenc Janko-Harkov.

Po demonstrativnem napadu na Vransko se je 4. bataljon proti jutru umaknil na položaje v Tešovo pri Vranskem. Nemci so poslali iz postojanke proti bataljonu patruljo, ta pa jo je napadel in prisilil, da se je vrnila na Vransko. Ranjen je bil borec Anton Kropivšek. Bataljon je zapustil Tešovo ob 7. uri zjutraj in krenil proti Čreti na Dobrovlje.

Po ukazu operativnega štaba I. in XI. brigade se je Zidanškova brigada 13. septembra premaknila na položaje Sv. Urban, Ramšak ter Sv. Janez in Pavel na Dobrovljah. Te kraje je zasedla okoli 8. ure zjutraj. Kmalu zatem je dobil IV. bataljon sporočilo, da je v pohodu proti Čreti sovražnikova kolona, ki prihaja iz Podloga, jugovzhodno od Vranskega. Bataljon ji je postavil zasedo in jo napadel, nakar se je kolona umaknila proti Braslovčam. Okrog poldvanajste ure je brigadno zasedo obšla druga nemška kolona III. bataljona polka Treeck, ki je vzhodno od Sv. Urbana z iznenadnim napadom presenetila III. bataljon. Ta se je med bojem izmaknil proti Sv. Urbanu. Ob napadu je imel bataljon 4 ranjene, poleg tega pa so mu Nemci zaplenili nekaj orožja, opreme, sanitetnega materiala in pisalni stroj. Da bi pomagal III. bataljonu, je hotel I. bataljon udariti Nemcem v bok, toda na koti 872 med Ramšakom in Hribernikom se je srečal s sovražnikovo enoto, ki je nastopala na grebenu proti Sv. Urbanu. Bataljon je prvi sovražnikov napad odbil. Ker pa je nato napadla glavnina sovražnikovih sil, se je moral umakniti na položaje k Sv. Urbanu. Drugi bataljon je tedaj zasedel majhen greben na desni strani položajev III. bataljona, proti I. bataljonu pa je prodiralo približno 500 Nemcev. Druga skupina, ki je štela tudi približno 500 Nemcev, pa se je pomikala od Ramšaka po sredini med dvema grebenoma proti Sv. Urbanu. Taktična naloga te skupine je verjetno bila zvabiti brigado v frontalen spopad s kolono, ki se je pomikala proti grebenu, jo obkoliti in uničiti. Prevladujočo koto 830 so Nemci držali z namenom, da bi od tod napadli, če bi se brigada prebijala proti Čreti. Štab brigade je naglo ukrepal. Prvemu bataljonu je ukazal, da zapusti položaje, ki jih je branil pri cerkvi Sv. Urbana in da se počasi umika po vzporednem grebenu s Savinjsko dolino. Ko so Nemci prodrli na pobočje Dobrovelj nad Mozirjem, se je brigada brez IV. bataljona umaknila po sedlu pod koto 678 proti Kokarjem in zasedla položaje v Šmartnem ob Dreti. Tako se je končal taktično zelo dobro zamišljen in izveden umik bri-

gade pred močnejšimi nemškimi enotami. Potem ko je IV. bataljon dopoldne pregnal Nemce v Braslovče, se je po nalogu operativnega štaba I. in XI. brigade premaknil k Sv. Janezu in Pavlu. Tu je bil do 20. ure, potem se je vrnil na Čreto. Po partizanskih ocenah so imeli Nemci v vseh spopadih z enotami Zidanškove brigade tega dne okoli 90 mrtvih in ranjenih, ki so jih kmetje z Dobrovelj vozili na vse strani. Brigada pa je imela tele žrtve: v I. bataljonu je padel borec — verjetno Zlatko Golavšek, trije so bili ranjeni, v III. bataljonu pa so bili 4 ranjeni. Od ranjencev je znan Alojz Strmčnik.

Dne 14. septembra je bila brigada v Šmartnem ob Dreti, IV. bataljon pa še vedno na Čreti. Prvi in drugi bataljon sta tega dne poslala v Nazarje bojni patrulji. Ob prihodu do trga sta patrulji z mitraljezi napadli I. bataljon nemškega polka Treeck. Nemci so se nato razvili v strelce in ena od patrulj se je morala umakniti, medtem ko je druga izkoristila ugodne položaje in močno obstreljevala sovražnikovo opazovalnico v zvoniku ter vojaštvo, ki si je kuhalo hrano pri cerkvi. Nemci so se v popoldanskih urah iz Nazarij umaknili, v mraku pa so trg zasedli partizani ter organizirali za prebivalstvo in vojsko miting.²⁴³

Boji za obvarovanje osvobojenega ozemlja

Po končanih bojih na Ljubnem in v Lučah se je Šlandrova brigada namestila na položajih med Ljubnim, Radmirjem in Šentjanžem, da bi preprečila morebitni vdor sovražnika na osvobojeno ozemlje. Naslednjega dne se je I. bataljon premestil h Kajzerju nad Ljubnim, II. bataljon je odšel v Melišce pod Homom in tu postavil zasedo na cesti proti Rečici in Nazarjam. IV. bataljon je ostal v Radmirju. I. bataljon je v vaseh mobiliziral novince. Zidanškova brigada je imela en bataljon na položajih pri Šentjanžu, drugi bataljon je bil v Gornjem gradu, III. pa je zavzel položaje pri Gozdu.

Štab IV. operativne cone je pravilno predvideval, da Nemci ne bodo pustili osvobojenega ozemlja pri miru, prizadevali si ga bodo ponovno zavzeti. Zato je del enot, ki niso aktivno sodelovale pri napadih na postojanke, odredil za zavarovanje osvobojenega ozemlja. Že 2. avgusta je s Kamniške strani prodirala močna enota Nemcev, ki je štela 300 mož, okrepljena z dvema topovoma. Zidanškovci so jih pričakali pri Gozdu in jih po štiri-

urni bitki pognali nazaj v Kamnik. Nemci so imeli več mrtvih in ranjenih, medtem ko partizani niso imeli izgub. Na vzhodnem koncu Savinjske doline se je istega dne Tomšičeva brigada borila z močno policijsko enoto, ki je prišla iz Šoštanja, s ciljem, da vdre v Savinjsko dolino. Tomšičevci so ji to preprečili. Šlandrovci pa so že v mraku tega dne zavrnilo dve blindi in tank, ki so se pripeljali iz postojanke v Mozirju.

Po likvidaciji postojank v Lučah, na Ljubnem in v Gornjem gradu se je znašla v težavnem položaju 1. alarmna četa Celje-vzhod v Rečici. Vermane je zelo demoralizirala novica, da so 2. avgusta okrog 9. ure videli ljudje okrog 50 razoroženih orožnikov in policistov z belo zastavo na poti iz Št. Janža proti Mozirju, še bolj pa so jih vznemirile govorice, da je naslednja na vrsti njihova postojanka. Komandir čete šarfirer Max Kovatsch je menil, da s svojimi 70 vermani ne bi mogel vzdržati večjega napada, še posebno, ker so vermani popolnoma odpovedali in bi se s takimi ljudmi ne mogel uspešno boriti. Iz Rečice je odšla večina prebivalcev, ker so jih partizani obvestili o napadu. Zato je predlagal opustitev oporišča v Rečici, preden bi ga partizani napadli. V nasprotnem primeru pa je odklonil odgovornost za nadaljnje dogodke. Še isti dan, 2. avgusta zvečer, so se iz Nazarij in Rečice umaknili vermani in orožniki proti Mozirju. Trije bataljoni Šlandrove brigade so se takoj, ko so to zvedeli, premaknili proti obema izpraznjenima postojankama. Šlandrovci so v Rečici porušili in požgali vse postojanke in bunkerje, v Nazarjah pa so se jim pridružili tudi borci Zidanškove brigade, ki so porušili most čez Dreto, zažgali graščino in minirali samostan.

Po teh akcijah sta se II. in IV. bataljon vrnila na stare položaje, I. bataljon pa je zavzel položaje v Prihovi in nad Mozirjem. Komandir 1. alarmne čete Celje-vzhod je 3. avgusta ob pol devetih dopoldne poslal iz Mozirja ogledno patroljo 30 mož, ki se jim morala zaradi močnega obstreljevanja šlandrovcev umakniti. Okrog pol dveh je skupaj s policisti odšla proti Rečici nova ogledna patrolja. Na Brezjem vrhu, severno od Prihove, so jo šlandrovci zaustavili in ob osmih zvečer se je morala vrniti v Mozirje. S precej večjimi silami pa si je sovražnik prizadeval prodreti v Gornji grad iz Kamnika. III. bataljon Zidanškove brigade je imel spet hude boje z okrog 300 sovražniki, okrepljenimi s tremi oklepniki in dvema topoma na položajih pri Gozdu. Nemce je pregnal z napadom z boka in naskokom, pri tem jim je prizadejal hude izgube.

Naslednji dan je IV. bataljon zamenjal na položajih pri Prihovi borci I. bataljona, ki so bili utrujeni od bojev prejšnjega dne. Že ob pol štirih zjutraj je odšel iz Mozirja del 1. alarmne čete Celje-vzhod (58 vermanov) proti Rečici. Uspeli so prisiliti k umiku pet manjših zased šlandrovcev, nato se je moral umakniti še ves IV. bataljon. Na pomoč mu je prihitel II. bataljon. Po deveti uri sta na območju Trnovč uspela razbiti vermansko enoto na dva dela in eno skupino obkoliti. Po skoraj štiriurnem boju so se vermani uspeli prebiti v Mozirje. Prodora enot pod poveljstvom komandanta III. bataljona vermanshafta oberšturm-firerja SA Wörndleja v Prihovo in Nazarje pa nista uspela zadržati. Iz Prihove in Nazarij so Nemci obstreljevali partizanske položaje s topniškim in minometalskim ognjem. Oba bataljona šlandrovcev in I. bataljon Zidanškove brigade so nato dobili nalogo, da preženejo sovražnika iz obeh vasi. Zvečer so skupaj izvedli napad. Glavnina sovražnikov se je umaknila, v Nazarjah pa se je dobro oborožen oddelek utrdil v cerkvenem stolpu, od koder se je z mitralješkim in minometalskim ognjem uspešno upiral napadom borcev. Boji so trajali vso noč, zjutraj pa so se borci umaknili iz Nazarij, ker so njihove položaje spet začeli obstreljevati s topniškim in mitralješkim ognjem. S tem so se izognili nepotrebnim žrtvam. Napad pa bi verjetno uspel, če bi imeli borci na voljo razstrelivo. III. bataljon Šlandrove brigade je bil v teh dneh zaposlen z mobilizacijo in prevažanjem plena v bunkerje na območju Podvolovljeka.

Štab IV. operativne cone je 4. avgusta izdal povelje za novo razmestitev enot, da bi preprečil sovražnikove vdore na osvobojeno ozemlje. Uvodoma je ugotovil, da je okupator po likvidaciji postojank na Ljubnem, v Lučah in v Gornjem gradu zaradi svoje nemčči izpraznil še postojanki v Nazarjah in Rečici in s tema posadkama okrepil postojanko v Mozirju. Dne 3. avgusta je nato izpraznil še postojanki v Motniku in v Špitaliču, s tem se je osvobojeno ozemlje razširilo še na del Tuhinjske doline. Iz Mozirja in Kamnika je sovražnik poskušal večkrat vdreti na osvobojeno ozemlje, kar pa sta mu Šladrova in Zidanškova brigada uspešno preprečili. Obveščevalna služba je ugotovila, da je v Celju sovražnik osredotočil nekaj svojih enot. Štab IV. operativne cone je glede na to ukazal, naj Tomšičeva in Šercerjeva brigada izvajata akcije v Šaleški in Mislinjski dolini, Bračičeva brigada na območju med Mariborom in Celjem, Šladrova brigada v Spodnji Savinjski dolini, v smeri proti Celju in v vzhodnem delu revirjev proti Zabukovici, Zidanškova

brigada pa v Tuhinjski dolini na relaciji od Motnika do Trojan. Vse brigade so dobile nalogo, da napadajo sovražnika, postavljajo zasede na glavnih prometnih zvezah, jih rušijo, mobilizirajo in vežejo nase morebitne sovražnikove koncentracije za vpad v Gornjo Savinjsko dolino.

Šlandrova brigada se je 5. avgusta razmestila na položajih Okonina—Št. Janž, od koder je proti Mozirju pošiljala patrulje. S sovražnikom je imela manjši spopad le patrulja II. bataljona. Ta dan je sovražnik prodril v Rečico, zvečer pa se je spet umaknil. Druga sovražnikova kolona je prodrla v Dobletino, kjer jo je napadel I. bataljon Zidanškove brigade. Iz Kamnika pa sovražnik ni več poskušal prodirati v Savinjsko dolino, zato pa se je začel zbirati na Vranskem. Obveščevalna služba je poročala, da prodira proti položajem II. bataljona Zidanškove brigade pri Lipi okrog 200 mož. Nemci pa so se še pred nočjo vrnili na Vransko, kamor so prišle nove okrepitve. Menda se je zbralo okrog 1000 mož.

Zaradi osredotočenja in glede na omenjeno povelje štaba IV. operativne cone je operativni štab VI. in XI. brigade ukazal Šlandrovi brigadi, naj v noči na 6. avgust odide čez Dobrovlje na območje med Savinjo in Savo. Štab brigade naj dva bataljona pošlje na mobilizacijske akcije v revirje do Zidanega mosta in Laškega, z dvema bataljonoma pa naj izvaja akcije ob cesti Vransko—Celje in izvede popolno mobilizacijo do Sv. Pavla (Prebolda), Zabukovice in Celja. Štab Zidanškove brigade pa je dobil povelje, naj I. in II. bataljon premesti v Tuhinjsko dolino, III. bataljon pa naj pusti na položajih na Črnicu. Tudi borci Zidanškove brigade so dobili nalogo, da mobilizirajo, rušijo cesto Špitalič—Vransko in izvajajo še druge večje akcije v Tuhinjski dolini. Zato ji je operativni štab VI. in XI. brigade poslal kot pomoč gorsko baterijo Šlandrove brigade. V povelju je operativni štab VI. in XI. brigade sporočil štabu Šlandrove brigade, da bo v naslednjih dneh v Tuhinjski dolini in da mora z njim vzdrževati redne zveze. Operativni štab VI. in XI. brigade je bil nato zdaj pri eni, zdaj pri drugi brigadi, navadno pri tisti, ki je imela trenutno najpomembnejše naloge. Omenimo naj še, da je štab IV. operativne cone 6. avgusta poslal Šlandrovi in Zidanškovi brigadi po en radijski sprejemnik in oddajnik za vzpostavitev medsebojne zveze na razdaljo do 20 km.

Do 6. avgusta zjutraj se je Šlandrova brigada že premaknila čez glavno cesto v vasi južno od Vranskega: I. in III. bataljon sta bila v Ravnah, II. bataljon v Javeršku, IV. bataljon pa v

Vrhovcih. Zvečer se je brigada razdelila: I. in II. bataljon sta odšla proti revirjem, III. in IV. bataljon pa sta se začela pripravljati na rušenje komunikacij med Vranskim in Celjem.

Očitno je, da so bili Nemci obveščeni o odhodu obeh brigad iz Savinjske doline. Štab IV. operativne cone je že 7. avgusta dobil sporočilo, da prodirajo proti Ljubnemu, Radmirju in Gornjemu gradu tri sovražnikove kolone, vsaka po približno 200 do 300 mož. Takoj je ukazal operativnemu štabu VI. in XI. brigade, naj s svojimi enotami zaustavi njihovo prodiranje na osvobojeno ozemlje in jim onemogoči aretacije aktivistov ter ropanje hrane. Posebej je poudaril, da so te akcije nujne tudi iz političnih vzrokov, da bi se dvignila morala civilnega prebivalstva. Obveščevalna služba je nato ugotovila, da prodira ena kolona tudi z Vranskega čez Lipo proti Bčni. Na osnovi teh podatkov in povelja štaba IV. operativne cone je operativni štab VI. in XI. brigade ukazal Zidanškovi brigadi, naj z dvema bataljonoma napade sovražnikove kolone, tretji bataljon pa naj zasede položaje na Ločici pri Vranskem, od koder naj nadzoruje Tuhinjsko dolino in Črni graben. Šlandrovi brigadi pa je dal nalogo, da v noči na 9. avgust postavi zasede na cesti Vransko—Celje, uniči mostove pri Kapli, pri Grobljah in pri Letušu ter izvede demonstrativni napad na postojanko v Sv. Pavlu (Preboldu) in jo po možnosti uniči, če pa so pogoji, naj napade še druge postojanke v okolici Celja. Mimo teh konkretnih nalog naj štab brigade ofenzivno manevrira s svojimi enotami po lastni pobudi. Zidanškova brigada, ki je bila najbližja Gornji Savinjski dolini, naj bi torej prevzela neposredno obrambo osvobojenega ozemlja, z akcijami Šlandrove brigade pa je nameraval operativni štab VI. in XI. brigade prisiliti sovražnika, da se vrne v svoje izhodiščne postojanke.

Zidanškova brigada je svoje naloge dobro izpolnila. V noči na 9. avgust so njeni borci v Bočni ujeli vso vermansko posadko in si priborili bogat plen, posadko v Šmartnem pri Tuhinju pa so pregnali in tako razširili osvobojeno ozemlje tudi v Tuhinjski dolini. Šlandrovci so v tej noči na cesti Vransko—Celje zaminirali most v Kapli, most pri Pondorju pa zažgali. S tem so cesto za nekaj časa onesposobili za promet. Po akcijah sta se III. in IV. bataljon umaknila na položaje Sv. Lenart—Velika Reka pod Mrzlico. Zvečer sta šla spet v zasede in demonstrativno napadat sovražnikove postojanke v Sv. Pavlu, kjer so bili policisti in orožniki nastanjeni v graščini, v župnišću in v predilnici. Štab brigade je za neposredni napad dolo-

čil 1. četo III. bataljona pod vodstvom komandirja Antona Ahčina-Darka in političnega komisarja Antona Jerasa-Zvoneta, četo pa je spremljal tudi namestnik komandanta bataljona Anton Stajnkó. Četa se je že podnevi približala Sv. Pavlu, zvečer pa jo je domačin, četni mitraljezec, varno pripeljal do vasi. V gozdičku se je četa razdelila: 1. vod je šel proti graščini, da bi napadel glavno postojanko, 2. vod pa na akcijo v predilnico. Borci 2. voda so se v strelski vrsti po njivah in travnikih približali postojanki. Zaradi izredne teme so videli le nekaj korakov predse. Pred postojanko je bil kozolec, pod katerim je skupina borcev nameravala postaviti zasedo. Pod njim pa so šlandrovci padli v nemško zasedo. Približali so se ji tako tiho, da ni utegnili izstreliti niti strele. Pod kozolcem se je nato začel hud spopad. »Nastal je pravi direndaj, kot kak spopad v nemem filmu,« je o tem pretepanju in prerivanju med šlandrovci in policisti zapisal komandir Ahčin. Ukazal je umik. Kakor hitro so se borci od zasede oddaljili, so policisti odprli močan ogenj. Najprej so smrtno zadeli mitraljezca domačina iz Sv. Pavla, nato pa je padel še namestnik komandirja čete. Vod se je umaknil proti predilnici, ki jo je uspešno napadel drugi del čete. Ko je napad na postojanko spodletel, so se morali umakniti tudi izpred predilnice, ker je obstajala nevarnost, da bi jim policisti udarili v hrbet.

Postojanke v Preboldu sta oba bataljona držala v blokadi vso noč. Postojank ni bilo mogoče zavzeti tudi zato, ker je bila posadka okrepljena na okrog 220 mož. V demonstrativnem napadu pa je po partizanskih virih doživela hude izgube: 21 mrtvih in neznano število ranjenih. Šlandrovci so zaplenili tudi več uniform in drugega materiala, izgubili pa puškomitraljez in brzostrelko.²⁴⁴

Osvobojeno ozemlje v Savinjski dolini so pogosto preletavala nemška izvidniška letala, prebivalstvo jim je reklo »štorklje«. Iz teh letal so spuščali tudi manjše bombe, ki so tu in tam povzročile manjšo škodo. 21. septembra pa so priletela nad Gornji grad težja letala, ki so vsula svoj smrtonosni tovor bomb na Prisečnikovo domačijo.

Prisečnikova domačija stoji na desni strani ceste, ki pelje iz Gornjega grada proti Novi Štifti in naprej proti Črnavcu. 21. septembra 1944, ko je bilo tu osvobojeno ozemlje, je bil za to domačijo in njene ljudi najstrašnejši dan. Od devetčlanske družine je ostal živ edinole gospodar Jože Matjaž po domače Prisečnik. Kako je bilo, nam sam pripoveduje: »Prvi parti-

zani so prišli k nam avgusta 1942. Ko je bila dolina osvobojena, je bilo pri nas osem krojačev, ki so delali uniforme za partizane. Zgoraj, v sobi so imeli stroje. V hiši smo imeli tudi nekega bolnega partizana-božjastnika, ki ga je žena skrbno skrivala in negovala.

Krojači so me na tisti usodni 21. september prosili, naj jim zapeljem stroje v Gornji grad k Bavcu. To sem tudi storil in se okrog 11. ure vrnil domov. Bil je četrtek in kazalo je na dež. Pri hiši smo imeli tudi nekega študenta, ki nam je pomagal pri delu. Z mojim nečakom sta stala na njivi in po oranju malicala. Ko sem prišel mimo, me je študent vprašal, če slišim nemške bombnike, ki prihajajo od Črnavca. Če pridejo sem, bo joj! Nisel sem meh žita v mlin in sem bil čudno nemiren. Žena je z otroki stala na pragu in mi je še pomahala, češ naj se vrnem, ker kaže na dež. Ker pa sem to pot le še hotel opraviti ta dan, se za klic nisem zmenil. Bombniki pa so krožili okrog nas v tem času tako pogosto, da smo se že nekam navadili tega bobnenja in nam ni vzbujal strahu. Sploh pa mi niti v sanjah ni prišlo na misel, da bi Nemci bombardirali prav našo hišo, pa čeprav je bila zbirališče vojaških enot.

Nisem še prišel do mlina čez cesto, ko so se bombniki približali prav naši hiši in ko sem v čudni tesnobi ter strahu nameril korak proti njej, je že strahovito zagrmelo in v trenutku je bila vsa domačija v dimu. Zdrvel sem proti domu. Domače konje sem našel sredi ceste, vse preplašene in zamotane v vprego. Ko sem pridrvel do hiše, se mi je nudil grozen prizor. Ob vratih, pri pragu, je ležala mrtva žena s strganimi prsmi. Nedaleč od mame sta ležala mrtva tudi triletni sinček Franček in petletna hčerka Marija oba strahovito razmesarjena. Fantek je imel odbito desno nogo. Rjovel sem po prazni, v dim zaviti hiši in klical ljudi, v nemoči klical in iskal druga dva otroka, Ivanko in Pepo (9- in 8-letni), toda nihče mi ni dal odgovora. Gorel je kozolec in gospodarsko poslopje, drvel sem čez razvaline in klical, upajoč, da sta otroka vendarle zbežala in se kje v bližini skrila. Klical sem v grapo in gozd, toda odmeval je samo jok nesrečnega očeta. Potem je nenadoma vstal pred mano ženin brat in mi mrliško bledega obraza dejal: „Ne kliči, vse je mrtvo!“ — Pokazal mi je proti grabnu, kjer sta ležali Ivanka in Pepa prav tako razmesarjeni. Tam je ležala tudi naša „varuška“ z odbito nogo ter partizanka Vodovnikova iz Prebolda, ki se je mudila pri nas. Trupla so bila iznakažena. Otrpnil sem v grozi, bil teden dni povsem zmešan in nisem mogel

ničesar zaužiti. Komandant osvobojenega Gornjega grada je oskrbel vse potrebno za pogreb. Tako sem pokopal vso družino in ji v spomin na novo zgrajeni hiši vzdikal ploščo.«²⁴⁵

Zaledna vojaška oblast

Nekaj dni po osvoboditvi Gornje Savinjske doline je štab IV. operativne cone postavil komando področja, pod katero je spadalo celotno osvobojeno ozemlje. Na Ljubnem, v Lučah in v Gornjem gradu so bile postavljene komande mest. Teden pozneje je bila postavljena komanda mesta tudi v Solčavi.

Naloga zaledne vojaške oblasti — komande področja je bila, da poskrbi za obvarovanje osvobojenega ozemlja s tem, da ob meji osvobojenega ozemlja poruši mostove, razdre ceste ter vzpostavi telefonske zveze med komandami mest. Vzpostaviti je bilo treba obveščevalno službo, mobilizirati, ustanavljati razne delavnice za potrebe vojske, organizirati prehrano, graditi skladišča itd. Vzpostaviti je bilo treba sodstvo za raziskavo okupatorjevih zločinov in za narodne izdajalce. Vse to je morala komanda področja organizirati v tesni povezavi s političnimi organizacijami na terenu.

Kot prva in najpomembnejša naloga novih vojaških zalednih oblasti je bila popolna mobilizacija vseh vojaških obveznikov. Vpoklicani so bili vsi moški od 17. do 45. leta, kasneje, decembra pa celo do 50. leta starosti. Na komandah mest so bili nabori za obveznike z osvobojenega ozemlja. Komanda mesta Ljubno je v septembru in v prvi polovici oktobra mobilizirala 177 vojaških obveznikov, Luče 90, Solčava 65, Gornji grad pa 666 novincev. Na področju celjskega okrožja je mobilizacija potekala množično. Samo v avgustu in septembru je prišlo s tega okrožja v partizane 1697 novincev. Del teh so mobilizirale Šlandrova in Zidanškova brigada. Sama komanda področja je mobilizirala 169 obveznikov. Odkritih je bilo tudi nekaj dezertarjev in skrivačev. Zadnji nabori v Gornji Savinjski dolini so bili proti koncu novembra 1944.

V skrbi za očuvanje osvobojenega ozemlja je imela komanda mesta Ljubno stalno zasedo na Smrekovcu. Komanda mesta Solčava pa je ob meji osvobojenega ozemlja postavila stalne opazovalnice, poleg tega je pošiljala na obmejno področje vojaške patrulje. Gibanje prebivalstva je bilo dovoljeno samo s prepustnicami. Pri tem je imela pomembno vlogo Narodna

Na gmajni tik za Radmirjem so pristajala padala z orožjem in drugo opremo

zaščita. Porušili so cestne odseke v soteski med Letušem in Mozirjem, med Gorenjem in Presko ter na Črnavcu, tako da so jih onespособili za vsak promet. Porušili so tudi most pri Kropi.

Obveščevalna služba pri komandi področja je bdela nad premiki sovražnikovih enot zunaj osvobojenega ozemlja in registrirala vsako spremembo v staležu posadk v okoliških postojankah, iz katerih bi lahko prišlo do vdora na osvobojeno ozemlje. Referent za zvezo pa je s svojimi ljudmi organiziral popravilo pokvarjenih telefonskih zvez, tako so bile kmalu vzpostavljene telefonske zveze po dolini. Vzpostavljena je bila zveza Šmartno ob Dreti—Motnik. Delali so tudi na telefonski povezavi s Kramarico.

Za potrebe brigad in zalednih enot so bile organizirane številne delavnice. V Solčavi je bila čevlarska delavnica, v Lučah čevlarska in krojaška, na Ljubnem pa krojaška, mizarska, čevlarska in mehanična delavnica. V Gornjem gradu so delale čevlarska, krojaška in šiviljska delavnica. Samo v drugi polovici novembra so čevlarske delavnice izdelale 14 parov škornjev in 410 parov čevljev. Popravila niso všteta. Organizirano je bilo zbiranje živalskih kož, ki so jih strojile usnjarske delav-

Živo pisana padala zapuščajo bombnik

nice v dolini. Precej usnja pa so dobavljale gospodarske komisije. V krojaških in šiviljskih delavnicah so iz zavezniških padal izdelovali srajce in snežne halje za borce. V Mozirju je po osvoboditvi tega kraja med drugim delovala tudi orožarska delavnica pri mehaniku Pepelu.

V času, ko je bila dolina osvobodjena, so zavezniška letala večkrat pripeljala pošiljke orožja, streliva in druge opreme ter to spuščala na odrejena spuščališča. Eno takih spuščališč je bilo tik za vasjo Radmirje. Blago je prevzemal posebej za to odrejen bataljon, ki je tudi razporejal poslano blago. Poseben referent je skrbel za skladiščenje tega blaga. Za strelivo in orožje je bilo pripravljenih sedem skladišč, nekaj pa so jih še gradili.

Na Pobrežju, nedaleč od Rečice, je po osvoboditvi Mozirja poseben delavski bataljon, ki ga je organizirala komanda Savinjskega področja, pripravljal teren za pristajanje letal. Letališče še ni bilo povsem gotovo, ko je že pristalo eno izmed zavezniških letal. Pri gradnji letališča je močno nagajalo deževno vreme, tako da se je delo zavleklo pozno v jesen. Zaradi razmočenih tal težka zavezniška letala niso mogla pristajati.

Osvobodjeno ozemlje je tudi tehnikom omogočilo, da so se preselile iz dotedanjih skritih skrivališč globoko v gozdovih

Udeleženci tečaja za partizanske tehnike jeseni 1944 v Ljubnem

v vasi. Tehnika Prežihov Voranc, pozneje preimenovana v Tehniko Slavka Šlandra, je z vsem osebjem in inventarjem zapustila strmine nad Rečico in se namestila v vasi Nizka blizu Nazarij. Tu je polno zaživela njena dejavnost in je vsakodnevno poslala na teren veliko časopisov in letakov. Na Ljubnem si je našla prostor tudi Mladinska tehnika, katere osebje je prišlo z Dolenjske. Tiskala je predvsem mladinsko literaturo, namenjeno mladinskim organizacijam na osvobojenem ozemlju in po drugih krajih Štajerske.

Na Ljubnem je pri Jožefi Juvan po domače pri Češpovcu, kjer je bil sedež Pokrajinske tehnike za Štajersko, začela z delom še ena tehnika. Vse tehnike so dnevno poleg druge literature natisnile še tisoče Radio vestnikov z najnovejšimi poročili tako z domačih kot z zavezniških front, ki so bila v tistem času najbolj iskano branje po vaseh.

Tako se je na osvobojenem ozemlju razvijalo in bohotilo življenje v vseh mogočih dejavnostih. Plodovito in enkratno.²⁴⁶

OSVOBOJENO OZEMLJE

Nastanek in razvoj ljudske oblasti

Po uničenju postojank in po izgonu Nemcev ter druge sodrge, ki jim je hlapčevala, se je ljudstvo v Gornji Savinjski dolini oddahnilo. Po treh letih je spet zaorila slovenska pesem in nihče več ni prepovedoval slovenske govore. Že takoj prve dni so ljudje hiteli z odstranjevanjem ruševin in čiščenjem ulic in naselij. Očrneli zidovi pogorelih stavb, v katerih se je še nedavno bohotila nemška nadutost, so sicer še dolgo ostali taki za opomin. S pročelij hiš so ljudje odstranili table z nemškimi napisi.

Savinjska dolina je bila praznična. Hiše in naselja so bile okrašene s slovenskimi zastavami. Prebivalstvo se je udeleževalo številnih zborovanj, mitingov in proslav. Že v času, ko je bilo Mozirje še zasedeno, so bile po krajih Savinjske doline volitve v odbore Osvobodilne fronte.

Oblastni komite KPS za Štajersko, katerega sekretar je bil Aleš Bebler, se je naselila na domačiji kmeta Fludernika nad Ljubnim, medtem ko so na Ljubnem našle domovanje številne ustanove, tehnike in delavnice. Pri Kolencu zunaj trga so se nastanili člani plenuma OF.

Štab IV. operativne cone se je s svojimi odseki naselil v Gornjem gradu in pri okoliških kmetih. Komandant cone Jože Borštnar in politični komisar Drago Benčič sta se z ožjim štabom naselila na domačiji kmeta Jožeta Matjaža po domače pri Prisečniku. Pri Požezniku in pri Spodnjem Zavolovšku sta bili nastanjeni angleška in ruska misija, pri kmetu Krebsu po domače pri Brložniku je bila kuhinja za del štabnih enot. Tu je bil obveščevalni center gornjegrajskega področja in radijska oddajna postaja.

Na osvobojenem ozemlju je bilo treba čimprej vzpostaviti organe ljudske oblasti. Tej nalogi sta Oblastni komite in Pokra-

jinski odbor OF posvetila največjo skrb. V tem času je prišlo tudi do združitve Savinjskega okrožja s Celjskim. Tako je nastalo novo, razsežno Celjsko okrožje. Ker še ni bilo pogojev za ustanavljanje narodnoosvobodilnih odborov kot nosilcev oblasti, izvoljenih od ljudstva, je Pokrajinski odbor OF razpisal volitve v odbore OF, ki so imeli začasno funkcijo oblasti, dokler ne bi bili izvoljeni NOO. V pripravah na volitve so bila po vaseh številna zborovanja. V večjih krajih kot v Gornjem gradu, na Ljubnem, v Rečici, v Lučah ter v Nazarjah so bila še posebno velika zborovanja, ki se jih je prebivalstvo udeležilo v velikem številu.

Osvobojeno ozemlje je merilo kakih 500 kvadratnih kilometrov. Meja je potekala iz Soteske pri Letušu prek Preseke, Tajne, Skorne, Florjana, Belih vod, Tolstega vrha, Staknečega vrha, Krnesa, Komna in Travnika ter nad Raduho, čez Malo goro, Kamniške planine, Črnivec, Menino planino na prelaz Lipo in prek Dobrovelj v Sotesko. Savinja je tekla vse od izvira pa do Letuša po osvobojenem ozemlju. Osvobojeno ozemlje je bilo obdano z visokimi hribi, ki so bili naravna ovira in so ovirali sovražnikove vdore na osvobojeno ozemlje. Tako so bili ustvarjeni pogoji tako za razvoj in delovanje političnih or-

Volitve v narodnoosvobodilne odbore so potekale zelo svečano. Kmetje so se vozili na volišča na okrašenih vozilih

ganizacij kot oblastvenih organov, ki so bili šele v nastanku. Velikega pomena je bilo osvobojevano ozemlje tudi za našo vojsko, ki je kot mirno zaledje služilo za njeno čvrstitev in izpopolnjevanje.

Avgusta so bile volitve v razširjene odbore OF končane. Zadnje dni avgusta je bila v Bočni prva konferenca aktivistov Celjskega okrožja. Referate so imeli dr. Aleš Bebler, Albin Vipotnik in Vojko Nemec. Tu so dobili aktivisti »smernice za organizacijo ljudske oblasti, za mobilizacijo, za številčno krepitev partijskih organizacij itd.«

Sekretar Bebler je še posebej govoril o mobilizaciji. Po ocenah je še vedno doma ali v vermanskih enotah kakih dvajset tisoč obveznikov, ki bi jih bilo treba pritegniti v NOV.

Septembra so prišli na osvobojevano ozemlje Franc Leskošek-Luka in Zoran Polič, oba člana predsedstva SNOS (Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta), dr. Darko Černež, načelnik oddelka za izgradnjo ljudske oblasti pri predsedstvu SNOS, inž. Jože Levstik, načelnik oddelka za gospodarstvo pri predsedstvu SNOS, Vencelj Perko, Jože Kocbek in še nekateri drugi. Vodstvo slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja jih je poslalo, da bi s svojimi izkušnjami pomagali pri izgradnji ljudske oblasti na osvobojenem ozemlju.

»Na Ljubnem je bil nato desetdnevni inštruktorski tečaj za aktiviste OF, ki so jih predvideli za organizacijo volitev. Na njem so jih Franc Leskošek-Luka, Zoran Polič in dr. Darko Černež seznanili z odloki SNOS o volitvah v krajevne in okrajne NOO ter z izkušnjami pri izvedbi volitev v Beli Krajini in drugod. Politični forumi so hkrati začeli po vsej osvobojeni Gornji Savinjski dolini s predvolilno agitacijo. Organizirali so številne sestanke in mitinge, tehnike pa so pripravile veliko propagandnega gradiva. Največji miting je bil v začetku septembra v Slatini pri Bočni, ki se ga je udeležilo okoli 4000 ljudi. Na njem so o pomenu osvobojenega ozemlja, o izgradnji ljudske oblasti in njenih nalogah govorili vodilni vojaški in politični funkcionarji, prisostvovala sta tudi vodji zavezniških misij major Franklin A. Lindsay in polkovnik Bogomolov. Glede na to, da so Šlandrova, Zidanškova in III. brigada VDV razširile meje osvobojenega ozemlja, so politični forumi pospešili tudi izvedbo volitev. Izdelali so načrt, da bi v okrajih Gornji grad in Rečica, v katerih so kmalu po osvoboditvi združili dotedanje okraje, izvolili skupno 27 krajevnih NOO (KNOO). Prebivalstvo se je predvolilnih sestankov množično udeleževalo in na

njih izražalo navdušenje nad demokratičnimi pridobitvami. Aktivno je sodelovalo tudi pri sestavljanju kandidatnih list za odbornike KNOO in odposlance v okrajno skupščino, ki so jih predlagali odbori OF. V nekaterih krajih so bile nato volitve že 17. septembra. Okrožni odbor OF Celje je 25. septembra poročal, da so se v Radmirju, Kokarjih, Pobrežah, Bočni, Pustem polju, pri Sv. Primožu-Sanini, pri Sv. Joštu, na planini Ter in na Brdu udeležili volitev vsi upravičenci, v Lučah 99,6 % v Šmartnem ob Dreti 98 %, na Ljubnem 96,1 %, najslabša pa je bila volilna udeležba v Novi Štifti (80 %). Na volitvah je bilo izvoljenih 80 % kandidatov, ki so jih predlagali odbori OF.«

Konec septembra so ponovno reorganizirali okrožja na Štajerskem, na mesto prejšnjih osem jih je bilo odslej samo pet. Na območju Spodnje Savinjske doline sta bila okraja Žalec in Vransko, okraj Mozirje pa je zajemal osvobojeno ozemlje Gornje Savinjske in Zadrečke doline. Novi sekretar Celjskega okrožja je postal Sergej Kraigher, sekretar okraja Žalec je postala Anica Vipotnik, sekretar Vranskega okraja je bil Ivan Farčnik-Buč, sekretar okraja Mozirje pa Tone Bole. Po odhodu dr. Aleša Beblerja je postal novi sekretar Pokrajinskega komiteja KPS za Štajersko Jože Jurančič.

Udeleženci upravnopolitičnega tečaja v Gornjem gradu septembra 1944

Politični forumi na osvobojenem ozemlju so sklenili, da »bodo organizirali tečaje za odbornike in aktiviste, sestanke s KNOO in konferenco novoizvoljenih odbornikov, na katerih jim bodo podrobno razložili njihove funkcije in naloge.« Razpravljali so tudi o ureditvi financ in gospodarstva na osvobojenem ozemlju in se dogovorili, da bodo preskrbo vojske prevzeli gospodarski odseki. Prav tako so sklenili, da bodo pritegnili v odbore OF ženske in mladino.

V Gornjem gradu je bilo 2. oktobra veliko zborovanje, ki se ga je udeležilo kakih 1500 ljudi iz vse Savinjske doline. 8. oktobra je bilo v Gornjem gradu zborovanje novoizvoljenih odbornikov KNOO in odposlancev v okrajno skupščino, ki ga je vodil sekretar Jože Jurančič. »Referate so imeli Franc Leskošek-Luka, dr. Darko Černež, Zoran Polič in inž. Jože Levstik. Odborniki so želeli zlasti odgovore o nekaterih gospodarskih problemih. Tako so zastavili vprašanje o zasebni lastnini v bodoči državi, vprašanje lastništva škofovih gozdov na Petelinjku, o denarju, ki so ga imeli vloženega v nemški hranilnici, o upravljanju posestev izgnancev, o oprostitvi vojaške obveznosti nujno potrebnega obrtnika, o problemu odvzemanja konj, o kupčiji z lesom, o obrambi osvobojenega ozemlja itn. Leskošek je poudaril, da je bila razprava zelo konstruktivna.«

22. oktobra je dobilo osvobojeno ozemlje svoj izvršni okrajni NOO za Gornjo Savinjsko dolino. Odposlanci okrajne skupščine so se ta dan sestali v Gornjem gradu in izvolili 15-članski izvršni odbor. Okrajni NOO je imel svoj sedež v Gornjem gradu.

Mozirje z okolico v tem času še ni imelo NOO, ker je bilo osvobojeno pozneje. Šele sredi novembra so tudi v Mozirju in v petih okoliških enotah izvolili svoje KNOO.

»Po volitvah je bila poglobitna naloga aktivistov vseh forumov, da poskrbijo za aktiviranje narodnoosvobodilnih odborov in jih usmerjajo k čim večji dejavnosti. V Okrožnem odboru OF so bili tedaj odseki za prehrano, za gozdarstvo, za kmetijstvo, za trgovino, obrt in industrijo, za gradnjo in obnovo, za finance, za prosveto in kulturo ter referenti za socialno skrbstvo, za zdravstvo in za promet. Vprašanje prehrane je bilo na osvobojenem ozemlju zelo pereče. V septembru in oktobru so zbrali okrog 500 000 kg hrane in 50 000 kg sena. Odkupili so 300 glav živine, od katere so nameravali nekaj plemenske poslati na Dolenjsko. Gornja Savinjska dolina pa je morala tedaj prehranjevati kar 57 različnih ustanov, udeležence konferenc in tečajev. Zato je prišlo do velike stiske za hrano, ko so prišle še enote

Člani Okrožnega komiteja Skoj za Gornjo Savinjsko dolino poleti 1944

NOV in PO Slovenije. Transportna četa IV. operativne cone je morala dovažati hrano iz Spodnje Savinjske in Šaleške doline ter od drugod. V Gornji Savinjski dolini pa so zgradili skladišča za zaloge hrane. Tako je bilo v začetku novembra uskladiščenih 5 vagonov presnega sadja.

Odsek za trgovino, obrt in industrijo je skrbel za obratovanje podjetij in delavnic, popisal pa je tudi zaloge v trgovinah. Na osvobojenem ozemlju na Štajerskem so v začetku novembra delovale tri mehanične delavnice, pet čevljarških, dve sedlarski, šest krojaških in ena kolarska, dve milarni, štiri mlekarni, barvarna, enajst sušilnic sadja, osem usnjarn, dvajset mlinov ter pet elektrarn, od teh večina v Gornji Savinjski dolini. Z usnjarnami so vojaške oblasti sklenile posebne pogodbe.

Zelo zaposlen je bil na osvobojenem ozemlju tudi odsek za gospodarstvo, ki je organiziral obratovanje žag, spravljanje lesa in žganje oglja. Pokrajinski odsek za gospodarstvo je načrtoval, da bodo v Gornji Savinjski dolini, na Pohorju in na Bohorju zrezali in stesali okrog 70 000 m³ lesa. Obratovalo je dvajset žag, skupaj pa so do začetka novembra 1944 pripravili zlasti v Gornji Savinjski dolini 40 000 m³ rezanega lesa za obnovo, 10 000 m³ drv in okrog 10 000 kg oglja. Še večjo proizvodnjo je zaviralo pomanjkanje delovne sile, zaradi česar so bile težave

pri obdelovanju zaplenjenih posestev in zemlje izgnancev. Nadzorstvo nad veleposestvom Marijin grad v Nazarjah je imel posebni okrožni pooblaščenec za upravo narodne imovine. Zaradi prepočasnega sejanja ozimnine je moral posredovati Pokrajinski odbor OF. Njegov odsek za kmetijstvo je osnoval v drugi polovici septembra 1944 v Mozirju in Gornjem gradu strojno-traktorski postaji. Do začetka novembra so posejali vsa zaplenjena posestva in posestva izgnancev.

Odsek za gradnjo in obnovo je imel veliko dela zlasti po že omenjenem nemškem vdoru na osvobojeno ozemlje, ko je moral poskrbeti za obnovo požganih domačij. Poglavitni finančni vir je bilo 3 % posojilo. Sredi oktobra 1944 je Pokrajinski odbor OF sklenil, da ne bo več najemal posojila v markah. Uvedli so lirski bon in novi cenik predsedstva SNOS. Hkrati so v celjskem okrožju pripravljali pobiranje narodnega davka. Okrožni odbor OF je 2. novembra predpisal, naj na osvobojenem ozemlju določi višino davka finančni referent pri KNOO v sporazumu z davkoplačevalci. Na osvobojenem ozemlju je bil nato sestanek finančnih poverjenikov, na katerem so jim člani odseka za finance odgovarjali na vprašanja in pomisleke ter jim razložili značaj narodnega davka.

»Krajevni narodnoosvobodilni odbori so največ pozornosti posvečali gospodarskim vprašanjem, obnovi, socialnemu skrbstvu in šolstvu ter so imeli ponekod za te naloge zavezane tudi posebne poverjenike ali referente. Prav tako so bili v odborih referenti za Narodno zaščito.

Od 7. do 9. novembra je bila konferenca aktivistov celjskega okrožja, na katerem je 180 udeležencev poslušalo referate o zgodovini OF, o izgradnji ljudske oblasti in o odnosih med odbori OF in NOO, o gospodarskih problemih, o organizacijskih vprašanjih in o množičnem delu, o propagandi ter o notranje- in zunanjepolitičnem položaju. Po živahni razpravi o mobilizaciji, o prehrani, o odnosih do vojske, o aktiviranju žensk in mladine so izvolili okrožni plenum OF in njegovo tajništvo.«

Z nastankom osvobojenega ozemlja je bila omogočena vzpostavitev partizanskega šolstva. O šolstvu so razpravljali na številnih sestankih. Kot prva je začela, 1. julija 1944, delovati šola v Solčavi. Kmalu so bile organizirane tudi druge šole in tako je na osvobojenem ozemlju delovalo petnajst šol z 48 oddelki. Te šole je obiskovalo 1347 učencev. »Pokrajinski forumi so posvetili posebno pozornost strokovnemu izpopolnjevanju učiteljev, ki so na štirih konferencah razpravljali o organizaciji šolstva,

učnih načrtih, o predmetniku, na vsakem pa so jih politični delavci seznanili z notranjim in zunanjepolitičnim položajem.«²⁴⁷

Ponekod so bile težave s prostori za šole. Šola na Ljubnem, ki so jo Nemci uporabljali za svojo policijsko postojanko, je bila ob osvoboditvi požgana. Tako se je partizanska šola namestila kar v treh hišah, pri Podpečanu, pri Budnu in v Gasilskem domu. Šolo je vodil Adolf Senegačnik-Bratko. Učili so Vikica Korošec, Ela Gradišer, Jaka Zaleznik, Vida Drovenik in Ribičeva iz Gotovelj. Na Ljubnem je bil tudi pedagoški tečaj za partizanske učitelje, na katerem so predavali Zima Vrščaj, Radvan Gobec, Marija Božič in še nekateri drugi.²⁴⁸

Osvobojeno ozemlje v Gornji Savinjski dolini in na Kozjanskem je bilo izrednega pomena za celotno narodnoosvobodilno gibanje na Štajerskem tako v vojaškem kot v političnem pomenu. V političnem pomenu je bila to nekakšna generalka za pričakovano veliko, popolno in trajno osvoboditev, ki je morala slediti. Vzpostavitev, organizacija in rast nove, ljudske oblasti, vraščene z vsemi organi delovanja v življenju nove družbe v svobodni državi je bilo dejstvo, ki ga noben okupatorski teror niti še takšne ofenzive sovražne vojske niso mogle več izbrisati iz zavesti ljudi. Ljudje so še toliko bolj hrepeneli po popolni osvoboditvi, ko ne bodo od nikogar več ogroženi, gradili svoj svet, svojo domovino in si usmerjali življenje v njej.

Osvobojeno ozemlje je omogočalo dotok novih sil v partizansko vojsko; tu so bile vojaške šole, podoficirske in druge, razni tečaji ipd. Tu, na osvobojenem ozemlju, je imela partizanska saniteta svoje baze, dotok zdravil in drugih potrebščin je bil zdaj neprimerno večji kot prej.

Osvobojenemu ozemlju, mali, od nikogar priznani »državici« je bilo sicer usojeno le kratko življenje, vendar je v tem kratkem časovnem obdobju postalo kakor nenaden izbruh dotlej zadrževanih ljudskih sil, ki si je hotelo samo krojiti življenje, svojo usodo, hoteč živeti enkrat za vselej v svobodni domovini.

Generalka je bila, žal, po nekaj mesecih nasilno končana. Prehitro. Ostal je sen, do resnične svobode je bilo še nekaj izredno hudih mesecev.

PARTIZANSKI TISK IN KURIRSKE ZVEZE

Tehnike in tiskarne

Ves čas od vdora v našo deželo je okupatorjev propagandni stroj naprezal vse sile, da bi našim ljudem predstavil nacistični novi nemški red v čim lepši in vabljivejši luči ter da bi opravičil okupacijo naše dežele, naš narodnoosvobodilni boj pa razvrednotil in predstavil kot neko zločinsko organizacijo. Hitlerjanci so se v ta namen posluževali časopisov, zlasti tednika Štajerski gospodar, ki so ga tiskali v visoki nakladi in ga dobesedno razmetavali po podeželju. Tiskali so veliko raznih letakov zlasti v času vpisovanja v hajmatbund.

Ob vdoru v deželo so ukinili vse slovensko časopisje, tedaj še redke radijske aparate zaplenili in tako so ostali naši ljudje brez slehernih informacij. Tako dolgo pač, dokler ni začel mednje prihajati partizanski tisk, ki pa ga je bilo zlasti prva leta, silno malo. Vodstvo osvobodilnega gibanja se je zavedalo, da je tisk prav tako, če ne še bolj učinkovito orožje kot puška. Štajerska je imela v začetnem obdobju NOB samo nekaj tehnik, kjer so razmnoževali letake, in še to v skromnih nakladah. Nekaj literature je prihajalo iz Ljubljanske pokrajine, toda vse to je bila le kaplja na osušeno pokrajino.

Po okupaciji je delovala prva partizanska tehnika blizu Zabukovice, kjer je Peter Šprajc kar v šotoru razmnoževal letake. Septembra je tehniko prenesel v Ojstriško vas na Cukalov kozolec. Tu ni bila dolgo, ker je bil Šprajc poklican v bataljon. Leta 1942 je v hribih nad Preboldom Anton Kotnik-Robida zgradil malo zemljanko in v njej uredil tiskarnico. Leta 1942 je bila Robidova tehnika edina, ki je razmnoževala letake za potrebe takratnega Savinjskega okrožja. Štab II. grupe odredov je imel s seboj tudi posebno premično tehniko. Ker so bile potrebe po literaturi na terenu vedno večje, je Okrožni komite

prišel do sklepa, da s sodelovanjem štaba II. grupe odredov postavi na terenu bazo, v katero bi namestili tehniko. Tako se je v oktobru 1942 oglasil v štabu grupe na Dobrovljah član Okrožnega komiteja Albin Vipotnik-Strgar in prosil komandanta Staneta, da odredi dva ali tri borce, ki bi zgradili zemljanko, da bi v njej razmnoževali literaturo.

Ob tej priložnosti je Strgar opazoval delo štabnih tehnikov, ki so hiteli z razmnoževanjem letakov, katere so borci zvečer vzeli s seboj, ko so šli v dolino na akcijo.

Tehnika je delovala na prostem in je bila tako popolnoma odvisna od vremena. Zato ni mogla zadostiti potrebam terena, posebej še, ker je bil propagandni material namenjen predvsem partizanskim enotam.

Potrebno je bilo torej postaviti primerno postojanko in jo opremiti z vsem potrebnim. Za to nalogo sta Strgar in komandant Stane določila borca Revirske čete Cankarja, ki je dobro poznal teren na področju Spodnje Savinjske doline. Komandant Stane mu je še rekel, da si lahko sam izbere pomočnika izmed borcev, ki naj bi šel z njim. Cankar se je odločil za Franca Hribarja-Savinjška, ki se je nekaj mesecev prej vrnil iz taborišča Mauthausen in si zdravstveno še vedno ni povsem opomogel. Zanj so bili neprestani partizanski pohodi prenaporni. Savinjšek je bil s svojo enoto na drugem koncu Dobrovelj. Cankar ga je nekaj dni čakal, a ga ni dočakal. Zato je ponoči 30. oktobra sam krenil prek Savinjske doline v Šmiklavške hribe. Pred odhodom je za Savinjška pustil sporočilo, da ga bo vsak torek in petek čakal na javki.

Savinjšek se je že čez nekaj dni odpravil za Cankarjem, toda trajalo je nekaj tednov, preden sta se našla. Savinjšek se namreč ni mogel spomniti, kje naj bi bila javka, ki jo je Cankar določil, zato se je po nekaj dneh iskanja vrnil na Dobrovlje. Medtem pa sta se sešla Cankar in Robida. Cankar je dan za dnem hodil po hostah in iskal primeren kraj za tehniko. Končno je našel tak prostor v Skutnikovi rebri. Prostor je imel južno lego, precej poraslo z grmovjem in drevjem. Reber je bila vsako pomlad že zelo zgodaj kopna in zato še posebno primerna za postojanko, ki bo morala skoraj vsak dan vzdrževati zvezo s terenom. Lastnik Franc Jan pd. Skutnik je bil blizu šestdeset let star kmet, ki je živel popolnoma sam v majhnem zidanem prostoru, ostanku hiše, ki je nekoč pred vojno pogorela. Ostanek je pokrtil, sezidal štedilnik in si enkrat ali dvakrat na teden sku-

hal, kar je pač imel. Bil je pravi puščavnik. V mladih letih je delal kot mlinar v grapi pri bratu. S prihranki si je kupil Skutnikovo posestvo.

Ko je nekega večera Strgar pripeljal Savinjška na Robidovo javko, sta se s Cankarjem nastanila pri Robidovih v njihovi zemljanki. Zemljanka, ki je bila pretesna že za tri, je sedaj nudila gostoljubje štirim odraslim in dojenčku. Savinjšek in Cankar sta vsako jutro zarana odrinila uro daleč na svojo parcelo in tam ves dan kopala. V posodici sta nesla s seboj fižol, ki jima ga je skuhala Robidova žena. Pozno zvečer sta se vračala vsa zbita in utrujena k večerji in počitku.

Kopanje jame je spočetka še kar dobro napredovalo, toda bolj ko sta kopala v globino, bolj je bila zemlja zbita in težka, več je bilo kamenja. Naposled sta naletela še na veliko skalo, ki nikakor ni mogla ostati sredi zemljanke. Treba jo je bilo odkopati. Odkopala sta jo v celoti in jo z velikim trudom prevaila na spodnji konec jame. Ves čas kopanja ju ni nihče odkril. Kopala sta kolikor mogoče tiho in previdno, pazila sta, da nista s krampom udarjala po kamnih. Izkopano zemljo sta vsak dan sproti previdno poravnala v okolici jame in pokrila z listjem in dračjem. Če bi kdo hotel jamo videti, bi moral priti prav do nje.

V desetih dneh je bil izkop končan, teren okrog jame pa toliko zravnal, da ni bilo opaziti kaj posebnega. Zdaj pa streha. Napornemu kopanju je sledilo še bolj naporno prinašanje tramov in desk za streho. V grabnu pri Marnovem mlinu je bila kopica desk, ki jih je nekdo pripeljal od Pavlinčeve žage. Pod kozolcem sta našla trame in začel se je težaven transport v hrib. Trami so bili suhi, zato z njimi ni bilo posebnih težav. Deske pa so bile popolnoma sveže in težke. Nosila sta vso noč in pot jima je curljal po telesu. Ne da bi si zjutraj pošteno oddahnila, sta še tisto jutro namestila trame kot ogrodje za streho in nanje polagala deske. Da bi beline desk kdo ne opazil z nasprotnega hriba, sta vsako sproti prekrila z zemljo. Streha zemljanke je bila v nivoju z bregom. Ko je bilo na strehi že dovolj zemlje, je Cankar zlezel skozi mali vhod v zemljanko, da bi si ogledal novo bivališče. Savinjšek pa je šel medtem na streho in malo poskočil, da bi ugotovil trdnost strehe. Vtem pa je že močno počilo, Savinjšek je odskočil in streha je padla na dno jame. Prelomil se je namreč srednji prečni tram in z njim tudi deske. Ko je čez čas Cankar le prilezel iz jame, je Savinjšek še vedno ves bled stal ob robu jame. Kot da ne more verjeti svojim očem,

je vprašal Cankarja: »Ja Cankar, si še živ?« Cankar pa je na vso srečo vtem, ko se je udrila streha, stal ob gornjem vogalu jame.

Kaj pa zdaj? Blížala se je noč. Namesto prepotrebnega počitka, je bilo treba znova začeti z delom. Do noči sta odkopala in odstranila s polomljene strehe zemljo, ponoči pa nosila nove trame in deske. Naslednje dni sta zemljanko le dokončala. Polomljene trame in deske sta uporabila in si iz njih naredila širok pograd. Cankar je narezal praproti in pripravil kar dobro ležišče. Ko sta že ležala in počivala v zemljanki, sta ugotovila, da še nikdar nista bila tako srečna kot ta večer.

Pozno ponoči sta se odpravila k Robidovim. Videla sta mnogo majhnih migljajočih luči, ki so se spuščale s hribov v dolino in takrat sta se šele spomnila, da je božični večer in gredo ljudje k polnočnici. Tudi onadva sta bila vesela in srečna ob misli, da bosta odslej spala pod streho, v zavetju in na toplem, kot že nista leto dni, ker tu je bila že spet zima.

Cankar in Savinjšek sta začela z razmnoževanjem literature takoj ob novem letu. Januarja in februarja 1943 jima je pošiljal tekste v razmnoževanje Albin Vipotnik-Strgar, ki je bil tedaj sekretar Okrožnega komiteja Savinjska dolina. Kar naenkrat sta imela dosti dela. Besedila, ki jih je bilo treba natisniti kot letake in drugo propagandno gradivo, so začela prihajati z raznih strani: iz revirjev, iz Prebolda, iz Dobrovelj. Tedensko sta hodila na javke: enkrat na Dobrovlje in po enkrat na Šmohor nad Rečico ter v Šešče. Za vsako tako pot sta porabila po eno noč, tako sta bila praktično odsotna vsak drugi večer. Na javke sta nosila tiskane letake, nazaj pa prazen papir, matrice in drug material.

Včasih sta Savinjšek in Cankar kar sama pisala tekste za letake in parole. Savinjšek je napisal tudi nekaj tekstov v nemščini za nemške vojake. Nahrbtniki, ki sta jih nosila iz tehnike na javke, so bili iz tedna v teden bolj polni. Teren je dobesedno požiral literaturo.

Pozimi je prišla v tehniko še Janja Poprask iz Šoštanja. Spomladi pa še Hermina Zagožen in zakonski par Šošter iz Griž.

Zadnje tri je poslala Betka Cilenšek. Maja je odšel Savinjšek na politično delo na teren. V tem času sta obiskala tehniko Mica Šlander in Viktor Stopar in se tu zadržala nekaj dni. Poleti je prišel še Dušan Kraigher-Jug, ki je ostal v tehniki dva tedna. V tem času je napisal malo knjižico: Bela garda, ki jo je tehnika razmnožila v petsto izvodih. Knjižica je obsegala šestdeset strani in je bila prvo večje delo v tej tehniki.

Na pobudo sekretarja PK Dušana Kraigherja je Tone Kotnik-Robida začel spomladi s tiskanjem Radio vestnika. Radijski sprejemnik mu je priskrbel Strgar. To je bil prvi Radio vestnik na Štajerskem.

Z Dolenjske, iz centralne tehnike in od Glavnega štaba NOV in POS, so začeli prinašati kurirji časopise Slovenski poročevalec, Ljudsko pravico, Mladino, Borbeno Slovenko in Kmečki glas. Ti časopisi so bili že tedaj tiskani na pravih tiskarskih strojih. V Cankarjevi tehniki so jih nato razmnoževali v ciklostilni tehniki.

V jeseni 1943 je prišel v tehniko za nekaj dni Sergej Kraigher. Tehnika je postajala počasi premajhna, zato je začel Cankar misliti na nov prostor za postavitev tehnike. S Sergejem sta pregledala hoste daleč naokrog, vendar brez pravega uspeha.

Partijski organi so zabičali vodji tehnike, da mora obdržati tiskarnico v največji konspiraciji. Iz tehnike so zaradi tega hodili po živež in druge potrebščine k bolj oddaljenim kmetijam, bližnje pa so puščali pri miru. Ali stari Skutnik je kaj kmalu zaslutil, da mora v njegovi gmajni nekaj biti. Spomladi je kaj pogosto pasel svojo živinico v neposredni bližini tehnike. Savinjšek in Cankar sta morala zaradi tega dostikrat prenehati s tipkanjem in z drugim delom, da ju Skutnik ne bi odkril. Če bi se to zgodilo, bi se morala takoj preseliti. Partizana sta opazovala Skutnika, kako pase živino in pogosto škili proti grmovju. Možak pa je imel čudno navado, da je svoji kravici največkrat pasel tudi ponoči. S petrolejko je hodil sem in tja in partizana je že pošteno skrbelo, če bo to migetanje luči opazil kdo nepravih z nasprotnega brega; kaj bo, če to opazi nemška zaseda na oni strani grape? Ko pa se je nekega večera Savinjšek spotaknil ob Skutnika, ki je ležal na stezi nedaleč od tehnike, sta sklenila, da napravita temu konec. Šla sta, da se z njim pogovorita, potem pa kar bo pa bo.

Našla sta ga v koči. Sedel je na pečici nad štedilnikom, ogrnjen v staro odejo. Sprejel ju je prijazno. Cankarja kot domačina je takoj prepoznal. V hipu sta si bila na jasnem o veliki revščini tega samotarja. A prinesel jima je žganja in ju smehljuje ogledoval. Med pogovorom jima je priznal, da je že davno odkril njuno skrivališče in da je že nameraval priti k njima. Spoznala sta tudi, da je zelo zaveden Slovenec in da sovraži okupatorja. Pripovedoval jima je, kako mu je nemška patrulja vzela vrečo fižola. Skutnik pa jo meni nič, tebi nič naslednji dan mahne v dolino v Loke in se zglesi v postojanki. Komandantu

postojanke pove, da so mu prejšnji dan njegovi ljudje vzeli vrečo fižola in da bo ta fižol za kuhanje zelo trd, ker je star že več let. Zato je prišel in se ponudil, da bi jim našagal drv, da bi fižol lahko skuhali . . .

Naslednji večer se je oglasil pri njima v tehniki. Dala sta mu večerjo, on pa je še nekaj časa posedel in gledal, kako sta delala. Ker je povedal, da zelo rad bere, sta mu dala nekaj literature. Od tega časa dalje je bil reden obiskovalec. Ko so nek večer jedli meso, jih je prosil za kosti. Rekel je, da kosti stolče in iz njih skuha juho. Vendar mu tega ni bilo treba več delati. Ljudje v tehniki so mu redno dajali živila iz svojih zalog. Od vsake prehranske akcije je tudi Skutnik dobil svoj del. Skutnik pa je ljudi v tehniki vedno obveščal o vsem, kaj se dogaja zunaj. Bil je res najboljši varuh, ki je stalno bdel nad varstvom ljudi. Proti koncu leta 1943 je Cankar zgradil s svojimi ljudmi nov objekt za tehniko. V gostem grmovju nad Skutnikovo hišico so zgradili leseno, s slamo krito hišico. Ta hišica je stala skoraj povsem na površini zemlje. Novo tehniko so že lepše opremili. Iz opuščene osnovne šole v Mariji Reki so fantje prinesli žimnice za ležišča. V hišici je bilo tudi dovolj svetlo in bivanje je bilo kar prijetno ter udobno.

V tem času je prišel v tehniko Mirko Grobler-Aleksej. Doma je bil iz Petrovč. Pri neki hajki na Pohorju se je ločil od brigade in se mimo svojega doma napotil v Taborske hribe, kjer je imel sorodnike. Upal je, da bo tu dobil zvezo s partizani. Mirko je bil dober risar in je z iglo narisal marsikak lep naslov na matrico. Risal je portrete maršala Tita, opremljal z risbami razne revije, ki jih je tehnika tiskala. Izdelki tehnike so tako mnogo pridobili na svoji lepoti in kvaliteti.

Z novim letom je tehnika začela z delom. Omenil bi še, s kakšnimi težavami se je borila, ko je spomladi 1943 začela izdajati Radio vestnike. Savinjšek in Cankar sta sprva hodila ob večerih poslušat radio k Juriju Bukovcu po domače Štajnerju, ki je edini imel radio v teh hribih. Tam sta poslušala Moskvo in London, včasih sta ujela tudi kako drugo postajo. Novice sta sproti beležila na papir in jih še ponoči, dokler je bil spomin še svež, napisala na matrice, zjutraj pa razmnožila. Ko sta dobila svoj radio, sta ga ob večerih nosila k Šmonu, kmetu pod hribom, ki je imel elektriko. To je bilo malo bliže kot do Štajnerja. Nato so iz Griž priskrbeli radijski sprejemnik na baterije. Zdaj ni bilo več treba hoditi zvečer drugam, poročila sta lahko poslušala doma. Spočetka je dobro kazalo, toda kmalu so nastopile težave.

Naslovno stran revije *Borbena Slovenka* je izdelal Mirko Grobler-Aleksej France Hribar-Savinjšek je še v

partizanih napisal svoje spomine na Mauthausen. Knjižico so natisnili v tehniki Cankar in v tehniki Slavka Šlandra

Baterije so bile slabe in so se hitro izrabile zaradi vlage. Baterije pa je bilo težko dobiti.

Ko je prišel v tehniko Anton Kotnik-Robida, je prevzel delo na Radio vestniku. Odslej je izhajal vsak dan.

Spomladi 1944, potem ko se je tehnika preselila v novo zgrajeno utico nad Skutnikom, je doživela velik razmah. Tu so bili že dosti boljši pogoji za delo in življenje ljudi. V tehniko je prišlo nekaj novih tovarišev: Hari, doma iz Laškega, Franček Cegnar in Miha Čop. Čop je bil nečak Otona Župančiča, študent, in ni ostal dolgo v tehniki. Kmalu po odhodu je padel v Moravčah. Zdaj so začeli graditi še eno barako, čisto na površini zemlje, ki je služila izključno za delavnico, medtem ko je bila prva hišica za stanovanje. Nedolgo zatem so postavili še en objekt, ki je služil za kuhinjo.

Ko je v začetku maja 1944 prišel na Štajersko novi sekretar Oblastnega komiteja dr. Aleš Bebler, je takoj uvidel, da bo treba teren na tem področju razgibati in to ne le z vojaškimi akcijami, temveč tudi propagandno. Pri Oblastnem komiteju je postavil

Agitacijskopropagandno komisijo in vanjo vključil tudi Cankarja. Tako se je Cankar poslovlil od tehnike in se napotil na Moravško. Tu se je spet sešel s Savinjškom, ki je že tu delal. Ker je bil teren še vedno siromašen v pogledu literature, tudi pošiljke z Dolenjske niso prihajale redno, je Bebler sklenil, da mora Štajerska dobiti svoj poseben časopis, ki bo vsebinsko prirejen tukajšnjim potrebam.

Že 15. maja 1944 je izšla prva številka Štajerskega poročevalca, ki so ga natisnile tehnike: Cankarjeva 550 izvodov, France Prešeren na Kozjanskem 450 izvodov, Skovik (poznejša Kajuh) na pobočju Graške gore 700 izvodov in tehnika Podlimbarski na Moravškem. Štajerski poročevalci so izhajali kot glasilo IO OF za Štajersko. Glavni urednik je bil dr. Aleš Bebler, člani uredniškega odbora pa so bili: Dušan Bole, Franc Hribar-Savinjšek, Cvetko Zagorski in Rado Zakonjšek. V prvi številki so bili med drugim članki: Tri leta nacističnega terorja in narodnega odpora na Štajerskem, (J. K.), Politični pregled, (C. Z.), Uspešne operacije naše vojske (R. Z.) in drugi prispevki.

1. junija je izšla druga številka, 15. junija pa tretja, zadnja številka Štajerskega poročevalca. Štajerski poročevalci so prenehali izhajati, namesto njega je Izvršni odbor OF za Štajersko začel izdajati nov, informacijski list pod imenom Slovenski vestnik. Prva številka je izšla 10. julija 1944. Tedaj sta bila Oblastni komite in IO OF z redakcijo v Savinjskih hribih, na Konjskem vrhu. Poslednja številka Slovenskega vestnika je izšla na osvobojenem ozemlju 8. septembra 1944.

Osvoboditev Savinjske doline in Kozjanskega kakor tudi razvoj narodnocsvobodilnega gibanja je postavljala pred njegove voditelje na Štajerskem izredno velike politične naloge, ki so jim bili lahko kos le ob izdatni podpori tiska. Potreba po čim hitrejšem obveščanju množic je bila vsak dan večja. Kurirske zveze so bile v tem času tako dobro organizirane, da so omogočale dostavo literature na teren v najkrajšem času. Edino oviro so predstavljale tehnike, ki jih je bilo premalo in še te premajhne.

Sekretar dr. Bebler se je v tem času med drugim ukvarjal z idejo, da bi začeli na Štajerskem izdajati dnevnik. Ker so edino oviro predstavljale tehnike in načrta ni bilo mogoče uredničiti, se je Cankar ponudil, da gre na teren, z namenom, da reorganizira obstoječe in postavi nove tehnike. Bebler se je s tem strinjal in že čez nekaj dni je Cankar zapustil redakcijo in odšel na teren. Bebler mu je izdal ustrezna pooblastila, da kot

pokrajinski tehnik KPS za Štajersko izvrši naloge, o katerih sta se že prej dogovorila. Ob pomoči in z razumevanjem tovarišev, ki so delali v tehnikah, je Cankarju kmalu uspelo izvesti reorganizacijo nekaterih tehnik, povečati njihovo zmogljivost in ustanoviti več novih. Tako je v revirskih hribih začela z delom tehnika Lojze Hohkraut, na Kozjanskem Anton Aškerc, na Moravškem je bila povečana tehnika Podlimbarski, ustanovljene pa so bile še tehnike Sova pri Dravogradu, Netopir v koroških hribih, Lacko pri Ptuj, Franc Mernik pri Oplotnici, Svoboda na Pohorju in Tonček Žerjal nad Framom. To leto je začela z delom tudi tehnika Polh, kasneje preimenovana v Prežihov Voranc, in Slavko Šlander. Najprej je delala v neki strmini, imenovani Bukovje nad Rečico, ob osvoboditvi doline pa se je preselila v vas Nizko pri Rečici. Poleg teh pa so delovale še razne manjše tehnike za potrebe okrožja. Dr. Bebler je z velikim zanimanjem spremljal razvoj in pri tem tudi pomagal.

8. septembra 1944 je IO OF za Štajersko izdal prvo številko časopisa Novi čas, ki je nadomestil prejšnji Slovenski vestnik. Novi čas sicer ni mogel postati dnevnik, kot je bilo predvideno, je pa izhajal vsak drugi dan, in to v nakladi 10 000 izvodov! To je bil že kar velik uspeh. Tiskalo ga je vzporedno deset tehnik vsaka za svoje področje.

Novi čas je izhajal domala redno vsak drugi dan vse do nemške zimske ofenzive. Pozimi in pomladi 1945 je izhajal enkrat tedensko vse do osvoboditve. Po osvoboditvi ga je nekaj časa tiskala tiskarna v Mariboru.

Poleg Novega časa so tehnike na Štajerskem ponatisnile tudi več številk centralnih listov: Slovenskega poročevalca, Ljudske pravice, Kmečkega glasa, Mladine in Naše žene.

Razen civilnih so delovale še štiri vojaške tehnike za potrebe partizanskih enot. Vodja teh tehnik je bil mlad slikar Pavle Šimec-Pajo. Med zimsko ofenzivo so ga Nemci zajeli in ubili.

Angleška misija pri štabu IV. operativne cone je tovarišu Beblerju obljubila, da bo posredovala pri nabavi tiskarskega stroja, pa ni bilo nič iz tega. Toda vseeno smo imeli leta 1944 v Savinjski dolini kar tri prave tiskarske stroje!

Na Dolenjskem, Gorenjskem in Primorskem so leta 1944 delovale prave tiskarne, v katerih so delali izučeni grafičarji. V septembru je Bebler omenil Cankarju, da predvideva, da bomo tudi na Štajersko dobili tiskarno. Naročil mu je, naj poišče primerne prostore. Kmalu nato se je pri Cankarju oglasil Gojmir Melik, novi vodja tiskarne. Skupaj sta še enkrat pregledala iz-

V Kranjčevem kegljišču je bila tiskarna, ki je Nemci niso ves čas odkrili, čeprav je bila skoraj ob prometni cesti

brane prostore. Melik ni bil preveč navdušen, ko mu je Cankar pokazal prostor v starem kegljišču na domačiji mlinarja Kranjca v Kropi. Domačija je tik ob cesti Gornji grad—Mozirje. Končno je Melik pristal. Bilo je že proti sredini septembra, ko je Bebler naročil Cankarju, naj da človeka, ki bo spremljal konvoj s tiskarskimi stroji. Cankar je poslal Mirka Groblerja-Alekseja. Vsi trije stroji, namenjeni na Štajersko, so dotlej delali na Moravškem področju. Ker so bili tam pogoji za uspešno delo tiskarn neprimerno slabši kot na osvobojenem ozemlju, se je vodstvo odločilo, da premesti tiskarne v Savinjsko dolino.

Kako je potekal transport, nam pripoveduje Gojmir Melik:

»Sredi septembra se je pomikala dolga kolona kmečkih voz s konjsko in govejo vprego z vsem tiskarskim materialom, stroji in osebjem iz Moravske v Gornjo Savinjsko dolino. Transport je organizirala vojska in sta ga tudi spremljala dva bataljona borcev in enot IV. operativne cone. Prevoz je trajal dva dni. Vozili smo ponoči in podnevi po tesnih in slabih kolovozih od Moravč do Medije, čez Trojane skozi Motnik in čez Menino planino, kjer je bilo že precej snega, v Zadrebško dolino, v vas Bočno.«

Stroj Super Heidelberg so postavili v kegljišče pri Kranjcu v Kropi. Gospodar Kranjc je bil izgnan. Doma so bile njegove sestre. V kegljišču so namestili tudi omare s črkovnim materialom. Tako je bila stavnica v istem prostoru s strojem, kar je

bilo zelo ugodno. V kegljišču pa ni bilo elektrike. Z njeno napepljavo so imeli precej težav. Stroj je bil namreč na električni pogon. Edini, ki je imel poleg osebja dostop v tiskarno, je bil kurir, ki je prinašal rokopise, živež in drug potreben material. Ta je tudi odnašal tiskano literaturo. Tu so največ tiskali Slovenskega poročevalca.

Pri Kreflju na Brdu nad Šmartnim ob Dreti je bila druga tiskarna. V njegovi kleti so postavili stroj Viktorio, ki je bil prav tako na električni pogon. Stavnico pa so namestili v bližnji, dotlej prazni hišici blizu Krefljevega doma. Ker pa Brdo tedaj še ni imelo elektrike, so problem rešili tako, da so najprej speljali do vasi elektriko in da ni bilo sumljivo, elektrificirali vso vas. Tako so dobili elektriko tudi na Krefljevi domačiji.

V začetku novembra 1944 so iz Kamniške Bistrice pripeljali še eno tiskarno in jo namestili pri kmetu Alojzu Jelšniku na vzhodni strani Lepenatke (Sv. Lenart). Ker tu ni bilo elektrike, so tiskarski stroj preuredili na nožni pogon, za kar je bilo potrebno več ljudi. V tej tiskarni je delalo dvajset oseb. Med drugimi so tu natisnili Pravljico o Osvobodilni fronti, ki jo je napisal Janez Perovšek-Pelko. Ovitek knjižice, ki ga je narisal že omenjeni slikar Pavle Šimec-Pajo, je bil tiskan v štirih barvah in to tako kvalitetno, da bi se lahko kosal z vsako tiskarno v mestu.

V novembru so se pokazali znaki, da je tiskarna pri Kreflju v nevarnosti. Zato so jo preselili h kmetu Enciju v Mačkovem kotu pod Lepenatko. V tej tiskarni je bila natisnjena slavnostna številka Ljudske pravice ob osvoboditvi Beograda v dveh barvah.

Tiskarne so potrebovale barve, papir in drug material. Če pomislimo, da je bilo potrebno za eno številko Slovenskega poročevalca sto kilogramov papirja, bomo razumeli, kolikšne količine papirja so potrebovale tiskarne. S papirjem so se tiskarne zalagale iz dveh virov, manjši del iz Nestlovega nabavnega sektorja na Šmohorju pretežno pa iz Količevega. Od tu ga je redno vsak teden prinašala posebna ekipa pod vodstvom Janka Veitažarka.²⁴⁹

Nabavni center Nestla Žganka

Februarja, kak teden pred prihodom XIV. divizije na Štajersko, je prišel v Savinjsko dolino Nestl Žgank, doma iz Lapure pri Preboldu, že predvojni komunist, ki je bil do začetka vojne

zaposlen kot mizar v Ljubljani. Že enainštiridesetega se je vključil v ilegalno delo v eni izmed ljubljanskih tehnik. Leta 1943 je bil v tehniki na moravškem terenu.

V sklopu pokrajinske tehnike KPS za Štajersko je Nestl Žgank postavil v bližini Šmohorja center za nabavo papirja in drugega materiala za tehnike. V tem času je delalo na Štajerskem že več tehnik, ki so dnevno natisnile lepo število letakov, brošur in časopisov. Zato so bile potrebe po papirju in drugem materialu vsak dan večje. Vedno bolj je bilo čutiti potrebo po organizirani dobavi teh artiklov. Ravno to vrzel je izpolnil Nestl Žgank s svojim nabavnim centrom.

Kakor pred letom Cankar za tehniko, tako je tudi Nestl razmišljal in iskal primeren kraj, ki bi najbolje ustrezal namenu. Odločil se je za hribovje, ki leži v bližini dveh mest, Celja in Laškega, kjer je tudi upal najti primerne ljudi-dobavitelje in zbiratelje tega materiala. Tako tudi transportirati ni bilo treba predaleč.

Na terenu je poiskal in zbral nekaj zanesljivih ljudi. Prvi so bili: Tone Krepš in njegova žena Marija iz Debra, Ivan Kmet-Čičo in Peter Mokotar iz Brezna, Alojz Lovrinc-Štefan iz Rečice pri Laškem in Franc Podkoritnik. Na prisojni rebri so v gostem grmovju postavili precej veliko leseno barako, ki jim je služila za stanovanje, delavnico in tehniko. Skladišče za material pa so zgradili v gozdu nad kmetijo Ivana Podkoritnika pd. Hojnika. Skladišče je bilo povsem v zemlji in popolnoma maskirano. Zemljanka je bila tako velika, da je bilo v njej prostora za kaka dva vagona blaga. Nestl je iskal in navezoval stike v Celju, Laškem in v okoliških naseljih. V Celju je bil zbiralni center v skladišču gostilne Branibor. Na dvorišču te gostilne so podeželani puščali vozove, ko so pripeljali pridelke v Celje. Zlasti ob sredah in sobotah je bil tu izredno velik promet. V Celju je bilo lepo število ljudi, ki so zbirali papir in druge potrebne reči iz trgovin, iz pisarn in celo iz pisarne gestapa so izginjale matrice za potrebe partizanskega tiska. Med najbolj agilnimi zbiratelji so bili Minka Žvan, Heda Sumer, Tilka Maček-Lisica, Hilda Grdina, Mirko Fajs in še več drugih.

Nestl pa se ni zadovoljil le z dobavo blaga iz Celja in iz drugih okoliških krajev, ampak so že zgodaj vodile njegove niti vse do Gradca, Dunaja in celo v Berlin. Tako je prihajal material za potrebe štajerskih partizanskih tehnik prav iz osrčja rajha. V skladišču gostilne Branibor so se tako nabirale precejšnje količine blaga, največ papirja. Po ta material je prihajal z vozom

kmet Štor, doma iz vasi Tremarje, nekako na sredini poti med Celjem in Laškim. Pogumno je naložil na voz cele bale rotacijskega in rezanega papirja ter različen drug material, kar se je pač do tedaj nabralo, pokril s plahto in odpeljal skozi mesto in prek Savinje. Do vasi Tremarje je štiri kilometre. Doma v vasi je pogledal naokrog, kdo vse ga vidi, nato pa zapeljal po ozki dolinici proti Šmohorju. Njegova pot se je končala na manjši gozdni jasi, kjer so ga že čakali Nestlovi fantje. Težko otovorjeni so se napotili proti svojemu skladišču visoko v hribu. Kadar pa je bil tovor posebno velik, so si sposodili konja in nanj naložili blago.

Najsi je bila kontrola gestapa in njegovih opričnikov še tako ostra, Nestlov nabavni center je deloval neprekinjeno vse do osvoboditve.

Mnogo papirja je Nestl dobival tudi pri svojih sodelavcih v libojski tovarni porcelana. Tovarna je namreč nabavljala za svoje potrebe vagonске količine papirja in del tega je dobival tudi Nestl, seveda brez vednosti vodilnih v tovarni.

Material se pri Nestlu ni dolgo zadrževal. Dnevno so prihajala pisma iz tehnik na Kozjanskem, s Pohorja, s Koroške in onih iz Savinjske doline s prošnjo, da naj jim pošlje papir in matrice, lak in tiskarske barve. Material so pakirali in razpošiljali po kurirskih zvezah na vse strani Spodnje Štajerske.

V Nestlovi delavnici so izdelali kar precejšnje število razmnoževalnih aparatov-ciklostilov. Vlivali so tudi želatinaste valje, brez katerih pri razmnoževanju ne gre. Kar so potrebovali okovja, ga je naredil Nestl sam. Od časa do časa je šel v Laško v delavnico prijatelja Srečka Pepela in tam toliko časa delal, da je imel za nekaj časa dovolj okovja.

Pri Nestlu so tudi sami razmnoževali literaturo. Tiskali in izdajali so svoj Radio vestnik, razmnoževali letake, brošure in drugo literaturo.

Poleti 1944 je delalo v njegovem nabavnem centru osemnajst ljudi. Poleg Nestla so bili še tile tovariši in tovarišice: Angela Pečnik iz Prebolda, Nada Žgank iz Brezna, Marija Kreps, Anton Kreps in Alojz Urbajs iz Debra, Feliks Grobler iz Petrovč, Majda Podrenik iz Hrastnika, Franc Seme, Drago Kmet-Čičo, Peter Mokotar iz Brezna, Alojz Lovrinc-Štefan iz Rečice, Miha in Jože Pilihi iz Levca, Alojz Krajšek-Cibi iz Trbovelj, Oto Zlin-dra iz Hrastnika ter Viktor Juhart iz Petrovč.

Okoliški kmetje so ves čas budno bdeli nad varnostjo dragocene postojanke, ki je delovala v njihovi sosesčini. Zato imajo

velike zasluge domačije Ivana in Marije Podkoritnik pd. Hojnik, Franca in Agate Klep pd. Laznik, Jožeta in Pavle Brecl pd. Jozl v Zagrebenu, domačija Kolar v Podgozdniku, Črešnjevarjeva na Šmohorju in še nekateri drugi. Obveščevalne in kurirske posle sta vestno opravljali domačinki Suzana Kragolnik pd. Suhovršnik in Fanika Čadej iz Zagrebena. Mnogokrat so šle na nevarno pot v dolino. Še posebno nevarno je bilo ob času hajk in ofenzive na tem področju.

Nabavni center je pod vodstvom Nestla Žganka opravil zelo pomembno delo za razvoj tiskarstva na Štajerskem. S tem, da je organiziral več ali manj nemoten dotok papirja in drugega prepotrebne materiala v tehnike na Štajerskem, je omogočil natis znatnih količin propagandnega gradiva in tako s te strani mnogo prispeval k razvoju in razmahu narodnoosvobodilnega gibanja med najširšimi množicami Spodnje Štajerske.²⁵⁰

Kurirske zveze

V vsakem revolucionarnem gibanju imajo kurirske zveze pomembno vlogo. Brez njih bi organizacija ne mogla živeti. Tudi Komunistična partija je imela že pred vojno v pogojih ilegalnega delovanja, posebne kurirske kanale prek katerih so prenašali pošto, literaturo in vse, kar je bilo v zvezi z revolucionarnim gibanjem. Za kurirje so bili izbrani najbolj zanesljivi, poleg tega pa pogumni in spretni ljudje, ki jih niso ustavile nobene ovire.

Po okupaciji so z nastankom narodnoosvobodilnega gibanja nastajale in rasle kurirske zveze, ki so povezovale vodstva osvobodilnih gibanj po vsej Jugoslaviji. V Sloveniji so bile pokrajine, okupirane od treh različnih okupatorjev, Nemcev, Italijanov in Madžarov, povezane z vodstvom odpora, Osvobodilne fronte in Centralnega komiteja KPS v Ljubljani. Te zveze so bile vzpostavljene že v prvih dneh po zasedbi dežele. Ko so se na Štajerskem začele priprave na upor, maja 1941, so bila tedanja partijska vodstva primorana, za medsebojno vzpostavljanje in vzdrževanje stikov, posluževati se kurirjev. Tako so bile vzpostavljene vezi med posameznimi okrožnimi komiteji in ti so vzdrževali zveze s pokrajinskim vodstvom, ki je bilo tedaj v Mariboru, to pa spet prek nemško-italijanske meje s Centralnim komitejem KPS v Ljubljani. Zveze so vzdrževali posebni kurirji ali kurirke, od katerih so bili nekateri ilegalci, spet drugi pa tedaj še legalno živeči državljani. Ti so potovali z obstoječimi prometnimi sredstvi, noseč s seboj zaupno pošto in sporočila, ne

da bi vzbujali pri okupatorjevih policijskih organih pozornost ali sum. S porastom osvobodilnega gibanja pa je postala policija vse bolj pozorna na potujoče ljudi in ni bilo več varno dajati posebno zaupna poročila legalnim kurirjem.

Z nastankom partizanskih čet, julija 1941, je bila na Štajerskem vzpostavljena že gosta kurirska mreža. Kurirsko službo so opravljali največkrat za to določeni borci zlasti mlajši, ki so se sestajali s kurirji iz drugih enot na vnaprej določenih mestih, ki so jim rekli javke. Taka javka je bila na primer pri Turškem kamnu pod Kalom, planini nad Hrastnikom. Tu so se sestajali kurirji pa tudi komandirji Revirske in Savinjske čete. Javka je bila tudi v Planinski vasi, tamkaj se je oglašal kurir, ki je prihajal z Dolenjske ali iz Ljubljane. Javka je bila v Grižah, v Šmiklavžu pri Kisovarju, na Dobrovljah, v Šentandražu in še marsikje. Partijski funkcionarji, ki so prihajali v Savinjsko dolino, so se leta 1941 oglašali v gostilni pri Bežanu, poleg mostu čez Savinjo blizu Petrovč. Tu sta jim posredovala zvezo najprej Ivan Zupanc-Petruška in njegova žena. Javke in kurirske zveze so bile razpredene po vsej pokrajini.

Leta 1942 so se javke in kurirske zveze še bolj zgostile. V Savinjski četi sta bila prva kurirja Ludvik Zupanc-Ivo in Peter Šprajc; leta 1942 je z Ivom hodil Franc Godler-Blisk. Njuna pot je bila precej dolga in nevarna. Vzdrževala sta namreč zvezo med Kozjansko četo in Štajerskim bataljonom. Prehoditi sta morala pot z daljnega Bohorja prek hribov do Savinje, ki jo je bilo treba največkrat prebresti, ker so bili mostovi zastraženi, in nato nadaljevati pot prek Šmohorja do Griž, od tam pa prek Savinjske doline na Dobrovlje. Potovala sta v glavnem ponoči.

V letu 1943 dobi partizanska kurirska mreža novo, posebno organizacijsko obliko. Po vzoru tovrstne organizacije na Dolenjskem začneta štab IV. operativne cone in Pokrajinski komite KPS z ustanavljanjem posebnih baz s posadkami za prenos pošte. Take baze so najprej imenovali »relejne stanice« (RS), kasneje pa »terenske veze« (TV). Tako sta Viktor Šošter-Miha in Ivan Mogu-Marko postavila prvo tako kurirsko postojanko na Dobrovljah. V tem času so še vedno bile Dobrovlje center štajerskega partizanstva. Tu sem so se stekale vse vezi od vojaških enot do političnih forumov na Štajerskem. Od tu je tekla zveza prek Save na Dolenjsko.

Kurirska postaja na Dobrovljah je dobila naziv TV 22 in je bila v bližini kmeta Pikla nad Nazarjami. Spočetka je bilo na tej postaji šest pozneje pa tudi več kurirjev. Prvi komandir te

postaje je bil Iskra. Naslednjo kurirsko postajo je postavil Marko na Mozirskih planinah. To je bila TV 23. Štab cone je postavil za komandanta relejnega sektorja na Štajerskem Franca Godlerja-Bliska z nalogo, da vzpostavi še druge kurirske postaje na tem področju. Tako je postavil v hribih nad Zabukovico TV 24, ki je imela zvezo s TV 22 na Dobrovljah, s TV 25, ki jo je Blisk postavil v Lahovem grabnu blizu Jurkloštra, in s TV 26, ki jo je na Vrheh nad Lokami postavil Franc Vozelj-Miško in postal njen prvi komandir. Na svoji poti na Kozjansko je Blisk postavil še TV 27 na Bohorju. Tam je imenoval Antona Gračnerja-Borutina za komandirja kozjanskega relejnega sektorja. Borutin je nato postavil eno kurirsko postajo pod Bočem, drugo pa pri Bizeljskem. To je bila TV 28. Tako je bila vzpostavljena kurirska zveza vse do hrvaške meje.

Ko so bile vse te postaje postavljene in so začele z delom, se je Blisk vrnil v štab IV. operativne cone, ki je bil tedaj na Moravškem. V coni so se dogovorili, da bi vzpostavili kurirsko zvezo še proti Koroški. Tostran Save je bila TV 3. Frane, ki ga je Blisk postavil za komandirja relejnega sektorja na Moravškem, pa je vzpostavil še dve postaji, TV 21 na Menini planini in TV 20 na Limbarski gori.

Po vrnitvi z Moravškega v Savinjsko dolino sta se z Markom napotila proti Koroški. To je bilo v januarju 1944. Po koroških hribih je zapadel visok sneg, kar pa jima ni preprečilo, da ne bi izpolnila zastavljene naloge. Pri Špehu v Bistri sta postavila TV 30, na Koprivniku pa TV 31. Tako sta potegnili kurirsko linijo daleč pod Peco, tik pred avstrijsko mejo. Za vsako TV je bilo treba najti na terenu ustrezen prostor, kar je bilo v tako visokem snegu zelo naporno.

Izpod Pece sta krenila proti Mežiški dolini in v bližini železarne Ravne postavila TV 33, nato sta šla dalje v Mislinjsko dolino in v Dovžah pod Pohorjem postavila TV 34. Potem sta potegnili zvezo prek Pohorja in pri Ribnici nad Dravo postavila TV 35.

Poleti 1944 postane komandant štajerskega relejnega področja Edi Golc-Švigelj. V tem času je Ivan Mogu-Marko vzpostavil zvezo relejnih postaj proti Prekmurju.

Kurirska mreža je že izredno dobro delovala. Tako je potrebovala pošta, ki je bila prinesena prek Save, samo štiriindvajset ur do mariborskega okrožja na Pohorju! Ravno tako dobro in hitro so delovale tudi druge linije. Pisma, ki so jih kurirji prinesli na javko, ta je bila nekje med dvema postajama,

je komandir naslednje postaje razporedil proti namembnim postajam, še prej pa je na vsako kuverto napisal datum in svoj podpis. Znamk partizanska pošta ni poznala. Poleg pisem so kurirji prenašali tudi literaturo, ki so jim jo dostavljale tehnike, skoraj vedno pa so vodili po zvezi tudi ljudi, od navadnih partizanov do funkcionarjev.

Vojska je leta 1944 organizirala svoje posebne zveze, ki so jih uporabljale edinoletne vojaške enote. Organizacija teh kurirskih mrež je bila podobna civilnim TV. V drugem polletju 1944 je celjsko okrožje vzpostavilo svojo posebno kurirsko službo, ki je delovala znotraj okrožja in povezovala rajonske odbore OF. To so bile tako imenovane Jurčkove linije.

Kurirska organizacija je mnogo prispevala k našemu boju, ne le da je vestno in disciplinirano opravljala svojo pomembno službo, ampak tudi drugače. Večina teh kurirjev je bila mladih, pogumnih fantov, ki se niso ustrašili ničesar. Tako so dostikrat sami naredili kakšno akcijo, čeravno jim je vodstvo to prepovedovalo zaradi kršenja konspiracije. Velikokrat so pomagali tudi terenskim aktivistom pri kakih večjih akcijah. Bili so v stalnih stikih s civilnim prebivalstvom. Vedno »oboroženi« z novicami so bili dobrodošli v vsaki hiši, koder jih je vodila pot. Bili so poleg vsega prav dobri politični delavci in ljudje so jih radi sprejemali. Tu in tam so kar sami organizirali kak manjši miting.²⁵¹

Vendar je bila njihova služba polna presenečenj pa tudi nevarna. Dostikrat so padli v zasede, včasih so bile javke izdane in tako je mnogo kurirjev dalo življenje v boju za svobodo. V času nemških ofenziv, zlasti v zimskem času, je bila njihova služba še posebej naporna. Zveze so morale delovati, pa najsi so bile še take zapreke na terenu. Pri svojem delu so bili spretni in iznajdljivi.

Nekega dne je prišla na postajo TV 26 večja skupina partizanov, ki so potovali z Dolenjske proti Koroški. Med njimi je bilo več funkcionarjev, drugi so bili borci za zaščito. Vseh je bilo petnajst. Bilo je ravno v času nemške zimske ofenzive januarja 1945. Zvečer sta ekipo prevzela kurirja te postaje Dominik Bastič in Branko ter jo vodila mimo vasi Loke do kmeta Jožeta Golavška-Ramšaka, nato pa proti Grajski vasi, kjer so zavili levo proti Polzeli. Tam nekje bi morali čez Savinjo. Kako je bilo na tej poti, nam pripoveduje Dominik Bastič.

»Vedel sem, da je Savinja močno narasla, ker je bilo nekaj dni prej južno vreme. Ko smo prišli do reke, ni bilo nikjer

čolna. Močno narasla reka je hrumela med bregovcema, da ni bilo misliti na to, da bi jo bredli. Odšel sem v vas in tam mobiliziral nekaj konjev. Ko sva s tovarišem pripeljala konje do reke, ni maral noben od njih v reko. Naj smo si še tako prizadevali, živali ni bilo mogoče pripraviti do tega, da bi prebredle reko. Odšel sem še k neki kmetiji. Tu sta bili dve ženski, ki sta imeli konja. Ženski sta se za konja zelo bali, in ker sta že zvedeli, da ta večer partizani mobilizirajo konje, sta konju povili prednjo nogo s cunjjo, namočeno v kis. Trdili sta, da ima bolno nogo. Ko sem potipal konjevo nogo, sem videl, da ni vroča. Odvijem cunjje, konj je bil povsem zdrav. Bil je res lepa žival. Ženski sta začeli jokati in prositi, naj jima pustim konja, češ da itak ni za ježo. In res sem ga le z veliko težavo zajahal, nakar se je konj prav razdivjal. Vzpenjajoč se na zadnje noge, se je hotel na vsak način otresti neljubega bremena. Nekajkrat sem v diru jahal ob reki gor in dol in šele po daljšem galopu se mi je posrečilo, da sem spravil konja v reko. Ko sva preplavala reko, se je konj na drugem bregu pognal v najbolj gosto grmovje, misleč menda, da se bo tu končno otresel jezdeca. Nato sva jezdila nazaj čez reko. Od tedaj naprej je konj pridno ubogal in brez težav znosil vso ekipo na drugo stran Savinje. Ko je šel konj petnajstič čez reko, se je menda nekaj ustrašil, začelo ga je tresti in zanašati, tako da sem se že bal, da se bo zgrudil in oba jezdeca vrgel v vodo. Toda prišli smo do brega in konj se je pognal na nasip. Pri naslednjem, zadnjem prehodu je šlo spet vse dobro.

Ko je bil prehod čez reko končan, sem peljal segretega konja do najbližje kmetije. Potrkal sem na okno in takoj se je oglasilo domače dekle. Povedal sem, da sem pripeljal konja, jo prosil, naj ga da v hlev in močno zdrgne s slamo, da se žival ne prehladi. Dekle je obljubilo, da bo to storilo. Zjutraj pa ga bo peljala nazaj tistima ženskama. Dekle je takoj vstalo in naredilo, kar je bilo treba.

Midva z Brankom sva nato odvedla ekipo do postaje TV 30, ki je bila nekje blizu Št. Ilja. Tu sva se poslovila in odšla proti Gornji Savinjski dolini, da bi vzpostavila pretrgano zvezo s TV 32. To pa se nama ni posrečilo, ker so bili vsi hribi zasedeni z nemškim vojaštvom.

Ko sem se nazaj grede oglasil pri tistih ženskah, da bi poizvedel, če so dobile konja nazaj, so me objemale od hvaležnosti. Konja so dobile nazaj in nobenih posledic ni bilo opaziti na njem.«²⁵²

V SPODNJI SAVINJSKI DOLINI

V času, ko sta Oblastni komite KPS za Štajersko in štab IV. operativne cone pripravljala dotlej največji partizanski podvig, osvoboditev Gornje Savinjske doline, se je tudi področje Spodnje Savinjske doline močno razživel. Rajonski odbori so zdaj bili kadrovske, vsaj številčno tako močni, da so lahko delali. Precej zaslug za razgibanje terena pa je imela enota VDV (vojske državne varnosti), ki je poleti operirala na desnem bregu Savinje.

Junija 1944 je bil na Moravškem ustanovljen poseben bataljon Vojske državne varnosti. Kmalu je bataljon prerasel v brigado. Naloga enot VDV je bila, da poleg vojaških akcij, očistijo ozemlje okupirane Štajerske gestapovskih agentov, vojunov, izdajalcev in druge tovrstne golazni, da pomagajo pri razkrinkavanju gestapovskih vrinjencev v partizanskih enotah ter lov in likvidacija skupin raztrgancev, ki jih je gestapo pošiljal na teren. Skratka, zaščititi prebivalstvo pred vsemi temi izdajalskimi elementi, s katerimi je gestapo strahoval prebivalstvo.

25. junija 1944 se je bataljon VDV pod poveljstvom komandanta Antoneska, mladega revirskega prvborca, pridružil kot zaščitnica Oblastnemu komiteju Štajerske, ki je s svojimi odseki potoval na Dobrovlje. Skupaj z novim sekretarjem dr. Alešem Beblerjem se je ustavil na Lipi, na zahodnem koncu Dobrovelj. 29. junija je bilo na Lipi zborovanje štajerskih aktivistov. Sekretar Bebler je v daljšem govoru orisal položaj na domačih in zavezniških frontah ter nakazal aktivistom naloge, ki so trenutno najpomembnejše, med temi zlasti mobilizacija v partizanske enote. Prebivalstvo je treba odtegniti vplivu hitlerjanske propagande, organizacijo Osvobodilne fronte pa izgrajevati in utrditi tako, da bo postala organ ljudske oblasti.

Oblastni komite se je 2. julija odpravil prek Zadrecške in Gornje Savinjske doline in se utaboril na Konjskem vrhu. Bataljon VDV pa je v dolini naredil več akcij. Tako je v noči na 1. julij v okolici Mozirja podrl 76 telefonskih drogov in uničil napeljavo, poleg tega se je oskrbel s hrano. Sekretar Okrožnega komiteja Savinjska dolina Tone Bole je obvestil Antoneska, da je v Kolenčevi usnjarni v Spodnji Rečici za dva vagona usnja, ki je namenjeno za nemško vojsko. To usnje je treba hitro »rešiti«, so bili vsi enotnega mnenja. Gredeč pa bi naredili še akcijo v mlinu v Vrhpolju.

Četrtega julija zvečer se je bataljon VDV odpravil v akcijo. Usnja je bilo toliko, da so morali mobilizirati kmete, da so na vozech odpeljali bogat plen. Četa, ki je šla v Vrhpolje, se je prav tako dobro založila z moko.

To poletje so se pojavili prvi začetki organiziranja bele in plave garde na Štajerskem. V Gornji Savinjski dolini je šaril Revs s svojo bando, iz katere bi se lahko marsikaj razvilo, če je ne bi dovolj hitro likvidirali. V Slovenskih goricah se je pojavila tolpa plavogardistov, ki jo je vodil Mariborčan Zmagoslav. Ta je prejemala navodila od plavogardističnega vodstva v Ljubljani in od gestapa, s katerim je bila povezana. Tudi v revirjih so se pojavili organizatorji bele garde. Bataljon VDV pa je bil ustanovljen zato, da vse take pojave sproti zaduši in uniči.

6. julija je Antonesko razdelil bataljon na manjše skupine in jih razposlal na razne kraje. Tako je odšla skupina petih borcev v Slovenske gorice nad Zmagoslava. Večja skupina borcev je odšla na Revsov teritorij, in naslednja, ki se ji je pridružil tudi komandant Antonesko, je odšla proti revirjem. S to skupino je odšla tudi patrulja Jožeta Štoka-Korotana, ki naj bi operirala na terenih Spodnje Savinjske doline. V tej patrulji je bil tudi prvoborec Vili Reberšak-Rado. Onstran doline sta se Antoneskova in Korotanova skupina ustavili v zaselku Bezovnik, nedaleč od Griž. Po odhodu Antoneskove skupine je ostal Korotan z enajstimi borci v hribih pod Mrzlico. Z njim so bili: dva mitraljezca, Lado Alič in Martin Dolenc-Robin, Oskar Naglav-Tarzan, Polde Župančič-Borut, Ivan Anžlovar-Dolenc, Franc Vozel-Luka, Polde Goljuf-Čuri, Jože Volar-Brane, Karel Golavšek-Žvenk, Jožko Strmole in Vili Reberšak-Rado.

Korotanovi pogumni fantje so hodili od naselja do naselja in obiskovali tamkajšnje kmete ter navezovali stike z domačini.

Taborišče so si uredili na malem gričku poleg Slomnika blizu domačije Maconi. Poslej so se vrstile akcije druga za drugo. Domačin-aktivist Franc Oset-Savo je prinesel nekaj kilogramov eksploziva in minerskih pripomočkov. Ponoči je Korotanova skupina zaminirala dva železna stebra električnega daljnovoda in ju porušila. Naslednji večer so odšli v Levec, da bi pobrali nemške uniforme, pa so imeli Nemci ravno miting v tej vasi. Vas je bila zastražena, toda borci so z nenadnim, hitrim sunkom razbili zborovanje in razgnali hitlerjance. Naslednji dan so z obrežja Savinje opazili tri nemške vojake. Poskrbeli so, da jih je Savinja odnesla proti Celju. Ko so nato srečali avto, ki je vozil mleko v nemško zbiralnico, so ga s tovorom vred onesposobili.

V bližnji Košnici je bila nemška postojanka z desetimi policisti. Ko je Savo poskrbel za potrebne podatke o njej, se je Korotan odločil, da postojanko napade in likvidira. Še z nekaj tovariši je odšel na vrh hriba Slomnika, da bi si ogledal položaj postojanke. Med ogledovanjem so opazili, da se bliža postojanki patrolja policistov iz Celja. Z napadom je bilo treba počakati.

15. julija, ko se je patrolja vrnila v Celje, so Korotanovi fantje napadli postojanko, in to opoldne. Tedaj sta namreč dva policista odšla na kosilo k bližnjemu kmetu Španiču, dva pa k Ocvirku. Kmalu po enajsti uri so obkolili postojanko in ko sta Rado in kurir Gozdar porezala telefonske žice, ki so vezale postojanko s Celjem, bliskovito stekli k postojanki in že prišli do nje, hoteč zmetati skozi okna nekaj bomb, ko jih je napadel policijski volčjak. Tako so se morali partizani najprej otresti psa in ga z nekaj strelji onemogočiti. Šele potem so začeli metati bombe. Policisti so partizanom odgovorili z mitralješkim rafalom in s strelji iz pušk pa tudi bombe so metali. Nemci so bili prepričani, da se bodo ubranili partizanov, vsaj za toliko časa, da bo prišla pomoč iz Celja. Končno je policistom postalo prevroče, partizanski napad ne le da ni pojenjal, temveč je bil vedno bolj srdit. Zato so se skušali prebiti iz stavbe, da bi se rešili v bližnji gozd. Pa jim ni uspelo.

Ko se je Korotanu zazdelo, da je napočil pravi trenutek, je pognal borce na juriš v postojanko. Ko so bili partizani že v stavbi, so se Nemci še vedno silovito upirali in je bilo treba zavzeti vsak prostor posebej. Končno so bili sovražniki premagani. Ves napad ni trajal niti polne tri minute. Da je bil uspeh tako popoln, se je bilo zahvaliti iznenadenju, saj ob tej uri niso

pričakovali partizanskega napada. Tako je mala skupinica trinajstih partizanov uničila nemško postojanko sredi belega dne.

Ker je bilo že slišati kamione, ki so peljali policijo iz Celja, so borci hitro pobrali orožje in drugo opremo ter se umaknili proti vasi Zagreben. Tam so pri kmetu Mejavšku poskrili obilen plen, nato pa odšli proti Gozdniku.

Edvard Randl je bil zaposlen kot elektrotehnik v transformatorski postaji v Podlogu pri Šempetru. Bil je že dlje časa povezan s partizani, to poletje pa je sklenil, da se jim priključi. S pomočjo kmeta Cilenška v Bezovniku je dobival zvezo s Korotanovo patruljo in se nekega popoldneva oglasil pri njej. Svoj odhod v partizane pa je hotel Randl povezati z večjo akcijo. To naj bi bil njegov obračun z dotedanjimi delodajalci. Korotanu je predlagal, da bi napadli in porušili transformator, ki je s tokom napajal Savinjsko dolino. Randl je v svojem poročilu obrazložil stanje na tej postaji, ki jo je stražila nemška posadka. »Napad bo uspel, če bo vsa akcija opravljena v kratkem času, v desetih minutah!« je zatrdil Randl. Transformator Podlog stoji sredi polja, v bližini pa so bile močne policijske postojanke Žalec, Polzela pa tudi iz bližnjih Grušovelj, kjer je vsak dan vadilo kakih 250 vojakov, bi lahko uspešno intervenirali. Tako bi ta akcija lahko uspela le ob presenečenju sovražnika.

17. julija se je Korotanova patrulja napotila iznad Zabukovice in se s čolnom prepeljala čez Savinjo ter se proti jutru ustavila na nizkem gričku onstran doline. Patruljo sta vodila kurirja Karel Podvršnik-Živko in Zlatko. Utaborili so se v nizkem borovju. Nedaleč proč je bil Podlog s transformatorjem. To sta bili dve precej veliki stavbi, v prvi so bili stroji, druga, kjer je bila uprava, pa je bila spremenjena v policijsko postojanko. Popoldne je prišel h Korotanu Edi Randl in ga še enkrat podrobno seznanil s položajem v postojanki. Randl je predlagal, da bi z akcijo počakali toliko časa, da se bo vojaštvo, ki je kakor druge dni tudi ta dan vadilo na travniku blizu Grušovelj, vrnilo v Žalec. Povedal je še, kje bo v času napada, nakar se je vrnil v transformator.

Akcija naj bi se začela ob petih popoldne. Najprej se napoti proti postojanki borec Čuri, oblečen v moder kmečki predpasnik in s koso na rami. Če bi ga stražar vprašal, kam gre, bi rekel, da gre po števec, ki ga je dal v popravilo Randlu. Čim bi prišel v postojanko, naj bi likvidiral komandirja postaje. Ker pa so Korotanove borce v tem času ljudje že opazili, so

se hitro pognali za Čurijem, poskakali čez žično ograjo in napadli postojanko. Na dvorišču, pred postojanko, je bila skupina delavcev, nekdo pa je igral na harmoniko. Ko so prišli blizu, so videli, da je harmonikar v nemški uniformi. Delavci so povedali, da je strupen nacist in konec je bilo z muziko.

Rafali dveh partizanskih mitraljezov in iz več brzostrelk so zasuli pročelje postojanke. Nemci so odgovorili s prav tako krepkimi rafali. Maloštevilni partizani so obkolili postojanko z vseh strani in močno nabijali v okna, kjerkoli se je pokazal kak Nemec. Iz postojanke se zažene v partizane velik volčjak, vendar kmalu obleži pod rafalom. O napadu na to postojanko pripoveduje Jože Štok-Korotan takole:

»Iz postojanke prilete bombe; eksplozija sledi eksploziji. Tudi naše bombe se raztreščijo v utrdbi; črn dim objame postojanko. Komaj vidimo drug drugega v peklenškem dimu. Skozi eno od oken strupeno sikajo streli. Tam se hudičevo brani trmasti Nemec. V sobo nasujemo bomb. Stavba je polna dima in prahu.

Med vrati stoji nemški podoficir in kot nor strelja proti Čuriju, ki se bori izza betonskega stebra. To je komandir. Dva borca se skozi okno poženeta v postojanko in ga izženeta ven. Z enega vogala jaz, z drugega pa Čuri, in podreva Nemca na tla. Toda ni se še hotel vdati. Kazalo je, da namerava z nama igrati roko borbo. Vendar za ta šport nisva imela časa. Čuri mu iz rok iztrga brzostrelko in kar z njo »zabeli« Švaba.

Skozi okna se poženemo v postojanko. Razidemo se po sobah in jih hitro počistimo. V pritličju je bil odpor hitro zaduščen. Tla so krvava, med vrati luža krvi, okna razbita, stene okrušene. Vse je razmetano križem kražem, kot po hudem potresu. Dva borca sta v pritličju pobirala orožje in opremo, z dvema pa odhitim na pomoč Branetu, ki se je zapletel v boj z Nemcem v prvem nadstropju. Žvenk se predrzno požene po stopnicah navzgor in butne v prvo sobo. Nož na nož! Z Branetom in Čurijem mu priskočiva na pomoč. S skupnimi močmi stremo poslednji odpor — postojanka je uničena.«

Po zavzetju postojanke so borci uničili transformator. Pod transformator so položili razstrelivo in prižgali vrvico. Toda, nekdo izmed osebja je preprečil eksplozijo. Edi Randl se je pridružil partizanom. Vsi so težko obloženi z zaplenjenim orožjem in drugo opremo komaj hodili, ko so se umikali proti gozdu. Medtem pa je bilo že slišati brnenje kamionov. Še isto noč so se Korotanovi borci vrnili v gozdove onstran Petrovč.

Naslednjo noč je Korotanova patrulja organizirala v Libojah miting.

Enaindvajsetega julija se je Korotanova patrulja napotila v tovarno keramike v Liboje. Dve uslužbenki te tovarne sta namreč prejšnji dan povedali Korotanu, da bodo tega dne delili plačo. Malo prej je dobil naročilo, naj s svojimi fanti naredi tudi kakšno »denarno« akcijo. Osvobodilno gibanje je potrebovalo tudi denar.

Ko je blagajnik tovarne zagledal partizane, ki so se okrog poldneva pojavili v tovarniških prostorih, je pograbil ključe blagajne in zbežal. Naj so ga še tako iskali, ni ga bilo mogoče najti. Tako so se partizani odpravili, od koder so prišli, s sklepom, da se vrnejo naslednji dan. Pred odhodom so zažgali tovarni avtomobil, ki je prav takrat pripeljal na tovarniško dvorišče.

Ko so se naslednji dan Korotanovi borci spet pojavili v tovarni, so zvedeli, da blagajnika ta dan ni bilo v službo. V kotu pisarne pa je stala železna blagajna in v njej denar. Toda kako priti do njega. Žvenk je predlagal, da bi jo odprli z varilnim aparatom. Iz delavnice so prinesli varilni aparat in kmalu je zazijala v steni velika luknja. Dostop do denarja je bil prost. Debeli svežnji bankovcev so izginjali v partizanovem nahrbtniku.

Ko se je med delavstvom razširila novica, da so partizani spet v tovarni, so prenehali z delom. V skupinah so postajali po tovarniških objektih in se pogovarjali. Po končani akciji so partizani sklicali delavstvo in mu na tovarniškem dvorišču priredili miting. Po nagovoru so jim zapeli nekaj partizanskih pesmi, ki so jih ljudje navdušeno poslušali. Prijavilo se je tudi nekaj novincev, ki so želeli v partizane.

V taborišču so nato prešteli denar. Bila je kar čedna vsota — 175 000 mark. Naslednjo noč je tovarna keramike spet doživela partizanski obisk. Tokrat so opleni pisarne, pobrali ves papir in drug pisarniški material, kar vse je bilo namenjeno za tehniko. Iz Liboj se je Korotanova patrulja namenila proti Grižam in blizu Megojnic minirala steber daljnovoda. Del patrulje pa je medtem požgal poslopje bivše postojanke v Košnici, v katero so baje Nemci spet nameravali namestiti posadko.

Nekaj dni zatem je dobil Korotan naročilo, da mora s patruljo na Dobrovlje, kjer se bo pridružil drugim enotam VDV. Priprave za osvoboditev Gornje Savinjske doline so se bližale koncu.²⁵³

V SPODNJI SAVINJSKI DOLINI POSTAJA OF NOSILEC OBLASTI

Medtem ko so na osvobojenem ozemlju Gornje Savinjske doline v oktobru volili narodnoosvobodilne odbore kot prve predstavnike ljudske oblasti na področju Štajerske, so bili v Spodnji Savinjski dolini odbori OF predstavniki ljudske oblasti. Tako so na tem področju odbori OF poleg svojega političnega poslanstva — pridobivanja in aktiviranja množic za narodnoosvobodilni boj proti okupatorju kot glavne naloge — opravljali tudi vrsto drugih funkcij. Med temi sta bili najvažnejši mobilizacija in preskrba s hrano za partizansko vojsko. Poleg tega je bila njihova naloga tudi zbiranje posojila narodne osvoboditve ter skrb za socialno ogrožene prebivalce. Prav tako je bila prednje postavljena naloga, zbirati podatke o stanju kmetijstva in industrije.

V tem obdobju so pred odbore OF že postavljene prve, začetne priprave za prevzem oblasti po izgonu okupatorja. Pri Okrožnem odboru OF so bili postavljeni odseki za opravljanje različnih nalog. Tako je bila že zgodaj ustanovljena gospodarska komisija, nato finančni odsek, odsek za industrijo in obrt, odsek za socialno skrbstvo in okrožno vodstvo Narodne zaščite. Vsi ti odseki so imeli svoj sedež na osvobojenem ozemlju, kjer sta bila tudi Okrožni komite in Okrožni odbor OF.

Podobno kot v okrožju so bili odseki organizirani tudi v okrajnih oziroma rajonskih odborih OF. Tu je bilo zlasti vidno delo gospodarskih komisij, saj so morale oskrbovati s hrano številne partizanske enote, ki so bile tedaj na Štajerskem. V veliki meri so se brigade same preskrbovale s hrano, z rekvizicijami in odkupi živine pri kmetih. Tako so bili hribovski predeli kmalu močno osiromašeni, posebno pri živini. Naloga gospodarskih komisij je bila, da izkoristijo bogate vire hrane v dolinskih

vaseh Spodnje Savinjske doline. Tako so gospodarske komisije poleti 1944 razvile široko mrežo za odkup živine in kmečkih pridelkov po vaseh. V mnogih primerih je bilo treba izvesti tudi prisilne odkupe. Največ hrane pa so gospodarske komisije pridobile z zaplembami živine in drugega blaga na posestvih hitlerjancev, nemškutarjev, raznih izdajalcev in na graščinskih posestvih, ki so bila v rokah naših sovražnikov. Prav tako so izvrševali zaplembe na posestvih, ki si jih je med okupacijo prilastila nemška država, potem ko je izgnala slovenske družine. Za načelnika okrožne gospodarske komisije je bil imenovan Martin Jošt, doma iz Gotovelj.

Gospodarske komisije, sestojеče iz dveh ali treh ljudi, so si pri teh akcijah pomagale s terenskimi političnimi aktivisti. Okraji oziroma rajoni so bili v tem času še posebno močno zasedeni s kadri. Tako so na Vranskem julija 1944 zaplenili v graščini Podgrad večje število svinj in jih odpeljali. Z vednostjo lastnika usnjarne na Vranskem Praprotnika, ki je sodeloval s partizani, so partizani odnesli večjo količino usnja, ki so ga brigade potrebovale. Ob neki drugi priložnosti so pobrali v tem kraju tudi gasilske uniforme. Te so zaplenili tudi v več drugih krajih. Okrajni aktivisti ali terenci iz Galicije kot so jim rekli ljudje, so pobrali uniforme iz gasilskega doma na Ložnici. Rajonski aktivisti terena Lurd so to leto že drugič napadli rudnik Sonnenberg v Libojah. Potem ko so uničili rudniške naprave in pobrali zaplenjeno blago, se je partizanom priključilo kar 68 novincev. Nemci po tej akciji niso rudnika več obnavljali, preostalo delavstvo so zaposlili na Teznem pri Mariboru.

Aktivist Ivan Zupanc-Petruška je še z nekaj terenci zaplenil na Ježovnikovem posestvu na »Puši« blizu Velike Pirešice enajst glav goveje živine. Preden so jo odpremili v Tomšičevo brigado, so jo nekaj dni skrivali v grabnu blizu Galicije. Iz hleva nemškega župana v Dobrni so isti partizani odpeljali par težkih volov, dve kravi in dve telici. Kravi in telici so dali v rejo zanesljivim kmetom, vole pa v klavnico gospodarske komisije.

Sčasoma so gospodarske komisije uredile posebna zbirališča za zaplenjeno živino in klavnice s skladišči. Kadar ni bilo mogoče odpeljati živih živali do brigad, so te poklali in meso shranili. Iz teh skladišč so oskrbovali bližnje partizanske enote, tehnike in kurirske postaje. V Spodnji Savinjski dolini sta delovali dve okrajni gospodarski komisiji. Gospodarska komisija okraja Žalec je imela svoj center na terenu Pirešice in Ponikve. Tam je imela tudi skladišča in zbirni center za živino. Januarja

1945 je prevzel vodstvo te komisije gospodarski referent okraja Žalec Mišo Bobovnik.

Gospodarsko komisijo okraja Vransko je vodil Franc Jurhar. Zbirni center s skladišči je bil na terenu Ločica in Bistrica pri Vranskem. V času žetve so gospodarske komisije razvile široko kampanjo med kmeti, da bi poskrili žito, ker je bila nevarnost, da bi ga okupator začel pleniti, v času, ko mu je začelo primanjkovati vsega, tudi hrane za armado. V ta namen so si kmetje uredili številna skrivališča, kamor so spravili pridelke.

S pomočjo terenskih odborov so gospodarske komisije tudi v Spodnji Savinjski dolini organizirale večje število raznih obrtnih delavnic, ki so delale za potrebe vojske. Iz kož ubitih živali so v posebnih skritih delavnicah strojili usnje, ki ga je v tem času močno primanjkovalo. Bilo je nič koliko načinov, kako so ljudje goljufali okupatorja in reševali potrebe svoje vojske kakor tudi potrebe prebivalstva.

V letu 1944 so gospodarske komisije organizirale številne zaplembe živil in drugega blaga v trgovinah. Te akcije so v glavnem opravili terenski aktivisti. Edi Randl-Iztok je s pomočjo terencev iz Galicije in Velike Pirešice izpraznil veliko trgovino Cvenkel v Dobrteši vasi pri Šempetru. V tej trgovini so zasegli precejšnje količine blaga in ga spravili na varno, čeravno je trgovina tik ob državni cesti in sredi vasi. Hkrati pa sta Karel Podvršnik-Živko in Vlado Plaskan na železniški postaji v Šempetru prisilila tamkajšnjega postajnega načelnika, da je moral požreti na koščke strgano Hitlerjevo sliko. Ko je bilo to opravljeno, je Plaskan telefoniral na gestapo v Celje in jih obvestil o opravljeni akciji.

Kmalu nato je sledila akcija v Osetovo skladišče v Šempetru, od koder so terenci odnesli štiri vagonse ponjave, razbili telefon in zažgali vagon slame. V začetku junija 1944 so terenci okraja Žalec pod vodstvom Cibica-Tomaža in Jožeta Fišerja-Mitje zaplenili živila in drugo blago v Tratnikovi trgovini v Šmartnem v Rožni dolini v neposredni bližini Celja. Ob tej priložnosti so vdrli tudi v občinski urad, kjer so zaplenili dva pisalna stroja, nakaznice za tobak, obleko in obutev. Pred občinskim poslopjem so nato zažgali Hitlerjevo sliko in nemški občinski arhiv. V tamkajšnji zbiralnici so zaplenili tudi petsto jajc. Prav tako so tiste dni izpraznili trgovino pri Fervegu v Veliki Pirešici. Podobno akcijo so naredili tudi v Ašenbergerjevi trgovini v Galiciji.

Precej takih akcij je bilo izvršenih po predhodnem sporazumu z lastnikom ali trgovcem. Tako so aktivisti iz Griž to leto že drugič izpraznili trgovino Škoberne v Migojnicah. Škoberne je partizane obvestil o dospeli pošiljki blaga. Ko so naslednji dan prišli policisti in župan Hubl iz Žalca, je ta zahteval od Škoberneta, da mora zapreti trgovino. Kasneje so mu spet dovolili obratovanje, toda pod pogojem, da je moral vsak dan sproti nabavljati blago v Petrovčah, zvečer pa ga, če ga podnevi ni prodal, voziti nazaj v Petrovče. Čez noč je morala biti trgovina prazna.

Nemci so na podeželju organizirali posebna zbirališča za jajca in mleko. Partizani so pogosto obiskovali ta zbirališča in zaplenili jajca, ki so jih pošiljali partizanskim bolnišnicam. Hajmatbund je tudi večkrat organiziral peko keksov, ki naj bi jih napikle gospodinje za nemške ranjence. Tudi ti kekxi mnogokrat niso prišli do nemških, ampak do partizanskih ranjencev.²⁵⁴

Gospodarske komisije so odkupovale pri kmetih tudi živež. Tako je poročala orožniška postaja Braslovče 2. novembra 1944,²⁵⁵ da so partizani v Letušu in v Grajski vasi »oropali« kmete za okrog 1800 kg krompirja in dvanajst svinj, pri peku Frideriku Roterju v Šentrupertu pa 15 vreč moke in 89 kg kruha. V resnici pa je bil to partizanski odkup živil.

Blago bodisi da je bilo zaplenjeno v nemških trgovinah ali pa odkupljeno od kmetov, je bilo s posebnimi transportnimi enotami poslano v Gornjo Savinjsko dolino. Gornja Savinjska dolina, že tako pasivna pridelovalka žitaric in druge hrane razen krompirja, je bila kmalu izčrpana. Po osvoboditvi so bile tu številne vojaške enote in civilni forumi, tu so bili razni tečaji in zborovanja, na osvobojenem ozemlju je iskalo zaščito pred okupatorjem mnogo ljudi iz raznih krajev in vse to je bilo treba nahraniti. Zato je bilo treba organizirati dobavo hrane od drugod. Tako so gospodarske komisije v sosednjih pokrajinah opravljale izredno pomembno dejavnost.

Terenski aktivni obeh okrajev so poleg prehrabnih akcij to leto opravili tudi številne vojaške in sabotažne akcije. Tako je skupina terenskih aktivistov iz Šentandraža napadla orožniško patroljo. Ko so aktivisti zvedeli za njen prihod, so šli blizu pokopališča v zasedo in počakali orožnike. Ti so nič hudega sluteč malo prej zapustili Gričarjevo gostilno, ko je partizanska zaseda vžgala po njih. Vsi štirje so bili mrtvi. Eden od njih je bil Slovenec. Mrtve nemške žandarje je moral peljati na Polzelo domačin Jože Dedič iz Šentandraža.

Na Polzeli so terenski aktivisti naredili sabotažno akcijo na Vrečkovu žago. Pobrli so vse transmisijsko jermenje in ga poslali na osvobojeno ozemlje. 28. novembra 1944 se je manjša skupina terenskih aktivistov odpravila na Polzelo, da bi onespobila tamkajšnji poštni urad. Skupino je vodil Ozvald Čeh-Peter, z njim je bil še domačin Ludvik Cizej. Ko sta uničila telefonsko centralo in brzojavne naprave, sta se napotila na prosto, da bi poklicala stražarje in bi skupaj odšli. Vtem pa se je pojavila nemška patrolja. Po krajšem puškarjenju so se partizani umaknili. Ranjen je bil edinole Ludvik Cizej, ki se je potem zdravil v partizanski bolnišnici nad Ljubnim. Po pomoti je novembra 1944 eno izmed zavezniških letal odvrгло na Vimperku blizu Polzele večjo količino materiala, ki je bil namenjen partizanom. Ker ni bilo nobene večje partizanske enote v bližini, so material zasegli Nemci. Mobilizirali so okoliške kmete, da so ga prepeljali na Polzelo. Bilo ga je za dvanajst voz.

Aktivist Jože Fišer-Mitja je hotel kaznovati nemčurja, ki je upravljal zaplenjeno župnijsko posestvo v Šmartnem. Upravnika ni bilo doma. V hlevu so nato poklali svinje, odnesli meso, poleg tega pa odpeljali še sedem glav goveje živine.

Aktivisti okraja Žalec so v septembru 1944 blizu Stare fabrike napadli nemški policijski avtomobil, v katerem sta bila poleg šoferja šef policije v Žalcu, oberlajtnant Moritz Klein, in policist. Temu je uspelo pobegniti, medtem ko sta bila šofer in Klein mrtva.

Konec poletja 1944 so dobili partizani sporočilo, da bodo Nemci ukinili pouk v osnovni šoli v Veliki Pirešici, da bodo lahko stavbo uporabili za policijsko postojanko. Partizani so sklenili, da Nemcem prekrizajo izvedbo načrta. Bil pa je tudi že skrajni čas. Ko so namreč prišli terenski aktivisti pod vodstvom Ivana Zupanca-Petruške zvečer v šolo, so videli, da je v njej slama, pripravljena za ležišča. Nemci bi se verjetno naslednji dan že vselili. Partizani so raznesli slamo po sobah, jo še polili z bencinom, ki so ga prinesli s seboj, nato pa zažgali. Zgorelo je ostrežje in vsa oprema v učilnicah in tako je bila stavba onespobljena za vselitev posadke. Visoki plameni so prebudili prebivalstvo okoliških krajev, priklicali pa so tudi policijo in orožništvo sosednjih postojank, ki so na vso moč streljali v gluho noč. Toda partizani so bili že daleč.

Iz podobnega vzroka so partizani zažgali tudi šolo in župnišče na Gomilskem. Ker sta obe stavbi sredi vasi, so partizani prej obvestili gasilce, naj poskrbijo, da ne bi požar zajel še

druga poslopja. Preveč vneti gasilci pa so gasili tudi ogenj na župnišču in šoli, tako da je na obeh stavbah pogorelo le ostrešje, spodnji deli stavb pa so ostali skoraj nepoškodovani. Nemci pa so jeseni 1944 vseeno organizirali postojanko na Gomilskem. Iz okoliških hiš okrog požgane šole so izgnali prebivalce, vanje pa namestili močan policijski oddelek.

Avgusta 1944, bilo je nekaj dni pred napadom Zidanškove brigade na Braslovče, so aktivisti okraja Vransko naredili pogumno akcijo. Vdrli so v središče trga Vransko in iz občinskega urada odnesli tri pisalne in razmnoževalni stroj. Demolirali so pisarne hajmatbunda, vermanšafta in hitlerjugenda. Iz bližnje trgovine so odnesli zalogo čevljev. Po končani akciji so še zapeli sredi trga nedaleč od orožniške postaje.

V Lovretovi hiši na Britnih selih blizu Griž so Nemci začeli graditi bunker, ki bi skupaj s hišo predstavljal utrdbo proti partizanom. Nekega večera so se štirje aktivisti Vinko Poteko, Lipe Žohar, Franc Krašovec in Privšek potihovo priplazili do bunkerja. Privšek je zagnal v bunker bombo, ki je nekemu Nemcu odtrgala roko. V utrdbi je bilo tedaj trinajst članov posadke. Zaradi nemške premoči so se morali partizani to noč umakniti, vendar pa so kmalu nato vzpostavili zvezo z nekaterimi člani posadke, med katerimi sta bila Čeh in Poljak. Z njuno pomočjo so nato ponovno napadli bunker. Ujetega oficirja so predali partizan-skemu sodišču, posadka pa se je pridružila partizanom.

Da bi Nemcem onemogočili ali vsaj otežili dohod iz postojank na levem bregu Savinje v kraje na desnem bregu, so aktivisti okraja Žalec sklenili, da bodo požgali lesene mostove čez reko. Najprej most pri Grižah. Pri gasilcih v Grižah in v Preboldu so se oskrbeli z bencinom. Na most so pripeljali slame, jo polili z bencinom nato pa zažgali. Dobro osušen most je gorel kot bakla. Že naslednji dan so Nemci izpraznili postojanko v Grižah. Aktivisti Vili Rebershak-Rado, Pongrac Raček-Matevž in Ivan Zupanc-Petruška pa so tiste dni zaminirali in podrli več stebrov električnega daljnovoda, ki so stali nedaleč od Savinje.

Ko so partizani hoteli požgati tudi most čez Savinjo pri Kasazah, so jim to preprečili Nemci, ki so z levega brega nadzorovali most. Kmet Jegrišnik je že peljal proti mostu s petroleja, s katerim bi polili deske, pa se je moral vrniti. Tako do požiga mostu ni prišlo. Pač pa so partizani pri Keramični tovarni v Libojah zažgali kamion, s katerim so Nemci odvažali mleko iz zbiralnic po vaseh v Celje.²⁵⁶

Direktor Keramične tovarne v Libojah je bil zagrizen nacist Filinger, bivši oberst nemške vermaht. Ko je nekega dne leta 1944 šlo nekaj partizanov mimo tovarne, je Filinger začel s pištolo streljati nanje. Zadel ni nikogar, vendar so si partizani to dobro zapomnili. Že nekaj dni pozneje sta ga presenetila na vrtu Škobernetove gostilne dva partizana, ko je bil ravno pri kosilu. Z njim je bila tudi njegova žena, ki ga je prišla obiskat iz rajha. Tudi tokrat se je hotel pokazati bojevitega, toda ni šlo. Prejel je zaslužen plačilo.²⁵⁷

Ko se je poleti mudila patrulja VDV na tem terenu, so terenski aktivisti iz Liboj in Griž predlagali, da bi napadli orožniško postojanko v Libojah. Utaborili so se nedaleč od Liboj z namenom, da zvečer napadejo. Za nameravani napad pa je medtem izvedela neka ženska in to javila Nemcem. Libojški orožniki so dobili okrepitve iz Žalca in Petrovč in nato skupaj napadli partizane. Izenaden napad je partizane presenetil. Živko Strmole je bil huje ranjen, vendar so ga partizani le odnesli s seboj. Pustili so ga pri kmetu Hojniku, kjer so mu nad domačijo naredili skrivališče, partizani pa so se umaknili v hrib Kotečnik. Živko je hudo trpel, ker je bil ranjen v črevesje in bi mu tudi takojšnja zdravniška pomoč ne mogla pomagati. Po nekaj dneh hudega trpljenja je obupal.²⁵⁸

Odsek za industrijo in obrt, ki ga je pri Okrožnem odboru OF vodil France Hribar-Savinjšek, je s svojimi sodelavci na terenu zbiral in preverjal podatke o stanju industrijskih objektov in obrti v okrožju. Ugotavljal je, v kakšnem položaju je to ali ono podjetje, ki je v tem času delalo za okupatorjev vojni stroj, koliko ima zaposlenih delavcev in koliko od teh je že povezanih v organizacijo OF. Ker je obstajala nevarnost, da bi ob umiku okupator odpeljal stroje ali pa jih uničil, so v podjetjih organizirali posebne skupine iz zanesljivih delavcev, ki naj bi to preprečili.

V začetku oktobra je dobil OO OF Celje okrožnico Pokrajinskega odbora OF, v kateri mu sporoča, da želi Predsedstvo SNOS — Odsek za prehrano dobiti ustrezne podatke o kadrih, ki bi prišli v poštev pri organizaciji prehrane v času osvoboditve in kasneje.²⁵⁹ Okrajni odbori so se takoj lotili dela. Po svojih zaupnikih so zbrali podatke o ljudeh, ki so kot nameščenci delali v okupatorjevih prehranjevalnih uradih in določili tiste, ki so že bili povezani z OF ali pa vsaj lojalni do osvobodilnega gibanja, da bodo svoje delo opravljali tudi pod novo, ljudsko oblastjo.

Odbori OF so zbirali podatke o številu prebivalcev v posameznih občinah, koliko je samooskrbovancev in koliko takih, ki bodo odvisni od preskrbe. Ugotavljali so, koliko živil bo potrebnih za vsak okraj (sladkorja, moke, masti, mleka idr.). Zbirali so podatke o zmogljivostih mlevskih in drugih živilskih obratov, prav tako o posestvih in drugih nepremičninah, ki so bile last Nemcev in bodo zaplenjene. Poleg tega so zbirali še vrsto drugih podatkov statističnega značaja (o posejanih kulturah, o številu živine v posameznih krajih itd.).

V tem času so odbori OF ob podpori gospodarskih komisij razvili široko kampanjo za sušenje sadja na kmečkih posestvih, da bi lahko s suhim sadjem izpopolnili zaloge hrane za kritično obdobje. Ker je bilo računati s tem, da se bo nemška armada z Balkana umikala čez slovensko ozemlje zlasti skozi Štajersko in da bo morda tu potekala tudi fronta, je obstajala velika nevarnost, da bo umikajoče nemško vojaštvo ropalo prebivalstvo. Zato so gospodarske komisije priporočale kmetom, da poskrijejo žito in druge pridelke. Ker je bilo v Sloveniji malo živine, so naročali kmetom, naj ne koljejo telet.

Jeseni 1944 so okrožni in okrajni odbori OF prejeli obvestilo PO OF za Štajersko, naj prenehajo z zbiranjem posojila narodne osvoboditve. Finančna sredstva naj zbirajo s pobiranjem davkov. Tako piše finančni referent Celjskega okrožja Rudi Dolničar 15. 10. 1944 okrajnim odborom OF, da je po sklepu SNOS treba pobirati davek od čistega dohodka prebivalcev, in sicer po progresivni lestvici od enega do deset odstotkov. Pred odmero je treba doseči sporazum z davkoplačevalcem. Prebivalstvu je treba povedati, da je to narodni davek, ker je dolžnost slehernega Slovenca, da prispeva čim več za skupno stvar, ne glede na njegove dohodke. Finančnim odsekom pri okrajnih odborih OF je bilo naročeno, naj takoj začnejo s predpisovanjem davka.²⁶⁰

Tako so se odbori OF v Spodnji Savinjski dolini kot narodnoosvobodilni odbori v Gornji Savinjski dolini v tem obdobju znašli sredi številnih nalog, ki jih je bilo treba izpolniti. To je terjalo položaj in dotedanji razvoj narodnoosvobodilnega gibanja tako na Štajerskem kot drugod v Sloveniji in v Jugoslaviji. Pa tudi po svetu.

BEOGRAD OSVOBOJEN

Poletje 1944 pomeni začetek končnega obdobja druge svetovne vojne. Zavezniške armade so močno načele živo silo nemških armad. Na zahodu so odprli tako imenovano drugo fronto, zavezniki so se izkrkali v Normandiji in v Italiji, Rdeča armada je prodrla čez staro sovjetsko-poljsko mejo, na južnem delu fronte pa v Romunijo. V septembru je Rdeča armada osvobodila Romunijo in Bolgarijo ter prestopila vzhodne meje Jugoslavije. Srečanje naših borcev z rdečearmejci je bilo nepopisno.

Nemci so začeli zgodaj spomladi ponovno z močnimi ofenzivnimi sunki proti enotam NOVJ. Vrhunec njihovih operacij je bil desant na Drvar, ki so ga izvedli s posebej za to izurjenimi motoriziranimi enotami, s ciljem, da bi uničili ali zajeli vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja v Jugoslaviji. V Drvarju je bil tedaj Vrhovni štab in Centralni komite KPJ s tovarišem Titom. Če bi se Nemcem načrt posrečil, bi to pomenilo za osvobodilno gibanje strahoten udarec z nepredvidljivimi posledicami. Zločinska nakana, ki ji je botroval sam Hitler, ni uspela. Vrhovni štab je odšel na otok Vis in od tam vodil operacije proti Nemcem in kvislingom.

Julija 1944 je deset divizij NOVJ začelo pritiskati na nemške enote, razporejene v vzhodni Srbiji ter jih v hudih bojih potiskati proti zahodu. V septembru sta bili osvobojeni že dve tretjini Srbije. Po združitvi z Rdečo armado so začele naše divizije z njeno pomočjo prodirati proti Beogradu. Po hudih bojih so Nemci naposled morali zapustiti prestolnico Jugoslavije. Osvoboditev Beograda, ki so jo oznanile salve topov 20. oktobra 1944 je bil praznik vseh jugoslovanskih narodov. Po hribih so zagoreli kresovi, tudi na obronkih Savinjskih planin.

Po osvoboditvi Beograda je 14 divizij NOVJ ob pomoči enot Rdeče armade začelo z boji na sremski fronti. Rdeča armada je

nudila naši vojski tudi izdatno pomoč v crožju in opremi. Poleg bojne opreme za 12 pehotnih in dve letalski diviziji so dobile naše enote tudi večje število tankov. Jugoslovanska armada je imela v tem času 50 divizij, 16 samostojnih brigad in 130 partizanskih odredov. Poleg tega je imela ob tem času že tudi vojno mornarico in nekaj letalskih enot. Skupno okrog 400 000 borcev.

Do konca leta so enote NOVJ osvobodile Makedonijo, Srbijo, Črno goro, del Bosne in Hercegovine ter Dalmacijo. Ko so naše enote po osvoboditvi Beograda začele s frontalnimi boji v Sremu, je tekla neprekinjena frontna črta vse od Drave prek Srema, Bosne in Like do Jadrana. Tako je NOVJ vezala zavezniško fronto vse od Rdeče armade do zaveznikov, ki so prodirali po Italiji. S tem je še posebno močno narasel njen pomen in vloga v bojih proti skupnemu sovražniku.

V Sloveniji so se ob tem času tu in tam pojavljali znaki demoralizacije med nemškim vojaštvom. Tudi med nekaterimi — zlasti nižjimi okupatorskimi oblastniki — so se pojavili znaki dvoma v zmago nemškega orožja. Le zagrizeni nacistični priganjači so še vedno verovali v zmago in v čudež, ki ga bo naredilo skrivnostno orožje, ki ga je pripravljala nemška armada v največji tajnosti.

Medtem ko poleti in na jesen Nemci na Štajerskem niso imeli dovolj vojaških sil, da bi preprečili učinkovitost partizanske ofenzive ter so morali celo dopustiti, da je bil del pokrajine iztrgan izpod njihove oblasti, so na jesen začeli s temeljitimi pripravami, da si pridobijo izgubljene pozicije. Tako so ponovno navlekli v Spodnjo Savinjsko dolino pa tudi v druge kraje večje sile vojaštva in policije ter skupaj z vermani in deželno stražo okrepili svoje postojanke. V gosto nasejanih postojankah je bilo kar po več sto oborožencev. Vojaštvo je večinoma prihajalo z Balkana in je bilo namenjeno na druge fronte po Evropi. Med krajšimi odmori na Štajerskem so jih uporabljali za hajke proti partizanom in za tako imenovano »čiščenje terena«. K hajkam so pritegnili tudi vlasovce, ki jih je bilo na tem področju več tisoč.

Nemci na Štajerskem v defenzivi

V času, ko so partizanske brigade na Štajerskem poleti 1944 zadajale okupatorju hude udarce, saj so po vrsti uničile mnogo utrjenih postojank — največji dosežek pa je bil osvobojenje Gornje Savinjske doline in del Kozjanskega — Nemci to poletje

niso imeli dovolj sil, da bi se učinkovito zoperstavili partizanski ofenzivi. Zadnje rezerve so pošiljali na fronto, ki jim je dobesedno žrla ljudi. Komande policije in orožništva ter gestapo so si obupno prizadevale ustaviti naval partizanskih brigad, vendar brez pravega uspeha.

Orožniške postaje v celjskem okrožju so julija dobile še eno okrožnico, ki je obravnavala način bojevanja s partizani, obrambe pred njimi in o kontroli nad prebivalstvom.²⁶¹ O tem so nekaj dni prej v Celju razpravljali šefi policijskih sil, orožništva in gestapa na Štajerskem. Vodja orožništva v celjskem okrožju Kolmanitsch naroča, »da je treba vsako prijavo o pojavu partizanov takoj vzeti na znanje, zlasti če gre za večje skupine 50 ali več mož. V takih primerih je treba vzeti prijavo še posebno resno in takoj ukrepati. Preden je izdano povelje za pohod nad partizane, je treba prijavo dobro preveriti. Večkrat se namreč zgodi, da pridejo naše oborožene sile na cilj, partizanov pa nikjer. Tako naša akcija udari v prazno.«

V primeru napada partizanov na postojanko mora vodja postaje in varnostne službe takoj zbrati dovolj pogumnih in bistrh mož in z njimi odbiti napad, nato pa napadalce odgnati čimdlje od kraja napada. Da bo obramba dovolj učinkovita, je treba partizane spustiti čim bliže, nato pa jih iznenada napasti. Tako odbiti partizani bodo porabili več časa, da se bodo spet zbrali za ponoven napad. Ogrožena postojanka tako pridobi na času.

Kolmanitsch pravi dalje, da imajo partizani navodila, da morajo požgati šolska poslopja. Zaradi tega naroča orožniškim postajam, da morajo paziti na te stavbe in jih po možnosti zastražiti. Ko govori o kontroli prebivalstva, naj to opravljajo zelo natančno in vestno. Vse neznane pa tudi znane osebe, ki bi se sumljivo obnašale ali se pojavljale na sumljivih krajih, morajo opazovati in zasledovati. Prav tako je treba kontrolirati neznane oficirje in vse druge vojaške osebe.

Okupatorske policijske oblasti so se vseskozi posluževale izdajalskih elementov, ki so jih našli med domačim prebivalstvom. Tako tudi v tej okrožnici naroča Kolmanitsch vodjem orožniških postaj in varnostne službe, naj si »med prebivalstvom poiščejo in pridobijo zanesljive zaupnike za vohunsko dejavnost in take, ki bi se jih dalo uporabiti kot lažne partizane. Ti naj bodo oblečeni v zanemarjene obleke z opasači, kakor jih nosijo partizani. Opasači ne smejo biti očiščeni, prav tako ne njihove puške. Le tako bodo ustvarjali vtis, da so partizani. Denar za te ljudi je na voljo.«

H koncu še dodaja, da mu je bilo sporočeno, da nekateri možje vaše straže razdirajo naboje in iz njih pobirajo smodnik. »Te elemente je treba odkriti in takoj prijaviti!« V okrožnici, poslani 1. novembra 1944 svojim podrejenim, pravi Kolmanitsch med drugim: »Prepričal sem se, da marsikdaj preveč streljate. Primer: pri nekem manjšem spopadu je bilo v 24 urah oddanih 40 000 strelcev in vrženih več bomb brez haska. Prav je, da se čuva svoje življenje in da se zato uporablja različno orožje, to pa samo v primerih obrambe ali napada. V vseh drugih primerih kaže tako trošenje streliva na sabotažo, če banditi že ne hajo streljati, vi pa še vedno streljate tako dolgo, da vam prične naposled zmanjkovati streliva.«

Zadnje dni septembra 1944 so se spet zbrali v Celju komandanti policijskih in orožniških sil z vse Štajerske. Zborovanje je bilo sklicano zaradi vedno močnejše ofenzive partizanskih brigad, ki so rušile nemške postojanke drugo za drugo. Na zborovanju so bili sprejeti nekateri sklepi, ki so se nanašali na boj s partizani. Sklenili so, da morajo pri spopadih s partizanskimi enotami sodelovati prav vse nemške oborožene sile vključno s protiletalsko zaščito. Za boj proti partizanom morajo biti v stalni pripravljenosti, vedno in povsod, tudi pri obisku lokalov, kinodvoran, kjer morajo biti pripadniki nemškega orožja še posebno oprezni in čuječi pred iznenadenji. Glede svojih zaupnikov, ki postajajo vedno bolj nezanesljivi, so sprejeli sklep, da je treba izločiti vse omahljivce, in tiste, ki kolebajo, ter se omejiti na ožji krog res zanesljivih ljudi, ki jim lahko zaupajo.

Navzoči gestapovski oficir je razpravljal o tem, kako je treba postopati z ujetimi partizanskimi kurirji. Ujete kurirje in druge prenašalce sporočil je treba zelo trdo prijati, četudi gre le za prenašalce literature. Včasih je tudi v malem, povsem navadnem lističu lahko pomembno sporočilo. Pozorno je treba pogledati, če niso morda med vrsticami zapisana kakšna znamenja ali sporočila. Prav tako, če ni morda sporočilo napisano z neopaznim črnilom ali kakim drugim kemičnim sredstvom. Pozoren je treba biti tudi na vsako črko, ki je morda v tekstu postavljena drugače ali drugače napisana beseda. V vsem tem je lahko skrito sporočilo, ki je pomembno za sovražnika. Zato je potrebna pri zajetju takih oseb še posebna pozornost in opreznost.²⁰²

Nemški propagandni stroj si je še nadalje z vsemi silami prizadeval, da bi prebivalstvu prikričal poraze in brezupen položaj na vseh frontah in se ničkoliko trudil, da bi slovensko prebivalstvo odvrnil od Osvobodilne fronte. Po vaseh v Savinjski

ski dolini so trosili letake — navajam samo nekaj naslovov: »Razkrinkana OF«, »Pripadniki tolpa IV. operativne cone«, »Boj boljševiški drhali«, »Entlar te Befreiungsfront«, »Prisilno rekrutiranje komunističnih banditov«, »An die Bevölkerung« in druge. Ta Steindlov proglas je bil naslovljen prav na prebivalstvo Savinjske doline. Nemci so razširjali tudi letak »Slovenski proletarci«.

V jeseni 1944 so Nemci sklicali v Celju sestanek nekaterih vidnejših prebivalcev Savinjske doline, na katere so računali, da bi z njihovo pomočjo vsadili na štajerska tla zločinsko organizacijo belo gardo. Vse to prizadevanje pa ni rodilo sadu.²⁶³

Nemci si pomagajo z vlasovci

Hudi porazi, ki jih je doživljala Hitlerjeva armada na vzhodni fronti, so močno demoralizirali nemško vojaštvo. Da bi preprečili njen razkroj, so na fronto poslali dodatne policijske sile. Tako so tudi s Štajerske potegnili znatne kontingente policije in jo poslali na vzhod. Za policijsko službo na Štajerskem so nato mobilizirali nekaj deset tisoč starejših Avstrijcev, takih, ki niso bili sposobni za fronto. Poleg njih so na Štajersko privlekli tudi divizijo vlasovcev in jo razdelili po postojankah. Tako so prišli vlasovci tudi v Savinjsko dolino. To so bili vojaki, naše ljudstvo jih je poznalo tudi pod imenom kozaki, ki so jih Nemci rekrutirali v glavnem na zasedenem ozemlju Ukrajine in jih prevzgojili za boj proti partizanom. Njihov komandant je bil bivši sovjetski general Vlasov, ki je zaradi svoje ambicioznosti izdal svojo domovino. Po njem so dobile te enote ime. Te vlasovce so Nemci na Štajerskem uporabljali za vzdrževanje »nemškega reda«, za boj proti partizanom in za teroriziranje prebivalstva, ki je zdaj že odkrito kazalo svoj odpor proti okupatorju.

Vlasovske enote so bile strah in trepet prebivalstva. Čeprav so delali pod vodstvom, po navodilih ter ukazih nemških policijskih oficirjev, so Nemci divjanje teh hord hoteli izkoristiti tudi za svoje propagandne namene. Nemci so razlagali, da so vlasovci bivši sovjetski ljudje, ki so se s pomočjo Nemcev rešili Stalinovega pekla, zdaj pa srečni služijo Hitlerju in rajhu. Ko so se ljudje pritoževali pri nemških oblastnikih nad divjanjem vlasovcev, so jim ti odgovarjali, da so to pač Rusi!

V drugi polovici leta je prišla tudi v gradič Novi Klošter pri Polzeli posadka kakih dvesto vlasovcev in se tam nastanila. Ti vlasovci so jeseni hodili okrog in po kmečkih sadnih vrtovih kradli sadje. Ob takih priložnostih so jih partizani večkrat presenetili in zajeli. Tako so nekoč v Založah pri Alojzu Likebu ujeli tri vlasovce in jih poslali v brigado. Ob neki drugi priložnosti so spet ujeli štiri vlasovce. Eden od njih je bil skrit v zidnici Franca Satlerja, kjer ga je našel Alojz Terglav. Ta ga je izročil bližnji enoti VDV.

Naslednji dan so Nemci v tem okolišu organizirali hajko. Alojz Likeb in njegov sin sta se pravkar vrnila iz gozda domov v Založe, ko jima je prišel sosed Ivan Satler povedat, da se bližajo Nemci. Pri kmetu Francu Satlerju sta bila tedaj partizana Alojz Golob in Viktor Kozmelj. Čakala sta na kurirja, ki bi jima moral prinesiti pošiljko streliva. Poslali so Likebovega sina Avgusta, da bo obvestil oba partizana pri Satlerju in jima izročil strelivo. Obvestiti bi moral tudi kurirje, ki so bili v bližini. Ko je Avgust prišel v bližino Satlerjeve domačije, je opazil, da so Nemci že tam. Imel je le še toliko časa, da je neopažen spustil strelivo na tla in se prazen bližal hiši. Tu so ga Nemci vsega preiskali. Eden od policistov ga je nahrulil: »Tudi ti bandit, kot tvoj oče«! Nato so odgnali vso Satlerjevo družino in Avgusta k Likebovim. Tam so se lotili očeta Likeba in ga neusmiljeno pretepali.

Ko so odhajali, so odvedli s seboj Alojza Likeba in njegovega prijatelja Franca Satlerja. Pač nista slutila, kakšna usoda ju čaka.

Ker ju ni bilo domov, je šla Likebova žena še isti dan v Braslovče k županu, da bi pri njem intervenirala za osvoboditev svojega moža in Satlerja. Naslednji dan je šla ponovno v Braslovče, zdaj k orožniškemu komandirju Lixlu, ki je tedaj že imel zveze s partizani. Toda niti župan niti Lixl nista ničesar vedela o aretaciji, tako sta vsaj oba trdila. Ko se je vračala Likebova mimo Novega Kloštra proti domu, po isti poti, po kateri so prejšnji dan odgnali njenega moža in Satlerja, je ob poti zagledala trupli obeh mož. Tako so se Nemci maščevali za prejšnji dan.²⁶⁴

Nemškemu vojnemu stroju je začelo počasi vsega primanjkovati. Zlasti je primanjkovalo strateško važnih kovin, ki jih je nujno potrebovala vojna industrija. Zato so izdali ukaz, da je treba sneti cerkvene zvonove in jih prepeljati v topilnice, da bodo iz njih vlili topove. Tako so oropali skoraj vse cerkve zla-

sti na laže pristopnih terenih in povsod tam, kjer ni bilo partizanov.

Poleti 1944 je prišla taka ekipa v Šentandraž, v kateri je bil tudi domačin iz Savinjske doline tesarski mojster Čmak mlajši. Ekipa je imela s seboj oboroženo spremstvo, orožnike in policijo. Ta dan se je mudil v Šentandražu partizan Anton Šuper s Paškega vrha, ki se je izgubil iz čete. Ko je prišel do Gričarja, so mu domačini povedali, da so prišli Nemci po zvonove in ga prosili, naj jih na neki način prežene. Domiselni Šuper je poslal k Čmaku nekega domačina s sporočilom, da je v bližini sedemdeset partizanov, ki bodo vsak čas napadli njegovo skupino. Čmak, ki ni bil navdušen nad snemanjem zvonov, je svetoval Nemcem, da je najbolje, da čimprej odidejo. Ti so res ubogali in tako so v tej cerkvi ostali zvonovi vse do osvoboditve.

Nekaj podobnega se je zgodilo ekipi, ki je prišla v Marijo Reko, župno cerkev visoko v hribih. Tamkajšnji kmet Jaka Zakonjšek-Narat je Nemce nalagal, da so nedavno tega neki partizani šarili okrog cerkve, videti je bilo, da so nekaj podminirali. Ekipa ni niti poskušala iti do cerkve, obrnila se je in odšla brez zvonov. Tudi tu so počakali zvonovi in zazvonili k dnevu osvoboditve.²⁶⁵

7. septembra je prišla na teren Ponikva pri Žalcu Tomšičeva brigada. Tukajšnji domačini so zdaj prvič imeli priložnost videti večjo enoto dobro oborožene partizanske vojske. Na Ponikvi in v okolici je brigada ostala le en dan, da so se borci odpočili. Medtem so jim domača dekleta oprala perilo. Mladina okoliških krajev je, ko je zvedela za brigado, zbrala hrano in drugo blago in ga prinesla borcem. Ko je brigada naslednji večer odšla proti Velenju, so že začele prodirati proti Ponikvi nemške policijske patrulje z raznih strani. Neka taka patrulja je zajela pet deklet, ki so nosile neke stvari za partizane, misleč, da so še vedno na Ponikvi. Patrulja je dekleta zaprla v neko hišo, od koder se jim je pozneje posrečilo ulti, še preden so se Nemci vrnili iz Ponikve.

Ta dan je prišla večja patrulja Nemcev, kakih osemdeset, v Galicijo. Tudi njihova hajka je bila brez uspeha. Naslednji dan pa je kakih petdeset Nemcev obkloplilo hišo Angele Krump v Šentilju, v času, ko so bili v hiši trije partizani. Partizani so zbežali skozi okno na zadnji strani, pri tem pa pozabili v hiši puško in bombo. Razjarjeni Nemci so po preiskavi hiše aretirali Angelo Krump in njenega moža ter ju odpeljali v Stari pisker v Celju. Od tam so ju poslali v Maribor, nato pa v Begunje.

Ko so nekega dne v septembru potovali skozi Socko proti Polzeli nemški oficirji iz Velenja, namenjeni na dopust, jih je v Socki napadla Šercerjeva brigada. V boju so ujeli vse Nemce. Odgnali so jih na Ponikvo, kjer so jih postavili pred vojaško sodišče.

V tem času je Šercerjeva brigada napadla transport, s katerim so Nemci prevažali boksit iz rudnika Oraja peč na železniško postajo Polzela. V spopadu je padlo šest Nemcev in dva partizana, od teh je bil eden doma iz Istre, drugi pa iz Lukovice.

Ob neki priložnosti, bilo je jeseni 1944, je odšla s Polzele patrolja 40 Nemcev v Sevčnik, kjer so pri kmetu Krtu aretirali dva domača sinova in ju odpeljali s seboj. V tem času je bila močna partizanska enota nedaleč proč pri kmetu Jezerniku pd. Koprivšku. Ko so prišli Nemci z aretiranimi Krtovima sinovima do Umbrehta pd. Uranjka, so nemško patroljo napadli partizani. Napad je bil za Nemce tako nepričakovan, da so brez boja zbežali, pustili oba aretiranca in odvrgli nekaj pušk.

Pri Mariji Viher v Lopatniku je bilo v hiši petnajst partizanov, ko so jih iznenadili Nemci, ki so bili v premoči. Partizani so zbežali proti vasi Lipje. Ob tej priložnosti so Nemci požgali velik hlev pri Maksu Sedovniku. Med napadom sta padla dva partizana.²⁶⁶

Hajka v Galiciji

V noči od 3. na 4. november 1944 je bila velika hajka na področju Galicije. Močne nemške patrolje, sestavljene iz orožništva, vermanov, policije in redne vojske, so pridrlle iz Žalca in iz Celja. Najprej so se pognali v naselje Zavrh, ki jim je bil najbolj sumljiv. Obkolili so vse hiše, ker so računali, da bodo tu našli partizane. Pri Dolerju — Dobri kapljici so res prenočevali trije partizani: Ernest Kadilnik-Miško, Valentin Srebočan-Zdravko in Fedor Teržan.

Ko so videli, da so obkoljeni, so že mislili, da je z njimi konec. Miško se je hotel že sam ubiti, kar pa sta mu tovariša preprečila. Ko so skozi okno opazovali, kaj se zunaj dogaja, so videli, da je stražar, ki je ležal za mitraljezom, vstal in stopil stran. »Zdaj ali nikoli!« je dejal Fedor in že so se vsi trije s pripravljenimi bombami in pištolami pognali skozi vrata. Fedor je sunil nemškega mitraljezca, da je padel po tleh, vtem pa sta Fedor in Zdravko že zdirjala. Miška, ki je bil zadnji, je zadel

rafal mitraljezca, ki se je medtem dvignil in začel streljati. Miško je še držal revolver v roki, toda v drugi mu je eksplodirala bomba in posledice so bile strašne. Mitraljezec je nato snel uro z odtrgane roke, pobral polovico pištole, ki je še ostala, in njegovo delo je bilo za ta primer opravljeno.

V tej hajki so Nemci aretirali večje število ljudi v Zavrhu in v Železnem. Pri kmetu Štoku so našli dva speča partizana v gornji hiši. To sta bila Franc Čretnik in Ferdo Veber iz Pernovega. Vse aretirance so signalizirali skupaj in jih začasno zaprli v Johannovo klet. Ko so odhajali iz hajke, so jih gnali v Celje v Stari pisker. Med njimi je bil tudi Franc Kugler, ki je bil potem na Frankolovem obešen.

Tej nesreči je v tem primeru botrovala neprevidnost. Žal je bilo takih primerov zelo veliko. Fedor Teržan je tu ušel, vendar ga je nedolgo za tem zadela tragična usoda.

Kmalu po tem dogodku v Zavrhu je nekega novembrskega dne prišla tam skozi jurišna desetina Bračičeve brigade, ki ji je poveljeval domačin Franc Teržan, Fedorjev brat. Fedor se je tisti večer oglasil pri sosedu Ahtiku in tam malo povasoval. Vtem je prišla mimo patrolja njegovega brata. Ko je potrkala na vrata, se je Fedor, misleč da so Nemci, pognal skozi kuhinjska vrata na dvorišče, da bi pobegnil. Tu pa ga je hotel ustaviti stražar iz patrolje, ki pa ga Fedor ni ubogal, temveč je dirjal dalje. Stražar je ustrelil za njim in ga smrtno zadel. Tako je padel Fedor pod puško partizana, katerega komandant je bil njegov lastni brat.

Naslednji dan, 5. novembra, je prišel na teren pod Goro Oljko I. bataljon Šercerjeve brigade. Zvečer so minerci tega bataljona minirali in porušili železniško progo na osmih krajih med postajama Polzela—Šmartno ob Paki. Požagali so tudi telefonske drogeve. Naslednji dan je bataljon v zasedi blizu Šentandraža napadel in uničil kamion z nemškim vojaštvom. V noči med 24. in 25. novembrom je bila na tem sektorju spet razrušena proga in to kar na 40. mestih.

V letu 1944 je bila proga Celje—Dravograd zaradi partizanskih akcij devet mesecev onespособljena za promet.²⁶⁷

Okrog 10. novembra je štab Bračičeve brigade dobil nalogo štaba IV. operativne cone, da mora v naslednjih dneh uničiti po možnosti vse komunikacije v Spodnji Savinjski dolini. Že zgodaj zvečer so se spustili vsi trije bataljoni s pobočij Dobrovelj — del brigade je bil pri Janezu in Pavlu — in se napotili vsak na svoje odrejeno mesto.

I. bataljon je porušil telefonske napeljave v gornjem delu doline, nato pa izvršil dve rekviziciji v trgovinah na Polzeli.

II. bataljon je okrog pol dvanajstih ponoči prišel do mostu čez Savinjo na Groblji. Pod močno stražo so minerji zaminirali dolgi železobetonski most na osmih mestih. Porabili so 280 kg eksploziva.

III. bataljon pa je isti večer miniral in porušil več mostov: most prek Boljske pri Vranskem, lesen most med Gomilskim in Braslovčami, most čez Boljsko med Gomilskim in Polzelo in še četrti most prek Boljske med Dolenjo vasjo in Preboldom. Borci tega bataljona so zaminirali in delno porušili 120 metrov dolg most v Kasazah pri Petrovčah.²⁶⁸

IV. bataljon pa je v zasedi ob cesti med Braslovčami in Gomilskim napadel kolono 150 Nemcev. Vod drugega bataljona je na zaplenjenem posestvu v Prekopi zaplenil 14 prašičev in telico. Akcija je potekala po načrtu kljub temu, da so bile v Spodnji Savinjski dolini v tem času številčno zelo močne sovražniške postojanke. Številne eksplozije so druga za drugo paralelno nočno tišino. Izjalovila se je le ena akcija. Borci III. bataljona bi namreč morali na zaplenjenem posestvu usmiljenih bratov v Vrbju pri Žalcu zapleniti in odgnati večje število živine. Ko so partizani korakali proti Vrbju, jih je pri Debičevi kapeli srečal nemški vojak, ki je šel menda iz kina. Zbežal je, nakar je vodja patrolje ustrelil za njim. To pa je alarmiralo nemško posadko v Žalcu, nakar so se partizani umaknili in opustili nameravano akcijo v Vrbju. Nemci so še ponoči pridrli na kraj streljanja. Razburjeni so vdrli v bližnjo Debičevo hišo, v kateri je bila tudi trgovina. Nemški komandant je nahrulil Debičevo, kje ima svoja dva sinova. Oba sta bila tedaj že v partizanih. Potegnil je revolver in jo ustrelil. Nemci so nato hišo izropali, nakar so jo zažgali. Mrtva Debičeva je v njej zgorela. Nedaleč od hiše so Nemci ustrelili še neko starejšo vaščanko.²⁶⁹

Ob 3.15 zjutraj je močna eksplozija zrušila dolgi most čez Savinjo na Groblji. Most je bil popolnoma uničen. Tako so bile v eni sami noči pretrgane skoraj vse prometne zveze v dolini. Novi dan je našel Bračičevo brigado spet na Dobrovljah.

Tragedija Kisovarjeve družine

7. november je bil tragičen dan za Kisovarjevo domačijo v Šmiklavžu nad Taborom. Domači sin Rudi Jurhar, lastnik posestva, ki pa je bil že od pomladi v partizanih, nekaj časa v

Šlandrovi brigadi, nato pa v tehniki Cankar, je prišel že dopoldne tega dne domov, da bi skupaj z očetom Francem zaklala prašiča. Del tega prašiča je Rudi namenil ljudem v tehniki Cankar. Že nekaj tednov ni bilo na tem terenu nemških patrolj in tako so mislili, da bo tako tudi ta dan. Z Rudijem je prišel iz tehnike tudi Franc Florjan-Luka, doma z Vranskega.

Okrog enajste ure dopoldne zagleda Rudi skupino vojaštva, ki se približuje hiši. Ker je bilo megleno vreme, jih ni takoj prepoznal in je še veselo vzkliknil: »Saj so naši!« toda vtem je že spregledal svojo zmoto. Z Lukom sta se pognala pri zadnjih vratih iz hiše in po gladki travnati strmini hotela priti v gozdček nad hišo. Ker je tam huda strmina, sta le počasi napredovala proti gozdu, ki naj bi ju rešil. Nemci so vžgali po njima. Luka je dobil strel v glavo in hrbet. Že proti večeru tistega dne so ga našli domači mrtvega na kolovozu. V večernem mraku so ga pokopali njegovi kolegi iz tehnike, medtem ko je cerkovnik v bližnji cerkvi Sv. Miklavža zvonil Ave Marijo.

Rudi je hudo ranjen obležal tik pod gozdom. Bil je še živ, ko so ga policisti privlekli kar po tleh pred hišni prag njegove rojstne hiše. Privedli so očeta in na vsak način hoteli dobiti od njega priznanje, da pozna ranjenca. Oče je tisti hip pomislil na Rudijevo ženo in otroka ter odločno odkimal, da bi ranjenca poznal. Ti trenutki so bili nekaj strašnega za oba, vendar sta zmogla toliko moči, da sta se zatajila med seboj. Rudijeva žena Julka je bila ves čas v kuhinji in tedaj še ni vedela, kaj se je zgodilo njenemu možu.

Ko je komandant uvidel, da ne bo ničesar dosegel, je naročil očetu, naj zapreže voz. Odredil je preiskavo hiše in zaplembo. Vojaki so nanosili poln voz, pobrali so vse, kar je bilo kaj vrednega. Na voz so vrgli tudi zaklano svinjo, nato pa še Rudija. Iz hleva so spustili živino. Komandant je zapovedal očetu, da mora peljati voz v dolino. Žalosten sprevoz je krenil izpred hiše. Zdaj šele je Julka videla, da imajo na vozu njenega moža vsega v krvi. To je bil zanjo strašen pogled. Pred volmi je korakal stari Kisovar in peljal najbridkejši tovor, ki ga je kdaj vozil v svojem življenju, svojega smrtno ranjenega sina, ki je bil pred dobro uro še svoboden partizan, zdaj pa nemočna žrtev v rokah rabljev. Za vozom je korakala kolona vojakov, med njimi je stopala živina, ki so jo gnali s seboj.

Kolona je šla mimo Kadunčeve domačije proti Grajski vasi in od tam proti Preboldu. Med potjo je Rudi umrl. V Preboldu

so ga Nemci vrgli z voza, nakar so ga tu pokopali. Očeta so odgnali v Celje in ga zaprli v Stari pisker.

Nemci so prišli do Kisovarja z vzhodne smeri mimo kmeta Mrzličana. Po tej poti ves čas vojne ni prišla niti ena patrulja, zato tudi v tej smeri ni bila organizirana obveščevalna mreža, kakor je bila v vse druge smeri. Tako je prišlo do iznenadenja.

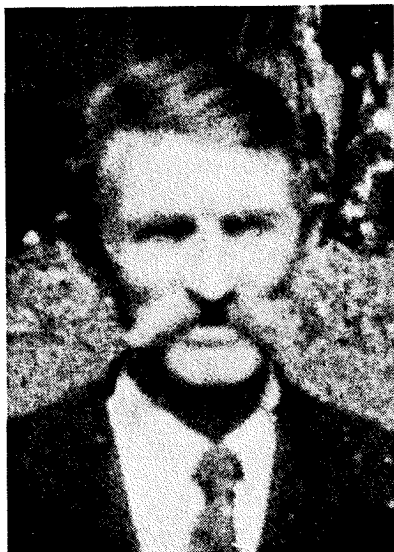
Pozneje se je izvedelo, da je Nemce pripeljal neki gestapovski raztrganec in ovađuh Klobučar, doma iz Prebolda.

Rudi Jurhar pd. Kisovar je bil še mlad, zelo napreden in razgledan kmetovalec. Nemci so ga sicer ob svojem prihodu postavili za blokfirerja za ta hribovski predel, toda Rudi je bil preveč zaveden Slovenec, da bi Nemcem s to prisilno vrinjeno funkcijo naredil najmanjšo korist. Njegov mlajši brat Filip, krojač, je bil že pred vojno član Partije in tudi preganjan. Bil je član celice v Preboldu, kjer je služboval več let. Padel je kot politični komisar bataljona v boju v Zahomcih jeseni 1942.

Kot blokfirer je moral Rudi večkrat v Celje na razne sestanke hajmatbunda. Tu je moral poslušati Paidáša in druge nemške gobezdače, ki so hoteli prek teh svojih blokfirerjev, cenfirerjev in drugih takih funkcionarjev izvajati svoj nemški red med našim ljudstvom. Kakor številni drugi, teh idej ni širil med ljudmi, temveč je poiskal prvo zvezo s partizani, ki jih je bilo vedno najti v bližini Kisovarjeve domačije in le tem povedal, kaj so razpravljali v Celju. Večkrat so bile take informacije za partizane prav dragocene.

Kisovarjeva domačija je bila že od prvega dne boja znana kot partizanska hiša. Že ob času košnje v letu 1941 so tu dobili zatočišče in skrivališče prvi ilegalci iz Prebolda, brata Hribar in Tone Pečnik. Tu so se večkrat ustavljali revirski partizani, tu je bila vsa leta zelo prometna javka.

Stari Kisovar — Franc Jurhar, ki je kot preužitkar živel pri svojem sinu in njegovi ženi Julki, je bil vse, obveščevalec, kurir, skrbel je za hrano partizanom, posredoval zveze in kar je še mogel. Tako se je navadil na partizanske obiske, da jih je pozneje kar pogrešal, če jih po nekaj dni ni bilo tam blizu. Tedaj ni čakal doma na signal iz gozda nad hišo. V rokave suknjiča je natlačil kanglice s hrano in se napotil v bližnje gozdove. Tam je potem hodil in toliko časa pokašljeval, da je naposled le odkril kakega kurirja ali drugega partizana, ki je čakal na zvezo. Na svoje sinove je bil močno navezan, zato je le stežka preboleval izgubo že drugega sina. V tem času sta bila v partizanih še druga dva sinova, najstarejši Franc in najmlajši Viktor. Kdo

Franc Jurhar-Kisovar

Viktor Šošter-Miha

le bi slutil, da bo tudi tega najmlajšega moral darovati na oltar domovine.

Nemška kazenska kolona, v kateri je bila pretežna večina vlasovcev, je Kisovarjevo domačijo popolnoma izropala. Vso živino so odpeljali s seboj, svinje poklali in odvlekli, kokoši poklali, iz shramb pobrali žito, mast in drugo hrano, tako da Julki ni preostalo niti za skromno kosilo. Vsa zaprepaščena je trepetala z otrokom v kuhinji in ni mogla verjeti, da se je to moglo zgoditi. Ko je potem Rudijeva sestra Kmetka v Lokah izvedela, kaj se je zgodilo na Kisovarjevini, je naložila v cekar nekaj hrane in to prinesla Julki.²⁷⁰

Nemški vdori na osvobojeno ozemlje

Nemškim oblastnikom nikakor ni šlo v račun, da je že lep del Spodnje Štajerske osvobojen. Potem ko so prve mesece okupacije z vso ihto hiteli ponemčevati zasedene kraje Štajerske, da bi tako izpolnili Hitlerjev ukaz in ustvarili za priključitev k nemškemu rajhu in ko so že ničkolikokrat razglasili, da je upor povsem zadušén, partizani pobiti in podobno, je bil naenkrat

lep kos Štajerske osvobojen. To je bilo za okupatorje nepojmljivo. Zato so na vse načine poskušali, da bi z močnimi vojaškimi silami ponovno zasedli komaj osvobojeno ozemlje.

20. oktobra so začeli dovažati vojaške in policijske oddelke v obrobne postojanke okrog osvobojenega ozemlja. Tako je prišlo samo na Vransko ta dan 350 policistov, čez dva dni pa še tisoč. Na področje Kamnika so jih navozili 2600. Nemški štab je imel načrt, da bo osvobojeno ozemlje stisnil v klešče z vseh strani. Glavnina nemških sil bi prodirala prek Črnavca, sile, ki so bile zbrane v Spodnji Savinjski dolini, bi prodirale prek Dobrovelj, manjša nemška sila pa od severa iz Solčave. Vsa nemška vojska naj bi se po načrtu srečala na Ljubnem, kjer je bil center vseh partizanskih forumov osvobojenega ozemlja.

To bi se tudi zgodilo, če ne bi bilo naših brigad, ki so zasedle vse važne strateške točke po hribovju okrog doline.

Dobrovlje je zavarovala Tomšičeva brigada. Njen III. bataljon se je utaboril pri kmetih Šemprimožniku in Pikeljnu na Plešah nad Merinco; imel je nalogo, da zapre Nemcem prehod čez Slape.

21. oktobra so Nemci skoraj iznenadili bataljon, ko so že ob štirih zjutraj udarili po njem. Nemci so imeli poleg lahkih še težke mitraljeze in minomete. Proti Slapem so rinili z dvema lahkima in enim težkim tankom. Tomšičev bataljon se je hitro razporedil na položaje in kmalu zavrnil nemški napad. Po krajšem boju je štab bataljona poslal svoje borce v juriš in obrnil Nemce, da so začeli teči proti dolini. V paničnem begu niso imeli časa, da bi izbirali poti za umik. Tako je večja skupina letela naravnost proti Škofovim pečem, nakar so se po skalah valili v prepad. Drugi so tekli skozi naselje Merinca, partizani pa za njimi. Gnali so jih skoraj do postojanke na Vranskem.

Ta dan so Nemci pritisnili iz Kamnika proti Črnavcu, kjer so bili skoraj ves dan hudi boji.

Ponoči od 21. na 22. oktober so Nemci navozili na Vransko 33 kamionov vojaštva in policije. Tako okrepljeni so naslednji dan ponovno prodirali proti partizanskim položajem na Slapeh in na Dobrovljah. Proti večeru so zasedli položaje na Dobrovljah. Naslednji dan je prodrlo kakih 800 Nemcev z Vranskega mimo Črete na Tolsti vrh. Tako okrepljeni so zasedli pomembne strateške položaje vse od Tolstega vrha mimo Šentjošta, Vologe in Orehovca. Boj je trajal ves dan, vendar se bataljonu ni posrečilo pregnati Nemcev iz Dobrovelj. Nemci so prebili partizansko obrambno črto, nakar se je močna patrulja kakih 250

Nemcev in domobrancev spustila po severni strani Dobrovelj v Zadrebško dolino vse do Šmartnega od Dreti in v Bočno, kjer so potem požgali obe vasi. Nemški pritisk je bil tako hud, da se je Tomšičev bataljon naposled moral proti večeru tega dne umakniti iz Dobrovelj na Menino planino.

Nemškim silam, ki so prodirale prek Črnavca, je uspelo ta dan po hudih bojih prodreti do Nove Štife. Na tem sektorju je napadalo okrog dva tisoč šeststo Nemcev z vsem modernim orožjem, tudi s tanki.

Drugi dan, 24. oktobra, je uspelo partizanskim silam zavrniti nemški prodor v dolino. Od Nove Štife so porinili sovražnika nazaj prek Črnavca v njegove izhodiščne postojanke v Kamniku. Tudi iz Dobrovelj so se Nemci za dan umaknili. Prav tako je bila zavrnjena nemška patrulja, ki je prodirala mimo Solčave proti Ljubnemu. Nemci so imeli v tej ofenzivi samo na Dobrovljah in Slapeh 80 mrtvih in veliko ranjenih. To pot je bila njihova ofenziva odbita. Osvobojeno ozemlje je živelo dalje svoje življenje.²⁷¹

Kakor vedno na takih pohodih, so se tudi tokrat Nemci znašali nad civilnim prebivalstvom, ki je stalo pred do zob oboroženo soldatesko neoboroženo in brez obrambe. Pri tem se nacisti niso ustavili niti pred najstrašnejšimi zločini. V svojem

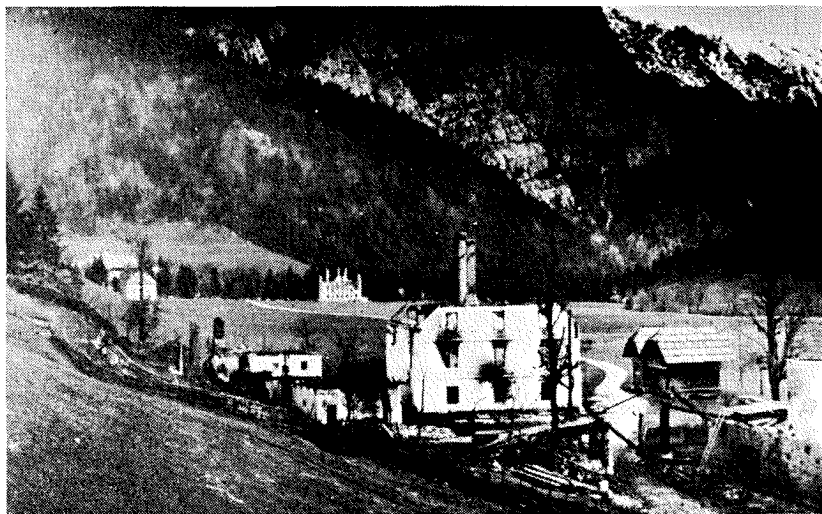

Požgana Solčava

besu in sli po maščevanju so ponovno pokazali svojo, z zločinskim hitlerjanskim nacionalsocializmom prežeto germansko naravo.

O tem, kaj vse so počenjali, ko so vdrli prek prelaza na Črnicu do Nove Štife, nam pripoveduje Iva Pistotnik:²⁷² »23. oktobra so začeli Nemci požigati domačije. Najprej so zažgali hleve Zgornjemu in Spodnjemu Černevsku, nato pa še hiše, ki so jih medtem izropali. Zažgali so tudi hleve Spodnjemu in Zgornjemu Zavolovsku, pri Drejčniku pa vsa poslopja. Nato se je nemška sodrga pomaknila proti Šmiklavžu in začela znova požigati domačije. Zažgali so Vidatovo hišo, pri Nacetu pa hišo in hlev. Pri Nacetu so našli nahrbtnike, ki so jih tam pustili domačini, ki so zbežali pred Nemci v gozdove. Nemci so obdolžili domače, da skrivajo partizanske stvari. Zažgali so hišo in v njej je živ zgorel gospodar, ki je bil zaradi bolezni priklenjen na posteljo. Njegovo ženo in dve hčerki so nagnali v hlev, ki so ga z vsemi tremi ženskami vred upepelili.

Tega dne je prišla Tomšičevi na pomoč Bračičeva brigada, nakar sta združeni pognali Nemce čez Črnic in naprej proti Kamniku. Na umiku so Nemci uničevali vse, kar so dosegli. Živino so odpeljali s seboj. Naropanega blaga pa niso mogli odpeljati, ker je bila cesta zatrpana s posekanim drevjem. Ob

Požgana Logarska dolina

umiku so zažgali cerkveno hišo v Novi Štiti in Slonovo skladišče. Ogenj so zanetili tudi pri Jernejevih, v Golobiji, pri Slonu, v Spodnjih Podbregeh, vendar je domačim ob pomoči partizanov uspelo, da so ga pogasili. Pač pa so požgali stanovanjska in gospodarska poslopja v Obah, na Spodnjem in Zgornjem Grozdjevem, na Mavričevem, Roščevem in v Volovju. Pri Riflju in na Matjaževem je pogorelo vse. Pri Podpečniku so zažgali hlev, v Kladju pa stanovanjsko hišo. V Novi Štiti je pogorelo 110 stavb, 26 družin je ostalo brez strehe.«

Nemci mobilizirajo ljudi za gradnjo utrdb

Nemci pa niso utrjevali le svojih postojank v Savinjski dolini in po drugih krajih. Jeseni 1944 so začeli z gradnjo obrambnega pasu v bližini hrvaške meje. V tem času so namreč še računali, da se bodo zavezniki izkrcali tudi na Jadranu. Nemci bi se na tej fronti nedaleč od meje rajha utrdili in tu postavili fronto.

Za gradnjo utrdb in kopanje jarkov ter drugih obrambnih objektov so Nemci to jesen in pozimi mobilizirali delovno silo tudi v Savinjski dolini. Skoraj vsaka družina je dobila poziv, da mora na to prisilno delo poslati enega ali več družinskih članov. Izvzete niso bile niti ženske. Da bi mobilizacija, ki so se ji ljudje na vse načine upirali, imela večji učinek, so nemške oblasti cdvzele živilske in druge nakaznice tistim družinam, katerih svojci se niso odzvali pozivu. Tako so primorali stotine ljudi, da so se vključili v nemški obrambni stroj.

Zaradi pogostih partizanskih rekvizicij v trgovinah z živili so Nemci proti koncu leta 1944 skoraj prenehali dobavljati živila v številne vaške trgovine. Za silo so bile založene le trgovine v krajih, kjer so bile močno utrjene okupatorjeve postojanke. Ko so ljudje prihajali nakupovat v te kraje, so jih nemški priganjači, med katerimi so bili tudi nekateri domačini, lovili in kar od tam pošiljali na prisilno delo. V Žalcu je tako lovil ljudi, zlasti mlada dekleta, nemški podrepnik z Vranskega Viktor Granda.

Mobilizirane Savinjščane so pošiljali v Rogaško Slatino, kjer je bil eden izmed obrambnih centrov. Tu so Nemci zbrali šestnajst tisoč ljudi in jih razporedili pri kopanju jarkov in betoniranju utrdb. Tu so bile zastopane skoraj vse narodnosti Evrope: Francozi, Belgijci, Poljaki, zlasti mnogo je bilo Rusov. V tej

množici ljudi pa ni bilo že skoraj nikogar, ki bi imel občutek, da je njegovo delo potrebno. Množica se je gibala počasi, počasi izpolnjevala ukaze nemške komande, počasi kopala in sabotirala na vsakem koraku. Tako obrambna dela še zdaleč niso napredovala tako hitro, kot so predvidevali nacisti. Komanda je besnela, vendar je bila proti ljudem brez moči. Ljudje so delali le takrat, ko je pri njih stal nemški stražar, ko pa je odšel drugam, je skupina že spet stala in počivala.

Pod najstrožjim nadzorom in najtežjimi pogoji so morali delati Rusi. Medtem ko so drugi delavci začeli zjutraj ob šestih, so morali Rusi, ki so dobivali tudi manj hrane, začeti že ob petih. Tiste dni je bil hud mraz, Rusi pa so morali z rokami kriviti za palec debelo betonsko železo, ki so ga vgrajevali v protitankovske utrdbe. Betonirali so namreč kljub mrazu.

Za Božič so smeli Slovenci za nekaj dni domov. Vendar ne vsi. Tistim, ki so bili doma iz partizanskih krajev, so prepovedali, da bi šli domov. To so bili tisti, ki so bili doma v občinah Vransko, Tabor, Braslovče in še iz nekaterih drugih krajev. Ker pa so tudi ti ljudje hoteli domov, je naposled komandant taborišča sklical zborovanje, na katerem je ostro zabičeval vsem, ki se ne bodo vrnili po praznikih na delo, da jih bo doletela stroga kazen.

Ko se je skupina deklet iz Tabora pripeljala iz Rogaške Slatine v Celje, so na peronu zagledale domačina, gestapovskega agenta Viktorja Granda. Skrivaj so se izmuznile v mesto, da jih ni opazil, in nato peš odšle do Petrovč. Od tod naprej so se peljale z vlakom do Šempetra in tako srečno prišle domov.

Skupina deklet, v kateri so bile tudi sestre Majda, Mira in Magda Kobal pd. Briglove iz Tabora, se po praznikih ni vrnila na delo. Nekega dne je prišel Granda ponje. Na vsak način je hotel, da morajo z njim. Sedel je v njihovi kuhinji in ni maral nikamor.

Dekleta pa so imele zvezo z nekim oficirjem, Slovencem, v bližnji postojanki pri Pihlbirtu. Ena od njih se je izmuznila iz hiše in odhitela tja. Ta oficir je že dlje časa dajal Majdi in njenim sestram važne obveščevalne podatke, ki so jih posredovale partizanom. V Tabor je prišel sam komandant postojanke in poklical Granda iz Briglove hiše; Granda se mu je legitimiral kot gestapovski človek, nakar mu je komandant posadke rekel, da nima Granda ničesar pri tem primeru, da bo že on skrbel za red v tem kraju. Vse tri sestre so morale z njim v postojanko na zaslišanje. Tu so zasliševali vsako posebej, tolmač je bil tisti

slovenski oficir. Posebno dolgo je komandant zasliševal Majdo, ki je prišla zadnja na vrsto.

Nekaj dni prej je namreč prišel v Tabor bataljon partizanov iz Dobrovelj. Utrujene, premražene in lačne borce so Briglova dekleta porazdelila po sosednjih hišah. Kmetica pd. Jožova, ki ni marala partizanov, je omenila Opresnikovi, vdovi po ubitem nemškem županu, da ta dekleta že kar javno delajo s partizani.

S spretnim zagovarjanjem in ob delni pomoči tolmača je dekletom uspelo utajiti vsako krivdo in so bile naposled oproščene. Drugih osem domačinov, ki so jih ta dan prignali na zaslišanje, med katerimi je bil tudi delavec Jože Hlade, ki je že leta 1941 sodeloval s partizani, so odpeljali v mariborske zapore.²⁷³

NEMŠKA ZIMSKA OFENZIVA 1944—45

Na osvobojeno ozemlje Gornje Savinjske doline so prihajali vsak dan ljudje, največ iz Spodnje Savinjske doline, iz Celja, trboveljskih revirjev in od drugod. To so bili ljudje raznih poklicev, ki so se umaknili izpod okupatorjevega pritiska, še zlasti, ko je začel le-ta mobilizirati ljudi za obrambna dela. Nekaj jih je odšlo k partizanom, veliko pa jih je ostalo v dolini, kjer so nekateri našli zaposlitev v administraciji raznih ustanov, ki jih je bilo v tem času res mnogo v tej dolini. Nekaj je bilo mobiliziranih v delavski bataljon ter so pripravljali teren za letališče v bližini Rečice.

To poletje je vladalo med ljudstvom prepričanje, da se bo nemški vojni stroj vsak čas sesul, vsekakor pa pred zimo. Poleti namreč Nemci niso imeli na Štajerskem dovolj sil, da bi se učinkovito uprli zmagoviti partizanski ofenzivi. Toda to je bilo le začasno. Velike nade je vzbujalo tudi hitro napredovanje zaveznikov na vseh frontah, saj so njihove armade že skoraj oklepale rajh.

Vendar pa tisti, ki so poznali fanatično zagrizenost nemških nacionalistov, niso računali na tako hiter in lahek konec. Vedeli so, da bo fašistična zver pred svojim koncem zadajala še hude udarce svojim nasprotnikom. Nemški nacisti so se zavedali, da so njihovi zločini tako veliki, da o kakem odpuščanju po koncu klanja ne more biti govora. Na vse načine so si prizadevali, skleniti separatni mir z zahodnimi zavezniki, v upanju, da bi potem skupaj udarili proti Rdeči armadi pod parolo skupnega boja proti komunizmu. Nacistična diplomatska služba si je zlasti zadnje leto vojne močno prizadevala zasejati med zaveznike razdor in s strašenjem proti komunistični nevarnosti pridobiti zlasti Američane za separatni mir. Toda koalicija zaveznikov je bila od vsega začetka trdno sklenjena in enotna, da o kakem vidnejšem razdoru ni moglo biti govora.

Jeseni 1944 je Rdeča armada prodrla čez Madžarsko in osvobodila tudi velik del našega Prekmurja. Tu se je sicer ustavila, vendar so se Nemci zbal, da bi z nadaljnjim prodiranjem proti Avstriji odrezala njihove armade na Balkanu. Zato so začeli z mrzličnimi pripravami za umik svojih armad z Balkana. V ta namen so začeli pospešeno utrjevati obrambno črto od Brežic, ob Sotli do Razkrižja in Gornje Radgone. Zavarovati in ohraniti so si hoteli ozemlje slovenske Štajerske z vsemi komunikacijami in prehodi, vedoč, da bo tu skozi potekal koridor za umik njihovih enot. Z močnimi vojaškimi silami so zavarovali železnice in ceste.

V prvih decembrskih dneh 1944 so se od Zidanega mosta mimo Celja in naprej pomikale proti severu dolge kolone nemške vojske. To so bile predhodnice nemških divizij na Balkanu, poslani na drugo fronto. Šlo jim je za zavarovanje nemških meja, ki so bile zdaj že ogrožene od zavezniških armad. Del te vojske je izmenoma zasedal postojanke z izredno številnimi posadkami. Večkrat so te posadke hajkale po terenu in »čistile« teren. Osvobojeno ozemlje je bilo tik ob koridorju, predvidenem za umik nemške vojske. Zato ga je bilo treba spet zasesti.

V ta namen so navlekli v Spodnjo Savinjsko dolino velike vojaške sile, ki so v prvih decembrskih dneh začele prodirati proti osvobojenemu ozemlju. Močne enote nemške vojske so prodirale z Vranskega prek Dobrovelj, skozi sedlo Slape, iz kamniške smeri, prek Črnavca, prav tako pa tudi iz Šaleške doline. Na Dobrovljah se je s prodirajočimi Nemci spopadla Bračičeva brigada in se tolkla z njimi devet dni. Najhujši boji so bili na sektorju Selišnikove, Uratnikove in Dobnikove kmetije. Prvi dan je Bračičeva potisnila Nemce do kmeta Zgornika, vendar se je morala naslednji dan umakniti. Po devetih dneh neprestanih bojev je Bračičevo zamenjala Tomšičeva brigada.

Prava ofenziva proti osvobojenemu ozemlju se je pričela 10. decembra, ko je generallajtnant SS in policije Erwin Röser z močno okrepljenimi policijskimi in vojaškimi silami začel sklepati cbroč okrog osvobojenega ozemlja. Prešibke partizanske sile, ki so bile tedaj na tem področju, niso mogle zadržati navalna nemških enot. Štab IV. operativne cone je naročil komandantom brigad, naj ne branijo osvobojenega ozemlja za vsako ceno in naj se ne spuščajo v frontalne boje. Naročil jim je, da morajo čuvati živo silo svojih enot. Pač pa naj čim več ljudi mobilizirajo za svoje enote. Treba je pač računati s približevanjem fronte in nemškim umikom z Balkana.

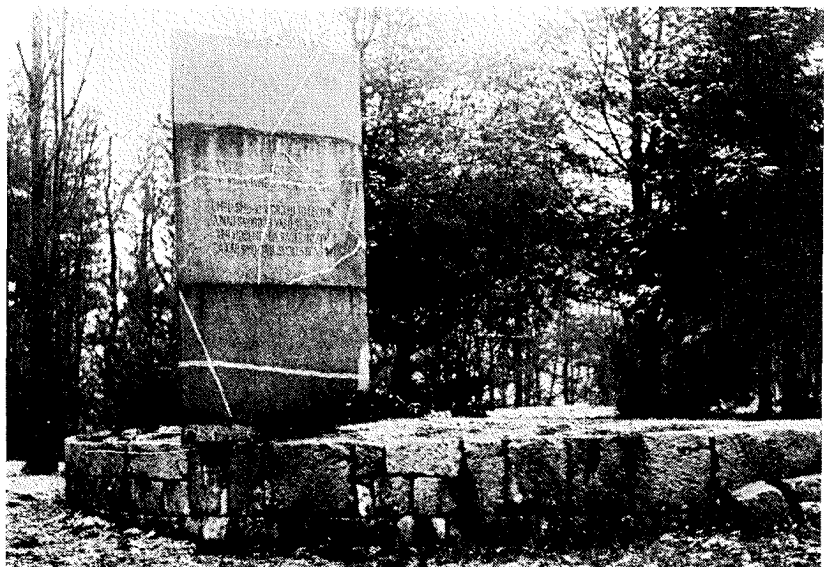
Nemška vojska je prodirala iz Črne proti Solčavi, od Mozirja proti Ljubnemu, iz Kamnika čez Črnivec proti Gornjemu gradu in iz Spodnje Savinjske doline čez Dobrovlje. Nemci so prodirali tudi po stranskih poteh ter zasedali prehode in prelaze, da bi tako onemogočili umik partizanskim enotam. Po bojih, ki so trajali tri oziroma štiri dni, so Nemci zasedli 13. decembra 1944 Luče, Ljubno in Gornji grad. Večina partizanskih enot se je umaknila proti Tuhinjski in Moravški dolini, le Šercerjeva se je prebila proti vzhodu.

Komande mest so se tudi umaknile iz doline, v svoj sestav so vključile lastne ljudi pa tudi osebje drugih ustanov, tako da je umik potekal precej organizirano. Bili so pa tudi primeri, ko se mnogo ljudi ni hotelo priključiti organiziranim enotam, temveč so se podajali na pot čez hribe zasedene po Nemcih na svojo pest. Mnogo teh so Nemci polovili in skoraj vse postrelili.

Takoj po zasedbi doline so Nemci začeli s strahovitim nasiljem nad prebivalstvom. Po okoliških hribih in naseljih so lovili razbite skupine borcev in aktivistov, iskali tehnike, bolnišnice in partizanska skladišča ter ropali in požigali domove. Več desetih ujetih in ranjenih borcev so pobili. Številne člane narodnoosvobodilnih in drugih odborov so aretirali in jih pošiljali gestapu v Celje. Tu in tam so namreč odkrili arhive, nekaj pa so jim pomagali domači izdajalci. Da bi dobili boljšo kontrolo nad prebivalstvom, so izvedli popis vseh prebivalcev v dolini. Moške od 16. do 50. leta in dekleta od 15. leta starosti dalje so mobilizirali in odgnali na graditev obrambnih objektov.

Ponovno so vzpostavili številne policijske in vojaške postojanke v dolini. V Mozirju, v Rečici, v Gornjem gradu, v Novi Štifti, v Radmirju, na Ljubnem in v Lučah. V vse te so namestili številne posadke, ki so jih ponekod okrepili tudi z belogardisti. Ti so se še posebno znašali nad domačim prebivalstvom. Iz postojank so hodili pogosto v hajke po okoliških hribih.

V času zimske ofenzive so Nemci z vojaštvom zasedli hribovje od Moravč prek Trojan in revirskih hribov, Mrzlice, zasedli so Menino planino, Dobrovlje in skoraj hermetično zaprli prehode. Nekaj časa je bil vsak prehod prek teh hribov nemogoč. Po hribih je držala veriga nemških zased, le redkokaterim se je posrečilo priti skozi. Mnogo ljudi je v času ofenzive odšlo prek Dobrovelj, da bi se rešili pekla na tej strani. Ko so bili že na drugi strani in mislili, da so rešeni, so nad Vranskim padli v zasede vlasovcev. Tako je v bližini zaselka Gorica nad Vranskim našlo smrt 174 ljudi.

Spomenik na Gorici tik nad Vranskim, kjer je pokopanih 174 padlih v nemški ofenzivi 1944

Mnogo prebivalcev Gornje Savinjske doline pa ni počakalo Nemcev doma. Ko so videli, da Nemci vdirajo v dolino, so na hitrico pobrali nekaj opreme in zbežali v gozdove. Tu so si poskrili zavetje v votlinah, v drvarskih kolibah, spet drugi so se poskrili pri znanih kmetih po okoliških hribih. Ljudje so se umikali pred Nemci zadnji hip, nepripravljeni. Tako so bežali s svojih domov večidel brez najpotrebnejših stvari, brez hrane in drugih nujnih potrebščin.

Vse naokrog je ležal visok sneg, pritisnil je mraz in začela se je ena najstrašnejših zim v obdobju okupacije. Najstrašnejša pravim, zelo huda je bila tudi zima 1941—42, vendar je tedaj prizadela s svojo ostrino dosti manj ljudi. Kaj vse so doživeli ljudje to zimo, bodisi borci v partizanskih enotah ali prebivalci, preganjani in zasledovani od nemške policije, vlasovcev ali be-logardistov, je težko opisati. Kmetica Ana Funtek po domače Podpečnica nam pripoveduje:

»Šestnajstega decembra 1944 so Nemci požgali tudi našo domačijo. Komisar v bližnji bolnišnici nas je opozoril, naj se ne-kam umaknemo, ker Nemci ne bodo samo požigali. Predvideval

je, da bi nas morda celo žive pometali v ogenj. Takemu opozorilu smo lahko verjeli, ker to niso bili posamezni primeri, naša hiša pa je bila dovolj zaznamovana. Umaknili smo se v votlino Velike zijalke, kjer je bilo v notranjosti pečine prostora za več sto ljudi. Vsa moja družina se je stisnila v to zavetišče. V razburjenosti ni bilo časa, da bi kaj več vzeli s seboj. Tako smo ostali tu polnih deset dni, ves čas smo živeli le ob suhih hruškah. Spali smo na tleh in močno nas je zeblo. Z nami je bila tudi sestra Ana, ki je bolehala za kostno jetiko. Ker ni mogla hoditi, smo jo prenašali. Ko smo se vrnili domov, smo našli le tleče pogorišče. Živino so Nemci odpeljali in tako smo ostali brez vsega. Začeti smo morali čisto znova.«²⁷⁴

Marija Hren se spominja tistih dni takole: »16. decembra so me Nemci izsledili in aretirali. V Aleksovi torbici, ki so ga Nemci ubili, so našli listine s seznamom članov narodnoosvobodilnega odbora in nato kar po seznamu aretirali vse zapisane. Iz Kokarij so me odpeljali najprej v Pusto polje, od tam v Mozirje, kjer so nas dva dni zasliševali. Nato smo bili tri mesece v celjskih zaporih. Pozneje so nas odpeljali v kazensko taborišče v Rogaško Slatino, kjer smo morali kopati strelske jarke. Nekaj dni pred koncem vojne se nam je posrečilo pobegniti.«²⁷⁵

O dogodkih v tej ofenzivi piše Iva Pistotnik: »17. decembra 1944 se je valila proti Novi Štifti nemška sodrga. Že prejšnje dni so ljudje spravljali svoje stvari v bunkerje, številni moški, ženske in otroci pa so bežali v gozdove . . . Na poti v Novo Štifo so Nemci zažgali kmetu Janezu Faletu hlev. Povsod so pobirali živino, prašiče pa poklali in se mastili z njimi. Odpeljali so nekaj ljudi v Celje, vendar so jih kasneje izpustili.

V Zgornjih in Spodnjih Vrtačah so se pogosto zadrževali partizani. V Zgornjih Vrtačah je bila v času osvobojenega ozemlja krojaška delavnica, v Spodnjih Vrtačah pa čevlarska. Obe sta spadali pod IV. operativno cono. Na obeh kmetijah so bili tudi bunkerji in skladišča, kjer so imeli partizanski intendantii shranjeno žito, usnje, orožje in druge stvari. 26. decembra so prišli Nemci v Zgornje Vrtače in ker niso našli gospodarja doma, so odpeljali gospodinjo, mater osmih otrok, jo dva dni zasliševali in pretepali, nato pa ustrelili. Prav tako so v Spodnjih Vrtačah ustrelili Marijo Rihter, ker ni hotela pokazati, kje so bunkerji. V tem času sta bila ustreljena tudi kmet Janez Suhovršnik iz Dola 10 in čevljar Jernej Mali iz Šmiklavža 10. Nemško vojaštvo je zasedlo številne domačije in se tam zadrževali skoraj ves čas zimske ofenzive.«²⁷⁶

Pri Lamprečniku so Nemci ujeli tri partizanke, Nado Ivančič-Smiljano, Nušo Štiglic iz Rečice ob Savinji in še eno neznano borko ter partizanskega učitelja Zupanka iz Gornjega grada. To je bilo 26. decembra 1944. Nemci so pridrveli s Srnjaka in partizane presenetili. Vse štiri so kar tam ustrelili. Razen Smiljane so bili vsi mrtvi. Smiljana je bila hudo ranjena v trebuh, pa so jo po odhodu Nemcev skrili v hlev, kjer pa jo je naslednji dan našla nemška patrulja, ki se je vračala iz Gornjega Špeha, in jo ustrelila.

Dva dni pozneje so v Sedelski gmajni pri Dolu nad Gornjim Gradom Nemci ustrelili pet ljudi. Nekdo je namreč izdal, da je bila v tisti hiši sedlarska delavnica, ki je delala za partizane. 29. decembra so prišli Nemci k Suhovršniku v Dol št. 9 in odpeljali gospodarja Janeza, oba njegova brata, Mihaela in Matijo, ter še dva partizana, ki so ju tudi tam ujeli. Vse so najprej odpeljali k Pikelnu pri Ondiviji, od tam pa v Sedelsko gmajno. Tam so jih postavili ob rob gozda ter jih s strojnico pokosili. Mihael Suhovršnik je bil ranjen v levo roko in desno nogo ter se je z drugimi mrtvimi zvalil pod breg. Nemci so mislili, da je tudi on mrtev in so ga pustili. Tako je ostal živ. Naslednji dan so Nemci spet prišli na to domačijo in jo izropali.²⁷⁷

V Bočki grapi je bila manjša bolnišnica s približno desetimi ranjenci. Nemci so bolnišnico odkrili, ranjence pobili, nato pa kočo z ranjenci vred zažgali. Le dva ranjenca sta se pred smrtjo zavlekla pod breg in tam umrla, ne da bi zgorela.²⁷⁸

V Zarazborju blizu Radmirja so Nemci decembra 1944 ustrelili 32 partizanov. Danes stoji tam lep spomenik.

K zimski ofenzivi so Nemci pritegnili tudi enote vlasovcev, ki so jih imeli v tem času v nekaterih postojankah v Spodnji Savinjski dolini. Nekatere teh enot so uporabili za sklenitev obroča okrog Gornje Savinjske doline, z drugimi pa so hajkali in terorizirali prebivalstvo.

Dopoldne, 9. decembra 1944, se je napotila močna kolona vlasovcev iz postojanke na Vranskem v sosednji Tabor. Tu naj bi ostali nekaj dni in »čistili« teren. Sredi Ojstriške vasi naleti predhodnica vlasovcev na mladinsko aktivistko Silvo Rovšnik. Da bi se skrila, je bilo prepozno. Ostala je prisebna in ko jo je policist na motorju vpraševal, kod pelje cesta v Loke, je mirno pokazala z roko. Kolona je nato oddrvela naprej.

Pri Pavlinčevih, po domače pri Ropretu, je bila v tem času patrulja brigade VDV. Pavlinčeva družina je ves čas NOV tesno sodelovala s partizani. Hčerke Marta, Zinka in Pavla so bile po-

gumne obveščevalke, sin Milko pa je vodil fototehniko v Čoveljčevem grabnu. Pri njih je bila tudi javka in ni bilo dneva, da se tu ne bi oglasila manjša ali večja skupina partizanov. Stalni gostje so bili kurirji iz bližnje TV 26. Na dan tragičnega srečanja z vlasovci se je tu oglasil slovenski pisatelj Miško Kranjec, kar je opisal v posebni črtici.

Ko so pripeljali kamioni z vlasovci do Tabora, so pred Plavšakovo gostilno poskakali z vozil in njihov poveljnik je odšel v hišo. Komandant — ruski emigrant iz Oktobrske revolucije, belogardist, ki je pred okupacijo imel advokaturo v Beogradu, je s svojim štabom zasedel gostilniške prostore. S seboj je imel nekega domačina, Slovenca, belogardista, ki mu je bil za tolmača. Medtem ko je štab ostal s svojim spremstvom pri Plavšaku, se je kolona vlasovcev odpeljala naprej proti Lokam. V predhodnici sta vozila dva motociklista.

Ko sta se pripeljala v bližino Ropretove hiše, je stražar Zdenko streljal. Zadeti vlasovec je peljal naprej in se z motorjem zaletel v vodnjak pred hišo, nakar se je šele zgrudil. Vlasovci v koloni so obstali, nato pa začeli v strelcih prodirati proti domačiji. Vtem pa je v hiši nastal preplah. Partizani in del družine so zbežali skozi kuhinjsko okno na zadnji strani hiše in stekli v bližnji gozd. V gozd so bežali tudi iz sosednje Koželjeve hiše. Pri Ropretovih sta ostali doma le gospodinja in stara mati. Ko so vlasovci vdrli v hišo, so se znesli nad ženskama. Gospodinja Pavlo so pretepli, nato pa odvedli s seboj v Loke. Ko so po opravljeni preiskavi in plenitvi domačije naposled krenili proti Lokam, so opazili soseda kovača Koželja, ki se je iz gozda vrnil domov, najbrž misleč, da se mu ne bo nič zgodilo. Vlasovci pa so ga počili tik pred domačo hišo.

V Lokah so razkačeni vlasovci takoj začeli z aretacijami domačinov. Pobirali so vse od kraja po domovih, brez razlike, moške in ženske. Zvezane so zaprli v klet osnovne šole. Medtem ko so moške med zasliševanji pretepali, so ženske posiljevali in se znašali nad njimi. Vlasovci so že po svoji zunanosti vzbujali strah, bili so kosmati, z grdimi bradami in v ponošenih, zanemarjenih uniformah. Pri svojem divjanju niso prav nič skrivali namena, da bodo prebivalce vasi pobili, vas pa požgali. Šele nemški župan z Vranskega jih je počasi ukrotil in dosegel, da so izpustili talce. Da pa so vas popolnoma izropali, tega ni treba posebej praviti.²⁷⁹

Po nekaj dneh se je vlasovska sodrga odpravila v Črni vrh nad Lokami, kjer se je nastanila pri kmetu Francu Grosu

po domače Polanjšku. Od tu so hodili podnevi in ponoči v zasede na Presedlje, sedlo pod Čemšeniško planino in drugam. Vse prelaze in križpotja so imeli pod kontrolo. Tu so lovili ljudi, ki so bežali iz Gornje Savinjske doline.

Ujetnike so vodili na zasliševanja v štab, nato pa jih zapirali v Polanjškovo klet, dokler jih niso postrelili. Iz kleti so jih peljali po poti proti kmetu Erjavcu, nakar so jih nedaleč od Grosve kašče postrelili. V neki taki skupini ustreljenih je bil tudi partizanski kurir Karel Kalovšek, domačin s Črnega vrha. Kalovšek je pri streljanju dobil strel skozi glavo, vendar je ostal živ. Izvlekel se je izpod kupa mrtvih in se odplazil do kmeta Rožanca po domače Smoleja. Tu so mu napravili skrivališče in zanj skrbeli. Bil je rešen.

Svoja zločinska opravila so vlasovci opravljali največkrat zvečer. Pobite žrtve sta morala naslednji dan pokopati stari Polanjškov oče Franc Gros in njegov sosed Andrej Rožanc po domače Pavšer. Zaradi visokega snega in nepoznavanja terena je padlo vlasovcem v roke mnogo naših ljudi. Iz njihovih zločinskih rok pa ni bilo rešitve. Tudi pod Grahkovim kozolcem so ustrelili partizana.²⁸⁰

V Črnem vrhu so bili vlasovci nekaj tednov, nakar so se premaknili na Trojane in se tam utaborili. Druga vlasovska enota se je utaborila na Ločici pri Vranskem, kjer je zasedla gostilno Frančiške Homšak po domače pri Ceretu. Obe posadki sta imeli nalogo, da blokirata zahodni konec Savinjske doline in prehod proti Ljubljani. Komandant posadke pri Ceretu je bil Aleksander Štetinin. Okrog gostilne so naredili dva metra visoko barikado, da bi bili varni pred partizani. Posadka je zelo pogosto patroljirala po okoliških hribih in postavljala zasede. Patrolje so odhajale proti Motniku in v Tuhinjsko dolino. Iz patrolj so se vračali z ujetimi partizani, pa tudi civilisti niso bili varni pred njimi. Posebno sumljivi so jim bili mlajši moški.

Ujetnike so zvečer zaprli v kletne prostore v postojanki, ki so zdaj služili kot zapor. Naslednjega dne je komandant Štetinin ali pa njegov namestnik zapovedal ujetnikom, da se morajo sleči, nakar jih je straža odgnala prek ceste na njivo. Tam so jih postrelili. Največkrat so streljali ljudi, ne da bi jih prej zaslišali. Pobite so nato plitvo zakopali v zemljo, tako da se je včasih videla roka ali noga izpod ruše.

Vlasovci, ki jih je nemška oblast uporabila v tem obdobju za zastraševanje prebivalstva in kot kazenske ekspedicijske enote, so v tej strašni zimi 1944-45 zagrešili nešteto hudih

zločinov nad slovenskim prebivalstvom. Največkrat pijani, so bili na svojih pohodih strah in trepet naših ljudi. Z vednostjo nemških oblastnikov in z njihovim pristankom so te podivjane horde počenjale nad prebivalstvom, kar se jim je zljubilo.

Prve dni februarja 1945 je taboril bataljon Kamniško-zasavskega odreda v Zahomcih nad Vranskim. Od tod je odšel v Črni vrh h kmetu Martinu Lesjaku po domače Černetu. O tem so bili obveščeni Nemci. Iz postojanke pri Pihlbirtu v Taboru je nemudoma krenila kolona okrog dvesto mož proti Črnemu vrhu. Bataljon je bil pravočasno obveščen in se je umaknil prek Kojzice čez Presedlje v zaselek Zaplanina. Tu se je utaboril pri kmetih Ivanu Zajcu po domače pri Tinčku in pri Ivanu Učakarju po domače pri Pidru. To je bilo 6. februarja.

V bližnji soseščini, v koči kmeta Učakarja, je živela Ana Žitnik in njen sedemnajstletni sin Anton. Žitnikova je bila nemškutarica in je tudi s svojim sinom najraje govorila po nemško. Kot se je pozneje izkazalo, je bila Žitnikova gestapovska zaupnica. Ko sta s sinom opazila partizane pri sosedih, sta sklenila, da to prijavita Nemcem. 8. februarja zjutraj je Anton pohitel v Ločico k vlasovcem. Gredoč se je oglasil pri kmetu Francu Slakanu po domače pri Doberšku. Tudi v tej hiši so bili partizani. Žitnik se je pri zadnjih vratih izmuznil v gozd, nato pa stekel v Ločico.

Ko je Štetinin prejel Žitnikovo prijavo, je telefoniral komandantu vlasovcev na Trojanah. Skupaj sta nato napravila načrt za napad. Žitnik je vodil vlasovce iz Ločice skozi Zahomce in Črni vrh na Presedlje. Tam so postavili močno zasedo. Vlasovci iz Trojan pa so prodirali iz druge smeri, mimo Šentgotarda, Zgornje in Spodnje Zaplanine do obeh kmetij, kjer so bili partizani. Iznenada so udarili in tako presenetili bataljon. Vendar tu bataljon ni imel žrtev in se je kar v redu umaknil proti Presedljem. Visok sneg je sicer močno oviral pohod, vendar je bil štab bataljona že prepričan, da so se najhujšemu izognili. Vlasovci iz Ločice pa, ki so bili v zasedi, so bataljon spustili tik predse, nato pa z vsem orožjem udarili po borcih.

Boj je bil kratek, a za bataljon usoden. Na bojišču je obležalo šestintrideset borcev, le osemnajstim se je posrečilo uiti iz toče mitraljeških rafalov. Bežali so navzdol proti Ločici. Med partizani je bilo več hudo ranjenih. Te so vlasovci živalsko pobijali in onečaščali. Tudi Žitnik se je hvalil, kako je brcal še žive partizane v »gobec«. Padle partizane so Nemci pustili

ležati na kraju spopada tri dni. Šele tretji dan je občinska oblast odredila pokop. Med padlimi partizani so bili trije domačini. Neki ranjenec se je privlekel v Učakarjevo kočo k Žitnikovi. Ta je to sporočila vlasovcem, ki so poslali patruljo. Zvlekli so ga iz koč in ga nedaleč proč ubili.

Vlasovci so skupaj z nemško policijo polovili v okolici Vranskega veliko ljudi, ki so decembra in pozneje zbežali iz Gornje Savinjske doline. Pri Žegnanem studencu blizu Gorice, nedaleč od Vranskega, so streljali skoraj vsak drugi dan. Ujetnikom so včasih rekli: prosti ste, izginite! Ujetniki si tega niso dali dvakrat reči, zbežali so, toda v bližini so bili za kritjem postavljeni mitraljezi, ki so prestregli domala slehernega bežečega partizana in ga med begom ustrelili. Nekoč so jih tako pobili petinštirideset hkrati. Nemci so potem vsakič naganjali domačine, da so morali iskati pobite in jih pokopavati.

Z neko skupino ujetih so nekoč privedli tudi ranjenega borca. Vozili so ga kar v samokolnici, ker je imel ranjeni obe nogi. Nato so najprej postrelili vse zdrave, za konec pa še ranjenca.

Proti koncu decembra je že bilo, ko so Nemci vodili mimo domačije kmeta Jakoba Hrastovca skupino tridesetih partizanov. Ujetniki so bili zvezani po dva in dva. Kakih sto metrov naprej od Medveščkovskega mlina so jih v grapi spustili. Partizani so bežali, kamor je pač kdo mogel, misleč, da se bo rešil. Vtem pa so že iz skritih zased vžgali po bežečih z mitraljezi in jih pokosili. Le enemu se je posrečilo, da je ušel skozi goste zasede in se tako rešil.

Ko so končali s pobijanjem žrtev, so nagnali najbližje kmete, da so morali skopati grob in pokopati mrtve.²⁸¹

BRIGADE V NEMŠKI OFENZIVI

V nemški zimski ofenzivi pa niso trpeli le prebivalci po vaseh in naseljih, še posebno hudo so trpeli borci partizanskih enot. Nemci so na področju Savinjske doline in okoliških gora skoncentrirali ogromno vojaštva. To pa je bilo stalno v hajkah za brigadami, ki jim je visok sneg močno oviral premike, zlasti pa še oskrbovanje s hrano.

V prvi polovici januarja 1945, kmalu po vrnitvi z Dolenjske, sta Šlandrova in Zidanškova brigada prišli spet na območje Savinjske doline. Obe brigadi sta se vrnili na Štajersko močno izčrpani po hudih in dolgotrajnih bojih, v katerih sta izgubili dobro polovico borcev. Po vrnitvi tostran Save sta brigadi padli v nemško ofenzivo, ki enotam ni dopustila niti oddiha niti da bi se oskrbele z najnujnejšim.

Novo leto sta brigadi dočakali na Menini planini, kamor sta prišli v globokem snegu prejšnji dan, ko sta se po hudih bojih prebili iz Tuhinjske doline. Na novega leta dan so Nemci prodirali proti vrhu Menine s 1200 možmi. Obe brigadi pa sta imeli v tem času komaj okrog štiristo borcev, premraženih, lačnih in izčrpanih. Darja Jeltnikar-Sonja, borka Zidanškove brigade, se takole spominja tistega Silvestrovega večera na Menini:²⁸²

»Naš I. bataljon je moral tisto noč po hrano. Ostala sem sama v taboru pri ognju in spominjam se, kako me je zjutraj Jože Praprotnik zbudil in zaželel srečno novo leto s čudovitim darilom — hlebcem kruha. Razrezali smo ga in nad ognjem greli, ker je bil zmrznjen, ter ga z užitkom pojedli. Potem smo pili 'čaj' — stopljen sneg, v katerega smo zaradi okusa zakuhali nekaj smrekovih vejic. Takšen čaj smo pogosto kuhali, ker nismo imeli hrane...« Alenka Gradišnik pa se novoletnega dne na Menini takole spominja:²⁸³

»Zakurili smo velik ogenj in komisar Školski je hotel narekovati novoletno voščilo. Toda tudi pisalni stroj je odpovedal — olje med tipkami se je strdilo. Zbrali smo se okrog ognja in komisar je s toplimi besedami zaželel borcem srečno, zmagoslavno novo leto. Nemo smo si podajali roke, želja pa je bila tako iskrena in topla, čeprav le ena — svoboda. Veter je žvižgal in tulil v ogolelih krošnjah, da so debela pokala in se lomile veje. Čudna je bila ta novoletna simfonija — težka in okrutna, toda vzdržali smo.«

Kolona Nemcev je okrog enajste ure dopoldne prodrla do II. bataljona Šlandrove brigade. Na pomoč je prišla še Zidanškova brigada. Po encurnem boju je bil nemški napad odbit. Šlandrova brigada je odšla nato na Kostanjsko planino, Zidanškova pa je ponoči zapustila Menino in se zjutraj namestila na grebenu nad Novo Štifo. Ko se je zvečer spustila v bližnjo vas Ravne, je našla vas prazno. Nemci so prebivalce odpeljali. Iz Raven se je brigada napotila nad Gornji grad, kjer so jo Nemci napadli, nakar je odšla k Sv. Antonu. Nemci so bili brigadi stalno za petami. 7. januarja so odkrili partizansko bolnišnico, ki je bila pod Petkovo kmetijo v Podvolovjeku.

V bolnišnici Rok, ki jo je vodil zdravnik-kirurg dr. Krasnik, je bilo v tem času 74 ranjencev in bolnikov, med njimi je bilo štirinajst nepremičnih ranjencev. Politični komisar bolnišnice Podstudenšek je, ko je videl, da se bolnišnici približujejo Nemci, odredil evakuacijo ranjencev. Umaknilo se je tudi bolniško osebje, 23 po številu. Nemci pa so se najprej umaknili. To pa je bila le njihova taktična poteza. V resnici so začeli bolnišnico obkoljevati. Osebje pa, misleč, da je nevarnost mimo, je spravilo vse ranjence nazaj v bolnišnico. Kmalu zatem so Nemci znova udarili in v hudih bojih se je rešilo le dvajset ranjencev, druge in del bolnišničnega osebja so Nemci zajeli. Večino ranjencev so ob vdoru v bolnišnico pobili.

6. januarja je štab Zidanškove brigade, ki je bil tiste dni na požgani Planinškovi kmetiji visoko v planini nad Lučami, sprejel sklep, da razdeli brigado in pošlje bataljone vsaksebi. Prvi bataljon je imel nalogo, da se prebije na Mozirske planine, da bi tam prezimil. Ko se je še isti dan ločil od brigade, je bataljonski štab sklenil, da bataljona ne bo razdelil na manjše skupine, temveč se bo prebijal skupaj. Od Planinška se je napotil v smeri proti Štajerskemu Raku, nakar je krenil proti severu. Snežni zameti so ovirali kolono na pohodu, pa tudi nepoznavanje poti. Tako je bataljon taval po hribih na zahodni

strani Luč, se z nečloveškimi naporami spuščal in spet plezal navzgor po strminah. Ko so naposled prispeli do Podveže, so šli h kmetu Sedelšku ali Palčiču, da bi dobili hrane. Komaj so se pojavili v hiši, že so jih napadli Nemci in domobranci. Komandant bataljona Milan Štajner-Kamnar je mobiliziral domačina, da bi bataljonu pokazal pot do požgane Lučke koč v planini, 1614 metrov visoko. Toda še preden je pripeljal bataljon na cilj, je vodič ušel. Zdaj ni bilo nikogar, ki bi bataljon vodil naprej v temni noči po nevarnih skalnatih strminah. Hoteli so priti do Savinje, da bi se spet orientirali, toda kako priti do nje, ni vedel nihče. Bataljon je rinil naprej, v neznano. Zdaj pa zdaj so prišli do prepadnih sten in so se morali vračati. Utrujeni, premraženi in lačni borci so se že komaj premikali. Kolona se je vrtela v grozljivih strminah, mrzel veter s snegom je prodiral borcem do kosti.

Kaj vse so prestali borci tega bataljona na tem pohodu, preden so prišli do Belšakove domačije v vznožju Savinjskih planin, nam nazorno pričajo spomini nekaterih preživelih borcev. Tako piše Ivan Krulc-Iztok v svojih spominih:²⁸⁴

»Sneg je bil visok nekaj metrov, zato je bila orientacija zelo težka . . . Pot je bila naporna, sneg se je vdiral prek kolen, divjal je snežni metež, da ni bilo videti meter pred seboj. Menjaje smo hodili na čelu kolone Kamnar, Praprotnik in jaz. Pri počitku je ušel vodič. Ni preostalo drugega, kot spuščati se po drčah v dolino k Savinji, ker smo izgubili vsako orientacijo. Naleteli smo na take prepade, da smo odeje in šotorska krila zvezali v naveze, da bi se mogli spuščati navzdol . . . Stal sem spodaj in gledal, kako poteka spuščanje. Ker je vrv postajala vedno bolj debela in zamrznjena, je bilo proti koncu bolj letenje kot spuščanje . . . Zaradi hitrosti so se borci, ko so prileteli na dno, zarili globoko v sneg. Tako je priletel tudi mitraljezec, ki je bil pred spuščanjem precej nervozen. Ko se je izvlekel iz snega in otrešel z obraza sneg, je odprl usta. Mislil sem, da bo mastno zaklel. Toda ne, zasmejal se je in dejal: ‚Jaz že, jaz, ali kako bo ona deklina.‘ To je bil menda edini smeh tega dne. Mislil je namreč na Darjo Jeltnikarjevo, ki se nam je priključila ob ofenzivi na Moravškem . . .«

Sedemnajstletna Darja Jeltnikar pa naravnost pretresljivo opisuje tisti pohod:²⁸⁵

»Najtežja pot je bila za nas, ko smo se ločili od brigade . . . Nek večer smo se spustili do kmetije ob vznožju Savinjskih planin, kjer naj bi dobili vodnika. Vodnika smo res dobili in

se nato vrnil v Savinjske planine, kjer smo se na pogorišču nekdanje koč utaborili. Zame je bila ta pot neznansko težka.

Spominjam se, da smo ob poti videli nekaj borcev, ki so obnemogli počivali in zmrznili. Bila sem tako brez moči, da je tudi mene zamikala takšna smrt. Ko smo nekaj trenutkov počivali, nisem hotela več naprej. S solzami v očeh sem prosila Jožeta Praprotnika in Ivana Krulca-Iztoka, naj me pustita. Pa nista hotela. Menjaje sta me vlekla za roko naprej. Čeprav je Jože napisal, da sem s smehom na ustih prenašala vse težave, ni bilo vedno tako. Ravno na tej poti proti Lučki koči sem bila do kraja obupana in na koncu svojih moči. Jezila sem se na Iztoka in Jožeta, da me nista pustila zaspati v snegu... Zjutraj smo presenečeni in nesrečni ugotovili, da ni več vodnika. Kamnar je preklinjal in obupaval. Nismo vedeli ne kod ne kam, kompasa nismo imeli, sneg nam je segal prek pasu. Hrane nobene. Neznosen mraz... Bila sem v tankem krilu, brez dolgih nogavic, z raztrganimi čevlji in kratkimi nogavicami iz bombaža... Ker smo stalno gazili sneg in ker sem se v njem opotekala in padala, je bilo perilo, ki sem ga imela na sebi, kot skorja ledu. Spominjam se smešnega prizora, ko sem se obesila ob podrti smreki za vejo, tako da sem padla z glavo navzdol in se sama nisem mogla rešiti. Kljub težki situaciji smo se vsi smejali. Spominjam se prepada, ko so nas štirje tovariši spuščali po zvezanih odejeh. Bil je že mrak in takrat smo tudi našli kolibo, kjer smo prenočevali. Zadnji so povedali, da se je usul plaz in zasul tovariše, ki so vsem pomagali prek prepada. Kamnar je takrat dal povelje, da morajo borci nazaj reševati, toda zasutih ni bilo mogoče izkopati. Vsi smo bili tako izmučeni, prezebli, lačni, brez volje, pravzaprav otopeli od vsega. V kolibi smo se drenjali kot sardele okoli ognja. Zunaj nismo smeli kuriti, da se ne bi izdali Nemcem. Spominjam se Karla Bricmana, ki se je onesvestil, bleдел in menda umrl. Drugo jutro smo srečni zvedeli od predhodnice, da je našla pot, ki pelje v Solčavo. Pri Belšaku smo prišli do hrane. Moja prva misel je bila — najprej škaф vode in peč, ki ti pregreje ude do kosti. Vem, kako sem uživala, da sem se lahko pošteno umila ter se spravila na peč. Kljub temu da že dolgo nismo kaj poštenega jedli, nisem bila lačna. Zvečer je prišel v štab bataljona Krn, upravnik bolnišnice, ter spraševal, če imamo koga za bolnišnico. Preden je odšel, se je zagledal vame ter mi rekel: 'Kaj pa ti? Misliš, da boš jutri lahko hodila?' Čudila sem se, zakaj me sprašuje, on pa je pokazal na moje

noge, ki so bile do kolen rdeče-modre. Napovedal mi je vse črno, da čez nekaj dni še stopiti ne bom več mogla, da se mi bodo spustili mehurji in nato rane. Imel je prav. Hotel je, da grem še isto noč v bolnišnico. Nisem hotela. Jokala sem in prosila tovariše, naj me pustijo v bataljonu. Vendar so me tudi ti pričeli nagovarjati, naj grem, ker so se bali, kako bom hodila, posebno ker je bil položaj tak, da nismo vedeli, kako se bomo prebili. Popustila sem in se s solzami v očeh poslovila od tovarišev, ki so mi bili več kot bratje v hudih dneh. Tovarištva, kot sem ga srečala takrat, ravno med „štabovci“ I. bataljona, nisem več srečala nikdar v življenju. Delili smo si hudo in dobro ter se nismo nikdar sprli. Spominjam se, da je v dneh, ko nismo imeli nobene hrane, nekdo iz dna nahrbtnika privlekel pest suhih hrušk. Ni jih bilo toliko, da bi vsakdo pojedel po eno. Delili smo jih po grižljajih. Čeprav najhujši, so bili po tovarištvu zame najlepši dnevi ravno ti, ki sem jih preživel v I. bataljonu. Težko sem se ločila od soborcev, ker nisem vedela kam, v kakšno okolje grem, bolnišnice pa sem se sploh bala.«

Boji Tomšičeve brigade v krajih pod Goro Oljko

3. januarja so Nemci spet hajkali po Galiciji in okoliških naseljih. Pri tem bi kmalu ujeli aktivista Ivana Zupanca-Petruška in njegovo ženo Berto. Hajka ju je presenetila na Bezjakovem kozolcu in sta zadnji hip ušla. Nista pa mogla odnesti svojih nahrbtnikov. Ko so jih Nemci našli, so odnesli oba nahrbtnika, v katerih je bilo nekaj partizanske literature, k sosedu Podpečanu. Ta je znal nekoliko po nemško in Nemci so ga silili, da bi jim prevajal. Podpečan pa je doma skrival svojega sina Martina in misleč, da so Nemci prišli ponj, se je tako prestrašil, da ga je na mestu zadela kap.

Med preiskavami po naselju so Nemci na Šupergerjevem kozolcu odkrili štiri partizane, od katerih sta dva srečno ušla, dva so pa ubili. Pri spopadu je bil ranjen tudi Nemec. Razjarjeni Nemci so se potem hudo znesli na Šupergerjevo družino. Domačo hčerko Marijo in njeno teto Antonijo so aretirali, brat Anton pa jim je to pot ušel, a so ga kmalu potem ujeli na Krumberku. Med zasliševanjem so ga po stari okupatorski navadi zverinsko mučili, nato pa ustrelili.

Šupergerjevo domačijo so Nemci pred odhodom povsem izropali, nato pa zažgali hišo, hlev, svinjake, dva kozolca in

kovačnico. Zažgali so tudi novo hišo, ki pa ni zgorela. Domači ženski so odgnali v Stari pisker v Celju, od tam so ju poslali v Begunje.

Tega dne so odpeljali v Stari pisker še več drugih domačinov iz Galicije. Med njimi je bil tudi Anton Kovač iz Železnega št. 10, ki je moral pri zverinskem pokolu, 3. februarja, v Frankolovem snemati obešence z dreves in jih pokopavati.

29. januarja 1945 je prišla Tomšičeva brigada v Šentandraž. Prvi in drugi bataljon s štabom brigade sta se namestila pri kmetu Tomišlju v Jajcu, III. bataljon pa v Podkraju pri kmetu Tučarju. Brigadne patrulje so pridno iskale skrivače po okoliškem terenu. 31. januarja je šel II. bataljon na teren Zgornja Ponikva, medtem ko sta druga dva bataljona ostala še pri Šentandražu. Okoli enih popoldne je prišla iz smeri Gore Oljke močna enota Nemcev in napadla III. bataljon, ki je bil o prihodu Nemcev že obveščen in na položajih. Okrog poltretje ure napade druga nemška skupina položaje druge čete, ki se je morala zaradi hudega pritiska umakniti proti položajem bataljona.

Zvečer tega dne se je brigada premaknila nazaj v Podkraj, kjer pa so jo že ob štirih zjutraj napadli Nemci, še preden je uspela postaviti zasede. Partizani so napad odbili. 1. februarja je bila poslana patrulja I. bataljona proti Žalcu. Tam je okrog enih popoldne naletela na patruljo nemških orožnikov in policistov iz Žalca, ki so prišli delat preiskavo h kmetu Razdevšku na Ponikvo. Medtem ko so delali preiskavo in zasliševali Razdevška, kje je njegov sin, ki je odšel v partizane, je eden izmed policistov opazil v gozdu vojake v vermanskih uniformah. Vodja policistov Wagner zakliče proti gozdu: »Tu policijska patrulja iz Žalca!« Od zgoraj pa mu odgovorijo: »Tu vermaht iz Celja!« Policisti se napotijo proti gozdu. Ko so bili dovolj blizu, zakliče vodja partizanske patrulje: »Roke kvišku! Tukaj partizani!« Ker Nemci niso ubogali, so partizani odprli ogenj. Pri tem je bil en Nemec ubit, dva pa ranjena. Nemci so nato zbežali in šele naslednji dan prišli iskat mrtvega policista.²⁸⁶

Vtem ko se je patrulja spopadla na Ponikvi, so močne nemške sile napadle I. bataljon, pri katerem je bil tudi štab brigade, in ga skušale obkoliti. Boj je trajal vse do večernih ur, ko se je brigada namenila na Paški Kozjak. Medtem so Nemci z močnimi silami zasedli cesto od Dobrne do Velenja. I. bataljon brigade kot predhodnica razbije nemške zasede ob cesti in nato štiti v obojestranskih zasedah prehod brigade čez cesto. V tem boju so imeli Nemci 21 mrtvih, partizani pa enega.

7. februarja se je Tomšičeva brigada vrnila na teren med Pirešico in Šentandražem. S Polzele je prišla patrulja 30 Nemcev, ki pa jih je III. bataljon pregnal. Brigada je ostala na tem terenu dva dni. 9. februarja, kmalu po polnoči, napade 60 Nemcev položaje II. bataljona, ki so bili pod šolo v Šentandražu. Nemci so bili najbrž obveščeni, da je tam štab brigade. Bataljon je Nemce odbil in jih pognal proti Št. Ilju. Še isto noč je iz Šmartnega ob Paki krenila kolona 60 mož, Nemcev in belogardistov, ter ob štirih zjutraj prišla pred položaje I. bataljona v Jajcih. Tudi ta napad je bil odbit.

Popoldne ob treh sta pridrveli v Šentandraž dve nemški koloni, v katerih je bilo okrog 500 vojakov. Prodirali so iz naselja Jajci, od koder se je I. bataljon premaknil na drug položaj. Brigada je napadla sovražnika in ga kmalu razpršila ter pregnala. Toda kmalu so se sovražne sile spet zbrale in znova silovito, v juriših napadle položaje brigade, a zaman. Videti je bilo, da so bili sovražni vojaki in belogardisti pijani, sicer ne bi s tako silovitostjo pritiskali v napade navzlic velikim žrtvam. Nemci so imeli 31 mrtvih in 25 ranjenih.

Ponoči se je brigada premaknila v Podvin, Sv. Jošt in na Lopatnik. 10. februarja so krenile iz postojank v Šaleški dolini štiri kolone nemške vojske, okrog 600 mož in odšle po cesti mimo Št. Janža proti Dobrni in Petrovčam. V večernih urah je prišla kolona Nemcev v Pirešico in se tam prek noči utaborila. Tomšičeva brigada je ostala na terenu pod Goro Oljko štiri dni, nakar je odšla na Graško goro.

19. februarja se je Tomšičeva brigada vrnila v Šentandraž. Z njo je bil tudi II. bataljon XIII. brigade. Še isti dan, ob deseti uri zvečer, so močne nemške sile napadle položaje I. bataljona in skušale prodreti do taborišča. Pozneje se je boj razvil tudi na položajih II. bataljona. Nemci so hoteli bataljon obkoliti. Poleg težkih so Nemci imeli tudi lahke minomete. Sovražnik je srdito napadal. Z njim so bili tudi belogardisti.

Nemci so se posluževali tudi zvijač. Ko so partizanske patrulje preiskovale teren, so se Nemci v skupinah potajili in poskrili. Hoteli so izkoristiti ugodno priložnost in uničiti brigadni štab. Ko bi pobili štab, so računali, bodo lahko obračunali z moštvo. Nemci so med bojem še vedno dovažali nove sile.

Proti jutru se je brigada umaknila, in sicer sta odšla I. bataljon Tomšičeve brigade in II. bataljon Trinajste v Zgornjo Ponikvo, II. bataljon Tomšičeve v Topolovec, III. bataljon in

štab brigade pa na Kale. Brigada se je nato za nekaj dni umaknila na Paški Kozjak.

23. februarja pride brigada spet v Šentandraž, in sicer se nastani I. bataljon s štabom brigade v Šentandražu, II. bataljon v Jajcih, III. pa v Topolovcu. Že naslednjo noč krene brigada na Dobrovlje.

Drugi dan, 24. februarja, ob desetih dopoldne pride brigada na Čreto. Štab se namesti pri kmetu Jezovšku, II. bataljon zasede položaje pri kmetu Destovniku, III. bataljon pa pri Završniku in Reberniku. Podnevi pride patrulja 46 Nemcev do kmeta Brezovnika na vzhodnem koncu Dobrovelj. Naslednji dan je brigada še na Dobrovljah. Obveščevalci poročajo, da sta odšli iz Ločice pri Vranskem dve koloni Nemcev proti zahodnim Dobrovljam. Nemci so zasedli naselje Vologa in Lipa ter Št. Jošt. Ena četa je trčila na nemško kolono in jo razpršila.²⁸⁷

Bračičeva brigada se je ta dan zadrževala na vzhodnem koncu Dobrovelj pri kmetu Hriberniku in okoliških kmetih. Proti večeru tega dne je prodrla na Dobrovlje močna enota okrog 200 Nemcev in napadla položaje brigade. Boj je trajal od sedmih zvečer do dveh po polnoči. Nemci so ponoči prišli do Ramšakove kmetije. Zjutraj je Bračičeva brigada znova napadla Nemce in jih kmalu v paničnem begu pognala proti Braslovčam. Pred umikom so Nemci zažgali Ramšakov hlev; zgorelo je sedem glav živine, ki je ni bilo mogoče rešiti, ker je bil hlev med nemškimi in partizanskimi položaji.²⁸⁸

Tudi Savinjšani med ubitimi na Frankolovem

3. februarja je del Bračičeve brigade v zasedi med Stranicami in Franklovim pričakal osebni avto, s katerim se je vozil celjski krajsfirer Anton Dorfmeister in dva nemška generala. Vsi trije so bili ubiti. Dorfmeister je bil na položaju okrožnega vodje celjskega področja že od leta 1941. Bil je zelo zagrizen nacist, eden od tistih Nemcev, ki si je že pred vojno z vsemi silami prizadeval, da bi prišlo do razbitja Jugoslavije in do okupacije Spodnje Štajerske. Strupen sovražnik slovenskega življa se je aktivno udeleževal vseh priprav in akcij proti osvobodilnemu gibanju. Partizanske krogle so naposled prerešale njegov avtomobil pa tudi njega.

Razjarjeni Nemci so se brž odločili za strahoten povračilni ukrep. Sklenili so, da mora v zameno za zločinsko življenje

tega tujca, nacističnega zločinca Dorfmeistra, slovenski narod plačati z življenjem sto rodoljubov.

12. februarja navsezgodaj zjutraj so jih pred poslopjem celjskega Starega piskra naložili na kamione. Še prej pa so vsem stotim žrtvam, ki so bili kot talci zaprti v tem zloglasnem zaporu, povezali z žico roke na hrbtih. Tesno natlačene v kamione so nato odpeljali v smeri Maribora. Sojeno jim je bilo, da jih bodo pokončali na kraju, kjer je bil ubit Dorfmeister.

Policijski kordoni so tesno zaprli ozko dolinico nedaleč od Frankolovega med Konjiško goro in Stranicami. V tej dolinici živi svoje življenje nekaj družin na malih kmečkih posestvih. Tem je bilo namenjeno, da bodo priče grozni tragediji.

Ko so kamioni z žrtvami in s policijo ter nekaj osebnih avtomobilov z gestapovskimi in SS-funkcionarji, pod nadzorom katerih se bo vse to izvršilo, prišli na odrejeno mesto, so takoj začeli z delom. Mudilo se jim je, zakaj med temi hribi se niso počutili kdo ve kako varne, čeprav so bila daleč naokoli postavljena mitralješka gnezda. Nekoliko za prvo kolono sta vozila še dva kamiona, v katerih so bili tudi talci, nabrani v Starem piskru. Le da je bilo v teh dveh kamionih še polno lopat in krampov.

Ko sta nekaj po osmi uri pripeljala na cilj, so iz njiju pognali talce, jim razdelili orodje in jih nagnali kopat veliko jamo na travniku nedaleč od ceste. Pri tem so videli, kaj dela eksekucijski korpus. Na jablanah ob cesti so že visele zanke, k njim pa so policisti gonili zvezane žrtve, ki so morale stopiti na stol, nakar so jim zadrgnili zanko okrog vratu. Nato je policist spodbil stol. Slika je postajala vedno bolj grozotna. Na celi vrsti jablan so že viseli ljudje, na nekaterih po dva, če je bilo drevo majhno, na večjih po pet pa tudi po deset. Od nekje sta se pripodila dva Titova lovca, in policisti so že iskali kritje, misleč, da bodo napadeni. Toda lovca sta odletela dalje, ne vedoč za tragedijo, in moritev se je nadaljevala.

Kako je bilo v dušah žrtev, ko so spoznale neizogibnost svoje strašne usode? Nekateri so jokali, drugi topo zrl predse. Njihov pogled je še zadnjič zablodil po zimski pokrajini, spomin pa je bil pri njihovih dragih.

Skopali so dva velika groba, enega za šestdeset, nekoliko naprej v naslednji kotanji pa za štirideset trupel. Ko je policija končala z moritvijo, so začeli snemati mrtve z dreves. Zdaj, ko niso bili več nevarni, so jim snemali žične vezi z rok. Skupina grobokopov jih je spravljala k jamam. Preden so jih po-

ložili vanje, so jih morali sleči in jim tako odvzeti še poslednje, kar so imeli.

Eksekucijo je izvršila enota policijske divizije Princ Evgen, ki je imela v svojem sestavu v glavnem nekdanje folksdojčerje in kulturbundovce iz Banata. Zato so nekateri med njimi govorili srbohrvatsko.

Ko je bila akcija končana, so se naložili na vozila in odpravili proti Celju. Med njimi se je vračalo nekaj praznih kamionov. Med žrtvami, ki so bile nabrane z vseh področij Štajerske, so bili iz Savinjske doline naslednji: Avgust Zadobovšek iz Šempetra, Ivan Kos iz Lok, Franc Žagar z Gomilskega, Karel Tamše iz Zabukovice, Franc Zoher iz Braslovč in Klement Planinc iz Letuša.²⁸⁹

PARTIZANSKA SANITETA

Eden najtežjih problemov partizanskih štabov na Štajerskem je bila skrb za ranjence. Prva leta, ko so imele, takrat še majhne partizanske enote, le občasne spopade s sovražnikom, pri uporabljanju partizanske taktike napadov in izmikanj pred zasledovanji, je bilo sorazmerno malo ranjencev. Za manjše število teh se je vedno našla dobra kmečka hiša ali mala zemljanka kje v bližini, kjer je ranjenec našel zavetje, kritje pred sovražnikom in oskrbo domačih ljudi.

S prihodom II. grupe odredov, zlasti pa z ustanovitvijo in prihodom brigad, je postal na Štajerskem pereč problem gradnje bolnišnic. Gradnja večjih objektov, kot je bil to primer na Dolenjskem, v Beli krajini in na Primorskem, na Štajerskem ni bila možna do jeseni 1944.

Ko je bil 12. avgusta ranjen borec Revirske čete pri spopadu z Nemci na Vrheh, se je zatekel h kmetu Andreju Zakonjšku-Pošebalu, kjer se je v nekaj tednih v domači oskrbi pozdravil. Ob vrnitvi Štajerskega bataljona z brežiškega pohoda novembra 1941 je bilo več borcev bolnih. Porazdelili so jih po hišah v Grižah, kjer jih je obiskoval in zdravil zabukovski zdravnik dr. Jože Potrata.

Šaleška četa je spomladi 1942 naredila v Dobriču pri Šent-andražu manjšo zemljanko z nekaj ležišči, ki je bila namenjena za bolnišnico. Prva sta se v njej zdravila ranjena borca Ivan Farčnik-Buč in Tine Borišek-Pardelan. Zadnji pa se je v tej zasilni bolnišnici zdravil Viktor Kotnik-Vejak, borec Pohorskega bataljona, toda samo en dan. Izdan je padel v roke Nemcem.

Ko se je poleti vrnil ves opečen Nestl Okrogar s hudojamske akcije, so ga pripeljali v Šmiklavž, kjer se je zdravil tudi borec Savinjske čete Ivan Ahac. Ahac je bil ranjen v glavo

in v roko. Oba ranjenca sta negovala terenca Lipče in Cankar in sta bila v nekaj tednih sposobna za vrnitev v četo.

V Štajerskem bataljonu je opravljal zdravniške posege študent medicine Franc Polh-Izak. Poleti je bila na Dobrovljah manjša bolnišnica.

Z II. grupo odredov je prišel na Štajersko zdravnik dr. Rudolf Obračunč-Cedrik. Ta je bolnišnico iz Dobrovelj premestil na moravški teren. Štab II. grupe je zaupal terencu Cankarju štiri laže ranjene borce. Cankar jih je peljal v Šmiklavške hribe, kjer jim je nad Skutnikovo domačijo uredil malo taborišče. Že po dveh tednih so se lahko vrnil v enoto.

Franc Polh-Izak je v Šaleški dolini naredil zemljanko, v kateri je uredil zasilno bolnišnico. Tu se je med drugim zdravil Dušan Kveder, ko so ranjenega prinesli s Pohorja.

V letu 1943 je Pongrac Raček-Matevž ob pomoči Viktorja Šošterja-Mihe, Matevža Ramšaka in Janeza Zupanca zgradil manjšo bolnišnico blizu domačije Helene Rovšnik po domače Jug na Dobrovljah. Bolnišnica je delovala do maja 1944, nakar so jo preselili. Manjša bolnišnica je bila tudi v Bočenskem grabnu.

Maja 1944 so zgradili na zahodnem koncu Dobrovelj severno od Šentjocšta dva bolniška objekta. V njih so se v glavnem zdravili ranjenci Šlandrove brigade. Oba objekta sta delovala do osvoboditve.

Na področju Andraža in sosednjih hribov je bilo leta 1944 več manjših partizanskih objektov, ki so služili kot zasilne male bolnišnice. Tak objekt je bil na zemljišču posestnice Justine Mavrer v Lovčah št. 46. Zgradila sta ga dva borca Tomšičeve brigade: Mirko Skaza in Ivan Koren v poletju 1944. Objekt je bil zgrajen v velikosti 4×4 metre v glavnem nad zemljo. Partizana sta dala bolnišnici ime Pri bukvi. V to bolnišnico je redno zahajal zdravnik iz Velenja. Bolničar Franc Hudobreznik iz ambulate v Pesjem je prihajal obvezovat ranjence. Nemška policija je bolnišnico odkrila, vendar je imelo osebje bolnišnice toliko časa, da je ranjence pravočasno poslalo drugam.

Jeseni leta 1944 so v gozdu Valentina Rednaka v Podkraju, nedaleč od Jelenove zidanice, skopali Mišo Bobovnik, Anton Šepec in še drugi terenci večjo zemljanko za bolnišnico. Zemljanka je bila popolnoma v zemlji, tako da je bila tudi prek stropa plast zemlje. Zemljanka je merila trideset kvadratnih metrov, v njej sta bila dva po pet metrov dolga pograda. Dober streljaj proč je bil zgrajen še en objekt, prav tako namenjen za

potrebe bolnišnice. V bolnišnico je hodil zdraviti ranjence dr. Kodela, živinozdravnik iz Velenja. Pomagala mu je sestra Vera, ki pa je jeseni padla v bližini Andraža.

Dr. Kodela je moral nekoč hudo ranjenemu borcu amputirati nogo nad kolenom.

Precej zdravniških instrumentov in zdravil je dobavila tej bolnišnici Amalija Golčar iz Gotovelj.

Na Ponikvi je bil sanitetni referent domačin-kmet Janez Rezman. Pred vojno je absolvirал več sanitetnih tečajev, kar mu je sedaj prav prišlo. Imel je poznanstvo z nekaterimi lekarnarji, ki jih je pridobil za sodelovanje, da so mu dajali zdravila tudi na recepte, ki so jih pisali partizanski zdravniki. Ti so zdravila potrebovali za zdravljenje partizanov-ranjencev v partizanskih bolnišnicah.

Rezman je organiziral tudi posebno bolniško sobo v stari šoli na Ponikvi. Tu je skrbel za ranjence vse do osvoboditve.

Kot zasilen bolniški objekt je bila usposobljena tudi Jelenova zidanica v Zlatem polju. Njena lega — tik pod gozdom — je bila kot nalašč za zavetje okrevajočih bolnikov in ranjencev. Tudi ta objekt je ostal neodkrit do osvoboditve.

Pozimi 1944/45 so se večkrat zdravili ranjeni partizani v hiši kmeta Antona Pečnika pd. Flernača v Dolini pri Ponikvi. Februarja 1945 so pripeljali k njemu ranjenega ruskega partizana Nikolaja Kartanjeva, ki se je tam zdravil vse do osvoboditve. Po osvoboditvi je šel v Celjsko bolnišnico.²⁹⁰

V Stopniku pri Vranskem so se zadnjo zimo pred osvoboditvijo zdravili štirje ranjeni partizani v zasilni bolnišnici v Pevčni koči. Bolnišnico je vodil Anton Brišnik-Vitko. Hrano za ranjence je preskrboval domačin Ivan Mrak iz Stopnika. Pozneje so to bolnišnico premestili h kmetoma Ivanu Farčniku in Jakobu Slapniku iz Stopnika. Nekaj časa je bila zasilna bolnišnica pri kmetu Lazniku v Stopniku.²⁹¹

Pri kmetu Avgustu in Karolini Bizjak pd. Hriberšek se je v marcu 1945 zdravila bolna partizanka Anica Glavač-Novak doma iz Prebolda. Pri tem kmetu se je nekaj časa zdravil tudi poročnik Kališek, komandant Tomšičeve brigade. Zdravil ga je dr. Beniger, zdravnik IV. operativne cone. 2. maja je prišel k Bizjaku na zdravljenje vodja štajerskih tehnik Rado Zakonjšek-Cankar. Na poti s Pohorja v revirje je obolel za davico, nakar ga je dr. Beniger poslal k Hriberšku. S Cankarjem je prišel tudi njegov spremljevalec Tinko Gosak iz Trbovelj. Ta je stregel bolniku in skrbel zanj. Hrano jima je dajal Hriberšek.

S prihodom XIV. divizije je na Štajerskem nastal problem — pomanjkanje bolnišnic. Velika napaka je bila, da taki objekti niso bili že pripravljeni, ko je divizija prišla. V hudih bojih, ko se je divizija prebijala skozi nemške obročje vse do Koroških hribov, je imela veliko ranjencev. Največ teh so pustili pri kmetih, ki so jih pa Nemci v glavnem vse našli in sproti pobili.

Ena izmed enot Štirinajste divizije je namestila večjo skupino ranjencev in onemoglih borcev v gozdarsko koč v Matkovem kotu. Ta bolnišnica je bila pod njivami kmeta Žibovta ob potoku Ručnik. V njej je bilo 16 popolnoma nepremičnih, to je hudo ranjenih. Kadar so bile nemške hajke, so bili ti ranjenci veliki reveži. Primanjkovalo jim je hrane in vsega drugega. Nemci so kar po več dni zasedli kmetije in tako domačini niso mogli do bolnišnice.

Prve dni aprila 1944 so zgradili novo bolnišnico pod Matkovo domačijo. V to bolnišnico so spravili 18 ranjencev. Vodil jo je medicinec Vrtačnik-Krn, zato so jo imenovali Krnova bolnišnica. Sredi maja pa so Nemci prišli do nje in jo požgali. Ranjenci in bolniško osebje so se za nekaj dni zatekli k Plesniku v Logarsko dolino, nato pa so zgradili nov bolniški objekt pod Knezovo domačijo v Robanovem kotu.

Marca 1944 so zgradili bolnišnico — imenovali so jo Viharnik, v Podvolovjeku, blizu kmeta Obcirja pod Kašno planino. To je bil že večji objekt, ki je lahko sprejel do 50 ljudi. Opremo za bolnišnico so nanosili iz planinskih koč. Še večja bolnišnica je bila SOH — Rok, ki je stala pod Petkovo domačijo v Podvolovjeku. Ta bolnišnica je sprejela do 72 ranjencev. Imela je operacijsko sobo, kuhinjo, prostor za strežno osebje in skladišče. Poleti je prišel v to bolnišnico dr. Virgil Krasnik iz Trbovelj. Kot omenjam na drugem mestu, so 6. januarja 1945 Nemci bolnišnico odkrili in večino ranjencev pobili. Rešilo se je le kakih dvajset ranjencev. Ti so se do konca januarja potikali po zasneženih gozdovih, tedaj pa so se prebili na Menino planino. Tu so začeli postavljati nov bolniški objekt, a je tudi ta kmalu propadel.

Januarja so Nemci požgali tudi dve bolnišnici v Robanovem kotu, zgrajeni sta bili v juliju in v avgustu 1944. Ena je bila na južni, druga pa na severni strani Robanovega kota. Obe bolnišnici sta bili pod eno upravo. Po umiku iz Robanovega kota so zgradili dva objekta, bolnišnico v Koprivni in zasilno bolnišnico Pepca v Bistri. Zasilni bolnišnici sta bili še nad Bočno in pri Sv. Joštu na Dobrovljah.

Osebjje partizanske bolnišnice Potok pod Travnikom poleti 1944

Spomladi 1944 je bila zgrajena nad Ljubnim bolnišnica VBP-Celje. Imela je dva ločena oddelka, prvi se je imenoval Potok. Ta je bil kako uro stran od kmeta Tratnika na Podplanini. Drugi oddelek, imenovan Reka, pa je bil pod Kamnom, uro proč od Potoka. To bolnišnico je zgradila posebna skupina, ki jo je poslal na Štajersko sanitetni odsek pri Glavnem štabu. Pri Raztočki Micki v Raztokih je bila glavna javka, zadnja pa pri kmetu Tratniku. Prvi upravnik bolnišnice je bil dr. Peter Držaj, za njim dr. Virgilij Krasnik, nato dr. Dušan Šober, zadnji pa dr. Robert Kukovec. Bolnišnica je lahko sprejela do 45 huje ranjenih in kakih dvajset rekonvalescentov.

Februarja 1945 so začeli graditi še operacijsko dvorano, posebno barako za rekonvalescente, za upravo in strežno osebje. Vse barake so bile zgrajene iz smrekovih debel, pokrite pa s škodlami.

Po napadu brigad na postojanke v Lučah, na Ljubnem in v Gornjem gradu so se objekti do kraja napolnili z ranjenci. Dr. Kukovec je prišel v to bolnišnico v času nemške zimske ofenzive.

Proti koncu januarja 1945 je obveščevalna sporočila, da so Nemci zvedeli, kje je bolnišnica Potok. Zaradi visokega snega tedaj niso prišli do nje. 31. januarja so ranjence evakuirali. Hudo ranjene so spravili v poseben bunker, bilo jih je deset. Dali so jim za poldrug mesec hrane in dva bolničarja za oskrbo. Nekaj okrevancev so poslali v enote, druge, ki pa za to še niso bili sposobni, so oddali deloma v oddelek Reko, deloma pa v bolnišnico dravograjskega okrožja.

Zvečer sta oba zdravnika, dr. Šober in dr. Kukovec, odšla na »osvobojene grunte«. To je bilo področje, do kamor ves čas vojne Nemci še niso prišli. V gozdu so napravili pod previsno skalo bunker, ki so ga deloma opazili z deskami. Bil je kakih dvajset metrov proč.

Tokrat Nemci niso več hajkali. Ko sta bila oba zdravnika na poti v štab cone, si je med potjo dr. Kukovec poškodoval nogo v gležnju. Zato se je vrnil v postojanko. Z osebjem so se nato preselili nekoliko nižje. V ponovni hajki, 11. marca, pa so Nemci odkrili »osvobojene grunte« in našli tudi bunker s hudo ranjenimi. Našli so tudi oddelek Reko, niso pa našli oddelka Potok. Tega so odkrili in požgali pozneje, 2. aprila.²⁹²

Pobijati ranjence, nemočne ljudi, ki se ne morejo braniti, saj so bili skoraj vedno brez orožja, je gnusen zločin, gotovo med najbolj gnusnimi, kar jih je doživelo človeštvo v zadnji vojni. Partizanska vojska ni pobijala sovražnih ranjencev. Veliko primerov je bilo, ko so naši bolničarji obvezali ranjenca in mu nudili prvo pomoč, čeprav je bil sovražnik in je tak tudi ostal. Nemško-avstrijske nacistične zverine v človeški podobi se niso ustavile pred še tako strahotnimi grozodejstvi.

Odbori OF so organizirali nabavo sanitetnega materiala. Primanjkovalo je zlasti obvez in razkužil, da ne omenjam instrumentov za kirurške posege, zato so si partizanski kirurgi morali pomagati tudi pri zahtevnih operacijah, kakor so vedeli in znali. Velika sreča je bila, da septika ni bila tako razširjena in napadalna, kakor je v običajnih razmerah.

Za dobavo sanitetnih materialov so bile vzpostavljene vezi z zdravniki in lekarnami okoliških krajev pa tudi s Celjem. Na Vranskem je bila manjša lekarna in njen vodja magister Ljubič se je že zgodaj povezal z OF in dobavil partizanom znatne količine materialov iz svoje lekarne. Posebne zasluge je imel tudi tamkajšnji zdravnik dr. Edvard Šerko, ki je ozdravil marsikaterega ranjenega ali bolnega partizana. Prispeval pa je tudi z materialom.

V Šempetru so bili trije dobavitelji sanitetnega materiala: Zofka Cvenk-Četina, Pavla Jugovič in Blaž Matko. Največ materiala so dobivali prek zvez in poznanstev iz Celja. Poseben zapupnik v tovarni Prebold je dobavljal bombažno tkanino za povoje. Marija Fonda je bila povezana s strežniškim osebjem v bolnišnici Novo Celje in od tam dobivala zdravila, injekcije in drug sanitetni material. Betka Cilenšek je leta 1943 vzpostavila zvezo z asistentom Jožetom Reharjem, ki ji je iz ambulate dobavljal sanitetni material. K družini Malgaj sta prinašala zdravila dr. Černe in dentist Franc Herman. Pri dentistu Hermanu je prakticirala mladinska aktivistka Tjaša Kopriva iz Vrbja.

Pri nabavi sanitetnih materialov je bila zlasti aktivno udeležena mladinska organizacija. Mladinke iz Tabora in drugih krajev so nosile sanitetni material iz Celja in ga dostavljale partizanskim kurirjem. Iz Celja je nosila v Gornjo Savinjsko dolino sanitetni material Magda Kočar še preden je bila dolina osvobojena.²⁹³

Nemogoče bi bilo naštetati vse, ki so tvegali življenja, se izpostavljali številnim nevarnostim, ko so iskali zveze, kako bi prišli do tega prepotrebnega materiala za našo vojsko. Material je prihajal po številnih kanalih. Mnogo ljudi, zlasti mladine, je bilo udeleženo pri tej človekoljubni akciji.

PO NEMŠKI ZIMSKI OFENZIVI

Decembrska nemška zimska ofenziva, ki je trajala še tja v januar, je pustila na terenu Savinjske doline silno hude posledice. V organizacijah OF na terenu je ostalo pravo razdejajenje. Zaradi hudih in neprestanih hajk ter izredno ostre kontrole okupatorja nad prebivalstvom je bilo onemogočeno delo NOO in odborov OF. Prekinjene so bile domala vse zveze med posameznimi forumi, tudi TV zveze nekaj časa niso delovale.

Kontrola nad prebivalstvom tudi po ofenzivi ni popustila. V dolini so ostale gosto posejane policijske postojanke z izredno močnimi posadkami. Vojaške enote, ki so prihajale z Balkana, so z vlasovci in policijo podnevi in ponoči hajkale po terenu. Šele februarja so začeli spet vzpostavljati zveze med posameznimi forumi. V tem času so se za silo zakrpile med ofenzivo pretrgane kurirske zveze in med TV postajami je spet oživila nočna pot kurirjev s pošto in literaturo. Med prebivalstvo, ki je nekaj časa živelo kot v karanteni, je spet prihajala literatura, ki je prenašala novice in nove vzpodbude.

Okrajni in krajevni odbori so se spet sestajali, sicer ne več tako pogosto kot pred ofenzivo. Sprejemali so sklepe za delo v novih razmerah, ki se jim je bilo treba prilagoditi. Že pred ofenzivo je morala večina moških aktivistov v brigade, da se je okrepila vojaška moč partizanskih enot. Tako je prešlo glavno težišče dela na terenu na ženske kadre. To je bilo zanje hudo breme, vendar so ga aktivistke neustrašno prenašale in izpolnjevale naloge, ki so jim bile postavljene.

Mnogo skrbi je odborom OF povzročalo skrivaštvo, ki se je to zadnjo zimo močno razširilo. Med decembrsko ofenzivo je bilo več partizanskih enot razbitih, mnogo je bilo dezertirjev in večina teh se je poskrila. Številni domačini, tudi nekateri aktivisti iz okrajnih forumov in raznih komisij, so se namesto, da bi

odšli v brigade, kakor jim je bilo naročeno, poskrili na svojih domovih, pri znancih in drugod. Številne skupine so si naredile zemljanke v težko dostopnih gozdovih in se popolnoma odtrgale od osvobodilnega gibanja. Take skupine so delale rekvizicije in zaplembe tudi pri zavednih kmetih in tako v političnem pogledu naredile veliko škode. Ko jih je organizacija Fronte poklicala, naj se priključijo partizanski vojski, so se nekateri odzvali, mnogo pa se jih je še bolj poskrilo. Na terenu je bilo opaziti zametke belogardistične in plavogardistične ideologije in obstajala je že nevarnost, da bi se iz skrivačev, ki so bili tudi oboroženi, rekrutirali kadri za belo in plavo gardo.

Okrajni komiteji in odbori OF so s pomočjo brigadnih enot začeli z energično in takojšnjo akcijo proti skrivaštvu. Brigade so pošiljale manjše patrulje, ki so imele nalogo, da odkrivajo in mobilizirajo skrivače. Pri tem so jim pomagali tudi kurirji TV postaj. Kurirji s TV 24 in TV 26 so se akcije temeljito lotili in imeli pri tem uspeh. Lovljenje skrivačev pa je bilo tudi nevarno. Dogajalo se je, da so skrivači grozili, da bodo uporabili orožje proti patruljam, ki bi prišle ponje. Tako so v Lokah trije skrivači ubili kurirja Župerla po domače Klobukovega iz Lok, ko jih je z nekaj tovariši prišel mobilizirat v brigado.²⁹⁴

Da bi povečali stalež v ofenzivi močno zdesetkanih partizanskih brigad, so se odbori OF trudili, da bi z mobilizacijo novincev nadomestili izgubljene borce. Pri tej nalogi pa so naleteli na številne težave. Dogajalo se je, da so pridobili novince, toda ta ali ona partijska enota jih ni marala sprejeti, češ da nima orožja zanje.

Položaj v dolini v tem času nam zelo nazorno prikaže poročilo sekretarke Okrajnega komiteja Žalec Anice Vipotnik, ko o tem poroča članom Oblastnega komiteja. Med drugim pravi:²⁹⁵ »Položaj v našem okraju je naslednji. Na desnem bregu Savinje je zdaj bolj mirno in sovražnik ne dela posebnih izpadov. Na levem bregu Savinje pa so stalne hajke in smo izgubili nekaj aktivistov... Zaradi tega so odšli tja štirje člani Okrajnega komiteja, da poiščejo aktiviste, ki so še pri življenju, in da ponovno vzpostavijo organizacijo... Na našem okraju se zadržuje tov. Strgar, ki je prišel iz mariborskega okrožja in hotel nadaljevati pot v Beograd, a zaradi prekinjenih zvez še ni mogel naprej...«

V zvezi z mobilizacijo in o skrivačih pa poroča naslednje: »Ravnokar se je tu zadrževal bataljon VDV in smo pohiteli z mobilizacijo. Doživeli pa smo neuspeh. Delno smo polovili

skrivače in bataljon VDV jih je poslal na komando mesta Trbovlje. Tam pa so jim izdali prepustnice in jih spustili domov s pripombo, naj se vrnejo marca, če ne bo snega. V bližini je bil tudi jurišni bataljon, ki prav tako ni hotel sprejeti mobilizirancev. Vse to se je dogajalo na desnem bregu Savinje. Na levem pa je mobilizirala Tomšičeva brigada ter odpeljala vse s seboj. Obenem pa je razorožila tudi kurirje Jurčkove linije in celo nekaj aktivistk. Tem je kasneje vrnila orožje... Lahko bi še mobilizirali, ker pa nam vse pošljejo nazaj ali pa novinci pobegnejo, je mobilizacija res težavna. Po drugi strani so začeli nas aktiviste sovražiti, da smo mi tisti, ki hočemo spraviti ljudi v vojsko. Vojska pa jih ne sprejema in tako izgubimo ugled kot politični delavci.

Drugače je narod precej plah. Toda morala se je vseeno nekoliko popravila in je delo lažje, kot je bilo v času zimske ofenzive. Letaki, ki jih je izdal Okrožni odbor OF, imajo precej učinka... Delo gospodarskih komisij smo prenesli na krajevne odbore OF. Tovariše iz Okrajnega odbora smo mobilizirali v vojsko, delo pa so prevzele tovarišice...«

Na seji, 20. januarja, je Okrožni odbor OF celjskega okrožja ugotovil med drugim, »da je nemška ofenziva precej demoralizirala prebivalstvo, ki je zaradi premajhnega političnega dela mislilo, da je osvobojeno ozemlje stalno. Precej nesramno so začeli nastopati skrivači.«

Po okrajih so na seji ugotovili različno stanje. V okraju Celje-okolica je obešenje talcev v Frankolovem močno prestrašilo ljudi... V okraju Vransko je razpoloženje boljše, le ljudje so precej hodili Nemcem kopat jarke... V Gornji Savinjski dolini je po ofenzivi nastala demoralizacija...

Sredi aprila so v Gornji Savinjski dolini reorganizirali krajevne odbore. »V okraju je bilo 63 vasi, ki so bile pred ofenzivo vse zajete v OF. Kolikor je bilo odborov OF, toliko je bilo NOO. Ob ofenzivi so ti odbori razpadli. Postavljeni so bili novi odbori v Šmartnem, v Šentjoštu, v Bočni, v Lučah, v Radmirju, v Sv. Primožu, na Dobrovljah, v Loki, v Nazarjah in v Kokarjih... Velik problem so bili skrivači, ki jih je bilo kakih 600. Ti so na račun partizanov rekvirirali in širili škodljive vesti.« Iz Gornje Savinjske doline je okupator odgnal 3000 glav goveje živine.²⁹⁶

V okraju Vransko so Nemci in vlasovci pogosto hajkali po terenu. Delovalo je devet terenskih odborov. O položaju v okraju Žalec je poročal Okrajni komite 28. aprila. Ko govori o političnem stanju v okraju, poroča med drugim: »Morala prebi-

valstva se je v zadnjem času dvignila in je iz dneva v dan boljša... Vse govori o skorajšnjem koncu vojne, zato se z velikim zanimanjem udeležujejo naših sestankov... Krajevni odbori so zaživali celo v centru okraja. Na splošno ljudje veliko sprašujejo o naši novi oblasti... Prebivalstvo željno pričakuje našo vojsko, da bi že enkrat napravila red. Je pa še vedno nekaj ljudi, ki ne verjamejo v izboljšanje socialnega položaja po osvoboditvi. Pravijo, revež bo ostal revež, drugi pa se bodo okoristili, tako kot prejšnja vlada. Morala v švabski vojski je na tleh...»²⁹⁷

*

Bližajoči se poraz fašizma in osvoboditev domovine, ki jo je bilo to pomlad čutiti že na vsakem koraku, je postavljala pred organizacije Osvobodilne fronte vrsto nalog. Težko pričakovani veliki zgodovinski dan Savinjske doline ni smel najti nepripravljen. Postaviti in usposobiti je bilo treba organe nove ljudske oblasti, da bodo takoj po umiku okupatorjeve vojske vzpostavili red in prevzeli vodstvo in iniciativo pri izvrševanju postavljenih nalog.

Okrožni komite Celje je na seji 17. aprila razpravljal med drugimi tekočimi nalogami kot npr. o mobilizaciji, tudi o prevzemu oblasti ob osvoboditvi. Oblastni komite je posredoval Okrožnemu komiteju naročilo, da je treba zagotoviti, da bo prevzem oblasti potekal v popolnem redu. Ker v Savinjski dolini v težkih pogojih ilegale ni bilo mogoče že pred osvoboditvijo vzpostaviti dovolj sposobnih organov oblasti, je bilo določeno, da bo ob odhodu okupatorja prevzela oblast partizanska vojska. Zato je bilo treba v sporazumu s štabom IV. operativne cone imenovati komande mest za vse večje kraje v dolini. Komande mest bodo delovale do vzpostavitve organov civilne oblasti. V manjših krajih prevzamejo funkcijo oblasti tamkajšnji odbori OF.²⁹⁸

Pri Okrožnem in Okrajnih odborih OF so bila to pomlad postavljena okrožna in okrajna načelstva Narodne zaščite. Do osvoboditve so bili postavljeni organi NZ že na vseh sedežih nekdanjih predvojnih občin. Okrožno in okrajna načelstva NZ so morala iz svojih pripadnikov vzpostaviti organizacijo Narodne milice, ki bo skrbela za vzdrževanje javnega reda.

Na seji je bil sprejet sklep, da se je treba lotiti vseh varnostnih ukrepov, da ne bi prišlo do sabotaž. Lahko bi se zgodilo, da bi okupatorjeva vojska pred svojim odhodom poškodovala

industrijske in druge objekte. Šef odseka za industrijo in rudarstvo France Hribar-Savinjšek je bil zadolžen, da skupaj z organi Narodne zaščite poskrbi, da do tega ne bi prišlo. Prav tako je bilo treba poskrbeti za zaščito državnih in po Nemcih zaplenjenih posestev, da v prehodnem času ne bi raznesli inventarja, orodja in strojev. Takoj po osvoboditvi je bilo treba usposobiti za obratovanje industrijska in druga podjetja. Zaradi tega je bilo delavstvo v podjetjih oproščeno mobilizacije.

Čeravno so bile še ves april in še prve dni maja na terenu pogoste hajke nemških in vlasovskih patrolj, so se organizacije Osvobodilne fronte in Partije mrzlično pripravljale na dan, ki bo prinesel osvoboditev in zmago.

Na bližajoči se dokončni poraz nacifašizma se je pripravljalo osvobodilno gibanje s svojo partizansko vojsko, zdaj že legendarno Jugoslovansko armado, ki je imela pred seboj še eno veliko nalogo, zaobseženo v ustanovnem programu Osvobodilne fronte slovenskega naroda — osvoboditi in združiti vse slovensko ozemlje v okviru Jugoslavije. V ta namen so enote naše vojske zasedle pretežni del Koroške in Trst z Gorico, da bi preprečile nakane mednarodne reakcije in njene nikoli potešene šovinistične ozemeljske apetite.

Bivša jugoslovanska vlada, ki je s kraljem Petrom ves čas vojne ždela v Londonu in čakala, kdaj bo domovina osvobodjena, da bi se vrnila v Jugoslavijo — vladati po starih, predvojnih metodah — je proti koncu vojne razvila živahno politično dejavnost, v prizadevanju, da bi s pomočjo reakcionarnih krogov v svetu uspela doseči ta cilj. Jugoslovanski narodi, ki so si z velikimi žrtvami prizadevali osvoboditi svojo domovino izpod tujčevega jarma, so vse take poskuse odločno zavrnil. Ljudstvo je zavrnilo kralja in oklicalo republiko ter po svojih predstavnikih jasno izpovedalo, da si bo poslej vladalo samo. Štiri leta krvavega in brezkompromisnega boja s premočnim okupatorjem so dostojno izpričala politično zrelost jugoslovanskih narodov.

Slovenska reakcija je v po Italijanih zasedeni Ljubljanski pokrajini že leta 1942 organizirala belo gardo, ki se je pod parolo boja proti komunizmu, bojevala proti partizanom. Reakcionarna katoliška duhovščina s škofom Rožmanom vred, ki je s sodelovanjem zagrizenih reakcionarnih slovenskih politikantov ustanovila in vodila belo gardo, je hotela z bratomorno vojno zavreti osvobodilno gibanje slovenskega naroda. Hudi zločini nad slovenskim narodom so rezultat njenega delovanja.

Slovenski kvisling Leon Rupnik, general bivše jugoslovanske vojske, že pred vojno nemški petokolonaš, je v Ljubljanski pokrajini ustanovil posebne vojaške odrede pod imenom »slovenski domobranci«. Ti domobranci so se borili z ramo ob rami z nemškimi vojaki in policijo proti partizanom. Orožje so jim dali Nemci. Nemcem so tudi zaprisegli zvestobo. Ko se Nemci sami niso več čutili dovolj močne, da bi učinkovito zatrli vedno bolj naraščajoče osvobodilno gibanje, jim je bil dober vsak zaveznik. Poleg Rupnikovih domobrancev so bile v Sloveniji še manjše Mihailovičeve enote, tako imenovana plava garda, ki so bile prav tako na strani okupatorja.

Slovenska reakcija v Ljubljani pa v svojih pogledih in ciljih za prihodnost še zdaleč ni bila enotna. Celo med domobranci je bilo več struj. Najbolj reakcionarna je bila skupina, ki je bila pod idejnim vodstvom katoliških »stražarjev«.

Pristaši bivše Slovenske ljudske stranke (SLS) so skupaj z liberalci ustanovili Narodni odbor (NO), ki naj bi ob odhodu okupatorja predstavljal slovensko vlado in se kot tak pogajal z zahodnimi zvezniki. NO, ki je sicer deloval v ilegali, je organiziral tudi nekak slovenski parlament. 3. maja 1945 je bilo v sokolskem domu na Taboru v Ljubljani prvo in zadnje zasedanje tega »parlamenta«.

Narodni odbor, ki je bil sestavljen iz sedmih klerikalcev in šestih liberalcev, je bil skregan z generalom Rupnikom. Očitali so mu, da se je s svojimi domobranci preveč odkrito povezal z Nemci. Člani NO so bili ljudje, ki ves čas osvobodilnega boja niso niti s prstom mignili ali karkoli prispevali za osvobodilno gibanje. Usoda slovenskega naroda jim je bila deveta briga. Čakali so samo na svoj trenutek. Ta naj bi prišel z odhodom okupatorja.

Tik pred kapitulacijo so nameravali Nemci izkoristiti ljubljanski Narodni odbor za svoje cilje. 3. maja 1945 je prišel v Ljubljano poveljnik nemških čet v Jugoslaviji general Löhr. Pri generalu SS Rösenerju, komandantu nemških čet v Sloveniji, naj bi se sestal s člani te improvizirane »vlade«. Predstavnikom Narodnega odbora je Löhr predlagal, da bi mu posredovali zvezo z angloameriškimi zvezniki v Italiji, da se jim je pripravljen z vso vojsko na Balkanu predati. Izjavil je, da se ne mara predati partizanom. Löhr je mislil, da je NO že povezan z zvezniki in da ima z njimi radijsko zvezo, kar pa ni držalo. NO ni imel tedaj še nobene zveze z Angloamerikanci.

Löhrova ponudba kapitulacije je bila za slovenske politike zelo vabljiva in jih je tudi presenetila. Naslednje ure so veliko razpravljali o tem Löhrovem predlogu in ker niso mogli do zaveznikov, so ambiciozno sklenili predlagati Nemcem, da bi se vdali Narodnemu odboru kot slovenski vladi in njeni vojski. Toda NO tudi svoje vojske ni imel, ker je Rupnik ni hotel prepuštili. Rupnik je menil, da so domobranci njegova osebna zadeva, in ker so mu jih Nemci pomagali ustanoviti in jih tudi oborožili, ni maral obrniti hrba proti njim. Tako torej ni bilo nič s takratno Löhrovo vdajo. Kot bomo pozneje videli, so Nemci, da bi se izognili vdaji partizanom, še enkrat poskusili, tokrat na Štajerskem.

Na Štajerskem je nemški propagandni stroj, navzlic strahotnim porazom na vseh frontah, še vedno odlično deloval. Istega dne, ko so zavezniška letala prvič bombardirala Celje — bilo je to 13. februarja 1945 — je zvezno vodstvo štajerskega hajmatbunda izdelalo načrt, po katerem naj bi se odvijala propagandna dejavnost med prebivalstvom. Načrtovana je bila serija predavanj na terenu pod naslovom »Kaj bo s Spodnjo Štajersko?« V teh predavanjih so skušali nacistični propagandisti zastrašiti prebivalstvo, češ da je komunizem največja nesreča za Spodnjo Štajersko, »ker prinaša razlastitev kmetov (kolhoze) in sovraštvo do vere. Boj proti komunizmu je torej za Spodnje Štajerce vprašanje obstoja. Nemčija ne brani na vseh frontah le sebe, temveč evropsko kulturo proti judovsko-azijski komunistični nevarnosti. Nemčija v tej vojni ne bo kapitulirala.«

Dovolili so, da so lahko predavanja tudi v slovenščini. S tem so posredno priznali, da vsa njihova prizadevanja, z nemškimi jezikovnimi tečaji in drugimi načini germanizacije, niso dosegla zastavljenih ciljev. Da bi bil propagandni učinek na preprosto podeželsko prebivalstvo toliko večji, so v svoj propagandni načrt vzeli tudi pastirsko pismo jugoslovanskih škofov proti komunizmu iz leta 1937. Razdeljevali so brošure Das rote Paradies in druge publikacije. Pri propagandi sta aktivno sodelovala tudi lažni slovenski tednik Štajerski gospodar in mariborski nemški dnevnik Marburger Zeitung.

Redki so bili tisti, ki so v tem obdobju še verjeli tej propagandi.

Na Štajerskem Nemci niso imeli sreče z belo gardo. Kot sem že omenil, so se jeseni močno trudili, da bi tudi v tej pokrajini zasejali to strupeno zel bratomorne vojne, vendar jim ni uspelo. Pri tem je imela velike zasluge budnost Osvobodilne fronte.

V Slovenskih goricah je bilo drugače. Tu je Mariborčan Josip Malaher-Zmagoslav ustanovil četniško formacijo, ki je to pomlad štela že kakih petsto mož. Tudi Zmagoslav je tesno sodeloval z Nemci. Nemci so mu odstopili precejšen del teritorija Slovenskih goric, kjer je lahko s svojimi ljudmi svobodno operiral proti partizanom, terencem in drugim pripadnikom osvobodilnega gibanja.

6. aprila 1945 so Zmagoslav in njegovi četniki potovali skozi Celje in Trojane do Domžal. Od tam se je Zmagoslav z nekaj spremljevalci podal v Ljubljano, kjer se je sestal z Mihailovičevim generalom Prezljem. Po vrnitvi iz Ljubljane je odšel s četniki proti Zidanemu mostu, da bi ga ščitil, v primeru, »če bi zavezniki iz Italije prodirali skozi slovensko ozemlje.«

6. maja sta prišla v četniški štab k Zmagoslavu dva nemška zvezna oficirja, da bi se dogovorila z njim o naslednjem: Predlagala sta mu, naj bi četniki vzpostavili v Celju slovensko vlado, »ki naj bi v imenu zahodnih zaveznikov zahtevala od Nemcev kapitulacijo čet na Spodnjem Štajerskem. Nemci bi kapitulacijo sprejeli, na zahtevo te slovenske vlade pa bi tako dolgo držali položaje, dokler ne bi ta ‚celjska vlada‘ z delno mobilizacijo obvladala položaja, potem pa bi se dali Nemci razorožiti.

Špehova domačija nad Lučami — križišče partizanskih poti

Oficirja sta Zmagoslavu ponujala letalo, da bi se odpeljal k zavezniški komandi v Italiji in tam uredil glede kapitulacije nemške vojske. Ko jima je Zmagoslav odgovoril, da je v Ljubljani že neka vlada, sta mu Nemca odgovorila, da te Nemci in Angleži ne bodo dosti upoštevali. Vse to je — piše Zmagoslav — naš položaj tako zamotalo, da se je z obema Nemcema in manjšo skupino četnikov prebil do Ljubljane, a Ljubljana je bila 7. maja že tako rekoč prazna . . . Zmagoslav se je prek Trojan vrnil, toda že 8. maja so četniki odšli iz Zidanega mosta čez Laško in z razvito jugoslovansko zastavo čez Celje in Slovenjgradec v Labot. Dne 12. maja so se vdali Angležem blizu Šentvida na Glini in ti so jih kmalu spravili v taborišče pri Vidmu.²⁹⁹

Tako so se izjalovila vsa nemška prizadevanja, da bi prišli z jugoslovanskega ozemlja v stik z zahodnimi zavezniki in njim položili orožje. Čakalo jih je najtežje, kar so si mogli zamisliti — kapitulacija pred jugoslovansko partizansko vojsko, pred »banditi«!

Vlasovci še strašijo po dolini

20. marca je večja patrolja vlasovcev, ki jo je spremljalo tudi nekaj nemških policistov, hajkala na področju pod Goro Oljko. Prišli so tudi h kmetu Andreju Korenu pd. Blagotinsku v Šentandraž. Od nekoga so dobili obvestilo, da se v njegovi zidnici večkrat zadržujejo partizani. Ko so prišli do zidnice, so vdrli vanjo, nakar so se spravili nad pijačo. Pijani so prestrelili vse sode, iz katerih je steklo nad dvajset polovnjakov vina in sadjevca po bregu. Razbili so tudi drug inventar, nato pa zidnico zažgali.

V Prdeževem gozdu so iskali partizanski bunker, a ga niso našli. Ko so se vračali proti Polzeli, so iznenadili skupino desetih partizancv. Pri tem je bil ranjen Karel Paj doma s Pragerskega. Ker ni mogel bežati, so ga ujeli in ustrelili.³⁰⁰

24. marca je z Vranskega krenila kolona, v kateri je bilo 400 vlasovcev, čez Zahomce proti Čemšeniški planini. Obveščeni so bili, da tabori pod planino Tomšičeva brigada. Ko so prišli pod planino, Tomšičeve ni bilo več tam. Brigada se je premaknila na Vrhe, kjer se je nastanila pri tamkajšnjih kmetih. Štab brigade je bil v bližini cerkve sv. Lenarta. Drugo jutro ob pol sedmih se iznenada vsuje iz gozdov Javorja nekaj sto Nemcev

in napade brigado. V napadu so padli trije borci. Brigada pa se je hitro zbrala in v protinapadu pregnala Nemce. Borci so jih gnali proti Trbovljam. Na bojišču so pustili šest mrtvih in tri ranjence. Z Vrhov je brigada krenila v dolino Save.

24. aprila je Tomšičeva brigada spet prišla na področje Savinjske doline. Bataljoni so zasedli položaje od Lopatnika mimo Bevške vasi do Št. Janža na Vinski gori. I. bataljon je postavil zasedo nad vasjo Paka, II. in III. bataljon sta zaprla dohode iz Velenja in Šoštanja ter proti Šentandražu, IV. bataljon pa proti Dobrni in Strmcu. Ko so prinesli obveščevalci v brigadni štab sporočila, da prodirajo močne enote sovražnika iz okoliških postojank, je brigada zavzela nove položaje, in sicer po grebenih nad cesto Velenje—Dobrna, Velenje—Št. Ilj—Pirešica.

Predvojni komunist in revolucionar, prvoborec, doma iz Prekope pri Vranskem. Padel v bojih pri Žitari vasi na Koroškem kot pomočnik bataljonskega komisarja Tomšičeve brigade 8. maja 1945

Ivan Farčnik-Buč

Ob šestih zvečer so se pojavile prve nemške kolone iz smeri Lopatnik—Bevška vas in prodirale proti cesti Velenje—Dobrna. Predhodnica je štela 150 mož. Ko so mitraljezci I. in III. bataljona odprli ogenj na Nemce, so se ti razporedili v strelce in začeli prodirati proti partizanskim položajem. Vendar so jih partizanski mitraljezi zadržali, le manjšemu delu sovražne sile je uspelo prodreti do kakih dvesto metrov pred položaje Tomšičeve. Za predhodnico je prodirala glavnina kakih 300 mož. Razvil

se je hud boj, ki je trajal pozno v noč. Med bojem je četa partizanov v jurišu pretekla cesto Velenje—Dobrna in napadla nemške sile v bok.

Okrog polnoči se je brigada premaknila na področje Galicije. Imela ni niti ene žrtve, medtem ko so imeli Nemci okrog 50 mrtvih in ranjenih. Brigada je ostala še ves naslednji dan v naseljih Hramše, Št. Jungerta in Zavrh pri Galiciji.

25. aprila je prišla močna nemška patrulja na Ponikvo in jo zasedla. Okrog desete ure dopoldne so Nemci opazili patruljo Tomšičeve brigade, ki je prihajala iz sosednjih Studenc. Nemci so začeli na patruljo streljati, nakar je ta zavzela položaj ob robu gozda pri Ograjcu. Puškarjenje je trajalo kaki dve uri. Naslednji dan se je brigada premaknila proti severu. 30. aprila pa je neka enota Tomšičeve brigade rušila železniško progo med Polzelo in izlivom Pake v Savinjo.³⁰¹

Šlandrova brigada je imela po vrnitvi na Štajersko stalne boje z Nemci in skoraj vsakodnevne premike. Na področje Savinjske doline je prišla 12. aprila 1945, ko je v zasedi blizu Konfinarja pod Trojanami zajela dva nemška voza. Vse do 24. aprila se brigada drži na hribovitem sektorju zahodno od Vranskega. 26. aprila pride na področje Sv. Miklavža nad Taborom, kjer ostane pri tamkajšnjih kmetih še naslednji dan. Tega dne praznuje obletnico ustanovitve Osvobodilne fronte s slavnostnim govorom političnega komisarja brigade in z recitacijami. Med slovesnostjo so razvili brigadno zastavo. Od tu je odšla v hribe nad revirje. 2. maja je na cesti Prebold—Trbovlje napadla in uničila nemško patruljo.

Po tem dnevu brigada ni več prišla na področje Savinjske doline. 9. maja je že hitela proti Koroški.³⁰²

Zidanškova brigada zruši postojanko na Vranskem

Trinajstega aprila 1945 se je Zidanškova brigada vrnila na področje Savinjske doline. Po prihodu izpod Čemšeniške planine se je utaborila na Črnem vrhu nad Lokami. Naslednji dan je štab brigade poslal s Črnega vrha patruljo borcev v zasedo na cesto med Ločico in Trojanami. Mimo je pripeljal nemški oklepni avtomobil, v katerem so bili štirje oficirji. Zaseda je vžgala po vozilu, vendar se je avto odpeljal dalje.

S Črnega vrha je brigada v noči na 15. april krenila na Dobrovlje in se utaborila pri kmetih Janezu in Pavlu. Nasled-

nji dan je 23 borcev Zidanškove brigade postavilo zasado blizu Spodnjih Kraš. Ko se je pripeljala kolona nemških vojakov na kolesih, je komandir Zdeno zavpil Stoj! Misleč, da se bodo Nemci vdali. Toda ti so spustili točo krogel, še preden so poskakali s koles in zavzeli položaje v jarku. Zdaj so partizani vžgali po njih. Padli so trije Nemci, med njimi nadporočnik, borci so zaplenili štiri brzostrelke, 3 pištole in tri kolesa. Partizani niso imeli žrtev.

Značilno je, da še tik pred koncem vojne nemško soldatesko ni minila nadutost in zagrizenost. Tako so se štirje ujetniki, zajeti pri Spodnjih Krašah, obnašali kot zmagovalci, o kakem prestopu v partizane niso marali niti slišati. Še tik pred smrtjo so vzklikali Hitlerju!

Ponoči na 19. april se je brigada vrnila od Janeza in Pavla na Črni vrh. Naslednji dan je skupina njenih borcev iz zasede na prelazu pri Lizi med Marija Reko in Trbovljami napadla kolono vermanov in jo pognala v beg. Padla sta dva vermana. Ponoči je brigada na več mestih porušila cesto med Trbovljami in Preboldom. Po akciji se je vrnila v Reber in se nastanila pri Zimoharju in Pubarju. Naslednji dan pa se je premaknila h Kisovarju v Šmiklavž. Od tu je 24. aprila odšla v Znojile pri Čemšeniku.

Ko se je Zidanškova brigada naslednje dni zadrževala v Motniku, so se z operativnim štabom obeh brigad, Zidanškove in Šlandrove, povezali aktivisti z Vranskega, ki so poročali, da bi se dalo uspešno napasti tamkajšnjo postojanko.

Aktivisti Vranskega okraja so že v začetku aprila izpeljali prehrabno akcijo. Pod vodstvom Avgusta Križnika-Medarda in Vinka Praprotnika-Grege, člana Okrajnega odbora OF, in ob pomoči še nekaterih drugih sodelavcev so organizirali zaplembo žita v skladiščih Osetove in Lavričeve trgovine. Partizani so odpeljali 14 voz žita v okoliške mline, v Brode, v Čeplje in v Prekopo. Mlini so žito zmleli, nakar so moko odpeljali v bunkerje Zidanškove in Šlandrove brigade. O akciji so bili obveščeni tudi nekateri Nemci na Vranskem, ki so bili že nekaj časa povezani s partizani. Eden od teh, policist Papst, je po tej akciji odšel k partizanom. Papst je nato prek naše obveščevalne vzdrževal zvezo z nam naklonjenimi Nemci na Vranskem.

Na Vranskem je od maja 1944 županoval Avstrijec Josef Deixelberger, ki ni bil nacist. Najprej je županoval v Rečici ob Savinji. Že tam je bil naklonjen Slovencem. Ko ga je na-

sledil nacistični priganjač domačin Diehtner, so ga Nemci postavili za župana v Svetem Juriju ob Taboru. Tu je bil že leta 1942 povezan z nekaterimi člani OF, predvsem z Ludvikom Plavšakom. Po likvidaciji tamkajšnje postojanke, maja 1944, je bil premeščen na Vransko. Tu se je kmalu povezal z zobozdravnikom Soršakom in drugimi Slovenci. Soršak je poleti 1944 dobavil skoraj vso opremo za zobno ambulanto v osvobojeni Savinjski dolini. Z Deixelbergerjem je bil povezan tudi policijski narednik Willi Schmid doma z Dunaja. Z njim pa je bil povezan že prej omenjeni Papst.

Operativni štab je premestil Zidanškovo brigado iz Motnika na Črni vrh, od koder je bil lažji dostop do Vranskega. Na Črnem vrhu so se sestali člani operativnega štaba, štab Zidanškove brigade, politični komisar XIV. divizije in sekretar Okrožnega odbora OF Celje Rudi Hribar. Hribar, ki je imel tesne stike z ljudmi na Vranskem, je izčrpno poročal o razgovorih z njimi, ko so pretresali načrt, kako bi se dalo izpeljati akcijo. Hribar je povedal, da mu je narednik Schmid obljubil, da mu bo preskrbel vse potrebne informacije vojaškega značaja, med drugim mu bo posredoval tudi tajna gesla.

Hribarju je bilo naročeno, da čimprej pripelje na razgovore tudi narednika Schmida, da bi se točneje dogovorili in da bi videli, s kom imajo opravka. Že naslednji dan je Hribar pripeljal Schmida. Schmid je dal štabu brigade načrt razporeditve utrdb na Vranskem. Povedal je, da so ob dohodkih v trg nastavljene mine. Obljubil je, da bo odstranil žične ovire.

Ker se je štab hotel še bolj poučiti o položaju v trgu, je predlagal, da bi se sestali še enkrat in to v trgu. Tako so se 21. aprila ob devetih zvečer zbrali v Soršakovi hiši komandant operativnega štaba Šlandrove in Zidanškove brigade Franc Sever-Franta, komandant Zidanškove brigade Viktor Cvelbar-Stane, Rudi Hribar, z nemške strani pa župan Deixelberger in narednik Schmid. Hišo so dobro zastražili. O razgovoru, pripravi in napadu na postojanko Vransko izčrpno piše Mirko Fajdiga v svoji knjigi Zidanškova brigada. Povzemam:

Dogovori za napad so se pričeli okoli 21. ure. Obe strani sta postavili nekaj pogojev, ki so bili po živahni razpravi sprejeti. Tako sta župan in Schmid zahtevala jamstvo za protinacistično razpoložene Avstrijce ter da se jim omogoči umik v Avstrijo. Za vse, ki so kot nacisti zagrešili zločine, pa sta predlagala, da se proti njim kazensko postopa. Partizanski funkcionarji so med drugim zahtevali, da bodo ob napadu na dolžnostih

Avstrijci, odstranitev žičnih kozlov pri vhodu, tajno geslo in pomoč pri napadu zlasti na osrednjo postojanko sredi Vranskega. Komandant Franc Sever-Franta navaja, da so se dokaj razburljivi dogovori končali okoli druge ure zjutraj. Na njih so sklenili, da bo Zidanškova brigada vdrla na Vransko 30. aprila 1945 ob 23. uri. Narednik Schmid se je posebej obvezal, da bo v akcijo vključil s pomočjo svojih dvanajstih sodelavcev tudi čim več drugih ter da bo oskrbel tajno geslo. Nekatere naloge pa sta prevzela tudi župan in Soršak. Po vrnitvi z Vranskega so udeleženci razgovorov poročali političnemu komisarju XIV. divizije Dolničarju. Ker so vsi soglašali, da ne gre za sovražnikovo prevaro, so se sedaj za akcijo na Vransko dokončno odločili.

Glavno nalogo za vdor v postojanko je štab brigade zaupal III. bataljonu, ki so ga okrepili z nekaj starešinami in borci iz drugih enot, ter Ruskemu bataljonu. Za zavarovanje proti Ljubljani in Celju so določili I. in II. bataljon. Posebno pozornost so posvetili bojnim skupinam, ki so bile določene za vdor v posamezne utrjene zgradbe na Vranskem. Borci in starešine so se z brzostrelkami in noži urili za boje od blizu. Narednik Schmid je opozoril štab brigade na zagrizenega policista, ki bo dežural z dresiranim psom. Z obema, je dejal, da bo treba ukrepati naglo, spretno in odločno. Likvidacijo policista in psa so zaupali izkušenemu Vinku Razdevšku komandantu III. bataljona. Priprav za izvedbo zadane naloge se je Vinko Razdevšek lotil z vso resnostjo. Na Črnem vrhu se je vadal za spopad s psom in z Nemcem. Mislil je skratka na vse, tudi na zaščito leve roke, ki jo je nameraval poriniti psu v gobec, za kar si je oskrbel krpe in kos usnja. Štab brigade je poslal podnevi pred napadom s Črnega vrha političnega delegata Franca Jelena z dvema borcema po zadnje sporočilo o stanju na Vranskem. Za sporočilo je bilo domenjeno, da ga bodo dobili na javki v neki hiši v vasi Čeplje pri Vranskem. Patrulja se je sešla s partizansko sodelavko Slavo Rančigaj-Ruslano, ki je bila zaposlena kot trgovska pomočnica v Osetovi trgovini na Vranskem, stanovala pa je pri materi v Čepljah. Brat Ivan in sestra Milica sta bila med partizani, Slava pa je aktivno sodelovala s političnimi aktivisti, z organi OZNE, s šefom obveščevalnega centra Zidanškove brigade podporočnikom Jožetom Jazbinškom, z njegovimi pomočniki Petrom, Rikom, Vilijem in Šmidom, z oficirjem protiobveščevalne službe Rudolfom Hohkrautom-Dolfom in drugimi. Brigadni obveščevalci so se s Slavo laže shajali kot

s policijskim narednikom Schmidom. Zato jim je morala 29. aprila nujno poročati o številčnem stanju vojaštva na Vranskem, o utrdbah in morebitnih okrepitvah ali spremembah v postojanki. Naslednji dan, 30. aprila, pa je morala poleg sporočila po patrulji Franca Jelena poslati še eno poročilo. Akcija je bila tako na dan napada vsestransko organizirana.

Brigada je zvečer zapustila Črni vrh in tu pustila za zavarovanje prateža le nekaj borcev. Ko so prišle njene napadalne skupine v bližino postojanke, so se ji začele zelo previdno približevati. Vse je navdajala enotna želja presenetiti sovražnika, saj je bil uspeh odvisen izključno le od ukane sovražnika in organiziranega vdora. Sovražnikova postojanka, v kateri je bilo okoli 250 dobro oboroženih in utrjenih mož, je mirovala. Poveljstvo operativnega štaba je imelo svoj sedež v gradu pri vходу na Vransko in je od tam vodilo napad na postojanko. Vse je šlo po načrtu. Blizu polnoči so prišli borci z ljubljanske strani do kozlov iz bodeče žice, ki so zapirali cesto in vhod v postojanko. Iz teme je skočil narednik Schmid in odprl vhod. Bil je vznemirjen. Rekel je, da je moral brez hrupa opraviti s stražarjem, policijskim zagrizencem, ki mu ni zaupal. Sedaj je bilo treba odločno in brez streljanja napasti bunker pri vходу. Skupina borcev je to uvodno nalogo s pomočjo narednika odlično izvedla. Posadka približno šestih vojakov, med katerimi je bilo nekaj Schmidovih sodelavcev, se je takoj brez strela vdala. Začetek je bil obetajoč. V bunkerju so borci zaplenili dva mitraljeza šarca, nekaj pušk, bomb in precej streliva. Vstop v postojanko je bil prost in vsi pomisleki, da so morda Nemci narednika Schmida podtaknili, so odpadli. Vse skupine so sedaj pohitele k objektom, ki so jih bile dolžne napasti. Čeprav je bila posadka gestapovcev številčno bolj šibka, je bilo pričakovati, da bo imel Vinko Razdevšek z njo težave. Ko je potrkal na vrata, se je oglasil dežurni in zahteval geslo. Razdevšek je odgovoril: Ruhe — Urlaub. Vrata so se odprla in v Razdevška se je renče zapodil policijski pes. Razdevšek mu je porinil v gobec levo roko, ovito v usnje in ga pokončal z nožem. Gestapovec je hotel posredovati z brzostrelko, vendar mu to ni uspelo, ker so borci z njim opravili, kot je bilo ukazano, brez strela. Vdor Razdevškove skupine med speče gestapovce je v popolnosti uspel. Nemočno so buljili prebujajoči se Nemci v partizane in v njihovo grozeče orožje. Z dvignjenimi rokami so odkorakali povešenih glav na zborna mesto za ujetnike, ki je bilo na koncu Vranskega v smeri proti Ljubljani.

Hkrati kot Razdevškova skupina je napadla policiste v stari sodnji udarna skupina, v kateri so bili pomočnik političnega komisarja brigade Stane Kokalj-Janez, komandant II. bataljona Ivan Gorenc-Vojko, pomočnik političnega komisarja III. bataljona Stane Dolanc, Ivan Razdevšek-Mato in drugi. Kokalj je potrkal na vrata in ko je zahteval dežurni geslo, mu ga je povedal borec, ki je znal dobro nemško. Vrata so se odprla in tudi tukaj so morali z dežurnim Nemcem opraviti v največji tišini — brez streljanja. V pritličju je prevzel pobudo Stane Kokalj-Janez, Ivan Gorenc-Vojko, Ivan Razdevšek-Mato in drugi pa so stekli v prvo nadstropje. Policisti so povsod trdno spali in se jim še sanjalo ni, kaj se okoli njih dogaja. Njihovo orožje so borci odstranili in nato prižgali pri spečih luč. Stane Kokalj-Janez je stopil s soborci med Nemce in na ves glas po nemško zavpil Roke kvišku. Trenutek presenečenja je bil presunljiv. Prestrašeni pogledi policistov, ki jih je dražila močna razsvetljava, so begali naokoli. Roke so podzavestno segale po orožju, ki ga ni bilo več. Po nekaj trenutkih zmedenosti so se zavedli in spoznali resnico, da niso več gospodarji Vranskega, temveč ujetniki v lastni utrdbi. Podobno kot Kokaljeva je v prvem nadstropju uspela tudi Gorenčeva skupina. Partizani niso imeli mnogo časa, zato so vse policiste, ki jih je bilo okoli 50, odpeljali na cesto. Tu so jim naložili zaplenjeno prazno orožje in zaboje streliva ter jih pod stražo odpeljali do mesta za ujetnike.

Naloga udarne skupine šestih mož, ki jo je vodil komisar III. bataljona Vinko Virt-Gorki, je bila napasti središče za zveze, kjer je bila tudi radijska postaja. V tej stavbi je bilo približno 10 Nemcev. Do nje jih je neopazno pripeljal policist avstrijske narodnosti, Schmidov sodelavec. Avstrijec je potrkal na dvoriščna vrata. Stražarja, ki se je za vrati oglasil, je z geslom ukanil, da jih je odprl. Ko pa je nato zagledal pred seboj partizane, je pričel po nemško kričati »banditi so tu«. Nemci so planili k orožju, pričeli streljati, toda partizani so kljub temu bliskovito obračunali s stražarjem in vdrli v notranjost. Na pomoč je priskočila skupina Staneta Kokalja-Janeza, ki je do tedaj svojo nalogo že opravila. Odpor nemške posadke je bil hitro strt. Zajete Nemce so partizani odpeljali, radijsko postajo in vse druge tehnične naprave za zveze pa so razbili. Streli v središču Vranskega so sedaj prebudili postojanki vlasovcev in Nemcev ter orožnikov. Vlasovci in Nemci so pričeli močno

streljati na partizane in so hudo ranili borca, ki je ranam podlegel.

Sedaj je bilo konec organiziranih vdorov s tajnim geslom. Komandant brigade Viktor Cvelbar-Stane je pohitel s soborci do orožnikov, toda bilo je že prepozno, kajti bili so že pripravljeni za boj. Partizanov pa to ni odvrnilo od njihovega namena. Po oknih in vratih so odprli močan ogenj ter z nekaj odločnimi naskoki zgradbo zavzeli. V osnovni šoli so bili močno utrjeni vlasovci in Nemci. Njihovo število ni bilo točno znano, ker je sem neopazno prispela zvečer pred napadom še enota približno 150 moških. To postojanko bi moral napasti Ruski bataljon. Ker pa je na poti zašel, je pričel to močno posadko napadati vod borcev 2. čete III. bataljona, ki sta ga vodila njihov vodnik in politični delegat Franc Jelen. Kmalu se je izkazalo, da borci ne bodo kos močno utrjenim vlasovcem in Nemcem. Štab brigade jih je nato poslal v hišo, kjer so imeli Nemci skladišče orožja, streliva in opreme. Vod je plen naložil na vozove in ga odpeljal. Takoj po umiku Jelenovega voda od osnovne šole, je začel vlasovce in Nemce napadati Ruski bataljon. Četudi se je pod vodstvom pogumnega in zmožnega komandanta Tomislava do tega napada v bojih že nekajkrat uveljavil, tokrat utrjenim sovražnikovim vojakom ni mogel do živega. Nekajkrat so poskušali z juriši, vlasovce so klicali po rusko, naj se vdajo, toda vsa prizadevanja so bila zaman. Tako kot Jelenov vod je tudi Ruski bataljon zamudil ugoden trenutek, ko je bilo mogoče s pomočjo nemških gesel vdreti v utrjene zgradbe in razorožiti speče sovražnikove vojake. Ko je štab brigade uvidel, da se te utrdbe ne bo dalo do jutra zavzeti, je ukazal Ruskemu bataljonu, naj spremeni napad v blokado. Spodrsrljaj Ruskega bataljona zaradi zakasnitve in njegove poznejše neučinkovitosti je bila edina slaba točka v sicer odlično organiziranem in dobro izvedenem napadu na Vransko.

Pri opisovanju poteka akcije je treba posebej poudariti vlogo narednika Willija Schmida. Od trenutka, ko je obračunal s stražarjem in odprl pot v postojanko, je tekal od ene do druge stavbe ter odlično vodil in pravilno usmerjal partizanske napadalne skupine. Da bi dosegli čim boljši uspeh, mu je uspelo vključiti tudi svoje sodelavce. Veliko je bilo vredno tudi to, da je opozoril na vskladiščeno orožje, strelivo in vojaško opremo, kar je brigada ob umiku odpeljala.

Ob koncu akcije so borci uničili še nekaj nemških vojaških tovarnjakov. Kmalu zatem pa so se udarne skupine malo pred

svitom zadovoljne z uspehom umaknile z Vranskega. Dolga kolona partizanov, okoli 70 ujetnikov in precej dobro naloženih voz z orožjem, strelivom, vojaško opremo ter z drugim po trgovinah rekviriranim blagom se je pomikala mimo Ločice na Črni vrh pri Taboru. Nekatere enote, ki so bile na zavarovanjih, pa so krenile na območje Motnika. Vdor na Vransko je terjal dve žrtvi. Naključje je nanese, da sta bila ranjena brata. Hudo ranjeni v prsi je podlegel in so ga pokopali na Črnem vrhu pri Taboru, medtem ko je bil drugi laže ranjen v nogo.

Akcija na Vransko, ki je bila zaradi zahtevne izvedbe dokaj težavna, je izredno uspela. Brigada je z razorožitvijo sovražnikovih vojakov pridobila približno 70 pušk, več mitraljezov, brzostrelk, pištol, bomb ter mnogo streliva in vojaške opreme. Precej orožja in zlasti streliva je nabrala po skladiščih. V spopadih je bilo v postojanki ubitih 5 sovražnikovih vojakov, borci pa so izsledili ter ustrelili tudi zloglasnega gestapovskega funkcionarja Danila Granda, po rodu Slovenca, ki je stanoval nad postojanko. Ko so preiskovali zapore, so v njih našli svojega bivšega brigadnega čevljarja, ki je v zimski ofenzivi zbežal k Nemcem in potem izdajal partizanske kmetije. Vojaško sodišče ga je po razpravi obsodilo na smrt. Z nemškimi policisti, orožniki in gestapovci, ki so počenjali pri nas in drugod zločine, so obračunavali ujeti vojaki iz postojanke. Približno šest so jih prijaviли vojaškemu sodišču, ki jih je nato obsodilo na smrt. Drugim Nemcem in Avstrijcem, za katere sta jamčila narednik Schmid in župan Deixelberger, so dali prepustnice in spremstvo na pot proti Avstriji. Z njimi je šel opremljen prav tako s prepustnico oziroma s priporočilom župan Deixelberger, narednika Schmida pa so poslali po njegovi želji v avstrijski partizanski bataljon na Dolenjsko. Ujetniki so pred odhodom zamenjali svoje dobre uniforme in čevlje za slabše s partizanskimi borci. Videz brigade je bil po akciji na Vransko zelo dober. Prej neprimerno oblečeni in obuti borci pa niso dobili uniform samo od ujetnikov, temveč so jih precej nabavili tudi iz vojaškega skladišča na Vranskem. Nekaj čevljev in blaga za obleke pa je brigada dobila tudi po trgovinah. Z zaplenjenim orožjem so oborožili skoraj vse neoborožene borce.

Brigada je s to izredno uspelo akcijo najprimerneje proslavila mednarodni praznik dela 1. maj.

Po prihodu na Črni vrh pri Taboru so bile njene enote v pripravljenosti. Štab je pričakoval, da bodo Nemci poslali na Vransko okrepitev in da bodo napadli brigado. Toda to se ni

zgodilo. Iz celjske smeri je prišla podnevi na Vransko enota, ki je le zaščitila umik Nemcev in vlasovcev. Domačine je uspeli napad Zidanškove brigade na Vransko navdušil in spodbudil k še aktivnejšemu boju proti okupatorju. Nemški okupator pa je bil v tem času že tako slab, da ni mogel na Vranskem vzpostaviti nove stalne vojaške posadke. V dneh do osvoboditve so se tu samo še prehodno ustavljale sovražnikove enote, ki so bile na umiku proti Avstriji.³⁰³

Poslednji udarci okupatorjevih hord

Pred koncem je okupator še nekajkrat krepko udaril po Savinjski dolini. Z občasnimi hajkami, zdaj v tem pa spet na drugem koncu doline, je skušal še v poslednjih dneh svojega vsiljenega gospostva še enkrat pokazati svojo moč in svoj zločinski obraz. Hitlerjev nacizem, ena izmed najstrašnejših pošasti v zgodovini človeštva, je jemal in pobijal žrtve do zadnjega diha.

Nekaj dni pred nemško kapitulacijo se je mudila četica partizanov pri kmetu Rezcu po domače Lepavcu pod Kamničem. Četica je pri Rezcu prenočila. Našel se je izdajalec, ki je to sporočil Nemcem, ki so že zgodaj zjutraj hiteli z močno patruljo proti kmetiji, kjer so se zadrževali partizani. Ko je to videla Antonija Klep, ki je imela sina Franca med partizani, ki jih bo nemška patrulja zdaj zdaj obkolila, je hitela s kanglico, kot da gre po mleko proti Lepavcu, da bi obvestila partizane. Ko so Nemci opazili mater, kako hiti vzporedno z njimi v breg, so se hitro odločili: nekaj od njih je namerilo puške in ženica se je, do smrti zadeta, zgrudila na komaj ozelenelo rušo.

Vendar njena žrtev ni bila zaman. Opozorjeni po strelah so se partizani v hiši na hitro pripravili in odbili prvi napad, nato pa so se umaknili na vrh Kamničja.³⁰⁴

Marca je prišla v Savinjsko dolino vlasovska divizija. Z njo so Nemci okrepili številne policijske postojanke v vsej dolini. Tudi v Liboje je prišla močna enota nekaj stotin vlasovcev, ki so potem ropali in odnašali vse, kar jim je prišlo pod roke.

7. maja je prišlo nekaj vlasovcev h Kobalovim v Tabor. Ko sta po obisku stala na dvorišču pred njihovo hišo dva vlasovca, ki sta se ravno pripravljala, da izpijeta naropana kokošja jajca, se je pripeljal okrog vogala kurir iz TV 26 Dominik Bastič. Ko zagleda vlasovca, ki sta se ravno nagibala z jajcem v roki, oba

oborožena do zob, je hitro zaklical: »Ne streljati!« toda vlasovca sta pograbila vsak svojo puško. Dominik je odvrget kolo in s hitro kretnjo snel brzostrelko, tako da se mu je utrgal jermen in že je spustil rafal proti vlasovcema, ki sta se bliskovito umaknila za vogal hiše. Dominik pa je hitro, ne vedoč, koliko je te vlasovske golazni v bližini, skočil čez zid na dvorišče farovža in se med hišami umaknil iz vasi. Vlasovca, videč, da se je partizan umaknil, zadeneta njegovo kolo na ramo in se urno odpravita proti Pihlbirtu v postojanko.

Drugo jutro sta domači hčerki Mira in Magda zbežali od doma, boječ se ponovnega obiska vlasovcev. Doma sta ostali le mati in Majda, ki ju prejšnji dan ni bilo doma. Kmalu dopoldne se zasliši po cesti topot konjenice. Skozi Ojstriško vas pridrvi nekaj sto vlasovcev na konjih in v drncu naravnost v Tabor, kjer se kolona ustavi pred Kobalovo po domače Briglovo hišo. Vedeti hočejo, kje so partizani. Ko od preplašenih žensk ne dobijo odgovora, pograbijo hčerko Majdo in jo ženejo pred hišo. Oficir ji pokaže na vogalu od strelov prejšnjega dne okrušen omet in hoče vedeti, kdo je tu streljal. Majda ni vedela, da je to od prejšnjega dne; trdila je, da je še od takrat, ko so partizani napadli sosednjo stavbo, kjer je bila postojanka. Zdaj jo besen vlasovec udari s puškinim kopitom čez ledja s tako silo, da jo zbije po tleh. Majda je že mislila, da je po njej.

Oficir je hotel vedeti, kje sta drugi dve sestri in je napodil Majdo, da gre ponju in ju pripelje domov. Majda je že šla proti gmajni, kjer sta se skrivali sestri, ko se spomni na oficirja Slovenca, tolmača v postojanki pri Pihlbirtu, ki ji je že dlje časa dajal važna poročila obveščevalnega značaja. Hitro spremeni smer in se kar čez polje napoti proti Pihlbirtu.

Komandant postojanke, nemški oficir, napiše na neki rumen papir nekaj besed, nakar pošlje tolmača z Majdo nazaj v Tabor. Ko sta prišla do Majdinega doma, je bilo okrog hiše že polno stvari, ki so jih vlasovci nanosili iz shramb, da jih bodo vzeli s seboj. Tu so bile vreče žita, krompirja, kokoši, inventar, vse kar se je dalo odnesti. Ko je dal tolmač tisti rumeni papir komandantu vlasovcev, je ta takoj zapovedal zbor svojih ljudi in ni bilo dolgo, ko je skozi vas peketala vlasovska drhal. Na konje so naložili vse, kar so si bili že prej pripravili.

Majdina mati je medtem, ko je bila Majda v postojanki, prosila komandanta vlasovcev, da bi se šla še poslovit k hčerki, ki stanuje v bližini. Rečeno ji je namreč bilo, da bo morala s hčerkami z vlasovci, dom pa jim bodo požgali. Ko je mati prišla na

dom svoje hčerke Zlatke, ni bilo tam nobenega vlasovca. Urno je zbežala proti bližnjemu gozdičku in nato proti Lokam. Ko je prišla h kurirjem pri Veteršku na Vrheh, so jo hoteli zadržati, toda njej ni bilo obstanka. Šele pri Tomažu, daleč pod Javorjem se je ustavila.

Ko je po odhodu vlasovcev stopila Majda v hišo, je obstala pred velikim kupom papirja in slame, pripravljene za požig. Boječ se, da se ne bi vrnili in požgali dom, je ostala zvečer doma in vso noč v strahu prebedela.

To noč so vlasovci zasedli sosednjo Ojstriško vas. Pri vseh hišah so bili. Na dvoriščih kmetij so stali mitraljezi v pripravljenosti, ljudje pa trepetali, kaj se bo zgodilo z njimi. Tudi tu so pobirali živila in drugo, kar jim je bilo všeč, vendar ne tako v živo, kot so to storili pri Kobalovih. Tam so odnesli dobesedno vse, z njimi je šlo vse semensko žito, krompir, vse kar se je dalo odtrgati od sten. Leto dni je potem družina živela v pomanjkanju.³⁰⁵

KAPITULACIJA

7. maja 1945 se je začel umik nemške armade izpred Zagreba in Karlovca, do kamor so jo v neprestanih in hudih bojih že prej potisnile enote Jugoslovanske armade. Komandant Aleksander von Löhrr, ki je v tem času imel le še kakih 300 000 mož — približno toliko jih je izgubil v bojih z jugoslovanskimi partizani samo v času od oktobra 1944 do maja 1945, je hitel, da bi s svojo vojsko čimprej dosegel avstrijsko mejo in se nato onstran nje predal angloameriškim zaveznikom. Z njegovo vojsko so se prek našega ozemlja umikali tudi četniki, ustaši, domobranci in druga golazen, vse z blagom in bogastvom, naropanim na jugoslovanskih tleh. Soteske med Zidanim mostom in Celjem so komajda požirale neprekinjene kolone vozil in pešadije, ki se je skozenj valila dan in noč. Neki četniški in ustaški odredi so se pri Laškem napotili po dolini Rečice in nato prek Šmohorja v Savinjsko dolino.

Löhrr je usmeril svojo armado skozi Savinjsko dolino, proti Šoštanju in naprej proti Črni, da bi tako po najkrajši poti prodrli do Pliberka. Ko ga je med potjo ujela novica o kapitulaciji nemške vojske, se je odločil, da vzpostavi stik s predstavniki Titove armade. Naivno je namreč računal, da mu bodo partizani pustili neoviran odhod iz naše domovine, kjer je s svojimi hordami počel grozodejstva. Ko je čelo njegove umikajoče se armade zadelo v Šaleški dolini na partizanske zasede, se je s svojim spremstvom za kratek čas zadržal v Braslovčah. Tu je napisal pismo, ki ga je njegov oficir še isto dopoldne prinesel političnemu komisarju XIV. divizije Ivanu Dolničarju — Janošiku. V pismu vabi Löhrr predstavnike Titove vojske na sestanek. Dolničar je pristal, da se sestane z generalpolkovnikom Löhrom, vendar je zahteval, da pride Löhrr naproti v Letuš. Ko je okrog ene popoldne prišel Dolničar brez vsakega spremstva,

z njim je bil samo tolmač, v Letuš, ga je v gostilni Sulcer že čakal Löhrr s številnim spremstvom.

Löhrr je najprej hotel vedeti, kolikšne so partizanske sile, ki zasedajo ozemlje na prostoru proti avstrijski meji. Na to vprašanje seveda ni dobil odgovora. Nato je Löhrr predlagal, da je pripravljen oddati partizanom del orožja, ki ga poseduje njegova armada, če mu slovenska partizanska vojska omogoči neoviran prehod njegovih enot v Avstrijo. Dolničar ga je nato opomnil, če morda ne pozna pogojev, pod katerimi je nemška generaliteta podpisala brezpogojno predajo. Löhrr pa je še nadalje zatrjeval, da potrebuje delno oborožitev svoje vojske zaradi vzdrževanja discipline. Dolničar je zahteval, da Löhrr prek radijskega oddajnika sporoči vsem poveljstvom svojih enot, da zaustavijo vse nadaljnje premike. Löhrr je naročilo izpolnil. Dolničar ga je nato pozval, da gre z njim v štab IV. operativne cone, ki je bil tedaj v Topolšnici. Löhrr je nerad pristal, toda ni mu kazalo drugega. Z vsem svojim spremstvom — dvanajst avtomobilov samih višjih oficirjev — se je odpravil skupaj z Dolničarjem na pot. Toda soteska v dolini Pake je bila tako zatrpana z vojaštvom in vozili, da so morali opraviti del poti peš.

V štabu cone sta bila le politični komisar Matevž Hace in načelnik štaba Pero Brajović. Komandant cone Peter Stante-Skala je bil že na Koroškem. Tudi na pogajanjih v conskem štabu Löhrr dolgo ni hotel popustiti. Še vedno je zahteval, da obdrži del oborožitve. Pogajanja so bila naporna. Kakor prej je tudi tu zahteval neoviran prehod svojih čet proti Koroški, kjer bi — tako je zatrjeval — šele pri Pliberku našli dovolj veliko ravnino, kjer bi lahko nagrmadili vso to ogromno količino orožja, s katerim je bila opremljena njegova armada.

Matevž in Pero sta o pogajanjih z radijsko brzojavko seznanila Glavni štab JA za Slovenijo. V odgovoru je komandant Dušan Kveder zahteval od njiju, naj takoj izsilita od Löhrra, da bo podpisal zapisnik o brezpogojni predaji njegove armade.

Ko je Löhrr videl, s kakšno odločnostjo partizanski oficirji vztrajajo na brezpogojni predaji, je naposled podpisal dokument v nemškem in slovenskem jeziku o predaji njegove armade partizanskim silam. S tem je bil dosežen izredno pomemben uspeh.

S kapitulacijo Löhrove armade pa še vedno ni bil dosežen popoln mir. Naša vojska se je morala še vse do 15. maja 1945 bojevati na Koroškem z raznimi nemškimi, četniškimi in ustaškimi enotami. Tako je v Evropi trajala druga svetovna vojna najdlje prav na naših tleh.³⁰⁶

SVOBODA

In tako je naposled napočil veliki dan svobode, dan zmage. Lep sončen dan je bil. Raduha je sijala v bleščečem soncu, Mozirske planine so bile kakor nanovo umite. Nič več jih ne bo oskrunjala nemška soldateska. Z vseh strani hite ljudje, da bi drug drugemu povedali prečudovito novico! Kurir Marko hiti skozi Lepo njivo proti Šmihelu, da bi prijatelju Verbuču in drugim čimprej razodel veselo novico. TV postaje samevajo prazne, kurirji so se razkropili po bližnjih naseljih in z njimi gre od hiše do hiše novica o prenehanju gorja, o naši zmagi. Toliko zanimivih in včasih tudi veselih sporočil so ti fantje v teh letih prenesli med ljudi, toda ta, poslednja v njihovi službi, je najlepša!

Tovariši iz tehnik bi morali še natisniti sporočilo o zmagi, o svobodi, toda kdo bi še ostal v mračnem, podzemnem bunkerju! V Celju se že vrtijo tiskarski stroji!

Ni bilo slišati fanfar, ki bi oznanjale prazničen trenutek, zvonovi niso zvonili k prazniku. Preliti v topove so ležali kot razbitine kdove na katerem bojišču. Le redki so bili, ki so se oglašali, iz bolj odročnih krajev, kamor si okupatorjeva soldateska ni upala ponje.

Ljudje so izobešali zastave — le kje se je tako hitro vzelo toliko zastav? Ramšakova Minka je splezala na stoletno lipo na domačem dvorišču in v njen vrh pripela veliko slovensko zastavo, da se je videla daleč po dolini.

Prebivalstvo se je zbiralo in v povorkah hodilo od vasi do vasi. Veselju ni meje.

Ob tem, ko so ljudje te lepe doline praznovali veličastni dan zmage nad fašizmom, nad to grozotno pošastjo, ki je strahovala že skoraj vso Evropo in nameravala podjarmiti ves svet, se je končno po štiriletnem somraku razlil svetel dan svobode čez

Preživeli borci in borke Savinjske čete ob spomeniku na kraju, kjer je bila 27. julija 1941 četa ustanovljena

vso domovino, prav v zadnjo gorsko vasico in sotesko, je v to razodetje prenekateremu vpadla grenka misel:

Zakaj to ni bilo dano doživeti Slavku Šlandru, ki je na čelu savinjskih in štajerskih komunistov razvil zastavo upora in boja proti okupatorju za svobodo in oblast delovnega človeka?! In njegovim tovarišem, ki so tudi prvi z njimi stopili v ta boj, kot Tone Pečnik, Franc Lapajne, Jože Letonja, stari Peter Šprajc, pa Dušan Kraigher in še nekateri drugi. Zakaj ni med nami ljubljenske mladine, Vere Šlandrove?

Ko se je človek tako vpraševal, je v resnici želel, da bi ti ljudje, ki so imeli največje zasluge, da so pod vodstvom Partije začeli in razvili boj proti okupatorju, da bi ti tovariši z nami doživljali ta dan največjega praznika v zgodovini slovenskega naroda. Da bi zaživeli v tem novem življenju, o katerem so nekoč sanjali, mi pa stopamo vanj.

Rečemo lahko le — velika zahvala jim bodi!

Stari Kisovar, ki je pridrsal iz Šmiklavških hribov, je na moč potr. Prav tako je vsa v obupu njegova hči Kmetka v Lokah. Njen sin Lipe, močan, zdrav in lep fant in Kisovarjev najmlaj-

ši sin, Viktor, Kmetkin brat, sta se pred nekaj urami smrtno ponesrečila, ko sta s sabotiranim nemškim vojaškim motorjem z vso hitrostjo drvela, da bi čimprej prinesla domačim veselo novico. Tako je stari Kisovar izgubil v tej vojni že tretjega sina.

Veselje ob zmagi pa je v marsikateri družini komajda prekrilo bridkost. Za marsikatero mizo je ostal prazen prostor, tam, kjer je nekoč sedel oče, ki so ga Nemci ustrelili, ali mati, ki je dotrpela v taborišču. Brat ali sestra, ki jih ne bo pričakal nihče več! Po pobočjih in v dolini so samevale hiše, saj je bilo pregnanih toliko družin!

Mnogi so tiste dni v bojazni in negotovosti čakali, se bo li vrnil njihov član družine. Vse preredki so bili, ki so se tiste tedne po zmagi vračali z raznih strani Evrope, v domovino, v domačo dolino. Koliko jih je bilo, ki so si v letih strahote pred smrtjo silno silno želeli, da bi vsaj še enkrat videli svojo dolino! A brezmejna krutost in sovraštvo jim tega nista dovolila.

Svoboda! Ni mogoče izreči, koliko pomeni ta beseda! Človeku je pač pomenila toliko, kolikor se je zavedal njene izgube tisto pomlad pred štirimi leti in kolikor je medtem prispeval zanj, zanj prestal, se zanj žrtvoval.

Z dnevi je praznično razpoloženje minevalo. Delo, obveznosti, naloge, polno tega je stalo pred ljudmi. Aktivisti so prinesli od nekje besedo obnova. Obnova domovine, obnova vasi in porušenih domačij. Obnova tovarn, skratka obnoviti je bilo treba življenje. In to novo življenje v svobodi je imelo velike zahteve. Za obnovo so bile potrebne žrtve, marsikaj je bilo treba prispevati. Popraviti je bilo treba razrušene ceste, mostove, zgraditi novo Solčavo, Bočno, Novo Štifo in toliko požganih domačij je čakalo, da jih prekrije nov krov. Čakala je elektrifikacija podeželja in še toliko drugih nalog. Z izgradnjo domovine se je gradila tudi nova, ljudska oblast, ki je bila zdaj tako tesno z ljudmi kot še nikoli prej.

In če danes po tridesetih letih pogledamo nazaj, vidimo, da je bilo narejenega veliko veliko! Tudi to bi bilo vredno zapisa.

VIRI IN OPOMBE

- ¹ Fran Roš, Celjski dnevnik 1941, Celjski zbornik 1961, stran 154.
- ² Metod Mikuž, Pregled zgodovine NOV v Sloveniji, stran 51.
- ³ Dr. Tone Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji 1941—42, stran 142, Marburger Zeitung 29. 4. 1941.
- ⁴ Tone Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika, stran 734.
- ⁵ Istotam, stran 176.
- ⁶ Istotam, stran 205.
- ⁷ Istotam, stran 127.
- ⁸ Istotam, stran 127.
- ⁹ Istotam, stran 206.
- ¹⁰ Istotam, stran 252.
- ¹¹ Istotam, stran 290.
- ¹² Istotam, stran 745.
- ¹³ Istotam, stran 745.
- ¹⁴ Kronika kraja Griže, arhiv Zveze borcev Žalec.
- ¹⁵ Šolska kronika osnovne šole Vransko, arhiv ZB Vransko.
- ¹⁶ Franc Hribar, Med Mrzlico in Dobrovljami, Krajevne kronike: Žalec, Petrovče, Vransko, Braslovče. Arhiv ZB Žalec.
- ¹⁷ Jožica in Rudi Hribar, izjava.
- ¹⁸ Albin Vipotnik, Dogodki v začetku okupacije, rokopis, pri avtorju.
- ¹⁹ Vipotnik, istotam.
- ²⁰ Leopold Travnar, izjava.
- ²¹ Franc Godler-Blisk, Spomini štajerskega kurirja, rokopis pri avtorju.
- ²² Ludvik Plavšak, F. Eberlinc, izjava.
- ²³ Konrad Pepel, izjava. F. Filipič, Pohorski bataljon.
- ²⁴ A. Vipotnik, Dogodki, rokopis, Stane Terčak, Med Mrzlico in Dobrovljami stran 72, F. Hribar, Izjava, Lipče Jurhar, izjava.
- ²⁵ Poročilo orožniškega okrožja Celje, dnevnik št. 382, arhiv Muzeja NOB Celje.
- ²⁶ A. Vipotnik, Dogodki, rokopis. S. Terčak, Med Mrzlico in Dobrovljami, stran 75.
- ²⁷ A. Vipotnik, Iz zgodovine KP v Zabukovici, Med Mrzlico in Dobrovljami, stran 47. F. Hribar, Tovarna Prebold in njeno delavstvo, istotam, stran 17. Tone Kotnik, Slavko Šlander in razvoj progresivnega gibanja v Preboldu, istotam, stran 55.

²⁸ Franc Hribar-Savinjšek, Izjava, rokopis v arhivu CK KPS, isti avtor. Spomini na leto 1941 in Moja aretacija, Med Mrzlico in Dobrovljami, stran 137.

²⁹ A. Vipotnik, Dogodki, rokopis. Terčak, Savinjska četa, istotam, stran 75.

³⁰ Poročilo orožniške postaje Braslovče 31. 7. 1941, dnevnik 296, arhiv Muzeja NOB Celje, Vipotnik, Dogodki.

³¹ Poročilo orožniške postaje Žalec 5. 8. 1941. Poročilo orožniške postaje Šmartno ob Paki istega dne. Poročilo orožniške postaje Celje 6. 8. 1941, arhiv Muzeja NOB Celje.

³² Poročilo orožniške postaje Vransko 10. 8. 1941, dnevnik št. 432, arhiv MNO Celje.

³³ Anica Vipotnik, izjava. Matevž Raček, izjava.

³⁴ Zapis celjske izpostave kriminalistične policije 13. 8. 1941, arhiv MNO Celje.

³⁵ Dopis krajevnega skupinskega vodje hajmatbunda v Preboldu politkomisarju Celje 16. 8. 1941. Poročilo orožniške postaje Prebold 17. 8. 1941. Arhiv MNO Celje.

³⁶ Krajevna kronika Prebold, rokopis v arhivu ZB Žalec.

³⁷ Ludvik Zupanc-Ivo, Napad na rudnik Zabukovico, Med Mrzlico, stran 172. Poročilo vodje krajevnega hajmatbunda Pinterja 25. 8. 1941, Poročilo orožniške postaje Žalec 26. 8. 1941, dokumenta v arhivu MNO Celje.

³⁸ Poročilo orožniške postaje Braslovče 29. 8. 1941, arhiv MNO Celje.

³⁹ Poročilo orožniške postaje Vransko 15. 9. 1941, arhiv MNO Celje.

⁴⁰ Poročilo orožniške postaje Šmartno ob Paki 22. 9. in 23. 9. 1941 in poročilo varnostne policije 13. 11. 1941. Izvirniki dokumentov v arhivu MNO Celje.

⁴¹ Dr. Franc Polh-Izak, izjava. Poročilo orožniške postaje Velenje 29. 8. 1941. Poročilo orožniškega okrožja Celje 24. 9. 1941. Arhiv MNO Celje.

⁴² Poročilo orožniške postaje Prebold 14. 8. 1941, arhiv MNO Celje.

⁴³ Marija Vipotnik, V Savinji so me ujeli, in Skozi zapore Rawensbrück, Med Mrzlico in Dobrovljami, stran 168 in 204.

⁴⁴ Politična ocena krajevnega organizacije hajmatbunda Prebold Jerice Lukanc 28. 8. 1941.

⁴⁵ Poročilo komandanta varnostne policije in varnostne službe gestapu v Mariboru 24. 10. 1941.

⁴⁶ in ⁴⁷ Vsebinsko dokumentov objavljam kot primer delovanja nemškega policijskega aparata. Vsi dokumenti od št. 44 do 47 so v arhivu RSZNZ SRS.

⁴⁸ A. Vipotnik, Dogodki v dobi okupacije, Kronika kraja Žalec, rokopis arhiv ZB Žalec.

⁴⁹ Polde Travnar, izjava.

⁵⁰ Zakonjšek, Taborski kresovi.

⁵¹ Kronika kraja Vransko, Karl Golob, Izjava.

⁵² Kronika kraja Griže, arhiv ZB Žalec.

⁵³ Ivan Mogu-Marko, izjava.

⁵⁴ Razglas o streljanju talcev 30. 7. 1941, izvirnik v arhivu MNO Celje. S. Terčak, Učiteljica Ivanka Uranjekova — prva talka, Med Mrzlico in Dobrovljami, stran 244.

⁵⁵ Kronika kraja Žalec, Izjava Marije Tovornik, Med Mrzlico in Dobrovljami, stran 83.

⁵⁶ Razglas o streljanju talcev 24. in 25. 8. 1941. Izvirni lepak v arhivu MNO Celje. F. Hribar, Slavko Šlander, Med Mrzlico in Dobrovljami, stran 235. Kronika kraja Prebold.

⁵⁷ S. Terčak, Herojska smrt Miklavškovega Jožka, Med Mrzlico in Dobrovljami, stran 242. Kronika kraja Prebold, Žalec.

⁵⁸ Lojze Požun, Revirska četa, Prispevki za Zgodovino delavskega gibanja 1961, stran 99. Franc Kralj-Cink, izjava.

⁵⁹ Tednik »Štajerski gospodar« so začeli Nemci izdajati 3. maja 1941. List je bil namenjen podeželju.

⁶⁰ Fric Keršič je bil leta 1941 sekretar OK revirji. Rudi Cilenšek, izjava pri avtorju.

⁶¹ L. Požun, Revirska četa, stran 99.

⁶² R. Zakonjšek, Taborski kresovi.

⁶³ Filipič, Pohorski bataljon, Franc Polh-Izak, izjava. Zbornik dokumentov, knjiga I. dok. št. 167 in št. 168. Požun, Revirska četa, Prispevki, stran 99. Metod Mikuž, Pregled zgodovine NOB, knjiga I. stran 192.

⁶⁴ Vinko Goličnik, izjava udeležencev NOB, ZB Mozirje.

⁶⁵ Razglas o streljanju talcev 10. 10. 1941, izvirnik v MNO Celje.

⁶⁶ Uršula Velan-Tesnikarjeva, Krajevna kronika Braslovče, ZB Žalec.

⁶⁷ Švabov dnevnik, MNO Celje. F. Filipič, Iz zgodovine prvih ptujskih partizanov, Ptujski zbornik II., stran 86. Kronika kraja Griže, ZB Žalec.

⁶⁸ Vlado Miklavc, Ilegala v Mozirju, rokopis pri avtorju.

⁶⁹ Istotam.

⁷⁰ Zakonjšek, Dobrovlje, Vestnik, Maribor 1948, št. 78-97. Poročilo mozirskega župana 23. 10. 1941.

⁷¹ Polde Travnar, izjava.

⁷² Izjava istega avtorja.

⁷³ Viktor Šošter-Miha, Travnar, izjava.

⁷⁴ Poročilo varnostne policije 13. 11. 1941. Poročilo orožniške postaje Braslovče 28. 10. 1941, arhiv MNO Celje.

⁷⁵ Zakonjšek, Dobrovlje.

⁷⁶ Poročilo orožniškega okrožja Celje 12. november 1941. Marija Strožič, izjava, Krajevna kronika Vransko.

⁷⁷ Obvestilo šefa civilne uprave za Koroško in Kranjsko 31. 10. 1941, arhiv IZDG v Ljubljani. Marjan Dermastja, izjava, v arhivu IZDG.

⁷⁸ Poročilo orožniške postaje Slivnica 2. 11. 1941, dnevnik 709/41, v arhivu IZDG.

⁷⁹ Poročilo orožniškega okrožja Brežice 7. 11. 1941, Prispevki ZDG leto II, stran 339. Zapisnik o zaslišanju Ivana Terstenjaka 2. 11. 1941, Prispevki ZDG leto II, stran 341.

⁸⁰ Zapisnik o zaslišanju Mateja Valanta 3. 11. 1941 na orožniški postaji Kozje, Prispevki ZDG II, stran 341.

⁸¹ Zapisnik o zaslišanju Jožeta Brunčiča na orožniški postaji Kozje 31. 10. 1941, Prispevki ZDG II, stran 334.

⁸² Izvirnik v arhivu IZDG.

⁸³ Poročilo orožniške postaje Braslovče 15. 11. 1941. Poročilo rezervne policijske čete Wien 15. 11. 1941, arhiv MNO Celje. Poročilo celjske izpostave kriminalistične policije 23. 11. 1941, Muzej NOB Maribor.

⁸⁴ Kronika kraja Polzela, ZB Žalec.

⁸⁵ Rudi Cilenšek, izjava. Julija Kajtna, izjava.

⁸⁶ Seznam aretiranih Slovencev, poročilo rezervne policijske čete Wien (Mozirje) 26. 11. 1941. Stane Terčak, Med Mrzlico in Dobrovljami, stran 101.

⁸⁷ Tine Zakonjšek, izjava.

⁸⁸ Marija Goličnik, izjava. Kronika kraja Mozirje, rokopis, ZB Mozirje.

⁸⁹ Minka Verderber, izjava, pri avtorju.

^{90a} Julija Kajtna, izjava, pri avtorju.

⁹⁰ Andrej Urankar, izjava, pri avtorju.

⁹¹ Razglas o ustrelitvi talcev, izvirnik v MNO Celje.

⁹² Razglasi o streljanju talcev, izvirniki v MNO Celje.

⁹³ Poslovilna pisma žrtev za svobodo, stran 10.

⁹⁴ Kronika kraja Gotovlje, ZB Žalec.

⁹⁵ Pongrac Raček-Matevž, izjava.

⁹⁶ Lojze Požun, Revirska četa. Junaški boj pri Vrharju, Prispevki ZDG II., stran 182.

⁹⁷ Zaslišanje Franca Jagra na gestapu v Trbovljah, 6. 1. 1942, (arhiv IZDG) poročilo rezervnega policijskega bataljona 5. 1. 1942 (arhiv IZDG), Jože Umek-Zepl in Rudi Knez-Silas, izjave.

⁹⁸ Lojze Požun, Smrt politkomisarja Nandeta Šušterja. Revirska četa, stran 186 (Prispevki) — Poročila orožniške postaje Trbovlje 10. 1. in 15. 1. 1942, arhiv IZDG.

⁹⁹ Izjava pri avtorju.

¹⁰⁰ Marta Plavšak, izjava. Razglas o streljanju talcev 3. 6. 1942.

¹⁰¹ Poročilo komandanta varnostne policije v Mozirju 10. 1. 1942, arhiv MNO Celje, S. Terčak, Med Mrzlico in Dobrovljami, stran 105.

¹⁰² Miklavc, Ilegala v Mozirju, rokopis pri avtorju.

¹⁰³ Godler, Spomini štajerskega kurirja, rokopis.

¹⁰⁴ Istotam. J. Umek, izjava.

¹⁰⁵ Polonca Dolar, izjava. Zakonjšek, Taborski kresovi.

¹⁰⁶ F. Godler-Blisk, glej opombo 102.

¹⁰⁷ A. Vipotnik-Strgar, Dogodki v dobi okupacije, rokopis. M. Raček, izjava. Poročilo orožniške postaje Žalec 8. 4. 1942, arhiv MNO Celje.

¹⁰⁸ Albin Vipotnik, Dogodki, rokopis.

¹⁰⁹ Vipotnik, istotam.

¹¹⁰ Poročilo orožniške postaje Gornji grad 25. 5. 1942, arhiv IZDG.

¹¹¹ Zapisnik zaslišanja Martina Slapnika iz Šentjošta na orožniški postaji Gornji grad 25. 5. 1942. (Arhiv IZDG).

¹¹² A. Vipotnik, Dogodki, rokopis.

¹¹³ Spomine na Mauthausen je France Hribar-Savinjšek opisal v knjižici »Mauthausen«, ki jo je leta 1943 natisnila Cankarjeva tehnika, leta 1944 pa tehnika Prežihov Voranc.

¹¹⁴ Zakonjšek, Spomini, rokopis.

¹¹⁵ Poročilo orožniške postaje Gornji grad 24. 6. 1942, izvirnik v IZDG. Švabov dnevnik.

¹¹⁶ Poročilo orožniške postaje Braslovče 14. 6. 1942, dnevnik št. 1040 in št. 1048, oba v arhivu IZDG.

¹¹⁷ Ivan Mogu-Marko, izjava.

¹¹⁸ Poročilo orožniške postaje Gornji grad 30. 7. 1942.

¹¹⁹ Poročilo orožniške postaje Gornji grad 2. 8. 1942.

¹²⁰ Poročilo orožniške postaje Mozirje 6. 8. 1942.

¹²¹ Poročilo orožniške postaje Gornji grad 20. 8. 1942.

- ¹²² Poročilo orožniške postaje Gornji grad 23. 8. 1942.
- ¹²³ Poročilo orožniške postaje Solčava 31. 8. 1942.
- ¹²⁴ Poročilo orožniške postaje Luče 18. 9. 1942. Ivan Mogu-Marko, izjava. (Dokumenti od 113 do 122 v arhivu IZDG).
- ¹²⁵ Ivan Mogu-Marko, izjava.
- ¹²⁶ Matilda Cevzar-Turinek, Sodelovanje s Savinjsko partizansko četo, Slovenke v NOB, stran 573.
- ¹²⁷ Ela Ulrih-Letonja-Atena. Bila sem partizanka in aktivistka na Štajerskem, Slovenke v NOB, stran 647.
- ¹²⁸ Matilda Cevzar-Turinek, (glej opombo 124).
- ¹²⁹ Istotam.
- ¹³⁰ Istotam.
- ¹³¹ France Kralj-Cink, izjava, pri avtorju.
- ¹³² Krajevna kronika Letuš, Marko Mogu, izjava.
- ¹³³ Poročilo orožniške postaje Laško 3. 7. 1942, arhiv MNO Celje. Lojze Požun, Veličkova četa, Celjski zbornik 1971—72, stran 9.
- ¹³⁴ Poročilo orožniške postaje Prebold 8. 7. 1942, MNO Celje.
- ¹³⁵ J. Zakonjšek, izjava. Švabov dnevnik, poročilo orožniške postaje Prebold 15. 7. 1942.
- ¹³⁶ F. Hribar, Spomini. Med Mrzlico in Dobrovljami, Švabov dnevnik.
- ¹³⁷ Švabov dnevnik, Hribar, Spomini, Poročilo gestapovske izpostave in orožniške postaje Prebold 27. 7. 1942, MNO Celje.
- ¹³⁸ F. Hribar, Spomini. Poročilo orožniške postaje Celje 11. 8. 1942.
- ¹³⁹ Depeša orožniške postaje Laško 12. 8. 1942.
- ¹⁴⁰ R. Zakonjšek in Ludvik Zupanc, po spominu.
- ¹⁴¹ Duško Kukman, izjava.
- ¹⁴² Poročilo orožniške postaje Prebold 18. 8. 1942, MNO Celje.
- ¹⁴³ F. Godler-Blisk, Spomini, rokopis.
- ¹⁴⁴ Ciril Remic, izjava, pri avtorju.
- ¹⁴⁵ I. Mogu, izjava.
- ¹⁴⁶ Poročilo orožniške postaje Mozirje 11. 5. 1942, MNO Celje.
- ¹⁴⁷ S. Lekše, izjava, arhiv ZB Mozirje.
- ¹⁴⁸ Franjo Fijavž, Savinjska dolina v NOB, Novi tednik 1975.
- ¹⁴⁹ Stane Terčak, Stari pisker.
- ¹⁵⁰ Marija Bergant-Topolovec, izjava.
- ¹⁵¹ Savinjski zbornik 1975.
- ¹⁵² Miklavc, izjava, rokopis.
- ¹⁵³ Vipotnik, Dogodki, rokopis.
- ¹⁵⁴ Poročilo orožniške postaje Rečica 24. 8. 1942, MNO Celje. Franc Mlinar, izjava. Jože Zavolovšek, izjava. S. Terčak, F. Pintarič-Švaba in njegov dnevnik. Med Mrzlico in Dobrovljami, stran 253.
- ¹⁵⁵ A. Vipotnik, Dogodki, rokopis.
- ¹⁵⁶ Isti avtor, Dogodki, rokopis.
- ¹⁵⁷ Ivan Drča, izjava. Krajevna kronika Gomilsko, ZB Žalec.
- ¹⁵⁸ Franc Zalaznik-Leon piše v svoji knjigi »Težka pot«, da so mari-borski aktivisti že pozimi 1941 vedeli, da je Rus izdajalec. (Stran 34—35). Ko ga je potem Leon videl med partizani na Dobrovljah, je o tem poročal komandantu Silasu, ki pa opozorila ni vzel resno (stran 67). Povedal je, da je gestapo dvakrat zaprl Rusa in ga obakrat spustil, potem ko ga je pridobil zase.
- ¹⁵⁹ Poročilo orožniške postaje Vransko, arhiv MNO Celje.

- ¹⁶⁰ M. Turnšek, izjava.
- ¹⁶¹ Ivan Drča, izjava.
- ¹⁶² Kronika kraja Prebold. F. Hribar, Grilova izdaja. Med Mrzlico in Dobrovljami, stran 219.
- ¹⁶³ Olga Kastelic-Marjetka, S partizani po Štajerskem in Koroškem, Slovenke v NOB, stran 652.
- ¹⁶⁴ Istotam.
- ¹⁶⁵ Med Mrzlico in Dobrovljami, stran 219.
- ¹⁶⁶ Kronika kraja Griže.
- ¹⁶⁷ A. Vipotnik, Srečanje s Kranjčevim bataljonom. Med Mrzlico in Dobrovljami, stran 188.
- ¹⁶⁸ I. Mogu, izjava.
- ¹⁶⁹ Poročilo orožniške postaje Braslovče 30. 9. 1942, IZDG.
- ¹⁷⁰ I. Mogu, izjava.
- ¹⁷¹ I. Mogu, izjava.
- ¹⁷² Rudi Jurhar, izjava.
- ¹⁷³ Franc Godler-Blisk, Spomini, rokopis. Požun, Veličkova četa, CZ 1971—72.
- ¹⁷⁴ Peskar, Spomini. Poročilo orožniške postaje Hrastnik 21. 9. 1942 IZDG.
- ¹⁷⁵ F. Hribar, Spomini. Med Mrzlico in Dobrovljami, stran 137. Poročilo orožniške postaje Prebold 27. 7. 1942, arhiv IZDG. Poročilo gestapa Trbovlje 26. 9. 1942, IZDG.
- ¹⁷⁶ P. Raček-Matevž, izjava. F. Godler, Spomini, rokopis. Poročilo orožniške postaje Prebold 28. 9. 1942. MNO Celje.
- ¹⁷⁷ Stari pisker, knjiga zapornikov. Poročilo redarstvene policije ALPLD 26. 10. 1942.
- ¹⁷⁸ L. Požun, Veličkova četa, CZ 1971—72, stran 9.
- ¹⁷⁹ Istotam.
- ¹⁸⁰ F. Hribar, Viktor Šošter, izjave. Požun, Veličkova četa.
- ¹⁸¹ Poročilo postaje redarstvene policije ALPLD 10. 11. 1942, IZDG.
- ¹⁸² A. Vipotnik, Spomini. F. Hribar, izjava. J. Planovšek, izjava, MNO Celje. Požun, Veličkova četa.
- ¹⁸³ Anton Gračner-Borutin, izjava. I. Mogu, izjava. Požun, Veličkova četa.
- ¹⁸⁴ F. Godler-Blisk, Spomini. Anton Gračner-Borutin, izjava. Požun, Veličkova četa, CZ 1971—72, stran 9.
- ¹⁸⁵ Požun, Veličkova četa.
- ¹⁸⁶ Požun, istotam. Ivan Mogu, izjava.
- ¹⁸⁷ Franz Steindl na štabnih razgovorih 1. julija 1942, Zbornik dokumentov III. knjiga.
- ¹⁸⁸ Istotam.
- ¹⁸⁹ Poslovilna pisma žrtev za svobodo, I. izdaja.
- ¹⁹⁰ Razglasi o streljanju talcev v letu 1942 so v izvirniku v MNO Celje.
- ¹⁹¹ Poslovilna pisma žrtev za svobodo, stran 11.
- ¹⁹² Dr. Milan Zevart, Uvodna beseda h knjigi Poslovilna pisma, stran 23. Dr. Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji 1941—45, stran 345.
- ¹⁹³ Marija Brečko, izjava.
- ¹⁹⁴ Dr. Ferenc, kakor pod 189.
- ¹⁹⁵ Marija Škrjanc, izjava.

- ¹⁹⁶ Dr. Ferenc, kakor pod 189.
- ¹⁹⁷ Franc Godler-Blisk, Ivan Mogu-Marko, izjava.
- ¹⁹⁸ Marija Kovač, izjave preživelih, arhiv Zveze borcev Mozirje.
- ¹⁹⁹ Elizabeta Verbuč, izjava, arhiv ZB Mozirje.
- ²⁰⁰ Ivan Mogu, izjava.
- ²⁰¹ Poročilo orožniške postaje Braslovče 7. 3. 1943, MNO Celje. Ivan Mogu, izjava.
- ²⁰² Poročilo orožniške postaje Prebold 7. 3. 1943 MNO Celje.
- ²⁰³ Jernej Košir, izjava, Mimica Napret, izjava.
- ²⁰⁴ Filipič, Pohorski bataljon, stran 353.
- ²⁰⁵ Okupatorji so julija 1942 aretirali skoraj vse prebivalce Kaplje vasi pri Preboldu, tako da je bila vas vse do osvoboditve, ko so se vrnili nekateri preživeli domačini, kakor izumrla.
- ²⁰⁶ Poročilo orožniške postaje Prebold 6. 2. 1943.
- ²⁰⁷ Poročilo orožniške postaje Vransko 11. 2. 1943.
- ²⁰⁸ Poročilo orožniške postaje Vransko 15. 2. 1943.
- ²⁰⁹ Kronika kraja Petrovče, ZB Žalec. Matija Mirnik-Zvezda, Liboje, 25 let Svobode, stran 83.
- ²¹⁰ Lavra Cilenšek, Volčjak, istotam, stran 92.
- ²¹¹ Kronika kraja Braslovče, Robert Lešnik-Robi, izjava.
- ²¹² P. Raček-Matevž, izjava.
- ²¹³ Anton Gračner-Borutin, izjava.
- ²¹⁴ Razglas o streljanju talcev 29. maja 1943, izvirnik v MNO Celje.
- ²¹⁵ Povzetki iz poročil orožniških postaj, arhiv MNO Celje.
- ²¹⁶ Poročilo orožniške postaje Prebold 31. 3. 1943, MNO Celje.
- ²¹⁷ Drago Predan, v deželo je vdrl sovražnik, Zbornik Liboje, stran 50.
- ²¹⁸ Ivo Jurčec, Raztrganec Johan, rokopis.
- ²¹⁹ Krajevna kronika Vransko, ZB Žalec.
- ²²⁰ Poročilo orožniške postaje Tabor, izvirnik v MNO Celje.
- ²²¹ Poročilo orožniške postaje Tabor 5. 5. 1943.
- ²²² Poročilo orožniške postaje Prebold 24. 4. 1943, MNO Celje.
- ²²³ Izvlečki iz poročil orožniških postaj, arhiv MNO Celje.
- ²²⁴ Rudi Cilenšek-Vrankar, Franc Cibic-Tomaž in Karel Podvršnik-Živko, izjave.
- ²²⁵ Kronika kraja Žalec, ZB Žalec.
- ²²⁶ Ludvik Zupanc-Ivo, V Liboje po denar in sardine, Zbornik Liboje, stran 96.
- ²²⁷ Krajevna kronika Letuš, Poročilo orožniške postaje Braslovče 15. 6. 1943, arhiv MNO Celje.
- ²²⁸ Dr. Miro Stiplovšek, Šlandrova brigada, stran 37. I. Mogu-Marko, izjava.
- ²²⁹ Stiplovšek, Šlandrova brigada, stran 51.
- ²³⁰ F. Hribar, Dobrovnikovi na Dobrovljah, Med Mrzlico in Dobrovljami, stran 201. Viktor Šošter, izjava.
- ²³¹ Krajevne kronike krajev Vransko, Braslovče, Mozirje.
- ²³² Marija Strožič, izjava. Krajevna kronika Vransko.
- ²³³ Izjave, iz arhiva ZB Mozirje.
- ²³⁴ F. Godler-Blisk, Spomini, rokopis.
- ²³⁵ Mirko Fajdiga, Zidanškova brigada, stran 53, 291—294.
- ²³⁶ Lojze Križnik, izjava. Ivan Bukovec, izjava. France Kos, izjava.
- ²³⁷ Okrožnica OBKOM za Štajersko 7. julija 1944.
- ²³⁸ Kronika kraja Prebold.

- 239 Krajevna kronika občine Žalec, arhiv ZB Žalec.
 240 Stran 406—415.
 241 Stran 319—327.
 242 Stiplovšek, Šlandrova brigada, stran 421—425.
 243 M. Fajdiga, Zidanškova brigada, stran 382—391.
 244 Stiplovšek, Šlandrova brigada, stran 420—425.
 245 Jože Matjaž, izjava. Arhiv ZB Mozirje.
 246 Stiplovšek, Šlandrova brigada, stran 470. Zakonjšek, tehnike, rokopis.
 247 Stiplovšek, istotam, stran 462.
 248 Ljubno včeraj in danes.
 249 R. Zakonjšek, Tehnike, rokopis, Gojmir Melik, Partizanske tiskarne na Štajerskem.
 250 Drago Predan, Nabavni sektor Nestl pod Šmohorjem, Zbornik Liboje, stran 72.
 251 Ivan Mogu-Marko, izjava. F. Godler-Blisk, Spomini, rokopis.
 252 D. Bastič, izjava.
 253 Jože Štok-Korotan: Jeklena pest, stran 509.
 254 Kronika kraja Galicija, rokopis, arhiv ZB Žalec.
 255 Arhiv IZDG.
 256 Drago Predan, V borbo proti okupatorju, Zbornik Liboje, stran 52.
 257 Istotam.
 258 Kronika kraja Liboje, ZB Žalec. Predan, Zbornik Liboje.
 259 Izvirnik v arhivu IZDG.
 260 Izvirnik v IZDG.
 261 Okrožnica št. 2630 z dne 22. 7. 1944, izvirnik v IZDG.
 262 Dnevno poročilo 1918/44 z dne 30. 9. 1944, izvirnik v IZDG.
 263 Kronika krajev Žalec, Petrovče, arhiv ZB Žalec.
 264 Kronika kraja Polzela, ZB Žalec.
 265 Kronika kraja Šentandraž, ZB Žalec. J. Zakonjšek, izjava.
 266 Kronika kraja Polzela, Galicija, ZB Žalec.
 267 Kronika kraja Galicija, ZB Žalec.
 268 Dnevno poročilo štaba Bračičeve brigade, arhiv IZDG.
 269 Kronika kraja Žalec, ZB Žalec, Dnevno poročilo štaba Bračičeve brigade, original v IZDG.
 270 Julija Jurhar, izjava, Franc Jurhar, izjava.
 271 Iz dnevnih poročil Tomšičeve brigade, izvirnik v IZDG.
 272 Izjava v arhivu Zveze borcev Mozirje.
 273 Izjava Majde Križnik-Kobal, pri avtorju.
 274 Izjava Ane Funtek, arhiv ZB Mozirje.
 275 Izjava Marije Hren, arhiv ZB Mozirje.
 276 Izjava v arhivu ZB Mozirje.
 277 Topografija kraja Gornji grad, arhiv ZB Mozirje.
 278 Istotam.
 279 Silva Rehar, izjava. Milko Pavlinc, izjava.
 280 Kronika kraja Tabor. R. Zakonjšek, Taborski kresovi.
 281 Kronika kraja Vransko, arhiv ZB Žalec.
 282 Mirko Fajdiga, Zidanškova brigada, stran 582.
 283 Istotam.
 284 Istotam.
 285 Istotam.

- ²⁸⁶ Kronika kraja Žalec, ZB Žalec, Tomšičeva brigada, dnevno poročilo, arhiv IZDG.
- ²⁸⁷ Dnevno poročilo Tomšičeve brigade od 29. 1. do 25. 2. 1945.
- ²⁸⁸ Kronika kraja Braslovče, arhiv ZB Žalec.
- ²⁸⁹ Stane Terčak, Frankolovo.
- ²⁹⁰ Topografija krajev Mozirje in Žalec.
- ²⁹¹ Silva Rehar, izjava.
- ²⁹² Metod Mikuž, Oris partizanske sanitete na Slovenskem.
- ²⁹³ Topografija občine Mozirje, ZB Mozirje, Ivo Zupanc, izjava, Rudi Cilenšek, izjava. Topografija kraja Vransko in Mozirje.
- ²⁹⁴ Kronika kraja Tabor, ZB Žalec.
- ²⁹⁵ Izvirnik v arhivu IZDG.
- ²⁹⁶ Metod Mikuž, Pregled zgodovine NOB v Sloveniji, V. knjiga, stran 207.
- ²⁹⁷ Izvirnik v arhivu IZDG.
- ²⁹⁸ Metod Mikuž, Pregled NOB, V. knjiga, stran 299.
- ²⁹⁹ Metod Mikuž, Pregled zgodovine NOB na Slovenskem, V. knjiga.
- ³⁰⁰ Kronika kraja Polzela, arhiv ZB Žalec.
- ³⁰¹ Kronika kraja Ponikva, ZB Žalec.
- ³⁰² M. Fajdiga, Zidanškova brigada, stran 622.
- ³⁰³ M. Fajdiga, Zidanškova brigada.
- ³⁰⁴ Predan, V borbo proti okupatorju, Zbornik Liboje, stran 70.
- ³⁰⁵ Kronika kraja Tabor, ZB Žalec, Majda Križnik, izjava, R. Zakonjšek, Taborski kresovi.
- ³⁰⁶ Franci Strle, Veliki finale na Koroškem, Kronika kraja Letuš.

KAZALO

MRAČNI DNEVI	
Okupacija	7
Prvi ukrepi nacistov	11
Aretacije in izganjanje	13
Štajerska domovinska zveza-Steierisches Heimatbund	17
Nemško šolstvo	20
Kulturbund in peta kolona	22
PARTIJA V PRVIH DNEH OKUPACIJE	
Reorganizacija Celjskega in ustanovitev Savinjskega okrožja	25
Partijska konferenca v Mariboru	27
UPOR SE ZAČNE	31
Priprave	35
Napisna akcija	35
Partija v letih pred vojno	38
USTANOVITEV SAVINJSKE ČETE	43
Prve akcije	50
Napad na Zabukovico	50
Žene v partizanih	59
ODBORI OSVOBODILNE FRONTE	65
Prve žrtve upora	77
REVIRSKA ČETA PRIDE NA SAVINJSKO STRAN	79
OBDOBJE PRVEGA PARTIZANSKEGA BATALJONA NA ŠTA- JERSKEM	85
Združitev štajerskih partizanskih čet	103
Napad na Šoštanj	103
Na Štajersko pride Franc Rozman-Stane	104
Osvobodilno gibanje v Gornji Savinjski dolini — OF v Mozirju	108
V Mozirje po čevlje	111
Obračun s Čmakom	119
	122

Boj na Čreti	125
ŠTAJERSKI BATALJON KRENE NA BREŽIŠKI POHOD	133
KONEC PRVEGA OBDOBJA	148
Ernest Divjak izdaja	153
STRELJANJA TALCEV V LETU 1941	163
ZIMA 1941—42	165
PARTIZANSKA POMLAD V SAVINJSKI DOLINI	183
ORGANIZACIJE OF V GORNJI SAVINJSKI DOLINI	191
Napad na Ljubno	197
Savinjšek obuja spomine na Mauthausen	207
Štajerski bataljon krene na Moravško — Stanetu naproti	210
Letušani gredo v partizane	217
Spopad pri Turinku pod Goro Oljko	221
V Taborskih hribih	232
Veličkova četa	237
OKUPATORJEVI VDORI V OSVOBODILNO GIBANJE	251
Stari pisker — simbol trpljenja	255
Rus in Gril razbijeta organizacijo OF v Spodnji Savinjski dolini	265
NA ŠTAJERSKO SE VRNE STANE Z II. GRUPO ODREDOV	275
Še o Veličkovi četi	283
Nemci so bili tepeni na Dobrovljah	290
Nemci razbijejo Veličkovo četo	293
LETO 1942 — OBDOBJE OKUPATORJEVEGA TERORJA	303
NAJTEŽJE OBDOBJE ŠTAJERSKEGA PARTIZANSTVA	314
Tragedija Pohorskega bataljona	319
LETO 1943	321
Politično delovanje aktivistov Osvobodilne fronte	322
Tragična smrt aktivistov Marjana Rota in Kozmelja	326
Matija Mirnik-Zvezda	329
UPORNIŠKI DUH ŽIVI DALJE	335
Raztrganec »Johan«	342
Organizacija OF se širi na nova področja	351
Napad na rudnik Sonnenberg	355
Savinjski bataljon napade Letuš	356
Smrt Vere Šlander in Dušana Kraigherja	357
Prva brigada na Štajerskem	360
PARTIZANSKE DOMAČIJE	365
Prihod XIV. divizije	372
Zidanškova brigada	373
Šlandrova napade Tabor	376

ORGANIZACIJE OF V LETU 1944	380
ZBOROVANJA OSVOBODILNE FRONTE	387
GORNJA SAVINJSKA DOLINA OSVOBOJENA	390
Uničenje nemških postojank na Ljubnem, v Lučah in v Gornjem gradu	390
Šlandrova likvidira nemško postojanko v Mozirju	402
Zidanškova brigada napade Braslovče	408
Boji za obvarovanje osvobojenega ozemlja	413
Zaledna vojaška oblast	420
OSVOBOJENO OZEMLJE	424
Nastanek in razvoj ljudske oblasti	424
PARTIZANSKI TISK IN KURIRSKE ZVEZE	432
Tehnike in tiskarne	432
Nabavni center Nestla Žganka	442
Kurirske zveze	445
V SPODNJI SAVINJSKI DOLINI	450
V SPODNJI SAVINJSKI DOLINI POSTAJA OF NOSILEC OBLASTI	456
BEOGRAD OSVOBOJEN	464
Nemci na Štajerskem v ofenzivi	465
Nemci si pomagajo z vlasovci	468
Hajka v Galiciji	471
Tragedija Kisovarjeve družine	473
Nemški vdori na osvobojeno ozemlje	476
Nemci mobilizirajo ljudi za gradnjo utrdb	480
NEMŠKA ZIMSKA OFENZIVA 1944—45	483
BRIGADE V NEMŠKI OFENZIVI	493
Boji Tomšičeve brigade v krajih pod Goro Oljko	497
Tudi Savinjšani med ubitimi na Frankolovem	500
PARTIZANSKA SANITETA	503
PO NEMŠKI ZIMSKI OFENZIVI	510
Vlasovci še strašijo po dolini	518
Zidanškova brigada zruši postojanko na Vranskem	520
Poslednji udarci okupatorjevih hord	528
KAPITULACIJA	531
Viri in opombe	537

Rado Zakonjšek
VELIKA PREIZKUŠNJA

Opremila
Metka Krašovec

Založila in izdala
Založba Borec

Za založbo
Vladimir Kavčič

Natisnila
Tiskarna Ljudske pravice
Ljubljana 1977

7